

**PTE BTK Történettudományi Intézet – Modernkori Oroszország
és Szovjetunió Történeti Kutatócsoport – MOSZT**

PTE Rektori Hivatal

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

PTE BTK Hallgatói Önkormányzat

Politológus Hallgatók Országos Egyesülete

Magyar Hadtudományi Társaság

Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem – Kossuth Lajos Hadtudományi Kar

Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokság

LDSZ Vagyonvédelmi Kft.

Szerkesztette: Dávid Ferenc – Kolontári Attila – Lengyel Gábor

Sorozatszerkesztő: Bebesi György

© - MOSZT, Bebesi György, Kolontári Attila, Lengyel Gábor, szerzők

Borítóterv: Dávid Ferenc, Lengyel Gábor, Polgár Tamás

ISSN: 1788-4810

Felelős kiadó a MOSZT kutatócsoport vezetője

<http://moszt.tti.btk.pte.hu/>

Nyomdai munkálatok: Virágmandula Kft. Felelős vezető: Bernáth Miklós

Pécs, 2010

ELŐSZÓ

Afganisztán története a tavalyi évben hármas évfordulóhoz érkezett, az 1979-es szovjet intervenció és az 1989-es kivonulás, Magyarország 1999-es NATO csatlakozása, 30, 20, illetve évtizednyi távlatból történő visszatekintésre, immáron nemzedéknyi és történeti időintervallumból történő rálátásra nyújtott módot, és lehetővé tette a világ e ma is forró pontjának történeti, katonai, biztonságpolitikai és politológiai elemzését.

A téma többszörösen is érdekes és aktuális, hiszen a terrorizmus világméretűvé válása és elterjedése szorosan összefügg az Afganisztán problematikával, ez pedig napjaink egyik legégetőbb kérdése, hiszen a nyugati polgári demokráciák létformáját és mindennapi életét alapjaiban veszélyezteti. A témának egyetemes történeti, világpolitikai összefüggései mellett erőteljes magyar vonatkozása is van, hiszen Magyarország, mint immáron több mint egy évtizede NATO tagállam, népessége és anyagi lehetőségeinek függvényében részt vállal a kérdés megoldásában, elsősorban a humanitárius kérdések kezelésében és a *Tartományi Újjáépítési Csoport (MH PRT)* révén az újjáépítésben.

Mindezekért a *Pécsi Tudományegyetem Történettudományi Intézetének Modernkori Oroszország és Szovjetunió Történeti Kutatócsoportja*, a *MOSZT* egy sikeres rektori pályázat elnyerését követően 2009. október 28-án konferenciát szervezett a hármas évforduló alkalmából. A téma már már három évtizednyi távlata miatt egyszerre nyújt vizsgálódási teret a történettudomány, napi aktualitásai miatt a politológia művelői számára, a magyar katonai részvétel és a terrorizmussal történő kapcsolódási pontok pedig katonák, biztonságpolitikai szakemberek részvételét és hozzáértését igényelték a téma feldolgozásában. Éppen ez lett a konferencia minden résztvevő által méltatott legértékesebb vonása, hogy az egyes tudományterületek képviselői kimozdultak saját szűken vett szakmai köreiből, és más diszciplínák képviselőivel közösen dolgoztak fel egy nemcsak történetiségében, hanem napi aktualitásaiban is rendkívül fontos és érdekes témát. Különösen izgalmas része volt a konferenciának, hogy az előadók között politológusok, biztonságpolitikai szakértők mellett gyakorló katonák, veteránok, illetve ma is aktív honvédtisztok is felléptek, így első kézből hiteles anyaggal, vizuális háttérrel és statisztikákkal támasztották alá mondandójukat.

A szervezők úgy döntöttek, hogy a konferencián elsősorban a meghívott külső előadók szerepeljenek, hiszen őket a hallgatóságnak nem áll módjában rendszeresen hallgatni, ugyanakkor a téma felvezetése és jobb megértése érdekében a szervező kutatócsoport a MOSZT, illetve a vele a program kimunkálásában szorosan együttműködő *Magyar Hadtudományi Társaság* az egyetemi hallgatók számára a konferencia tematikájához szorosan kapcsolódó kísérő előadássorozatot tervezett saját szakemberei közreműködésével. Mind a konferencián, mind a kísérő előadássorozat esetében a szervezők tudatosan vállalták a sokszínűséget, ami előbbi esetben az előadók eltérő előképzettségében, utóbbinál pedig abban nyilvánult meg, hogy doktorandusz hallgatótól kezdve az elismert professzorig számos kutatónak biztosítottak előadási, s jelen kötetben publikálási lehetőséget, elfogadva az ezzel időnként óhatatlanul együtt járó színvonalbeli, szakmai egyenetlenségeket.

A konferencia létrehozásában, már a szervezési fázistól kezdve számos fórum, műhely, szervezet működött közre, ami különösen a jelenlegi hazai állapotokat tekintve példaértékűnek mondható. A MOSZT mint főszervező mellett kezdettől óriási apparátussal és lelkesedéssel részt vett a program létrehozásában a *Politológus Hallgatók Országos Egyesülete*, maga mögött tudva PTE BTK Politika Tanulmányok Tanszékének támogatását, s a szervezőmunkán túl „afgán” birkapörköltjével pedig hangulatos, önálló kísérőprogrammal járult hozzá a rendezvény sikeréhez. A *Magyar Hadtudományi Társaság Dél-dunántúli Tagozata* pedig a konferencia szakmai koncepciójának kialakításában, illetve az előadók körének meghatározásában működött rendkívül értőn és aktívan közre. A számos külső partner közül kiemelkedő szerepe volt a *Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Kossuth Lajos Hadtudományi Karának*, amely számos előadót küldött, illetve javasolt a konferenciára, lehetővé téve a téma bölcsészhallgatók számára merőben más nézőpontból történő megközelítését, valamint afgán ruhák, eszközök bemutatásával, színvonalas kísérőprogramot, kiállítást szervezett az előadások mellé.

A konferenciát nemcsak a helyszínen követte folyamatosan kb. 120 hallgató a PTE BTK Vargha Damján Konferencia termében, hanem „High-tech” műszaki megoldással, videó közvetítés révén a Kossuth Lajos Hadtudományi Kar közel 100 hallgatója is részese lehetett az előadásoknak.

Jelen kötet a rendkívül jól sikerült konferencia és annak kísérő előadásai, valamint egy, a történeti előzményeket bemutató tanulmány anyagát tartalmazza. A konferencia tematikájának megfelelően időrendben követik egymást az egyes írások, ahol a keretet a Pécsi Tudomány Bölcsészettudományi Kar dékánjának, *prof. Dr. Fischer Ferencnek* a felvezetése, és a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Kossuth Lajos Hadtudományi Kar dékánjának, *Dr. Felházi Sándor* ezredesnek a zárszava adja. Ezúton köszönjük *Dr. Lippai Péter* ezredes úrnak, hogy a kötet illusztrációjához elengedhetetlen fényképgyűjteményét a felhasználhattuk.

Bár valamennyi, a konferencián elhangzott előadás írott változatát nem sikerült megszereznünk, a beérkezett anyagok olyan színvonalúak és terjedelműek voltak, hogy a szerkesztők így is nyugodt lélekkel a kötet összeállítását és közrebocsájtását mellett dönthettek.

S bár a rendezvény tudományos jellegű volt, *konferenciánkkal és kötetünkkel egyúttal ki kívánjuk fejezni tiszteletünket az Afganisztánban szolgálatot teljesítő magyar katonák helytállása, s az ott elhunytak emléke előtt.*

Pécs, 2010. október

Dr. Bebesi György egy. docens
Felelős szerkesztő

FISCHER FERENC:

Az afganisztáni szovjet intervencióhoz vezető út.

Bevezető

(Pécs, 2009. október 28.)

A Szovjetunió 1979 végén Afganisztánban az első ízben alkalmazta a Brezsnjev-doktrína ázsiai változatát és a korábbi – érdekszférájában elhelyezkedő kelet-közép-európai intervenciók – tapasztalatai alapján gyors katonai sikereket remélt. A felgyorsult események miatt azonban valójában mellőzni kényszerültek a korábban már többször kipróbált, a látszattörvényességet fenntartó, „behívásos” módszert: a szovjetek által Prágából Kabulba reptetett Babrak Karmalban senki sem látott legitím vezetőt. Az 1979. decemberi megszállást követő hetekben még minden úgy tűnt, hogy a papírforma igazolódott, azaz egy szuperhatalom könnyedén a maga táborába állíthat a befolyási övezetében lévő gyenge országot. A Szovjetunió geopolitikai előnye, hogy ott volt a szomszéd-ságban, kétségkívül a javára vált és viszonylag rövid idő alatt képes volt megszállni az országot. Az idő azonban mégsem a kezdeti elképzeléseket váltotta valóra. A szovjet vezetés természetesen nem tudhatta az intervenciók döntés meghozatalakor, hogy pontosan meddig maradnak bent a csapataik Afganisztánban, de semmiképp sem úgy álltak hozzá, hogy a katonai „segítségnyújtásból” egy tartós, egy évtizedre elhúzódó véres dráma lesz.

Ehhez a tervezett rövid háborúhoz, már mindjárt az elején jelentős katonai erőket vetettek be. A legfontosabb afgán városoknak a megszállása a minimum elképzelések közé tartozott már az első hullámban. A katonai műveletek kezdetén több mint 100 ezer embert, illetve több száz páncélost vittek át a hágókon. Montecuccoli tudta, hogy egy rövidre tervezett háború is pénzbe kerül, ezért a szovjet megszállásnak is meg kellett oldania a problémát, hogy hogyan finanszírozza elképzeléseit. Erre vonatkozóan két körülményt mindenképpen érdemes figyelembe venni az előzmények tekintetében. Az egyik gazdasági, a másik az ezzel szorosan összefüggő katonai-stratégiai vonal.

Nem szabad nem számba venni a '70-es évek két olajárrobbanását, a '73-ast és a '79-est, az afganisztáni szovjet katonai intervencióhoz vezető út felvázolása során. Ez a két gazdasági jelenség a nyugati világot teljesen megzavarta. Szemügyre véve a keleti tömb sajtóját a Pravdatól a Népszabadságon át, egy mondhatni kárörvendő megközelítés vált uralkodóvá. Ezt egészítették ki azzal, hogy az olajválság negatív hatásai

nem gyűrűzhetnek be a keleti tömb országaiba. Kitaláltak ezért egy megoldást, az úgynevezett bukaresti árelvet, egy ötéves csúszó árskálát. A négyeseres olajárrobbanás hatása praktikusán azt jelentette 1973-ban, napjainkra kivetítve, hogy ha példaként 300 forintos benzinárral számolunk, akkor a következő hetekben már 1200 forintba kerülne az üzemanyag literje. 1979-ben ez az arány még egyszer megduplázódott, ami nem utolsó sorban az iráni krízis eredménye volt. A Szovjetunió, miután egyik legfontosabb bevételi forrása az olajexport volt és neki importköltségei nem jelentkeztek, hihetetlen gyorsasággal igen jelentős extra dollárbevételekhez jutott. Ezekből a hatalmas összegekből sok mindent lehetett finanszírozni, így egy katonai intervenció és megszállás költségeit is. A Szovjetunió mondhatni úgy viselkedhetett, mint Kuvait, vagy más hirtelen gazdaggá vált olajkitermelő országok.

Egy másik szempontból vizsgálva az olajárrobbanások által kiváltott nemzetközi folyamatokat: a Nyugat teljesen kaotikus állapotban volt a Vietnam-szindróma hatására, amikor is a rivális szuperhatalom Amerikai Egyesült Államok látványosan megalázottan menekülni kényszerült Délkelet-Ázsiából. Az 1973-as párizsi megállapodás után a szovjetek gyorsított ütemben felfegyverezték az észak-vietnami erőket, akik így gyakorlatilag könnyűszerrel lerohanhatták Dél-Vietnamot, s ezzel az egész országot egyesítették. Ezt Moszkva részéről finanszírozni is tudni kellett és nem is akármilyen módon. Az Egyesült Államok bénultan, mozdulatlanul kellett, hogy nézze ezeket a világtérképet átrajzoló délkelet-ázsiai eseményeket. A carteri időszakra sok szempontból jellemző volt a külpolitikai tehetetlenség: a végrehajtó hatalom kezét megkötötte a Kongresszus a vietnami szindróma hatására, s ez még sokáig érezte a hatását. Az indokínai dráma után négy évvel Iránban egy újabb látványos külpolitikai katasztrófa, megaláztatás érte az Egyesült Államokat. Egy másik nagyon fontos keleti szövetségese csúszott ki az ellenőrzése alól. Ezt talán Irán szindrómának is lehetne nevezni. Khomeini ajatollah utasítására sok százezer teheránit meneteltettek át amerikai zászlókon, s köpdösték le azt, ami talán még megalázóbb volt, mint a vietnami csúfos kivonulás. Ezt a két fájdalmas vereséget kellett elszenvednie rövid időn belül a nyugati tömb legerősebb államának. Az amerikai szuperhatalomnak tehát jelentős katonai, politikai, stratégiai pozícióvesztései következtek be 1975-ben Vietnamban és 1979-ben Iránban, amelyek alig előzték meg időben az afganisztáni szovjet bevonulást.

Fontos összefüggés, hogy a szovjetek semmi olyat nem tettek a Helsinkii Értekezlet Záróokmányának aláírásáig, azaz 1975 augusztusáig, amivel az amerikai felet politikailag felbőszíthették volna. Lett volna rá pedig több lehetőségük is, hogy komoly – a világpolitikai sakk-

táblát is módosító – lépést tegyenek az enyhülési folyamat időszakában: ez a Kreml által ténylegesen ki nem használt lehetőség különösen Chilében adatott meg 1970 és 1973 között. Természetesen nagy propaganda-hadjárat volt a keleti tömb országaiban, ahol harsányan előtérbe kerültek a legyünk szolidárisak Chilével, Salvador Allendével stb. szlogenek, de ettől eltekintve nem történt semmi komoly lépés az Unidad Popular kormány megmentésére. A fő ok az 1969 óta folyó SALT-I tárgyalások előkészítése, majd a szerződés 1972-es aláírása volt. Nixon elnök valószínűleg soha nem ment volna Moszkvába, ha Brezsnyev egy komolyabb andoki akcióra ad utasítást, s egy valamiféle „második Kubát” próbált volna Chilében létrehozni. A szovjetek ebben az esetben visszafogták magukat és önmegtartóztatást tanúsítottak. 1975-re el is érték, hogy létrejöjjön a Helsinki Értekezlet. Az értekezlet gyakorlatilag elismerte az érdekszférákat Európában, amire azért is szükség volt a Kreml szemében, mert a II. világháborút nem zárta még le egy általános békerendezési folyamat, mint az I. világháború esetében. Moszkva számára a legérzékenyebb kérdések a Nyugat által el nem ismert, a Vörös Birodalom előterében húzódó keleti határok voltak, de 1975-ben a nyugati szövetségesek és a keleti világ vezetője az európai térfélen nemzetközi szerződések formájában formálisan is osztozott, s ezzel *de jure* Európa megosztottsága is rögzült. Ez a szovjetek számára nagyon fontos volt, de alig száradt meg a tinta a Helsinki Záróokmányon, amikor a portugál gyarmatbirodalom összeomlásakor a Kremlben gyorsan dönteni kellett, hogy mi legyen: kihasználják-e, vagy sem a kínáló új lehetőségeket Afrika déli részén. A döntés gyors volt s kezdetét vette a Moszkva-Havanna katonai tengely intervenciók sorozata Afrikában.

A '70-es évek második felében a történelem feldobott bizonyos lehetőségeket a Kreml számára, amelyeket nem lehetett előre kiszámolni. A portugálok gyarmatbirodalma 1974-ben összeomlott, ezzel az utolsó gyarmattartó hatalom is eltűnt. Angola és Mozambik szabad préda lett, különféle erőorientációk küzdöttek értük. Az Angolai Népi Felszabadítási Mozgalom (MPLA) vezetői, akik közül többen a Lomonoszov Moszkvai Állami Egyetemen végeztek, erőteljes befolyással rendelkeztek az országban. A szovjetek gyorsan döntöttek: „*meglépjük.*” Angolába, Mozambikba, de különösen előbbi vonatkozásában Kuba küldött harcoló csapatokat a Szovjetunió helyett. A kubaiak vérrel fizettek azért a segítségért, amit ők kaptak az évek során a keleti tömb országaiból. A propagandisztikus eredmény jól látható volt: Angolában megjelent a Marx szobor, megrendezték a május elsejei felvonulásokat. 1975-től kezdődően színesedett a Kreml emelvénye a november 7-i ünnepségeken, ugyanis a moszkvai pódiumon a szocialista országok pártvezetői

mellett megjelentek az úgynevezett szocialista orientáltságú országok, mint Angola, Mozambik, Etiópia és Dél-Jemen küldöttségei is. Mindezt számba kell venni, ha meg akarjuk érteni az afganisztáni megszállásig vezető utat. Ezeknek a politikai térképeken pirosra átszínezett harmadik világbeli országoknak Moszkva szemében nemcsak politikai, hanem több összetevőjű stratégiai jelentőségük is volt. A Bab el-Mandeb-szoros egészen idáig az angolok ellenőrizték, hogy a Földközi-tengerről az Indiai-óceánra vezető útvonalukat biztosítsák. A hetvenes évek második felében Szomáliában, Etiópiában és Dél-Jemenben is a szovjetek váltak meghatározóvá és ebben az időszakban vált otthonossá Iván, a szovjet tengerész is Ádenben, utalva a szovjet hadiflotta állandósult indiai-óceáni jelenlétére.

Az afrikai szocialista orientáltságú elképzeléseket a szovjetek finanszírozták és a kubaiak segítségével hajtották végre. És volt miből finanszírozni, amit nem utolsó sorban az extra olajbevételeiknek köszönhettek. Ezek az afrikai államok könnyű geopolitikai zsákmánynak bizonyultak. 1979-ben tehát nem önmagában egy Afganisztánra kitűzött szovjet vörös zászlóról volt szó, egy a Szovjetunióval határos országról, mely pirosra satírozódott be a világpolitikai térképen, hanem egy új *világpolitikai status quo* formálódott Fekete-Afrikától a Közép-Keletig. Új vörös lobogók jelentek meg, amelyek 1975 előtt nem csak, hogy nem voltak láthatók, de 1975 és 1979 között gyorsuló ütemben tűntek fel a világpolitikai térképeken, iskolai atlaszokban. A kép teljességéhez hozzátartozik az is, hogy egy újabb baráti, pirosra színezett ország jelent meg 1979-től az Újvilágban Kuba mellett, mégpedig Nicaragua. Akkoriban a világsajtóban nem csak Afganisztán, hanem Nicaragua is nagyon gyakran a címdalakra került. Kuba, de a szovjetek is nagyon érdekelték voltak abban, hogy az amerikai kontinensen legyen egy újabb vörös folt. Grenada esetében az Egyesült Államok már nem hagyhatta, hogy hasonló fordulat, zászlócsere játszódjon le, és 1983-ban gyorsan megszállta a szigetet. Váratlan intervenció lépés volt ez az amerikaiak részéről, akik arról kaptak egyre aggasztóbb híreket, hogy kubai „önkéntesek” azon dolgoznak, hogy kibővítsenek egy repülőteret, ami például újabb logisztikai összeköttetést teremthetett volna Kuba, Grenada és az angolai Luanda viszonylatában. Mindezt összegezve, a szovjetek nagyon erőteljes katonai-politikai expanzióban voltak a '70-es évek második felében. Elkezdtek sűrűsödni a tankönyvek világtérképein azok a vörös zászlók, amelyeket a '70-es évek második felében tűztek ki a szovjetek, s a pirosra satírozott harmadik világbeli szocialista orientációjú országok már szinte egy külön tömböt alkottak. Ebbe a sorba illeszkedett a közép-ázsiai ország, Afganisztán szovjet megszállása is.

Afganisztán tehát könnyű vállalkozásnak tűnt, a geopolitikai közelség adott volt s a pénzügyi feltételek is biztosítottak voltak. S Afganisztán megszállása mindenekelőtt gyors katonai vállalkozásnak tűnt. Egy Angolát megjáró kubai tiszt a szovjet kollégája szemében elismerésre méltó szerepkörbe került a '70-es években. Az előbbieket élesben harcolták, amíg utóbbiak csak hadgyakorlatokat tartottak. A kubai bajtársak nagyon gyorsan léptek felfelé a katonai ranglétrán. Közvélekedés volt a szovjet tisztikarban, hogy ha a kubaiak meg tudták csinálni 1975-76-ban, hogy vereséget mértek a dél-afrikai haderőre, akkor a szovjet elvtársaknak és a Vörös Hadseregnek is sikerülni fog ez a határaik mentén fekvő közép-ázsiai országban. A szovjet vezérkar számára 1979-re egyre kevésbé állt távol az a gondolat, hogy nem csak távolról kell segíteni a kubai afrikai expanziót, hanem a közvetlen erőterükben fekvő Afganisztánt katonailag meg kell szállni.

Ebben az időszakban kezdett a tábornokoknak és admirálisoknak a politikai túlsúlya mindenhatóvá válni a Szovjetunióban. 1976-ban Breznyevből marsallt kreáltak, ami jelzés volt arra, hogy a szovjet katonai-ipari lobbik egyre erőteljesebben tudta érvényesíteni az elképzeléseit. A szovjetek az évek során a kubai 1962-es rakétakrízis után egy hatalmas haditengerészeti programot hajtottak végre, holott addig csak kontinentális hatalom voltak. Afganisztánra is hajlamosak vagyunk úgy tekinteni, hogy az kizárólag csak egy szárazföldi háború volt. A szovjetek az észak-amerikai Spykman *Rimland* geostratégiájának megfelelő adaptálásával valójában kettős nyomást gyakoroltak Ázsia peremterületeire. Egyrészt a szárazföld felől, északról dél felé, másrészt már kiépültek a logisztikai bázisaik az Indiai-óceánon, Dél-Vietnamban és Indiában. Az Indiai-óceánon a '70-as évek elejétől kezdve egy állandó jelenlévő szovjet flottakötelék tartózkodott, ami a szomáliai, dél-jemeni és a mozambiki bázisokra is támaszkodhatott. Színre lépett egy nagy, nyílt óceáni hadiflotta, rendszeressé váltak a globális dimenzióban végrehajtott átcsoportosítások, több hetes flottademonstrációk. A szovjet navalista elképzelések megdöbbentették az amerikaiakat. Nevezetesen az, hogy a szárazföldi szuperhatalom a '80-as évek elejétől elkezdett igazi nagy repülőgépek-hordozókat, hatalmas méretű atommeghajtású tengeralattjárókat gyártani. A Szovjetunió nem csak nyílt óceáni hatalomként kezdett fellépni, de az ehhez szükséges fontos távoli bázisokat is megteremtette. Afganisztánra s az ázsiai peremterületekre tehát valójában egy kettős nyomás nehezedett. Részben északról, a szárazföld felől, egy hagyományos kontinentális nyomás, részben délről, az Indiai-óceán felől, az ottani flottakötelék révén. Nem véletlen, hogy az amerikaiak megerősítették az 5. flottát, ami addig a Perzsa-öböl közelében manőverezett és kiépítették Diego Garciát az Indiai óceán kellős közepén. A

szigetet alkalmassá tették arra, hogy B-52-es stratégiai nehézbombázókat is kiszolgálhasson és ez a nagy logisztikai pont vált az Indiai-óceáni szintér Pearl Harbourjává.

1978. novemberében a szovjet vezetés kötött egy megállapodást a vietnami elvtársakkal. Szovjet logisztikai támogatással, az egyesítését követően felbízatták Vietnámot, hogy rohanja le Pol Pot Kambodzsáját. Még ugyanannak az évnek a karácsonyán ez meg is történt és a nyugati világ azon lepődött meg, hogy egész Indokína pirossá vált a térképen. Ez nagyon fontos volt Kína vonatkozásában is, hiszen Kína szovjetek általi körbekerítésének folyamatáról is beszélni kell. A tárgyalt időszakban a Szovjetunió igen veszélyes katonai riválist látott Kínában és megkezdte annak körbekerítését egy észak felőli nyomás, ami maga a Szovjetunió, délről pedig egész Indokína révén. Ehhez kell hozzáadni egy szovjet, elsődlegesen atom-tengeralattjárókból álló tengeri stratégiai gyűrűt, ami Vlagyivosztoktól Dél-Vietnamig húzódott és Kína ebben a többszörös szorításban érezte magát. Afganisztán ugyan csak nagyon rövid határszakaszon érintkezik Kínával, de a szovjet repülőgépek számára ez egy újabb behatolási lehetőséget teremtett. Az Afganisztán problematikánál ezt a körbekerítési effektust is számba kell venni. Természetesen ugyanakkor téves lenne, ha a szovjetek afganisztáni bevonulását ennek a körbekerítési geostratégiai megfontolásnak rendelnénk alá. S persze sok váratlan szempont és véletlen is közrejátszott abban, ami miatt a szovjetek meglépték az afganisztáni intervenciót. Az időbeli véletlenek közé tartozott Iránnak a váratlan gyors összezsugorlása is. Egy vákuumos tér keletkezett, ami a szovjetek számára feldobta a gyors intervenció lehetőségét. A nyugat annyira le volt kötve, s a kiválasztott térség annyira labilis volt, hogy az alkalmasnak tűnt egy sikeres, kevés áldozatot feltételező katonai lépésre.

A történelem tehát feldobta a lehetőséget Moszkva számára 1979-ben. A kommunizmus Luandától Managuáig terjedt, a Kreml emelvényén megjelentek az újabb és újabb szocialista orientációjú harmadik világbeli országok és a vörös birodalom pénzügyi helyzete ekkor még kedvezett a Szovjetunióknak. A Nyugat tehetetlensége miatt könnyűnek tűnt zászlókat kitűzni Angolától, Kambodzsán át Nicaraguáig és igazolódni látszott a jelszó: „világ proletárjai egyesüljetek”. S Afganisztán déli határaitól csak pár száz kilométerre húzódott az olajtankerhajókkal zsúfolt Hormúzi-szoros, s szabadnak tűnt egy nagy, széles korridor is az Indiai-óceán felé...

FISCHER FERENC: *Az afganisztáni szovjet intervencióhoz...*

Fotó: ©Lippai Péter

SURÁNYI RÓBERT:

Afganisztán az oroszlán és a medve között: az angol–afgán háborúk, 1839–1919

A brit és az orosz birodalomnak a 19. század elejétől a közép-ázsiai befolyás kiterjesztéséért folytatott rivalizálása a „nagy játszma” (Great Game) néven ismert. Az elnevezés ugyan Kipling Kim című regényéből (1901) vált közismertté, de e kifejezést először még 1829-ben a játszma egyik szereplője, Arthur Conolly brit hírszerző tiszt írta le. A Punch című angol satirikus lap 1878 novemberében az orosz medve és a brit oroszlán közé szorult afgánt ábrázoló karikatúrával „óvta” Afganisztánt a „barátoktól”, az érte vetélkedő, beavatkozó nagyhatalmaktól.

A brit birodalom egyik legsebezhetőbb része India észak-nyugati határterülete volt. Az angol terjeszkedés az 1830-as évek végére érte el az Indus menti államokat. Az orosz birodalom a Kaukázusban és Kaszpi-tengernél nyomult előre, 1828-ban befejezte Azerbajdzsán meghódítását, megnövelte perzsiai befolyását, 1840-ben kísérletet tett Hiva elfoglalására. A közép-ázsiai orosz terjeszkedés komoly aggodalmat keltett Brit Indiában, amely ekkor az 1784-es törvény szerint a Kelet-Indiai Társaság és az angol kormány kettős irányítása alatt állt. Afganisztán az 1830-as évek végére vált ütközőterületté a terjeszkedő brit és orosz birodalom között. 80 év alatt három háborút vívott függetlenségéért az angolokkal.

Az újkori afgán királyságot a perzsa Nadir sah széteső birodalmából kiválva Ahmad sah (1747-73) alapította, aki miután a fellázadt törzsek tanácsa királlyá választotta, a saját törzse nevét abdaliról durranira változtatta. Szüntelen hadviseléssel tartotta egybe a törzsek szövetségét, építette ki birodalmát, amelyet halálakor északon az Amu-darja (Oxus) és Kafaristan, délen az Arab-tenger, keleten Tibet, a Sutlej és az Indus, nyugaton pedig Horászán és Perzsia határolt.

Ahmad sah még nyolc háborút folytatott India ellen, de utódainak már le kellett mondaniuk a fosztogató hadjáratokról. A szüntelen trónharcokban az afgán birodalom ugyanis meggyengült és területeket veszített, 1800 után már védekeznie kellett az angol, perzsa és szikh terjeszkedéssel szemben. Önállósult az Indus mentén Szind (1789) és a szikh Pandzsáb, amely Randzsit Szingh uralma alatt elfoglalta Kasmírt (1819) és Pesavárt (1823). Az afgán trónról elűzött Sudzsa sah (1803-1809) előbb a Pandzsábban talált menedéket, majd Brit Indiában kegydíjon

élve, évtizedeken keresztül szövögette a visszatérés tervét. 1818-ra az ország négy fejedelemségre esett szét.

Az afgán királyi hatalom megerősítésére, az ország egyesítésére, stabilizálására a tehetséges Doszt Muhammad emír (1828-39, 1843-63) tett kísérletet. Az emír 1834-ben sikeresen visszaverte a trónkövetelő Sudzsa sah fegyveres betörését. Ezután fő gondja az volt, hogy megszerezze a szikh Randzsit Szingh által elfoglalt Pesavár tartományt, amelynek stratégiai jelentőségét keleten a Khaibar-hágóhoz vezető útvonal adta. Pesavár visszafoglalásához az emír előbb 1835 októberében titokban orosz segítségért puhatolózott, majd Lord Auckland indiai fő-kormányzótól (1836-1842) is támogatást kért, annak ellenére, hogy Randzsit Szingh a britek szövetségese volt. Lord Auckland azonban a szövetséges Pandzsábot az észak-nyugati határterület fontos védőbástyájának tekintette, s így arra ösztönözte az afgán emírt, hogy mondjon csak le Pesavárról és kössön békét. Lord Auckland egy 1838-as levele szerint India biztonságára nézve azt tartotta előnyösnek, ha Afganisztán továbbra is megosztott marad.

Az indiai fő-kormányzó megbízásából 1837. szeptember 20-án, szintleg a kereskedelmi kapcsolatok bővítése céljával, brit misszió érkezett Kabulba Alexander Burnes vezetésével, aki 1832-ben hírszerző útján már járt az afgán udvarban, majd Buhara felderítésével szerzett magának hírnevet. Burnes helyzetét bonyolította, hogy 1837 karácsonya előtt megérkezett az afgán fővárosba Iván Vitkevics orosz küldött is, természetesen névleg szintén csak kereskedelmi célokkal. Burnes 1838. március 6-án ultimátumot adott át az emírnek, követelve, hogy többé ne levelezzen az orosz és a perzsa uralkodóval, ne fogadja ezek küldötteit, Vitkovicsot küldje haza, továbbá mondjon le Pesavárról, sőt Kandahár önállóságát is ismerje el. Mindezek fejében csupán brit jószolgálatot ajánlott a szikh-afgán megbékéléshez. Az emír hiába kérte írásban az ajánlatot, Burnes 1838. április 26-án dolgavégezetlen távozott Kabulból, mert tárgyalásai megfeneklettek. Ha Doszt Mohammad elfogadta volna Lord Auckland követeléseit, akkor országa brit protektorátussá vált volna.

A perzsa sah orosz tanácsadók bátorításával 1837. november végén ostrom alá fogta Herátot, hogy érvényesítse régi igényét. A nyugati Herát tartomány hagyományosan a Hindukus hegységet megkerülő, északról délre, Kandahárba tartó és onnan tovább Indiába vezető útvonal kulcsa volt. A majdnem tíz hónapig elhúzódó ostrom során a védelem szervezésében kitűnt egy ott tartózkodó brit tiszt, Eldred Pottinger. Miután 1838. június 19-én brit hajókról a Perzsa-öböl egyik szigetén csapatok szálltak partra és az angol követ a sah értésére adta, hogy Herát elfoglalása háborúhoz vezetne, erre a perzsa hadsereg az ostromot feladva

szeptember 9-én visszavonult. Palmerston diplomáciai nyomása is megtette hatását, a cár ejtette külügyminiszterét, hazahívta teheráni és kabuli képviselőit, mondván, hogy túllépték hatáskörüket.

Az első angol–afgán háború (1838-1842)

Az indiai kormány az Afganisztán elleni háború előkészítését Herát ostroma idején kezdte el, de az ostrom és vele az „orosz veszély” megszűnte után sem állította le. Lord Auckland főkormányzó ugyan nem tartozott az oroszfóbiás, az orosz fenyegetést eltúlzó brit vezetők közé, de ilyen tanácsadók befolyása alatt nem a Doszt Muhammad emírral való megegyezést kereste, amit Burnes tanácsolt, hanem elérkezettnek látta az alkalmat az emír uralmának megdöntésére, s ehhez Sudzsa sahot, az elűzött trónkövetelőt karolta fel. 1838 májusában fogalmazta meg új tervét, hogy Randzsit Szingh szikh hadserege ültesse vissza a kabuli trónra Sudzsa sahot, az angolok bábját. Az afgánok előtt a sah népszerűtlen volt, a szikheket pedig fő ellenségüknek tartották. Randzsit Szingh nem véletlenül ragaszkodott ahhoz, hogy a fő szerepet a szikh erők helyett a brit hadsereg játssza. Így a június 26-án megkötött „hárompárti egyezmény” különösen kedvező lett a szikh maharadszának, mert Sudzsa sah megerősítette őt Kasmír, Pesavár és más birtokaiban és a katonai segítség fejében vállalta, hogy az afgán külpolitikát a brit és a szikh kormány jóváhagyásával fogja folytatni.

Lord Auckland főkormányzó a brit kormánytól az 1838 október 24-i levélben megkapta az intervenció jóváhagyását. Voltak aggályok a távolság, a klíma, az afgánok által gyűlölt szikhek alkalmazása miatt, de ezeket mellőzték. Auckland a hadüzenetet jelentő simlai manifesztumban október elsején az emírt a szikhek ellen agresszióval vádolta, majd november 8-án bejelentette, hogy bár Herát ostroma véget ért, s az eredeti ok megszűnt, de az expedíciót folytatják, hogy Afganisztánban „*az ellenséges hatalmat barátival váltsák fel*” és „*állandó gátat létesítsenek az észak-nyugati határ elleni agresszív tervekkel szemben*”.

A háború igazolására 1839-ben kiadott kék könyv hamisított dokumentumokat közölt, eltorzítva Doszt Muhammad emír és Burnes nézetét. Az utóbbi ugyanis az emír iránti megértést szorgalmazta és kompromisszumként azt tanácsolta, hogy titokban ígérjék meg az emírnek: visszakaphatja Pesavárt Randzsit Szingh halála után. Erről Lord Auckland hallani sem akart. (1859-ben publikálták a leveleket eredeti formában.)

Az Indus hadseregének elkeresztelt brit és indiai csapatokból álló sereg 16 500 katonát, 38 000 táborigádát és 30 000 tevével tevével. Ehhez

Sudzsa sah az angolok által felszerelt és fizetett, zömében szintén indiaiakból álló 6000 fős sereggel csatlakozott. Randzsit Szingh kívánására elkerülték Pandzsáb területét. A hadsereg bengáliai része és Sudzsa sah csapata bárkákkal Firozpurból több száz kiló méternyi úton lehajózott a Sutlejen és az Induson, a másik rész pedig Bombayból Karacsiba hajózott. Ezután következett a nehéz átvonulás az Ahmad sah egykori afgán birodalmához tartozó Szind és Beludzsisztán területén, helyenként nagy megpróbáltatást jelentő pusztaságokon keresztül. Nagyszámú kíséreléssel és rengeteg málhával a hadsereg csak lassan haladhatott. Ezredenként 600 teherhordó bennszülöttre volt szükség. Egy-egy angol tiszt 10 szolgát tarthatott hivatalosan, ténylegesen többet is, egy ezred tisztjeinek szivar-adagját két teve vitte.

Szind helyi urai a nagy sereget látva fogcsikorgatva túrték az átvonulást területükön, s a rossz termés miatt nehezen tudták élelemmel ellátni az átvonulókat, akik készleteikből kifogyva időnként éheztek. A hadsereg a Bolán-hágón, majd Quettán keresztülhaladva ellenállás nélkül vonult be 1839. április 25-én a régi fővárosba, Kandahárba. Sudzsa sah népszerűtlenségét mutatta, hogy alig százan jelentek meg a visszatérésére szervezett ünnepeken. Ezt követően a bevehetetlennek tartott Gazni erődjét július 22-én az egyik kaput berobbantva már rohammal vették be. Az afgán felmentő sereg erre visszafordult és a brit csapatok augusztus 7-én Kabulba is harc nélkül vonultak be. A lakosság fagyos csendben nézte a bevonulókat, Sudzsa sah visszatértét.

Doszt Muhammad emír visszavonult a Hindukus közelébe, majd a buharai emír fogságába esett és onnan sikeresen megszökött, végül egy kisebb győzelem után, de kilátástalannak tűnő helyzetben, 1840. november 2-án Kabulba lovagolva feladta magát. Az angolok Indiába száműzték. A győzelem öröme Auckland earl, William Macnaghten, a Sudzsa sah mellé kinevezett képviselő pedig bárói rangot kapott. Randzsit Szingh még 1839. június 27-én elhunyt, és a halálát követő zavarok meggyengítették a szikh államot.

Sudzsa sah csak az angol fegyvereknek és a törzsfők között szétosztott pénzeknek köszönhette hatalmát. Hadserege nem volt jelentős, egyedül adószedői működtek jól, ezzel is növelve népszerűtlenségét. A tervezettnél jóval nagyobb számú brit haderőt kellett az országban állomásoztatni. A főbb helyőrségek Kabulban, Kandahárban, Gazniban és Dzsallálabádban voltak. Az állandó fosztogatások miatt az Indiába vezető utakon a forgalom csak fegyveres erővel és a térséget ellenőrző törzsek lefizetésével volt fenntartható. A túl magas megszállási költségek miatt helytelen takarékossgal a törzsfőknek fizetett brit járadékokat megvonták, emiatt tovább romlott az utak biztonsága.

A forrongó országban az angolok csak arról értesültek, hogy valami készül Kabulban, de nem tudták, hogy minden fontosabb törzsfő benne van a felkelésben. 1841. november 2-án Kabulban a felkelők elsőként kísérőivel együtt Alexander Burnest, Macnaghten helyettesét ölték meg és testét darabokra vágták. Megmentésére a brit helyőrség kísérletet sem tett. Sudzsa sah segítségül kiküldött ezrede pedig tehetetlen volt a felkelőkkel szemben, sőt alig lehetett visszavinni a katonákat a Bala Hisar erődbe.

A brit helyőrség nem ebben a biztonságosabb erődben, amit Sudzsa sahnak engedtek át, hanem egy kényelmesebb táborban élt a város mellett, egy fás ligetekkel borított mezőn, ahol a tüzérség nem látta be a terepet. Az elővigyázatosság nélkül kiépített tábor alig volt védhető, de a különálló raktárak elfoglalása után a felkelők a kiéheztetésre rendezkedtek be. A helyőrség parancsnoka, az idős és köszvénye miatt járnai is alig tudó William Elphinstone tábornok nem tett kísérletet, hogy csírájában elfojtsa a felkelést, majd túl kockázatosnak tartva, nem vonult át az erődbe és végül rákényszerült egy még kockázatosabb visszavonulásról való tárgyalásra.

A felkelők élére időközben a száműzött emír legidősebb fia, Muhammad Akbar kán állt, aki az év végén 30 ezres sereggel rendelkezett. A britek a szabad elvonulásért kezdtek tárgyalni, s november végén elutasították a feltétel nélküli kapitulációt. Felmentőkre azonban nem számíthattak, a Kabul felé elindult angol segítő csapat kénytelen volt visszafordulni. Macnaghten feltételeit december 13-án Akbar kán elfogadta: a britek szabadon kivonulnak, Doszt Muhammad hazatérhet, Sudzsa sah lemond a trónról, maradhat vagy távozik, családja csatlakozhat az emírhez, angol beleegyezés nélkül külföldi hatalmakkal nem szövetkeznek. Macnaghten azonban intrikálni, vesztegetni kezdett a felkelők megosztása céljából s lelepleződve december 23-án az Akbar kánnal való tárgyalás ürügyével kelepcébe csalták és megölték. Törzsét póznán kifüggesztették a kabuli bazárban, levágott végtagjait diadalmenetben hordozták végig a városon.

Miután a havazás miatt a hegyi utak és hágók egyre nehezebben járhatóvá váltak, és új megállapodást kötöttek a szabad elvonulásról ágyúik zömének hátrahagyása fejében, 1842. január 6-án a brit helyőrség 4500 katonája (többségében indiai és 690 európai) és mintegy 12500 főnyi tábori személyzete megkezdte az angol történelem legtragikusabb visszavonulását, ami alig egy hétig tartott. A cél, Dzsálálábád alig 90 mérföldnyire volt.

A brit menetoszlopot az indulástól kezdve afgán lovasok támadták és fosztogatták. Az első éjszakára már csak egy sátruk maradt. A fagyott lábúakat hátrahagyva is két nap alatt alig 10 mérföldet tettek meg. A

tekintély nélküli Elphinstone tábornok tehetetlenül hagyta a fegyelem teljes felbomlását, a zűrzavart. Útközben Akbar kán megjelent és az angolokat hibáztatta, hogy nem várták be a megígért afgán kísérőket. Újabb angol tiszteket vett túsul, majd „védelmébe vette” a tisztek feleségeit, gyerekeit és a házas tiszteket, ténylegesen Elphinstone-nal együtt túszként fogságba ejtette őket. (A foglyok aligha remélték, hogy a rab-ságban elhunyt parancsnok kivételével egy éven belül kiszabadulnak.) Akbar kán megígérte a hágót ellenőrző törzsek megnyerését, de ez sem teljesült.

A magas hegyek közt fekvő, öt mérföld hosszú Khurd Kabul hágón keresztül haladva a menet tizenháromszor gázolt át a jeges vízfolyáson, a felülről tüzelő afgánoktól csak futásban kereshetett menedéket. 3000 ember lelte halálát a szorosban. Az utat elzáró tuskés bozótból épült akadályt az angolok éjszaka kézzel szétbontották, de az afgánokkal folytatott hősies kézitusából csak egy-egy kis lovas és gyalogos csoport tudott kitörni. A gyalogos csapat Gandamak falunál bekerítve a végsőkig harcolt. A lovascsapatot is felszámolták afgán üldözőik.

A britek közül csak egyetlen sebesült lovas, William Brydon sebes-orvos ért el 1842. január 13-án Dzsálálábádba. Lady Butler híres, romantikus festménye (1879) az erődhez egyedül érkező végsőkig kimerült lovas ábrázolja „Egy hadsereg maradékai” címmel. Valójában a rövidesen felépült Brydont követően még néhány indiai és afgán is menedéket talált az erődben. A visszavonulást még több más indiai is túlélte, akiknek sikerült elrejtőzni, és más irányban elmenekülni. 1842 szeptemberében Kabul utcáin kolduló, fagyott lábú indiai túlélőket is találtak a britek, akik többségét hazavitték Indiába.

Lord Auckland már 1837. december 4-én „az általános nemzeti-vallási ellenállás” miatt túl kockázatosnak, költségesnek tartotta a megszállást, s a gyors és tisztességes kivonulást sürgette. A whigekeket a kormányon felváltó, Peel vezette toryk a visszavonulás mellett döntöttek. Auckland utóda, Lord Ellenborough főkormányzó Kalkuttába érkezése után, 1842. március 15-én leszögezte, hogy „*az egész nép általános ellenségessége*”, nemzeti-vallási háborúja miatt Afganisztán birtoklása nem erő, hanem „*gyengeség forrása*” lenne egy nyugati (értsd: orosz) invázió esetén. Sudzsa sah ügyét ejtve már csak a brit helyőrségek kimentését és néhány csapással „*a katonai tekintélyünk helyreállítását*” szorgalmazta.

Márciusban az afgánok elfoglalták Gaznit, április 5-én merénylők megölték a még névleg uralkodó Sudzsa sahot. Júliusban azonban Sir William Nott tábornok Kandahárból, Gaznin keresztül, augusztusban pedig George Pollock tábornok Dzsálálábádból elindult Kabulba, hogy „helyreállítsák a presztízt” és kiszabadítsák a foglyokat. Nott megtor-

lasként, Gazni közelében egy falu teljes lakosságát kiirtotta. Tömeges kivégzések, szabadrablás, a kabuli fedett bazár, az ázsiai építészet remekének felrobbantása után Pollock tábornok a helyzetet alkalmasnak találta trónra ültetni Szudsa sah egyik fiát, aki október 12-én az angolok kivonulásakor azonnal lemondott a testvére, Shapur herceg javára. A herceg rövidesen elmenekült. Az angolok feltétel nélkül elengedték Doszt Muhammadot, aki hazatérve visszavette trónját és még húsz évig uralkodott. Megkezdte az ország újraegyesítését, uralma alá vonta az üzbég és tádzsik kánságokat (1850-1855), Kandahárt (1855), Herátot (1863), de műve befejezése utódaira maradt.

A britek kudarcának oka a nagyhatalmi gög és érzéketlenség volt az afgán nemzeti érzés és szabadságvágy iránt. Könnyen arattak katonai győzelmeket, bár a gerilla hadviseléssel szemben tehetetlennek bizonyultak és csődöt mondtak a megszállt ország megtartása, igazgatása terén. Szándékukkal ellentétben, az intervencióval Afganisztán egyesítését segítették elő.

A brit presztízs csökkenését jelzi, hogy a buharai emír a szövetségteremtés és az orosz befolyás távoltartása végett az udvarába jött két angol küldöttet, Charles Stoddart ezredest és Arthur Conolly kapitányt bebörtönözte, és 1842 júniusában kémkedéssel vádolva lefejeztette. A brit kormány mindezt nem tudta megtorolni.

Az afgán ellenállás keménysége maradandó hírnevet szerzett. A büntetőhadjáratból hazatért brit seregnek, Lord Ellenborough 1842 decemberében Firozpurban fényes győzelmi ünnepet szervezett: a csapatok felvonulásakor a diadalív azonban csaknem összeomlott és a kétoldalt szoroson felsorakoztatott elefántok pánikba esve szétrohantak. A kudarcot vallott, tragikus háború végét neveltségessé vált ceremóniával ünnepelték.

Másutt vettek elégtételt, 1843-ban befejezték Szind anektálását, majd két háborúval (1845-1846 és 1848-1849) meghódították Pandzsábot, a szikhek földjét. A muszlim többségű Kasmírnak hindu uralkodót adtak. Az egész Indus völgy brit uralom alá került. Az 1857. évi szipoly-lázadás leverése után a Kelet-Indiai Társaság helyett a brit korona vette át a teljes igazgatást.

A brit kormányzati körökben 1874-ig jórészt „a mesteri tétlenségnek” nevezett felfogás érvényesült, amely szerint Indiát az Indus mentén kell megvédeni és az oroszokat diplomáciai eszközökkel távol tartani. Ezután a konzervatívok, „az előre (forward) teória” hívei, Afganisztánt protektorátussá alakítva, előre kívánták tolni a védelmi vonalat az Amu-darjáig.

A második angol–afgán háború (1878-1881)

Oroszország déli terjeszkedése a krími háború (1853-1856) után a turkmenisztáni kánságok elfoglalásával folytatódott: Taskent (1865) után Kokand, Buhara, Szamarkand (1868) és Hiva (1873) következett. A határok és kereskedő utak biztosítását, az angol terjeszkedés megelőzése motiválta. Az angolok 1869-ben nem fogadták el az orosz ajánlatot, hogy Afganisztánt semleges zónának tekintsék. 1873-ban elvetették Shir Ali afgán emír (1863-1879) szövetségi ajánlatát is, hogy garantálják országát orosz agresszióval szemben, az afgán külpolitika ellenőrzése fejében. Az 1855. évi pesavári angol–afgán egyezmény ugyanis csakis az angolok belátására bízta, hogy nyújtanak-e segítséget az emírnek külföldi ellenséggel szemben és ennél egyértelműbb kötelezettséget a brit liberális kormány nem vállalt. Ekkor még kibúvót talált abban, hogy Szentpétervár már úgysis garantálta: Afganisztán kívül esik érdekkörén.

Az 1874-ben hatalomra került Disraeli vezette konzervatív kormány azonban rögtön „az orosz veszéllyel” szemben, az indiai észak-nyugati határterület megerősítését tűzte ki célul. 1875-ben Lord Salisbury, az indiai ügyek minisztere utasította Lord Northbrook alkirályt, fogadtassa el Shir Alival, hogy Herátban brit képviselőt létesítenek az oroszok megfigyelésére. Mivel Perzsiában már működött e céllal brit misszió, a liberális alkirály nem látott okot az emír további elidegenítésére, nem vállalta e lépést, s attól tartva, hogy háborúhoz vezet, 1875 novemberében inkább lemondott. Utóda, Lord Lytton indiai alkirály (1876-1880), Disraeli kormányfő jóváhagyásával, brit képviselők beengedését követelte az emirtől, gyakorlatilag a protektorátus elfogadását. Az ügyben az 1877. január-márciusi pesavári brit–afgán tárgyalások eredménytelenül végződtek. Lytton 1878 októberétől az a titkos terv is motiválta, hogy európai háború esetén, a brit hadsereg keresztülvonulhasson Afganisztánon, s onnan támadjon az orosz közép-ázsiai területekre.

Az 1877-1878-as balkáni orosz–török háború után a berlini kongresszuson Disraeli sikerként könyvelte el, hogy elhárították a török tengerszorosok (Boszporusz, Dardanellák) orosz ellenőrzésének veszélyét. Miután azonban Disraeli indiai csapatokat küldött Máltára, s megszerezte Ciprust, válaszul 1878 júliusában Nyikolaj Sztoljetov tábornok vezetésével – afgán meghívás nélkül – orosz misszió érkezett Kabulba. Eredetileg szövetséget ajánlott volna, de a berlini kongresszuson közben létrejött megegyezés miatt, ezt nem tette meg, viszont cári diplomáciai és katonai segítséget ígért, ha nem fogadják Kabulban a brit missziót. Sztoljetov rövidesen visszatért Taskentbe, de a misszió többi tagja az afgán fővárosban maradt.

Lord Lytton válaszul augusztus 24-én újra sürgette a brit képviselő fogadását és nem törődve a trónörökös halálát gyászoló Shir Ali haladékkérésével, kész helyzet elé akarta állítani az emírt. Szeptember 21-én Shir Ali jóváhagyása nélkül a brit misszió katonai kísérettel be akart hatolni Afganisztán területére, de az emír katonái visszafordították a határról. Lord Lytton utasítása szerint a misszió Kabulba érkezve, az emírtől az orosz képviselők hazaküldését követelte volna. Disraeli kormányfő, Salisbury külügy- és Cranbrook India-ügyi miniszter azonban attól tartott, hogy Szentpétervár háborúval fogja megtorolni, ha az emír az alkirály követelésére hazaküldi az orosz missziót Kabulból. Ezért még időben, szeptember 14-én utasították az alkirályt, hogy várjon még a brit képviselő elküldésével. Lord Lytton azonban az emír kényszerítését sürgősnek tartva, nem állította le a missziót, s a térségben a briteket az oroszoknál katonailag lényegesen erősebbnek tudva, nem törődött a háborús kockázattal.

Disraeli, nehogy késleltessék az orosz visszavonulást a Balkánról, jobb szerette volna, ha az alkirály kevésbé erőlteti a missziót, és több időt ad az emírnek, hogy kapituláljon, de a kialakult helyzetben kabinetjével jóváhagyta a hadüzenetet jelentő november 2-ai ultimátumot. A misszió visszafordítása az afgán határról, mint „nemzeti sértés”, casus belliként szolgált. A misszió befogadásán túl még bocsánatkérést is követeltek az emírtől, akit megvádoltak brit-ellenességgel, hogy az angol alsóházzal jóvá tudják majd hagyni a háborút. Lord Lytton az „előre koncepció” híveként végig a háborúért dolgozott, ami november 21-én megkezdődött.

A 37 500 fős hadsereg három oszlopban hatolt be északi, középső és déli irányból a Khaibar-, a Kurram- és a Bolan- hágón keresztül Afganisztánba. Lőfegyverek terén fölényben voltak, a hegyi terepen jól mozgó gurkákat alkalmazták az afgán állások oldalba és hátba támadására. A Kurram-völgyben az afgán gerilla csapatok lőszerük és élelmük fogytán visszavonultak. Több csata után az emír december 22-én az angolok elől észak felé menekült, de orosz segítségre hiába várt és februárban meghalt. Fia, Jakub, az új emír kényszerhelyzetben, 1879. május 26-án megkötötte az afgánok szemében rendkívül népszerűtlen gandamaki szerződést. Ezzel elfogadta a brit képviseletet, a külpolitika angol ellenőrzését, lemondott bizonyos területekről (Kurram, Pisin, Szibi). Mindezek fejében évi járadékot kapott. Szeptember 3-án azonban, a fellázadt afgán katonák megölték az alig két hónapja érkezett brit képviselőt, Sir Louis Cavagnarit és kíséretét, ezért a háború újra kezdődött.

Sir Frederick Roberts tábornok október 12-én bevonult Kabulba, hogy megtorolja a merényletet. Jakub kénytelen volt lemondani a trónról és Indiába távozott. Roberts még Angliában is visszatetszést keltő töme-

ges kivégzéssel kezdte a brit megszállók közvetlen uralmát Kabulban. Itt a hó fogságába került, de a megszállók ellen szent háborút, dzsihádot hirdetett afgánok, 60 ezer fős törzsi hadseregének ostromát, ismételt rohamait löfegyvereivel végül visszaverte (1879. december 11-23). Tüzérség nélkül a törzsek hadserege nem győzhetett a korszerűbb puskákkal, sőt gépfegyverrel és ágyúkkal is felszerelt brit haderő fölött. A béke megteremtéséhez azonban megszállás helyett más alternatívát kellett a briteknek találni.

Lord Lytton még Kandahár elszakítását, az ország feldarabolását tervezte, de erre már nem maradt ideje. 1880 áprilisában Gladstone győzött az „előre politikát” bíráló, a toryk afgán háborúját elítélő választási kampánnyal. Tizenkét évi oroszországi száműzetés után 1880 februárjában hazatért Abdurrahman kán, Doszt Muhammad unokája és Shir Ali unokaöccse, aki az északi törzsek támogatásával júliusban emír lett. A tárgyalásokat még Lord Lytton kezdeményezte, de az emír már Lord Ripon új alkirályal egyezett meg a gandamaki szerződéshez hasonló feltételekkel.

Az utolsó nagy ellenállót és trónkövetelőt, Ali fiát, Adzsub kánt, aki 1880 július 27-én Majvandnál még szétvert egy brit sereget, Roberts válogatott erőkből álló felmentő hadserege szeptember elsején Kandahárnál legyőzte. Így lehetővé vált, hogy a brit seregek nagyobb presztízsvesztés nélkül vonuljanak ki az országból. Utoljára a brit csapatok 1881 április 21-én Kandahárból távoztak. Ezzel befejeződött a háború, amelynek eredményeként Afganisztán külkapcsolatait a britek irányíthatták.

Abdurrahman emír (1880-1901) Kandahárból, majd Herátból is elűzte Azsub kán csapatait, és szívós küzdelemmel először egyesítette az országot. A gandamaki szerződéssel elcsatolt területeket a Gladstone kormánytól – ígéret ellenére – nem kapta vissza. Az angoloktól kapott pénzzel állandó hadsereget szervezett és kemény kézzel megszilárdította a központi hatalmat a törzsek, regionális csoportok fölött. A brit befolyást igyekezett minél kisebbre szorítani. Egy indiai muszlimot fogadott el kabuli brit képviselőnek. Nem járult hozzá, hogy angol diplomaták és csapatok állomásozzanak országában. Visszautasította a vasútépítésre és gazdasági fejlesztésre tett ajánlataikat. Csak személyes alkalmazottként használt kisszámú külföldi tanácsadót, s megelégedett néhány fegyver és lőszergyár létesítésével.

Az emírnek alig volt beleszólása az ország orosz és indiai határai végleges kijelölésébe. 1884-ben Merv oázis orosz elfoglalása után brit–orosz tárgyalások kezdődtek az afgán határ megállapítására. A tárgyalások megrekedtek, mert az oroszok igényt formáltak Panjdeh oázisra, amit 1885. március 30-án fegyverrel el is foglaltak az afgánoktól.

Emellett még a közeli Zulfikar-hágóra is igényt tartottak. Háborús válság alakult ki a két nagyhatalom között, de néhány hónap alatt sikerült rendezni az ellentétet. A Gladstone-, majd júniustól a helyébe lépő Salisbury-kormány lemondott az oázisról, a cári kormány pedig a Zulfikar-hágóról, vagyis a békét afgán területi veszteség árán mentették meg.

Az afgán emír indiai látogatása során Rawalpindiben értesült az Panjdeh incidensről, s az alkirály arra ösztönözte, hogy befejezett tényként vegye tudomásul. Az emír is érdekelt volt a háború elkerülésében, mégis úgy érezte, nem kapta meg az orosz agresszióval szemben ígért támogatást, csak magára számíthat.

1886-ban és 1895-ben véglegesítették az afgán–orosz határvonalat, amely üzbég és tadzsik törzseket osztott meg. Az 1893-ban meghúzott indiai–afgán határ (Durand-vonal) az indiai határterületet megnövelve, az Afganisztánban uralkodó pastu nyelvű törzseket vágta ketté. Az emír nem segítette a határ kijelölését, a határmenti törzsek nem kerültek brit igazgatás alá. Az afgán irredentizmus nem mondott le az elvett területről. (Az afgán kormány 1947-ben nem volt hajlandó e területeket elismerni a független Pakisztán részeként, népszavazással szeretne volna eldönteni Pastunisztán hovatartozását.)

Lord Curzon, India alkirálya, az „előre politika” híve, engedményeket akart kicsikarni, mielőtt elismeri Abdurrahman utódát, Habibullah emírt (1901-1919). A szokásoktól eltérően újra akarta tárgyalni az 1880-ban kötött szerződést. Liberálisabb kereskedelmet, területi engedményt, a határon túli indiai törzsi politikába való benemavatkozást igényelt. A britek beszüntették a járadékfizetést és a fegyverek szállítását is, Habibullah azonban nem engedett a nyomásnak. Az 1905. március 21-i kabuli egyezményben a britek egyik céljukat sem érték el, s megerősítették, hogy nem avatkoznak Afganisztán belügyeibe, és megvédik az országot a nem-provokált orosz agresszióval szemben.

Az 1907. augusztus 31-én aláírt antant-szerződésben az angol és orosz kormány „a közép-ázsiai határaik teljes biztonsága és békéje” végett Perzsiát érdekszférákra osztotta, s elfogadta Tibet kínai fennhatóságát. A brit szférának elismert Afganisztánban az oroszok egyenlő kereskedelmi lehetőséget kaptak és az északi hatóságokkal nem-politikai kapcsolatokat tarthattak.

Habibullah emír 1907 januárjában indiai tárgyalásain nem kapott tájékoztatást a készülő antantszerződésről, csak szeptember 10-én értesítették. Brit árulásnak tekintette, és egy évig tartó várakoztatás után, végül elutasította a szerződés jóváhagyását. A szerződést a két nagyhatalom ugyan érvényesnek tekintette, de az oroszok nem kapták meg a kereskedelmi előnyöket.

A harmadik angol–afgán háború (1919)

Habibullah az I. világháborúban kitartott a semlegesség mellett, ellenállt a német és török küldöttek ösztönzésének, hogy lépjen hadba, s az India megtámadását sürgető afgán nacionalisták nyomásának is. Miután 1919. február 19-én meggyilkolták, fia, Amanullah emír (1919-1929) a hadsereg és a nacionalista ifjú afgán párt támogatásával radikális fordulatot hajtott végre. 1919. április 13-án kinyilvánította, hogy kormánya „*bel-és külügyeiben független és szabad*”. A teljes függetlenségét elismerő szerződés megkötését sürgette, de az indiai alkirály, Lord Chelmsford szakítva a szokással, nem kívánt szerződni az új emírrrel, sőt el sem ismerte uralmát, csak Kabul urának tartotta.

Miután Indiában, főleg Pandzsáb nagyvárosaiban angolelles megmozdulások kezdődtek, ugyancsak április 13-án, Amritsarban Dyer tábornok fegyvertelen tömegbe lövetve, 380 halottat és 1200 sebesültet követelő vérfürdőt rendezett. Az indiai zavargások láttán Amanullah elérkezettnek látta az időt az elvesztett területek visszaszerzésére.

1919. május 4-én az afgán csapatok átlépték az indiai határt és elfoglaltak néhány várost. Megkezdődött az alig egy hónapig tartó harmadik háború, amely 1000 mérföldnél hosszabb fronton, a határterületeken folyt (Chitral, Khajbar-hágó, Kurram- és Tochi-völgy, Vazirisztán, Beludzsisztán). Az 50 000 fős afgán reguláris hadsereg nem jól kiképezve és felkészülve, és a részben elavult fegyverzete egészében gyengébb volt a britnél. A helyi törzsek 80 000 fős serege ütőképesebb volt. A szállítást és utánpótlást rosszul szervezték.

A britek a 750 ezres, szétszórtan állomásozó indiai hadseregükből 50 000 katonával rendelkeztek a határterületen. Gyenge pontjuk volt a háborús fáradtság, a képzett katonák szűkössége, mert a francia és közel-keleti frontokra korábban elvitt erőket aligha pótolták a tartalékosokkal és területi önkéntesekkel. Az afgánok Vazirisztánban tudták az angol védelmet áttörni és elfoglalni Thalt. A Pesavárban tervezett felkelést a britek még időben megghiúsították, a Khajbar-hágon benyomultak és elfoglalták az első határvárost, Dakkát. Sikerüket technikai fölényüknek köszönhették. A korábban nehezen leküzdhető hegyek fölött a légi-erő könnyen átrepült, rendszeresen bombázta Dzsálálábádot és Kabult. A motorizált szállítás, távírókapcsolat, és páncélozott járművek előnyét is élvezték.

Amanullah gyors fegyverszüneti ajánlatát az angolok számos egyéb lekötöttségük, a háborús fáradtság és a határvidék forrongása miatt, június 3-án elfogadták. A Rawalpindiben augusztus 5-én aláírt békeszerződéshez mellékelte levélben elismerték Afganisztán függetlenségét bel-és külügyeiben. Amanullah kénytelen volt elfogadni az indiai határt,

lemondani járadékáról és átmenetileg a fegyverimportról is, de a balul sikerült, félbehagyott háborúval is elérte célját, a függetlenséget. Hat hónap múlva viszont tárgyalnia kellett „a baráti szerződésről”, amivel a britek helyre akarták állítani befolyásukat.

Amanullah az angolokkal szemben, pozíciója erősítésére, még 1919 áprilisában kapcsolatba lépett a szovjet-orosz kormánnyal, amely a polgárháború és intervenció miatt Közép-Ázsiától elvágva, az első diplomáciai elismerésen túl, kezdetben más támogatást nem adhatott. Az afgán misszióknak május végétől október 10-ig tartott, amíg eljutott Tashkentből Moszkvába. A szovjet–afgán barátsági szerződés megkötését készítette, hogy Amanullah a pániszlám erőkkel szimpatizált, és szövetségesének tekintette, támogatta, és bukása után 1920 szeptemberében befogadta a buharai emírt. Emiatt Moszkva tiltakozott, de a britekkel szemben a közös érdekre apellált. 1921 elején létrehozott egy britellenes, antiimperialista regionális együttműködést a kemalista török, perzsa és afgán kormánnyal. Az 1921. február 28-án aláírt szovjet–afgán szerződés gondoskodott követség és konzulátusok felállításáról, vámmentes tranzitkereskedelemtől, szovjet pénzügyi és műszaki segítségnyújtástól, távíróvonal kiépítéséről. Az első afgán rádióadót is a szovjetek építették. 1921. március 1-jén török–afgán kölcsönös segítségnyújtási szerződést is kötöttek Moszkvában.

Közben az angol–afgán baráti szerződésről a végső tárgyalások négy szakaszban, 11 hónapig folytak Kabulban (1921. január 20–november 22). A britek pénzügyi támogatást, fegyverszállítást és a szovjetekkel szemben védelmet ígérve, megkísérelték elérni, hogy az afgánok számolják fel a szovjet diplomáciai kapcsolatot, a délkeleti konzulátusokat, amelyeket csupán ellenük irányuló, az indiai felforgató tevékenységet segítő eszköznek tekintettek. Nem sikerült meggátolniuk a szovjet–afgán szerződés ratifikálását. Le kellett arról is mondaniuk, hogy az afgánok a szovjetekkel csak kereskedelmi kapcsolatokat tartsanak fenn, és újra elismerjék országuk fölött „a legfőbb és túlnyomó brit politikai befolyást”. Afganisztán a brit és a szovjet állam mellett a fontosabb európai és ázsiai országokkal is diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatokat létesített.

Afganisztán a brit befolyás időszakában részben védekezésül az európai hatásoktól, meglehetősen elzárt ország maradt. Amanullah (1926-tól saha) európai és törökországi útja után megkísérelt reformjai, köztük a csador elhagyása és a koedukált oktatás, megghiúsult a konzervatív erők, egyházi vezetők ellenállásán. 1929-ben megbuktatták a sahot, átmenetileg szétesett a központi hatalom.

Az etnikai, törzsi és osztályellentétekkel megosztott, elmaradott ország súlyos öröksége lett, hogyan fogadtasson el modernizációs refor-

mokat és tartsa fenn a központi hatalmat. Az angolok három háború árán megértették, hogy a szabadságszerető afgánok földjét el lehet foglalni egy ideig, de megtartani nem.

Irodalom

- ADAMEC, LUDWIG W.: *Historical Dictionary of Afghanistan*. 2nd ed., The Scarecrow Press, Lanham-London 1997.
- COWLING, MAURICE: *Lytton, the Cabinet, and the Russians, August to November 1878*. In: *The English Historical Review*, Vol. 76, No. 298 (1961. január) 59-79.
- DUPREE, LOUIS: *Afghanistan*. Princeton University Press 1980.
- FARWELL, BYRON: *Queen Victoria's Little Wars*. Wordsworth Editions 1999.
- GILLARD, DAVID: *The Struggle for Asia 1828-1914: A study in British and Russian imperialism*. Methuen, London 1977.
- HEATHCOTE, T. A.: *The Afghan Wars 1839-1919*. Osprey, London 1980.
- HOPKIRK, PETER: *The Great Game: The Struggle for Empire in Central Asia*. Kadansha International, New York–Tokió–London 1992.
- ROBSON, BRIAN: *The Road to Kabul. The Second Afghan War 1878-1881*. Spellmounth Publ., London 2003.
- VOLODARSKY, MIKHAIL: *The Soviet Union and its Southern Neighbours: Iran and Afghanistan, 1917 – 1933*. Frank Cass, Ilford 1994.

Fotó: ©Lippai Péter

KOLONTÁRI ATTILA:

***Az afganisztáni szovjet beavatkozás külső és belső
körülményei***

A kerek évfordulók általában alkalmat adnak arra, hogy a múlt és a fél-múlt eseményeit egy kicsit leporolják, megkíséreljék őket értelmezni, újraértelmezni vagy éppen átértelmezni. Az afganisztáni szovjet katonai jelenlétnek 2009-ben két kerek évfordulója is volt. 30 éve 1979. december 25-én kezdődött a szovjet katonai beavatkozás, és 20 éve, 1989. február 15-én fejeződött be a szovjet csapatok kivonulása az országból.

A tíz esztendeig tartó háborúskodás mérlege: szovjet oldalon 14 500 halott 53 800 sebesült.¹ A hivatalosan elismert veszteségnél azonban vannak magasabb becslések is, a halálos áldozatoknál a felső határ 30 ezer fő. A *Frunze Katonai Akadémián* belső használatra készült kiadványa 27 660 halottat és eltűntet említ. Tíz év alatt 642 ezer katona szolgált Afganisztánban, ebből 470 ezren lettek betegek (vérhas, tífusz, málária stb.) vagy sérültek.² Egy 2009-es adat szerint, még mindig 270 olyan egykori szovjet katonát keresnek, akik az afganisztáni háború idején tűntek el. Afgán oldalról a polgárháború és a szovjet beavatkozás áldozatainak számát halottakban 1-1,3 millióban adják meg, a harci cselekmények elől mintegy 4-5 millióan menekültek a szomszédos Iránba és Pakisztánba.³

Első látásra meglepő az a nagy nemzetközi figyelem, az ország feletti befolyásért folytatott küzdelem, amiben Afganisztánnak része volt a 19-20. században. A világ egyik legszegényebb országáról van szó, nincs tengeri kijárata, rendkívül fejletlen az infrastruktúra. Vasúti hálózata 1980-ban mindössze 200 km hosszú volt. Egy 1996-os adat szerint 22 000 km épített útjából összesen 2800 kilométeren volt valamilyen aszfaltburkolat. Meglévő nyersanyagkészleteinek (színesfém, kőolaj) kiaknázását a kedvezőtlen terepviszonyok, a politikai viszonyok, háborúk akadályozták és akadályozzák napjainkban is.

¹ „Szovjetszko–Afganszkaja vojna” <http://www.nationalsecurity.ru/library/00033/> (a letöltés időpontja 2010. október 25.)

² GALÁNTAY ERVIN: *A szovjet–afgán háború (1979-1988) két oldalról, három kiadvány tükrében*. In: *Hadtörténelmi Közlemények* 115. évf. 2002/ 4. sz. <http://epa.oszk.hu/00000/00018/00022/pdf/hk6.pdf> 5-6. (továbbiakban: GALÁNTAY, 2002.) (a letöltés időpontja: 2009. szeptember 10.)

³ *Húsz év: még mindig keresik az Afganisztánban eltűnt szovjet katonákat*. <http://inforadio.hu/hir/kulfold/hir-257671> (a letöltés időpontja: 2009. szeptember 6.)

Afganisztán azonban nem önmagában, hanem a nagyhatalmak terjeszkedése és ambíciói szempontjából jelentős. Az ország értékét stratégiai fekvése, a vele határos térségek adják; az Irán, Perzsa-öböl, Közel-Kelet felé, Pakisztán, India irányába vezető útvonalak. Északi szomszédja az Orosz Birodalom, illetve a Szovjetunió volt. Afganisztán a 19. században a brit–orosz hatalmi vetélkedés színterévé vált, a II. világháborút követően pedig a szovjet–nyugati, szovjet–amerikai érdekek ütközőzónájába került. Az egymást követő kormányok a szovjet és amerikai orientációt változtatva próbáltak lavírozni ebben az erőtérben. A monarchikus berendezkedés nem volt akadály a Szovjetunióval való együttműködésnek. Az ország gazdasági megállapodást kötött Moszkvával, hitelt kapott a szovjetektől.

A monarchia bukására 1973-ban került sor. A gazdasági nehézségek miatti elégedetlenséget kihasználva az Olaszországban tartózkodó *Zahir sah* ellen unokaöccse, *Mohamed Daud* (korábban, 1953 és 1963 között miniszterelnök) sikeres államcsínyt hajtott végre. Az akció során ekkor még egy táborban találjuk az iszlám radikálisokat és a kommunistákat. A köztársaság kikiáltását követően valamennyi kulcsfontosságú pozíciót *Mohamed Daud* töltött be, ő volt a köztársasági elnök, a miniszterelnök, a külügy- és a honvédelmi miniszter. 1975-től a korábbi szovjet orientáció helyett az akkor Amerika-barát Irán felé kezdett orientálódni.

1978-ban újabb fordulat történt, amely „áprilisi forradalom” néven vonult be a köztudatba. Ennek során az 1965-ben létrehozott *Afgán Népi Demokratikus Párt (ANDP)* vette át a hatalmat. Maga a párt egy meglehetősen heterogén konglomerátum volt, és ez a körülmény a későbbi történéseknek is irányt szabott. A törésvonalak mentén az ANDP már hamarosan megalakulását követően frakciókra szakadt. Ezek közül a radikálisabb a *Halk (Nép)* elnevezésű csoportosulás volt *Nur Mohamed Taraki* és *Hafizullah Amin* vezetése alatt.⁴ A mérsékeltbbeket a *Parcsam (Zászló)* frakció tömörítette, ennek élén *Babrák Karmál* állt. Előbbiek a városi, utóbbiak a vidéki lakosság körében rendelkeztek nagyobb befolyással, a Halkot inkább a pastu, a Parcsamot inkább a tadzsik lakosság támogatta.⁵ Harmadik csoportosulásként meg kell említeni még a Halk tömörüléshez közel álló *Afgán Kommunisták Egységfrontját*. 1977-ben a hatalomátvétel előestéjén ugyan formálisan felszámolták a megosztottságot és egyesült a két frakció, ez azonban a szembenállást nem szüntette meg, mindössze rövid ideig jegelte az ellentéteket.

⁴ Ld. erről jelen kötetben BEBESI GYÖRGY tanulmányát.

⁵ KISS ILONA: *Az utolsó csapás*. <http://beszelo.c3.hu/98/12/14kis.htm> (a letöltés időpontja: 2009. szeptember 10.)

1977 decemberétől az afgán hatóságok megkezdték az ANDP felszámolását, vezetőinek letartóztatását. Volt, akit meggyilkoltak, mint például a Parcsam teoretikusának számító *Mir Akbar Hajbart* 1978. április 17-én; volt, aki csak házi őrizetbe került, mint Hafizullah Amin. A pártnak sikerül aktivizálni a hadsereg az ANDP-hez hű egységeit. 1978. április 27-én harckocsik és légierő támogatásával megostromolták az elnöki palotát, a tűzharcban *Daud* életét vesztette.⁶ Ezzel a Moszkvához legközelebb álló politikai csoportosulás kerül hatalomra. A megosztottság miatt azonban kényes, törékeny és rövid életű egyensúly jött létre: a Forradalmi Tanács elnöke a Halk frakció egyik vezetője, Nur Taraki lett, helyettesévé Babrak Karmalt választották a Parcsam részéről. A hatalom új birtokosai nagy lendülettel, a helyi adottságok, hagyományok figyelembe vétele nélkül kívántak hozzájárni a „szocializmus” építéséhez, szovjet tanácsadókkal és szovjet anyagi segítséggel.⁷

Néhány hónapon belül azonban nyilvánvalóvá vált a kormány politikájának átgondolatlan, szerencsétlen jellege. Taraki és társainak figyelme a modernizációs kísérlet során elsiklott a középkori állapotokból adódó korlátok, az iszlám tradíciók ereje felett. A végrehajtott földreform sok vonatkozásban hasonlított az 1917-es forradalmat követő szovjethez: egyházi birtokok elvétele, szétosztása a szegényparasztnak között. A vallásos lakosság azonban ezt nem annyira társadalmi igazságtétlennek, mint inkább a hit elleni támadásnak fogta fel. Tovább súlyosbította a helyzetet, hogy az ország kulturális felemelésére tett kísérlet az iszlám vallás, és ezen keresztül a helyi közösségen belül nagy tekintélyt élvező mollák elleni hadjáratba csapott át. Az etnikailag sokszínű országban a pastu nyelv és kultúra erőltetése, a nomád pastu törzsek feletti ellenőrzés szigorítása ugyancsak növelte a hatalmon lévőkkel szembeni elégedetlenséget.⁸ Ennek méreteit mi sem jellemzi jobban, minthogy a különböző kormányellenes lázadó csoportosulások 1979 szeptemberére már az ország területének mintegy 90%-át ellenőrizték. Mindez önmagában komoly feszültségeket gerjesztett, amit a világpolitikában zajló folyamatok még tovább súlyosbítottak.

Az afganisztáni szovjet beavatkozást csak a hidegháború, a nagyhatalmi szembenállás logikai rendszerében, az akkori történések láncolatában lehet vizsgálni. Az *1973-as olajválságot követően a Nyugat számára úgy tűnt, hogy a Szovjetunió a kialakult stratégiai egyensúly megbontá-*

⁶ *Geopolityicseskaja borba v „Tretyem mire” i nacsalo vojni v Afganyisztanye (prodolzsenyije). II.* <http://russbalt.ucoz.ru/publ/30-1-0-79>. (a letöltés időpontja: 2009. szeptember 15.)

⁷ Ld. erről jelen kötetben BEBESI GYÖRGY tanulmányát.

⁸ *Geopolityicseskaja borba v „Tretyem mire” i nacsalo vojni v Afganyisztanye I.* <http://russbalt.ucoz.ru/publ/6-1-0-80> (a letöltés időpontja: 2009. szeptember 15.)

sával próbálkozik. Az enyhülési politika, melynek csúcspontját az 1975-ös helsinki értekezlet jelentette, zátonyra futott. A szovjet vezetés kísérletet tett arra, hogy a „nyugat benuhátrását kihasználva” a nyersanyagellátás, nyersanyagtartalmak terén meglévő előnyét stratégiai, hadászati előnyre változtassa. 1975-ben megkezdték az interkontinentális, több robbanófejjel ellátott nukleáris rakéták hadrendbe állítását, 1977-től pedig az 5000 km hatótávolságú SS-20-as rakéták telepítését. Az erőteljes flottafejlesztési programnak köszönhetően a szovjet flotta megjelent a világ különböző pontjain, amelyekről bármilyen krízisövezet igen hamar elérhetővé vált. A birodalom a magterületektől távol létrehozta saját külső periferiáját. *Afrikában az Etiópia, Mozambik, Angola, Bissau-Guinea négyes* egy nyugati olajszállítási útvonalak mentén helyezkedett el, egy olyan szituációban, amikor a Nyugat számára létfontosságú közel-keleti kőolaj 95%-a tengeri úton érkezett Európába. Ázsiában Kínával szemben sikert ért a *Vietnam és Kambodzsa* megtartása, Dél- és Közép-Amerikában *Nicaragua* területén szovjetbarát rezsim jött létre a sandinisták vezetésével; több közép-amerikai országban (például *Salvadorban*) pedig polgárháborús állapotok uralkodtak, ahol a harcoló felek között ott találhatjuk a jórészt *Kuba* által támogatott baloldali fegyveres csoportokat.⁹

Míg 1944-45-ben a szovjet befolyási övezet létrejöttét a Nyugat tudomásul vette, és a háborús sokk hatására hajlamos volt a Szovjetunió „jogos biztonsági igényeivel” magyarázni, addig az 1970-es évekbeli szovjet terjeszkedés komoly riadalmat keltett. Szovjet részről erre az ideológiai alapot a népi-nemzeti felszabadító mozgalmak támogatása jelentette. Az SZKP KB főtitkára, *Leonyid Brezsnyev* a párt XXV. kongresszusán elmondott beszédében ezt a következőképpen fogalmazta meg 1976 februárjában: „...az enyhülés és a békés koegzisztencia csak az államközi kapcsolatokra vonatkozik. Az enyhülés nem szünteti meg és nem is szüntetheti meg az osztályharc törvényeit. Senki sem várhatja el, hogy a kommunisták, tekintettel az enyhülés vívmányaira, belenyugodjanak a kizsákmányolásba”. A kongresszusi határozat pedig kimondta, hogy az SZKP a forradalmi lelkiismeret alapján támogatja a szabadságukért küzdő népeket, a haladás, a demokrácia és a nemzeti függetlenség erőit.¹⁰

Az *Egyesült Államok* térségbeli pozícióvesztéséhez az 1979-es iráni iszlám forradalom, az Amerika-barát *Reza Pahlavi* megbuktatása is hoz-

⁹ Az 1970-es évekbeli szovjet térnyerésről lásd: FISCHER FERENC: *A megosztott világ. A Kelet-Nyugat, Észak-Dél kapcsolatok fő vonásai. 1941-1991*. Budapest, IKVA, 1996. 305-316. (továbbiakban: FISCHER, 1996.)

¹⁰ FISCHER, 1996. 310.

zárult. Iránban 1978-tól rendszeres zavargások, sztrájkok, tüntetések voltak; amire a hatalom rendkívüli állapot kihirdetésével reagált. 1979 januárjában a sah távozott az országból, külföldi „gyógykezelésre” utazott. Február 1-én hazatért párizsi emigrációjából *Ruhollah Khomeini aiatollah*, kikiáltották az iszlám köztársaságot. Washington számára az igazi csapást az amerikai követség 59 tagjának túszul ejtése jelentette 1979. november 4-én. Szabadon engedésüket egy sikertelen túszmentő akciót követően csak 1981-ben algériai közvetítéssel tudták elérni. A kudarcot részben ellensúlyozta az USA által tető alá hozott, 1979 márciusában megkötött *Camp David*-i különbéke Egyiptom és Izrael között, amit viszont Moszkvában értékelték úgy, hogy ezzel végleg lezárult Kairó „orientáció váltásának” 3 éves folyamata, amely azzal kezdődött, hogy Egyiptom 1976 márciusában felmondta a Szovjetunióval kötött barátsági szerződést. Elvesztett pozíciói pótlására az Egyesült Államok 2 repülőgép-hordozó egységet vezényelt a *Perzsa-öböl* térségébe, valamint igyekezett intenzifikálni Pakisztánhoz és Afganisztánhoz fűződő kapcsolatait.

1979-ben azonban 2 olyan esemény is történt, ami ezt rendkívüli mértékben megnehezítette. Pakisztánban iszlám fanatikusok november folyamán felgyújtották az iszlamabadi amerikai nagykövetséget. Ezt megelőzően, 1979. február 14-én pedig 3 radikális iszlám terroristának mondott személy Kabulban elrabolta és meggyilkolta Adolph Dubs amerikai nagykövetet. Az ügy kapcsán számos mozzanatot mind a mai napig nem sikerült megnyugtatóan tisztázni. Kérdés például, hogy miért döntöttek úgy a kabuli hatóságok az amerikai követség kifejezett kérése ellenére, hogy megostromolják a szállodát, ahol a követet fogva tartották, és miért végezték ki az ostromot túlélő egyetlen terroristát, mielőtt az amerikai követség személyzete kihallgathatta volna?

Dubs az 1978-as hatalomátvételt követően egy kivárási politikát javasolt Kabullal szemben, azt ajánlotta, hogy újítsák fel az afgán hadsereg tisztjeinek képzését az USA-ban, ne lökjék az új kabuli kormányzatot teljesen a szovjetek karjaiba. Az adminisztráció más tagjai ezzel szemben úgy értékelték, hogy az 1978-as hatalomátvételt követően az ország szovjet befolyás alá került, nem érdemes kísérletezni Taraki rendszerével. A Dubs-affér döntő szerepet játszott abban, hogy a hatalmon lévő rezsimtől megvonták a támogatást. 1979 nyaratól életbe lépett a Carter adminisztráció új doktrínája, az afgán ellenállási mozgalom fegyver- és hadfelszerelés-szállítás nélküli anyagi támogatása (*non-lethal aid*).¹¹

¹¹ OSTERMANN, CHRISTIAN F.: *Introduction. New evidence on the Soviet war in Afghanistan*. Cold War International History Project Bulletin, Issue 14/15. 139.

Az afganisztáni szovjet katonai akció kiváltó okait négy pontban foglalhatjuk össze. 1. A hatalmi harcok elmérgesedése az ANDP vezetésén belül, melyek a pártot egyre inkább alkalmatlanná tették az ország irányítására. 2. A mudzsahed lázadók sikerei, melyek következtében drámaian összezsugorodott a kabuli kormányzat ellenőrzése alatt álló országterület. 3. A fentiekhez hozzájárult, hogy Moszkva igencsak kockázatosnak tartott egy instabil országot a közép-ázsiai szovjet köztársaságok szomszédságában. 4. Végül pedig a szovjet vezetés úgy ítélte meg, hogy az USA befolyása alá kívánja vonni Afganisztánt.

A döntés ezzel együtt nem könnyen született meg a *Kremlben*. Az afgán vezetés több ízben (mintegy 20 alkalommal) maga kérte a szovjet csapatok bevonulását, mivel nem bírtak a lázadókkal.¹² 1979. március 15-én, a harmadik legnagyobb afgán városban, Heratban kirobbant lázadás során a tömeg brutális módon az ott lévő szovjet tanácsadókat is legyilkolta.

Eddigi ismereteink szerint ekkor merült fel első ízben az *SZKP KB Politikai Irodájának* március 17-i ülésén (majd ezt követően március 18-19-én is) a beavatkozás kérdése. A testület azonban némi hezitálás után visszautasította az afgán kérést: „*Nem vállalhatunk ekkora kockázatot*” – jelentette ki *Alekszej Koszigin* miniszterelnök, aki végig az ellenzők táborában maradt. Ekkor még *Jurij Andropov* és *Andrej Gromiko* is egyetértettek vele. A grémium szerint Afganisztánnal kapcsolatban két feladat vár megoldásra: meg kell őrizni az ország feletti ellenőrzést, miközben fenn kell tartani a jószomszédi kapcsolatokat Kabullal. A kettő közül azonban az első élvezett alapvető prioritást. Andrej Gromiko azon megjegyzése, miszerint „*semmilyen körülmények között nem veszíthetjük el Afganisztánt*”,¹³ már elméletileg magába foglalta a keményebb eszközök alkalmazásának lehetőségét is, bár kétségtelen, hogy ekkor inkább amiatt főtt a szovjet vezetés feje, miképp lehetne ezt elkerülni.

A Politikai Iroda ülésein kemény bírálattal illették az afgán vezetést is. Amint Koszigin kifejtette, meg kell mondani Tarakinak és Aminnak, hogy hibákat követtek el, melyekből láthatóan nem tanultak Továbbra is folytatódott a riválisok kiszorítása a hatalomból, velük egyet nem értők agyonlövetése. A Parcsam vezetőjét, Babrak Karmalt már korábban (még 1978-ban) Prágába „száműzték” követnek, a parcsamisták egy részét bebörtönözték. Az Afgán Kommunista Egységfrontja vezetőjének,

http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=topics.publications&group_id=75466 (a leöltés időpontja: 2009. szeptember 6.)

¹² VOLKOV, A. V.: *Vvod szovjetszih vojszk v Afganyisztan. 1979 g.* <http://www.war-history.ru/library/?id=216> (a letöltés időpontja: 2009. szeptember 8.)

¹³ *Geopolityicseszka borba v „Tretjem mire” i nacsalo vojni v Afganyisztanye I.* <http://russbalt.ucoz.ru/publ/6-1-0-80> (a letöltés időpontja: 2009. szeptember 15.)

Abdul Kadirk, a volt honvédelmi miniszternek az életét pedig csak a szovjet tanácsadók közbelépése mentette meg.

Az afganisztáni pártvezetésen belüli leszámolások nem véletlenül váltottak ki éles ellenérzést a Kreml uraiból (követelni kell, hogy hagyjanak fel ezzel a gyakorlattal – olvasható a Politikai Iroda üléséről készült jegyzőkönyvben.) A terror a sztálini időszakra, a tömeges repressziókra, a koncepciók sorozatára emlékeztette őket. A legélesebben *Kirillenko* miniszterelnök-helyettes fogalmazott: „*ők maguk lőnek halomra ártatlan embereket, és még azt mondják, hogy Lenin idejében mi is ezt tettük*”. Andropov véleménye szerint Afganisztán még nincs felkészülve arra, hogy minden kérdést szocialista módon lehessen megoldani; a csapatok bevonulása azt jelentené, hogy az „*afgán nép ellen kellene harcolnunk, az afgán népre lőnénk*.” Gromiko még a „*szovjet hadsereg agresszor lenne*” kifejezést is használta hozzászólásában. Továbbá utalt a nemzetközi összefüggésekre is: kudarcba fulladnának a *SALT-II* tárgyalások, pedig jelenleg ez a legnagyobb szabású politikai akció, megromlanának a kapcsolatok a nyugati országokkal. A néhány napos vita során az a határozat született, hogy a csapatok bevonulása nélkül kell gondoskodni az afgán rezsím katonai-technikai, anyagi támogatásáról.¹⁴

A döntéssel Kabulban korántsem voltak elégedettek. Nur Taraki előbb telefonon, majd moszkvai útja során személyesen próbálta meg álláspontjának megváltoztatására bírni a szovjet vezetést – sikertelenül. A Kosziginnel folytatott telefonbeszélgetésben egy nemzetközi jogi szempontból kockázatos megoldást javasolt. Ha már a csapatok bevonulásáról nem lehet szó, akkor Moszkva legalább annyit tegyen meg, hogy afgán felségjellel ellátott szovjet haditechnikát bocsát Kabul rendelkezésére, rajta afgán egyenruhába bújtatott, a közép-ázsiai szovjet köztársaságokból származó katonákkal. Koszigin válasz helyett visszakérdezett, hol az a több száz tiszt, akit az elmúlt években a Szovjetunióban képeztek ki. Taraki válaszából – miszerint ezek legnagyobb része muzulmán reakciós volt – Koszigin megértette, hogy a represszió elérte a hadsereg káderállományát is. Javaslatát Taraki március 20-án Moszkvában személyesen is megismételte Koszigin, Gromiko, *Usztyinov* és *Ponomarjov* előtt: helikoptereket és tankokat kért legénységgel. Megmagyarázták neki, hogy ez miért teljesíthetetlen. Felhívták figyelmét a káderpolitikában

¹⁴ *Geopolityicseskaja borba v „Tretyem mire” i nacsalo vojni v Afganyisztanye I.* <http://russbalt.ucoz.ru/publ/6-1-0-80> (a letöltés időpontja: 2009. szeptember 15.)

elkövetet hibákra: ezekért – mint a sztálini időszak tapasztalata is megmutatta – igen nagy árat kell fizetni.¹⁵

Először a szovjetek a Kelet-Európában már többször bevált recept szerint a kurzus enyhítésével igyekeztek a feszültséget csillapítani, és megpróbálták egy mérsékeltbb irányvonalat érvényre juttatni az afgán vezetésen belül. A Gromiko, Andropov, Usztyinov és Ponomarjov által 1979 tavaszán a Politikai Iroda elé terjesztett javaslat választott testületek létrehozását javasolta az országban, oly módon, hogy a párt vezető szerepét meg lehessen őrizni az állami és politikai szférában.

Az események azonban nem egészen a Moszkvában kidolgozott forgatókönyv szerint alakultak. Nur Taraki 1979. szeptember elején ismét Moszkvában járt, hogy a tervezett belpolitikai fordulat részleteit egyeztesse a szovjetekkel. A bűnbak szerepét Taraki a nála kétségtelenül radikálisabb Hafizullah Aminra kívánta kiosztani. A vele való leszámolással két legyet üthetett volna egy csapásra. Egyrészt megszabadult volna legfőbb riválisától, az ország második számú vezetőjétől, másrészt Aminra lehetett volna tolni a felelősséget az elkövetett bűnökért, hibákért. Amin azonban élt a gyanúperrel, hogy Taraki moszkvai látogatása az ő háttérbe szorításával állhat kapcsolatban.

A történet akkor vett drámai fordulatot, mikor szeptember 14-én Taraki rezidenciáján rálöttek a hozzá érkező Aminra. Neki magának sikerült elmenekülnie, testőrségének parancsnoka, *Sz. Tarun* azonban a tűzharc során életét veszítette. Az incidens Moszkvának is felettébb kínos volt, mivel a kérdéses időpontban több magas rangú szovjet személy is a helyszínen tartózkodott, köztük *Alekszandr Puzanov* szovjet nagykövet, két magas rangú szovjet katonai tanácsadó *Ivan Pavlovszkij* hadseregtagornok és *Lev Gorelov* altábornagy, valamint *Leonyid Bogdanov* altábornagy, a *KGB* képviselője.¹⁶ Ebből Amin azt a következtetést vonhatta le, hogy Taraki a szovjetek tudtával és jóváhagyásával próbálta meg őt likvidálni. Kettejük fegyveres összecsapássá fajuló küzdelmében Taraki maradt alul, mivel Aminnak sikerült mozgósítania a hozzá hű alakulatokat és segítségükkel átvette a hatalmat Kabulban. Szeptember 15-én az ADNP KB plénumán Tarakit minden tisztségéből felmentették, a párt első embere Hafizullah Amin lett, Tarakit előbb letartóztatták, majd október 8-án megfojtották.¹⁷

¹⁵ *Geopolityicseskaja borba v „Tretyem mire” i nacsalo vojni v Afganyisztanye I.* <http://russbalt.ucoz.ru/publ/6-1-0-80> (a letöltés időpontja: 2009. szeptember 15.)

¹⁶ *Geopolityicseskaja borba v „Tretyem mire” i nacsalo vojni v Afganyisztanye I.* <http://russbalt.ucoz.ru/publ/6-1-0-80> (a letöltés időpontja: 2009. szeptember 15.)

¹⁷ *Geopolityicseskaja borba v „Tretyem mire” i nacsalo vojni v Afganyisztanye I.* <http://russbalt.ucoz.ru/publ/6-1-0-80> (a letöltés időpontja: 2009. szeptember 15.)

A szeptemberi puccs után Gromiko az egyik legfontosabb feladatnak tartotta megóvni Taraki híveit Amin bosszújától, hiszen a párton belüli leszámolások újabb eszkalációja tovább szűkítené a forradalmi erők amúgy sem túl sziklaszilárd bázisát. *Moszkva ebbéli törekvése azonban eredménytelen maradt, szovjet adatok szerint 1979 szeptembere és decembere között mintegy 600 embert végeztek ki.*¹⁸

A szovjetek számára különösen a Moszkva-barátnak elkönnyvelt Taraki halála jelentett komoly veszteséget, hiszen korábban a Taraki–Amin tandemből (előbbi az Afgán Népi Demokratikus Párt KB főtitkára, utóbbi miniszterelnök) egyértelműen őt támogatták; Brezsnyev 1980-ban egyenesen úgy fogalmazott egy *Giscard d'Estaing*-nel folytatott megbeszélésen, hogy „*Taraki a barátom volt*”. Innentől kezdve a szovjetek bizalma megrendült Aminban, a korábbi elvtárs véres kezű bűnözővé vált a szemükben. A szovjetek számára ekkor merül fel annak a veszélye, hogy Amin orientációváltást hajthat végre az afgán külpolitikában, volt már ilyenre példa az ország történelmében. Ennek kivédésére Moszkvában megkezdődött Amin alternatívájának keresése a forradalmi mozgalmon belül.

Ugyanakkor Amin helyzete is rendkívül kényes volt. Egy radikális forradalmi irányzat vezetőjeként, még ha az amerikaiak el is fogadnák az ország első számú emberének az orientáció-váltásért cserébe, a lázadók, a hadurak, törzsi vezetők szemében akkor is ellenség maradna. A leszámolásokkal a végletekig beszűkítette saját hazai bázisát, rá van utalva a szovjet támogatásra, ennek megszűnése kihúzná a lába alól a talajt. Ebben a helyzetben Amin valószínűleg nem egy teljes orientációváltásra törekedett, hanem inkább politikai kötélháncba kezdett a Szovjetunió és az Egyesült Államok között. Manővere egyfajta politikai zsarolásnak is felfogható, amellyel saját értékét próbálta felszórfolni mind Moszkvában, mind Washingtonban. Hasonlóval egyébként *Mohammad Ziaul-Hak* pakisztáni elnök is próbálkozott, amikor az országának 1979 végén felajánlott 400 millió dolláros amerikai gazdasági és katonai segílyt elégtelennek és nevetségesnek nevezte ahhoz képest, hogy – mint mondta – ennek elfogadásával egy szovjet intervenciót kockáztat.¹⁹

Az afganisztáni szovjet katonai beavatkozásról szóló végleges döntést és az 1979. december 12-i *NATO-határozatot* az amerikai közepes hatótávolságú nukleáris rakéták telepítéséről időben mindössze néhány

¹⁸ *Geopolityicseskaja borba v „Tretijem mire” i nacsalo vojni v Afganyisztanye I.* <http://russbalt.ucoz.ru/publ/6-1-0-80> (a letöltés időpontja: 2009. szeptember 15.)

¹⁹ *Szovjetszko–afganszkaja vojna.* <http://www.nationalsecurity.ru/library/00033/> (a letöltés időpontja 2010. október 25.) Pakisztán 2-3 milliárd dollárt szeretett volna az USA-tól kipréselni.

óra választja el egymástól. Kérdéses azonban, hogy az időbeli egybeesés milyen következtetések levonására ad lehetőséget az ok-okozati összefüggések terén. Kétségtelen, hogy a december 12-én a késő délutáni órákban összeülő Politikai Iroda már értesült a brüsszeli történésekről, ami minden bizonnyal erősítette azokat, akik a kemény fellépést szorgalmazták. Ha azonban a kontrafaktuális modellalkotás logikáját követve megpróbáljuk egy esemény jelentőségét, szerepét annak feltételezett hiányán keresztül mérni, nyilvánvalóan nem állíthatjuk, hogy *Brüsszel* nélkül elmaradt volna az afganisztáni bevonulás. Ráadásul a NATO-döntés nem jelentett azonnali kényszerhelyzetet a Szovjetunió számára, hiszen csak arra az esetre határozták el a 108 *Pershing-II* rakéta és 464 szárnyas rakéta nyugat-európai telepítését, ha a közepes hatótávolságú nukleáris rakéták leszereléséről Moszkvával folytatott tárgyalások 1983 végéig nem vezetnének eredményre. A kettős határozat tehát nem annyira az okot, mint inkább a sokasodó ürügyek egyikét jelentette.

Az elvi döntés már a november 26-i Politikai Iroda ülésén megszületett, igazából innentől kezdve számoltak a bevonulással, mint valószínű alternatívával.²⁰ A katonai, politikai előkészületek már javában zajlottak. December 10-én Dmitrij Usztyinov védelmi miniszter parancsára megkezdődött a turkesztáni és a közép-ázsiai katonai körzet alakulatainak mozgósítása és felvonultatása a határra. A beavatkozásról a végleges döntést egy szűk kör hozta meg, ahol Brezsnyev, Andropov, Usztyinov, Gromiko, *Szuszlov*, *Csernyenko* voltak a hangadók. Abban megoszlik a szakirodalom, hogy a kérdéstről volt-e formális szavazás a Politikai Iroda ülésén. A Politikai Iroda mellett létrehoztak egy testületet *Afgán Bizottság* néven, ennek Andropov, Usztyinov, Ponomarjov, Gromiko lettek a tagjai. A bizottságnak formálisan nem volt ugyan elnöke, de a testületben elsődlegesen Andropov befolyása érvényesült. Az ország első számú vezetője, Brezsnyev ekkor már súlyos beteg volt, orvosai csak napi két óra munkát engedélyeztek számára.²¹

A szovjet vezetésen belül Alekszej Koszigin miniszterelnök – úgy tűnik – végig ellenezte az akciót. Mindenesetre figyelemre méltó, hogy az ő aláírása nem szerepel a döntésben.²² Koszigin volt az, aki korábban többször az amerikaiak vietnami háborújához hasonlított egy esetleges szovjet beavatkozást. Katonai szempontból a vezérkar részéről mind

²⁰ SZ. BÍRÓ ZOLTÁN: *A szovjet megszállás*. In: *História*, 2001/ 8. sz. 26. (továbbiakban: SZ. BÍRÓ, 2001.)

²¹ KISS ILONA: *Az utolsó csapás*. <http://beszelo.c3.hu/98/12/14kis.htm> (a letöltés időpontja: 2009. szeptember 10.)

²² A. Volkov Koszigin nem is tünteti fel a Politikai Iroda azon 11 tagja között, akik a december 12-i szavazáson jelen voltak. VOLKOV, <http://www.war-history.ru/library/?id=216> (a letöltés időpontja: 2009. szeptember 8.)

Nyikolaj Ogarkov vezérkari főnök, mind helyettese, Valentyin Varenyikov súlyos aggodalmakat fogalmaztak meg a bevonulással szemben.²³ Leginkább attól tartottak, hogy ez a lépés a mudzsahedek tevékenységének további aktivizálódásához, a konfliktus további eszkalációjához vezethet. A katonai vezetésen belül két álláspont alakult ki: vagy egyáltalán ne kerüljön sor katonai beavatkozásra, vagy ha mégis, akkor azt ne az eredetileg tervezett 4-5 hadosztálynyi erővel, hanem 30-40 hadosztállal hajtsák végre, s az így képzett túlerő elegendőnek bizonyulhat arra, hogy 2-3 éves időtávtalban stabilizálják a helyzetet Afganisztánban.²⁴

Moszkva megpróbálta az 1956-ban Magyarországon, 1968-ban Csehszlovákiában már bevált forgatókönyvet alkalmazni. A katonai akcióval párhuzamosan egy bábkormányt kívántak létrehozni, amely aztán segítségül fordul a Szovjetunióhoz. Élére – Andropov javaslatára – Babrak Karmalt, a Parcsam vezetőjét szemelték ki, aki mérsékelt politikus hírében állt, de tőle sem állt távol a riválisokkal való leszámolás gondolata. Karmal egyértelműen Andropov jelöltje volt az afgán kormányfői posztra. A szovjet vezetésen belül azonban nem számoltak a teljesen eltérő mentális, kulturális közeggel, évszázados tradíciókkal (etnikailag megosztott, törzsi társadalom, a vérbosszú hagyománya, erős vallási fanatizmus) és a nehéz terepviszonyokkal. Nem számítottak arra sem, hogy a Nyugat, ezen belül az USA reagálása alapvetően más lesz, mint mondjuk a prágai tavasz esetében. Mindez azt eredményezte, hogy a Szovjetunió egy megnyerhetetlen és hosszú ideig befejezhetetlen háborúba keveredett.

Az afganisztáni szovjet beavatkozás kezdetekor „az oroszok már a spájzban voltak”. 1978 áprilisa óta szovjet tanácsadók tevékenykedtek az országban, számuk 1979 decemberére elérte az 5000 főt. 1979 júliusától pedig zászlóalj szintű szovjet alegységek tartózkodtak Afganisztánban. Feladatuk a *kabuli* és *bagrami* repülőtér őrzése, más alegységek Taraki, illetve Amin testőrségének részét képezték. 1979 októberétől rendszeressé váltak a terepszemlék az akciók tervezett helyszínein, melyek során az akcióban részt vevő egységek, alegységek tisztjei zászlóalj-ezred szintig bezáróan bejárták a kérdéses útvonalakat, objektumokat.²⁵ November 17-én Amin maga kérte, hogy palotája őrzésére küldjenek szovjet alakulatokat. Erre december 6-án került sor, valószínűleg már

²³ *Afganszkij kapkan. Nasa sztrana mogla ego izbezsaty*. Interjú Valentyin Varenyikovval. <http://www.ug.ru/archive/2973> (a letöltés időpontja: 2009. szeptember 16.)

²⁴ *Szovjetszko–afganszkaja vojna* <http://www.nationalsecurity.ru/library/00033/> (a letöltés időpontja 2010. október 25.)

²⁵ <http://www.vspomnim1.narod.ru/afgan.htm> (a letöltés időpontja: 2009. szeptember 10.)

közélgő eltávolításának fényében. A belső őrséget afgánok adták, a külsőt a szovjetek, ugyancsak afgán egyenruhában.²⁶

Decemberben Hafizullah Amin maga szorgalmazta, hogy vonuljanak be szovjet csapatok az ország északi részébe (egy határozott amerikai orientáció esetén aligha tett volna ilyet). December 25-én a 40. hadsereg erői (mintegy 4-5 hadosztály, 50 ezer fő) két ponton, Kuska és Termez térségében átlépték a határt. Ezzel egy időben légi deszantos alakulatokat dobtak le Kabul, Bagram körzetében.²⁷ A haderő hivatalosan az OKSZVA (*Ogranyicsennij Kontyinent Szovjetszkij Vojszk v Afganyisztanye – Szovjet Csapatok Korlátozott Kontingense Afganisztánban*) elnevezést viselte. A konfliktus eszkalálódása miatt a létszámot néhány héten belül 80 ezerre kellett emelni, majd 1980-ban elérte a 100 ezres határt. A legtöbb szovjet katona (120 ezer fő) 1985-ben harcolt Afganisztánban.

Az OSZKVA elé eredetileg korlátozott feladatokat tűztek ki: a hatalomváltás biztosítása, a stratégiaileg fontos objektumok, közlekedési vonalak őrzésének átvétele, hogy az *Afgán Köztársasági Hadsereg* így fel szabaduló alakulatait be lehessen vetni a lázadó mudzsahedekkel szembeni harcra.

Amin nem számított rá, hogy az akció ellene irányul. Az afgán védelmi minisztert *Babadzsan* vezérőrnagyot küldte a szovjetek elé, hogy segítse őket az előrenyomulásban, más források szerint az afgán vezérkari főnök helyettese érkezett Termezbe, hogy a szovjetekkel közösen jelöljék ki a megszállási körzeteket. A december 27-ei ebéd során tájékoztatta Amin a jelenlévőket a szovjetek előrenyomulásáról, itt közölte, hogy „*minden a legnagyobb rendben halad*”, állandó telefonkapcsolatban van Gromikóval.

A mozgásba lendült gépezetben azonban homokszemek voltak. Az említett ebéd során a szakács (a KGB ügynöke) megpróbálta Amint megmérgezni, de a mellette lévő szovjet orvosok egy gyors gyomormossással megmentették az életét.²⁸ 1979. december 27-én este vette kezdetét a „*Vihar-333*” („*Storm-333*”) hadművelet, melynek során szovjet

²⁶ *Geopolityicseskaja borba v „Tretyem mire” i nacsalo vojni v Afganyisztanye (prodolzsenyje). II.* <http://russbalt.ucoz.ru/publ/30-1-0-79> (a letöltés időpontja: 2009. szeptember 15.)

²⁷ A légi hidon 3 nap alatt 300 szállító repülőgép ötezer ejtőernyóst dobott le fegyverrel és felszereléssel. DEMETER FERENC: *Az ország, mely a szovjet-amerikai szembeállítás áldozata lett. 20 éve vonultak ki a szovjetek Afganisztánból.* http://www.honvedelem.hu/cikk/0/13767/szovjetek-afganisztani-kivonasa_kedd.html (a letöltés időpontja 2009. szeptember 15.)

²⁸ *Geopolityicseskaja borba v „Tretyem mire” i nacsalo vojni v Afganyisztanye (prodolzsenyje). II.* <http://russbalt.ucoz.ru/publ/30-1-0-79> (a letöltés időpontja: 2009. szeptember 15.)

elit-egységek, az *Alfa* és a *Zenit* kommandó alakulatai megrohamozták az erődített elnöki palotát, a *Tadz Bek*-et. Amint és családját lelőtték, a parancs szerint nem hagyhattak túlélőt. December 30-án TASZSZ-közlemény tudatta a világgal, hogy „a diktátorral az afgán forradalom egészséges erői végeztek”, „a népharag emelkedő hulláma eredményeképpen igazságos népbíróság elé állították és kivégezték”.²⁹

A hatalom új birtokosa Babrak Karmal lett. Őt már december 11-én (tehát a Politikai Iroda végső döntése előtt!) Csehszlovákiából Bagramba szállították, ahol szovjet deszantosok által őrzött katonai bázison tartózkodott.³⁰ Az Amin elleni sikertelen merényletet követően azonban december 16-án kimenekítették az országból, csak 23-án érkezett ismét afgán területre, majd 28-án jelent meg a fővárosban.³¹ Végig szovjet fegyverek védelme alatt tartózkodott. A szovjetek keresték a lehetőségét annak, hogy a bevonulásra és Amin likvidálására ne egyszerre kerüljön sor, illetve Amin likvidálását egy belső afganisztáni fordulatnak lehessen feltüntetni, a szovjetekhez pedig lehetőleg már az új afgán vezetés forduljon segítségért. Az események fényében megállapítható, hogy ebbéli törekvésük kudarcba fulladt.

Egy, a Frunze Katonai Akadémia által összeállított tanulmány a háború következő szakaszait különbözteti meg: 1979 decemberétől 1980 januárjáig tartott a csapatok bevonulása; 1980 március – 1985 áprilisa a 40. hadsereg támadó hadműveleteinek időszaka; 1985 május – 1987 januárja között a csapatok védelemre rendezkedtek be az általuk ellenőrzött területen; 1987 januárjától – 1989. február 15-ig tartott a kivonulás.³² Ez utóbbi megkezdéséről az SZKP KB Politikai Irodája 1987. január 22-én hozott döntést. A művelet két szakaszban zajlott. 1988. augusztus 15-ig a kontingens felét vonják ki, majd a hátralévő időszakban a még ottmaradt alakulatok is elhagyták az országot. A kivonulást többoldalú amerikai, szovjet, afgán, pakisztáni konzultációk előzték meg. Előbb 1988. április 14-én a szovjet-amerikai megállapodás született meg *Genfben* az afganisztáni helyzet rendezéséről, majd ezt követte egy kétoldalú megállapodás Afganisztán és Pakisztán között, amely szovjet és

²⁹ Volkov, <http://www.war-history.ru/library/?id=216> (a letöltés időpontja: 2009. szeptember 8.); OSZTALSZKIJ, ANDREJ: *Afganszkij szimptom*. http://news.bbc.co.uk/1/hi/russian/russia/newsid_4093000/4093515.stm (a letöltés időpontja: 2009. szeptember 10.)

³⁰ *Geopolityicseskaja borba v „Tretijem mire” i nacsalo vojni v Afganyisztanye (prodolzsenyije). II.* <http://russbalt.ucoz.ru/publ/30-1-0-79> (a letöltés időpontja: 2009. szeptember 15.)

³¹ Volkov, <http://www.war-history.ru/library/?id=216> (a letöltés időpontja: 2009. szeptember 8.)

³² GALÁNTAY, 2002. 3.

amerikai nagyhatalmi garancia mellett elvben a szuverenitás, határok kölcsönös tiszteletben tartása, be nem avatkozás elve alapján rendezte a két ország viszonyát; amint azonban a következő évek eseményei megmutatták, a magasztos célkitűzéseket korántsem sikerült átültetni a gyakorlatba.

Az eredetileg néhány hónaposra tervezett beavatkozásból egy 9 éves, hosszú háború lett. Az első szakaszban a szovjet fegyveres erők nagyobb veszteségek és ellenállás nélkül elfoglalták a fő stratégiai pontokat. A *Termez-Kabul-Gazni* és a *Kuska-Herat-Kandahar* útvonalon felvonuló szovjet haderő két karja „körbeölelte az országot”, ily módon kísérelték meg ellenőrzésük alá vonni az iráni, pakisztáni határt, elvágni a mudzsahedek utánpótlási vonalait. A stratégiai jelentőségű objektumok őrzésének átvételével igyekeztek az afgán néphadsereg alakulatait felszabadítani a kormányellenes erők elleni harcra. A 40. hadsereg állományában nagy számban szolgáltak tadzsikok és üzbégek, akik az afganisztáni tadzsik és türkmén népcsoport tagjaival ugyan jobban megtalálták a közös hangot, a többségben lévő pastukat viszont ez irritálta, és szemükben csak olaj volt a tűzre.

A szovjet beavatkozás következményei közül mindenekelőtt a Nyugat reagálását érdemes közelebbről megvizsgálni. A kezdeti pánikhangulat azzal magyarázható, hogy nem voltak tisztában a szovjet offenzíva korlátozott voltával, úgy vélték, hogy ez egy nagyszabású akció része, melynek célja a szovjet térnyerés a Nyugat számára az olaj miatt életbevágóan fontos Perzsa-öböl térségében.³³ Ennek megfelelő súlyú volt az amerikai válasz. Az ekkor meghirdetett *Carter-doktrína* szerint: „*Az Afganisztán elleni szovjet invázió következményei a második világháború kezdete óta a legsúlyosabb veszélyt jelentik a világbékére.*” „*A Szovjetunióknak rá kell ébrednie, hogy a katonai erő afganisztáni bevetésével kapcsolatos döntése költséges dolog lesz számára minden értékes politikai és gazdasági kapcsolatban.*” A doktrína kimondta, hogy az Egyesült Államok ellene irányuló támadásnak tekint minden olyan kísérletet, bármely külső hatalom részéről, amely a Perzsa-öböl feletti ellenőrzés megszerzésére irányul; akár katonai erővel is ellenáll ilyen próbálkozásoknak.³⁴

A Szovjetunió számára az amerikai reakció a kapcsolatok befagyasztását, a technikai, műszaki berendezésekre, valamint gabonára vonatkozó embargót, a *COCOM-lista* megszigorítását, a hitelek elapadását je-

³³ GALÁNTAY, 2002. 3. Az OSZKVA alakulatai Dél-Afganisztánban kevesebb, mint egy órányi repülőútra voltak a Perzsa-öböl térségétől. SZ. BÍRÓ, 2001. 26.

³⁴ *Szovjetszko-afganszkaja vojna* <http://www.nationalsecurity.ru/library/00033/> (a letöltés időpontja 2010. október 25.); FISCHER, 1996. 318-319.

lentette. Megakadt az enyhülési folyamat is, ennek egyik leglátványosabb jele volt, hogy az amerikai Szenátus nem ratifikálta a *SALT-II* egyezményt. *Jimmy Carter* amerikai elnök 1980. január 23-i bojkott-felhívására válaszul mintegy 60 ország maradt távol a moszkvai nyári olimpiai játékoktól.

A keményebb hangvétel azonban Carter elnökön odahaza nem segített, a republikánusok jelöltjével, *Ronald Reagannel* szemben elvesztette a novemberi elnökválasztást. Bukásában fontos szerepet játszott, hogy külpolitikáját puhának, engedékenynek ítélték a választók. A Republikánus Párt választási programja éles kritikával illette a Carter-adminisztráció amerikai határozatlanságát a szovjet kihívással szemben: „*A Carter-kormányzat három és fél évig koherens, hosszú távú koncepció nélkül folytatta külpolitikáját, figyelmen kívül hagyta a biztonságunkat fenyegető veszély mértékét és nagyságát, nem volt képes a szabad világ élére állni. [...] A Szovjetunió továbbra is katonai fölényre törekszik, erősíti katonai nyomását és ideológiai harcát a világ ipari demokráciái és a sebezhető harmadik világ ellen. A republikánusok szerint az Egyesült Államok csak a kétségbevonhatatlan elvek és az erő pozíciójából tárgyalhat a Szovjetunióval.*”³⁵

Az elnökválasztás egyértelműen neokonzervatív fordulatot hozott. A Reagan-adminisztráció mind a retorika, mind a politika szintjén sokkal keményebben reagált a szovjet kihívásra. Az elnök egy 1983-as, nagy vihart kavart beszédében a Szovjetuniót a gonosz birodalmának nevezte. Az aktív kül- és katonapolitika eredményeként a fegyverkezési versenynek újabb, minőségileg más szakasza kezdődött. Ennek legmarkánsabb és egyben legköltségesebb részét a „csillagháborús programként” emlegetett *Hadászati Védelmi Kezdeményezés (SDI)* jelentette. 1983-ban megindult a *Pershing* és a szárnyas rakéták telepítése az *NSZK*, *Olaszország* és *Nagy-Britannia* területén, melynek során a nyugat-európai rakétatelepítéseknél a szokásosnál lényegesen kisebb társadalmi, politikai ellenállással találkozottak. Új amerikai támaszpontok kiépítésére került sor a világ több országában, *Ománban*, *Szomáliában*, *Kenyában*; az Indiai-óceán közepén található *Diego Garcia-szigetet* pedig valóságos második *Pearl Harbor*-ra fejlesztették. A bázis adott otthont az 5. amerikai flottának, amelynek így sokkal nagyobb tér állt rendelkezésre a manőverezéshez, mint a szűk Perzsa-öbölben.³⁶

Az amerikai és velük szövetséges fegyveres erők demonstratív hadgyakorlatokat tartottak, ezekre sokszor a szovjet partokhoz közel, a

³⁵ BORHI LÁSZLÓ: *Az Egyesült Államok és a szovjet zóna 1945-1990*. Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 1994. 143.

³⁶ FISCHER, 1996. 327.

Barrents-, Balti-, Fekete-tengereken került sor. A bombázók – a pszichológiai hadviselés részeként – repülés során annyira közelítették meg a szovjet légerőt, amennyire csak lehetséges volt.

A mudzsahedek támogatására kiképzőközpontok létesültek Pakisztánban. Az országgal 1981-ben 3,2 milliárd USD katonai és gazdasági segélycsomagról szóló szerződést írtak alá, 1986-ban az amerikai támogatás elérte a 4,2 milliárd dollárt. Az egyik leghatékonyabb támogatási forma a hőérzékelőkkel ellátott *Stinger* rakéták szállítása volt, melyeket elsősorban szovjet harci helikopterek ellen alkalmaztak nagy sikerrel. A fegyver ugyan viszonylag későn, 1985-től jelent meg a hadszíntéren, 1987-ben azonban a szovjetek már 2,5 milliárd USD értékben veszítettek repülőket, harci helikoptereket. Az Egyesült Államok mellett Pakisztán, Szaúd-Arábia, Irán, Egyiptom, Nagy-Britannia, Kína is nyújtott támogatást a felkelőknek. 1984-ben *William Casey CIA-főnök* szovjet területek elleni akciókra buzdította a gerillákat, 1987-ben Reagan elnök a Fehér Házban fogadta a mudzsahed csoportok vezetőit, ami egyfajta diplomáciai elismerést is jelentett.

Az amerikai politika formálói tudatosan számoltak azzal, hogy a költséges fegyverkezési hajszába az extenzív, elmaradott gazdaság szerkezettel rendelkező Szovjetunió bele fog roppanni. A számítás bevált, hiszen a Szovjetunió valóban nem bírta elviselni szövetségi rendszere fenntartásának költségeit.

Az el nem kötelezett országok körében drámaian csökkent a Szovjetunió nemzetközi tekintélye, az ENSZ közgyűlésben 1980. január 14-én 108 állam szavazta meg a szovjet beavatkozást elítélő határozatot, a *Biztonsági Tanácsban* természetesen a Szovjetunió, mint állandó tag megvétózta.³⁷ Az iszlám országok szembefordulnak a Szovjetunióval, köztük olyan, hagyományosan szovjet orientációt folytató államok is, mint Irak, Szíria, Líbia.

A szovjet magatartás a szocialista blokkon belül is felvetett bizonyos kérdőjeleket. Moszkva az akció előtt nem konzultált a *Varsói Szerződés* tagországaival, holott a fontos külpolitikai kérdésekben történő egyeztetéseknek megvolt a kialakult hagyománya. Ehhez Moszkva az 1962-es kubai rakétaválság óta tartotta is magát. Ezúttal azonban *Vlagyimir Pavlov* szovjet nagykövet csak *post factum*, december 28-án nyújtotta át Budapesten kormánya tájékoztató jegyzékét a bevonulásról.³⁸ A konzultáció elmaradásánál időhiányra hivatkoztak. Ez az érvelés több szempont-

³⁷ *Szovjetszko–afganszkaja vojna*. <http://www.nationalsecurity.ru/library/00033/> (a letöltés időpontja: 2010. október 25.)

³⁸ BÉKÉS CSABA: *Európából Európába. Magyarország konfliktusok keresztjében, 1945-1990*. Budapest. Gondolat, 2004. 257. (továbbiakban: BÉKÉS, 2004.)

ból sem állja meg a helyét. Egyrészt például az 1956-os magyarországi forradalom leverése kapcsán Hruscsov és a szovjet vezetés más tagjai 2 nap alatt egyeztettek a tábor országaival. Másrészt, ha csak az afganisztáni katonai beavatkozásról szóló végső döntés időpontját, december 12-ét tekintjük, a szovjet vezetésnek akkor is majd két hét állt rendelkezésére. A táboron belül, különösen a nemzetközi helyzet kiegyezésével párhuzamosan, ahogyan fokozódó nehézségei hatására Moszkva mind határozottabban követelte csatlósaitól lojalitásuk kinyilvánítását, egyre többen sérelmezték az előzetes konzultáció elmaradását.

1980. január elején még úgy tűnt, hogy az afganisztáni kaland nem okoz törést Magyarország nyugati kapcsolatrendszerében, a beavatkozás megmarad szovjet–afgán problémának. Budapesten először az akció kezdete után két héttel, január 8-án szerepelt napirendi pontként az ügy az *MSZMP KB Politikai Bizottságának* ülésén. Itt érdemi vitára már csak azért sem nyílt mód, mert a szabadságát töltő *Kádár János* nem volt jelen, ahogyan *Lázár György* miniszterelnök is hiányzott. Az itt elfogadott, és kormány-nyilatkozat formájában közzétett határozat általánosságban szólt az új afgán vezetés támogatásáról és az enyhülés eredményeinek megőrzéséről.³⁹

Horn Gyula 1980. januári washingtoni tárgyalásai során a magyar vezetés számára is nyilvánvalóvá vált, hogy a szovjet lépésnek komoly következményei lesznek. (*Horn Gyula*, a *Központi Bizottság Külügyi Osztályának* helyettes vezetője, diplomáciai futárként utazott az Egyesült Államokba, ahol külügyminiszter-helyettesi szinten fogadták.) A megbeszéléseken szóba kerül Afganisztán is. *Horn Gyula* hangsúlyozta, hogy Magyarország az enyhülés eredményeinek fenntartásában érdekelt. Amerikai tárgyalópartnerei ugyanakkor értésére adták, hogy a jövőben a szovjet–amerikai kapcsolatok romlására kell számítani, ez visszavetheti az enyhülés folyamatát; a keményebb amerikai politikai irányvonalhoz egy *Jimmy Carter*-nél erősebb kezű elnökre lesz szükség. A kétoldalú kapcsolatok terén – tették hozzá – továbbra is a szocialista országok differenciált megközelítését alkalmazzák, kérték, hogy ezen a téren magyar részről ne legyen visszalépés.⁴⁰

A vizsgált időszakban a magyar vezetés (élén *Kádárral*) egy szellemes hasonlaltal élve már a bankok és a tankok között egyensúlyozott, *Kádár* ekkor még láthatóan a tankoktól tartott jobban.⁴¹ Az afgán helyzet

³⁹ BÉKÉS, 2004. 261-263.

⁴⁰ BÉKÉS, 2004. 263-264.

⁴¹ HEGEDŰS DÁNIEL: A történész nehéz mestersége. *Realista történetírás és a politikai legitimitás történeti narratívái korunk Magyarországon*. In: *Politikatudományi Szemle*, 2005/ 2. sz. 173-187. 184.

súlyosbodásával párhuzamosan a szovjetek január végén kérték a szocialista országokat, hogy fagyasszák be magas szintű nyugati kapcsolataikat. Magyar vonatkozásban ez két diplomáciai esemény lemondását jelentette: küszöbön állt *Puja Frigyes* külügyminiszter bonni látogatása, és egy magyar parlamenti küldöttség utazása az Egyesült Államokba *Apró Antal* vezetésével.

A Politikai Bizottság január 29-i ülésén éles vita bontakozott ki arról, hogy szabad-e feladni a lekötött programokat (a külügyminiszter bonni látogatása például egy hét múlva volt esedékes) Amint azt *Havasi Ferenc* megfogalmazta: a következő évi terv teljesítéséhez az országnak 1,7 milliárd USD hitelre van szüksége, „*mi nem bírunk ki egy évet, vagy másfél évet úgy, hogy velünk ezek a bankosok packázzanak*”. A többség azt az álláspontot támogatta, hogy mivel gazdasági megfontolások miatt fontos a nyugati reláció, a bonni külügyminiszteri látogatásra kerüljön sor. Kádár véleményével kisebbségben maradt; indulatos felszólalása valószínűleg emiatti frusztráltságát is tükrözte, megnyilvánulása ugyanakkor kíméletlen őszinteséggel tárja elénk, mennyire vette ő maga is komolyan a Szovjetunió és a szocialista országok egyenjogúságáról hangoztatott lózungokat. A PB tagjai előtt kifejtette, nincs más választás, mint eleget tenni a szovjet kérésnek. Magyarország esetében nem engedhető meg, hogy megkérdőjelezzék az ország szövetségi hovatartozását. Az indulatos, túlfűtött hangnem az alábbi mondatokban csúcspontot ér: „*mit gondolnak, meddig udvariaskodnak ők? Miért velünk...bocsánat a kifejezésért a mi kis tetű életünkkel, meg országunkkal, meg minden..., meddig fognak ők velünk udvariaskodni?*” Ezzel a kétségbeesett attackkal Kádár végül is keresztülvitte akaratát.⁴²

Ezt követően viszont sikeres magyar válságmenedzselés vette kezdetét: a találkozók elmaradásának ugyanis nem voltak különösebb következményei, mind az NSZK, mind az USA tudta, hogy mindez szovjet nyomásra történt. A szovjet vezetésnél pedig kezdeményezték, hogy kerüljön sor magas szintű konzultációra és közös politikai irányvonal kidolgozására az afganisztáni bevonulás utáni helyzettel kapcsolatban. 1980 februárjában került sor Moszkvában a szorosán együttműködő szocialista országok külügyi KB titkárainak találkozására. Ezen magyar részről *Gyenes András* vett részt, a szovjet felet *Borisz Ponomarjov* képviselte. A konzultáción magyar sikernek tekinthető, hogy a szovjetek elfogadták a magyar álláspontot a nyugati kapcsolatok „*differenciált kezeléséről*”: „*a szocialista országok maximális mértékben használják ki a nyugat-európai államokkal meglévő kapcsolatokban rejlő lehetőségeket az Egyesült Államok külpolitikai irányvonalának ellensúlyozására*”. Itt

⁴² BÉKÉS, 2004. 267-270.

magyar részről nyilván nem az USA befolyásának ellensúlyozása volt a lényeg, hanem a nyugattal való kapcsolatok fenntartása az ország elemi gazdasági érdekei miatt.⁴³

Az 1980. februári magyar–NSZK külügyminiszteri találkozó elmaradásával kapcsolatos üzenetváltás is új távlatokat nyitott a magyar külpolitika számára. *Helmut Schmidt* nyugat-német kancellár Kádár Jánoshoz intézett szóbeli üzenetében a következőképpen fogalmazta meg az európai országok előtt álló történelmi kihívást: „*hagyják-e magukat belesodorni a két szuperhatalom által szított hidegháborúba, vagy sem! Sem az NSZK, sem más nyugat- vagy kelet-európai ország nem tudja magát egyedül távol tartani. Ez csak együttes összefogással lehetséges.*” A tömblogikával szemben – ahogy a kérdéskört kutató *Békés Csaba* fogalmaz – előtérbe került valamiféle közös európai tudat kialakításának szükségessége.⁴⁴

Az 1980-as évek első felében a mélypontra jutott szovjet–amerikai viszonyal párhuzamosan megnőtt a magyar külpolitika mozgástere, megerősödött Magyarország „éltanuló” helyzete a keleti blokkon belül a nyugati országok szemében. Budapest a kelet–nyugati párbeszéd fontos helyszínévé vált. Bár voltak olyan mozzanatok, mikor a magyar vezetés engedett a szovjet kívánságoknak, például az 1984-es Los Angeles-i olimpia bojkottja esetében, a magas szintű nyugati kapcsolatok nem szakadtak meg. Magyarországot 1982-ben felvették a Valutaalapba és a Világbankba; Kádár János 1982-ben Bonnba, 1985-ben Londonba látogatott; 1982-ben *Francois Mitterand*, 1984-ben *Margaret Thatcher*, *Helmut Kohl*, *Bettino Craxi* jártak Budapesten.⁴⁵ A szakirodalomban használt „kis hidegháború” kifejezés, melynek eskalációjában a Szovjetunió afganisztáni beavatkozása a lengyelországi események mellett nem elhanyagolható szerepet játszott, leginkább a két szuperhatalom egymás közti viszonyát írja le. A kelet–nyugati kapcsolatok egészére, más kétoldalú relációkra a fent leírtak miatt csak korlátozottan használható.

Kit terhel az elsődleges felelősség az afganisztáni konfliktus kibontakozásában, elmérgesedésében? A hidegháború logikájából adódóan mindkét szuperhatalom (a Szovjetunió és az Egyesült Államok) a másik fél általa ismert lépéseit továbbgondolta, azt elméleti síkon elvitte egy számára legkedvezőtlenebb végkifejletig, és ennek megfelelően alakította politikáját. Ezért különösen éles a szovjet vezetés reakciója a bevonulással, és hasonlóképpen kemény az amerikai válasz (ellentétben például az 1956-os magyar, vagy az 1968-as csehszlovákiai eseményekkel).

⁴³ BÉKÉS, 2004. 271-272.

⁴⁴ BÉKÉS, 2004. 272-273.

⁴⁵ BÉKÉS, 2004. 273-274.

Az Afganisztánból érkező információk hatására a szovjet vezetésen belül 1979 decemberére az a vélemény alakult ki, hogy csak katonai erő alkalmazásával lehet elkerülni egy újabb geostratégiai vereséget. Szemük előtt a nemrég elvesztett Szomália és Egyiptom példája lebegett, bár Szomália esetében ehhez Moszkva magatartása is hozzájárult, hiszen az etióp-szomáliai konfliktusban a két „baloldali” rezsim közül *Mengisztu Haile Mariam* rendszerét támogatta *Mohamen Szriad Barréval* szemben.

Amin már említett kettős játékból Moszkvában Amin küszöbön álló orientáció-váltására következtek. Afganisztán elvesztése pedig a bekerítés rémét idézte fel számukra.⁴⁶ Attól tartottak, hogy az USA katonai bázisokat hozhat létre Afganisztánban, radarállomásokat szerelhet fel az ország északi részén, ahonnan figyelemmel kísérheti a kazahsztáni, türkménisztáni stb. szovjet rakétabázisokon folytatott kísérleteket.⁴⁷ Irán elvesztésével ennek lehetősége átmenetileg megszűnt.

Az a szovjet vád, miszerint Amin „CIA-ügynök” volt, inkább félelmeket, mint valós helyzetet tükröz. Aminnak nem volt kapcsolata a CIA-val, *J. Bruce Amstutz* amerikai ideiglenes ügyvivő 1979 végén ötször tárgyalt Aminnal, állítása szerint a beszélgetésekben nem merült fel Afganisztán orientáció-váltása, Amin nem tett olyan utalást, hogy az USA-val kívánna szövetségi viszonyt kialakítani.⁴⁸ Amin esetében valószínűleg nem egy egyiptomi mintájú 180 fokos külpolitikai fordulatról lett volna szó, inkább egyfajta kényes egyensúlyozásról. Ez a taktika egyáltalán nem volt ismeretlen a harmadik világ országaiiban.

Reza Pahlavi Iránját hagyományosan amerikai érdekszférába szoktuk sorolni, amerikai orientációról beszélünk, ugyanakkor a szovjet–iráni kapcsolatok is igen intenzívek voltak. A sah 1972-ben és 1974-ben is Moszkvába látogatott, 1976-ban *Nyikolaj Patolicsev* külkereskedelmi miniszter teheráni útja alkalmával 3 milliárd dolláros kereskedelmi egyezményt írtak alá. 1977-ben 2 duzzasztómű építéséről született megállapodás az Arkasz határfolyón, de Moszkvában december 18-án jegyző-

⁴⁶ Julij Voroncov akkori kabuli szovjet nagykövet visszaemlékezése szerint különösen a szovjet hírszerző szolgálatok, köztük a Jurij Andropov irányítása alatt álló KGB, igyekeztek a veszélyt felnagyítani. http://news.bbc.co.uk/1/hi/russian/in_depth/newsid_4100000/4100283.stm (a letöltés időpontja: 2009. szeptember 12.)

⁴⁷ *Geopolityicseskaja borba v „Tretyem mire” i nacsalo vojni v Afganyisztanye (prodolzsenyje). II.* <http://russbalt.ucoz.ru/publ/30-1-0-79> (a letöltés időpontja: 2009. szeptember 15.)

⁴⁸ OSTERMANN, CHRISTIAN FRIEDRICH: *Introduction. New evidence on the war in Afghanistan.* Cold War International History Project Bulletin, Issue 14/15. 139.

könyvet írtak alá több vaskohó, vasöntöde, gépgyár létesítéséről, továbbá arról is, hogy a Szovjetunió fogja kiépíteni az iráni vasúthálózatot.⁴⁹

Valami hasonló lett volna elképzelhető Amin-rendszere esetében is, hozzátevé, hogy belső bázisának gyengesége eleve kérdésessé tette egy ilyen politika sikerét. A szovjetek a katonai beavatkozással túlreagálták a helyzetet, ráadásul belekerültek egy olyan geopolitikai csapdába, ahonnan presztízsveszteség nélkül nem lehetett kimászni.

Az Egyesült Államok politikai döntéshozói pedig attól tartottak, hogy a Szovjetunió előretörése Irán, India, a meleg tengerek, illetve a Perzsa-öböl felé, a nyugat számára stratégiai fontosságú olajforrásokat fenyegeti. Amint azt *Cyrus Vance* külügyi államtitkár *Dobryin* szovjet követnek kifejtette: az amerikaiak eddig nem feltételezték, hogy a szovjeteknek ilyen szándékaik lennének, de az afganisztáni bevonulás után már nem biztosak ebben. Egyetért azzal a megközelítéssel, hogy Amin gazember volt, de cáfolta, hogy az amerikaiak szolgálatában állt volna.⁵⁰ Mivel először történt meg, hogy a Szovjetunió közvetlenül nyílt katonai erőt alkalmazott a Varsói Szerződéshez tartozó országok területén kívül, Washingtonban ezt a szovjet érdekszféra egyoldalú, erőszakos kiterjesztéseként, a háború után kialakult status quo megváltoztatására tett kísérletként értékelték (hasonlóan a berlini blokádhoz és a kubai rakétaválsághoz).

A jelenleg ismert dokumentumok szerint a szovjet vezetésnek mindenekelőtt az afganisztáni helyzet stabilizálása okozott fejtörést, a korlátozott katonai kontingensnek sem a bevonuláskor, sem később nem voltak Afganisztánon túlmutató feladatai. A pakisztáni helyzet destabilizálásával kapcsolatos akciók is afganisztáni pozícióik erősítését szolgálták. Afgán részről még a szovjet bevonulás előtt elhangzott olyan javaslat, hogy *Beludzsisztánban* szítsanak felkelést, majd így jussanak ki az Indiai-óceánhoz (a szovjetek azonban elzárkóznak az ötlettől).⁵¹

A Szovjetunió korábbi magatartásából kiindulva Washingtonban nem lehettek biztosak benne, hogy az afganisztáni pozícióik megszilárdítását követően Moszkvának nem lesznek ilyen irányú ambíciói. *Zbigniew Brzezinski* szerint a Szovjetunió egy fenyegető ívet hoz létre, afganisztáni (iráni), jemeni, etiópiai, angolai térfoglalásával bekeríti a

⁴⁹ *Világtörténelmi kronológia*. [Szerk: GERENCSÉR FERENC]. Budapest, Tárogató Bt, 1999. 139-140.

⁵⁰ *Geopolityicseskaja borba v „Tretyem mire” i nacsalo vojni v Afganyisztanye (prodolzsennyije)*. II. <http://russbalt.ucoz.ru/publ/30-1-0-79> (a letöltés időpontja: 2009. szeptember 15.)

⁵¹ *Geopolityicseskaja borba v „Tretyem mire” i nacsalo vojni v Afganyisztanye I*. <http://russbalt.ucoz.ru/publ/6-1-0-80> (a letöltés időpontja: 2009. szeptember 15.)

nyugati olajforrásokat. A lokális konfliktusok kirobbantása egy tudatos szovjet politika részének tartotta.⁵²

Idővel az USA is felismerte azt a lehetőséget, hogy a mudzsahedek támogatásával létre lehet hozni a „Szovjetunió Vietnamját”, és nem biztos, hogy az amerikai érdekeknek az felelne meg, hogy ha Moszkva ki tudja vonni onnan csapatait. Zbigniew Brzezinski a *Le Nouvel Observateur* című lapnak adott 1998-as interjújában elismerte, hogy már 1979 nyaratól nyújtottak segítséget az afgán kormányellenes erőknek, állítása szerint ő végig számolt azzal, hogy ez szovjet beavatkozást válthat ki.⁵³ Mint mondta, az volt a célja, hogy a Szovjetunió megadja a saját Vietnamját. Moszkvának 10 évig kellett folytatni a háborút, mindez Brzezinski szavaival demoralizálta és megtörte a szovjet birodalmat. „*Mi nem kényszerítettük az oroszokat beavatkozásra, de tudatosan növeltük annak valószínűségét*” Az események utólagos ismeretében így fogalmazott: „*Mi a fontosabb a világtörténelem számára? A talibánok, vagy a szovjet birodalom összeomlása? Néhány felkavart muszlim, vagy Közép-Európa felszabadítása és a hidegháború vége?*”

Brzezinski utólagos véleménye több vonatkozásban egybecseng *Valentyin Varennyikov* gondolatmenetével: „*Az USA sokkal inkább érdekelt volt a szovjet csapatok bevonulásában, mint mi magunk*”. Az afganisztáni helyzettel „*csapdát állítottak nekünk*” mindent megtettek, hogy a Szovjetuniót erre a lépésre provokálják.⁵⁴

Mind Varennyikov, mind Brzezinski az események utólagos ismeretében magyarázzák a bizonyítványt, előbbi a felelősséget szeretné levenni a szovjet politikai vezetésről, a beavatkozás jogosságát igazolni (még akkor is, ha a vezérkar katonai megfontolásokból ellenezte a beavatkozást); utóbbi saját (és Washington) érdemének szeretné elkönyvelni a Szovjetunió és szövetségi rendszerének összeomlását. Kérdés persze, hogy az afganisztáni kalandnak ténylegesen milyen szerepe volt a szovjet blokk szétesésében? Van-e olyan közvetlen ok-okozati összefüggés, melyet Brzezinski gondolatmenete felvázolt? Állíthatjuk-e azt, hogy Afganisztán nélkül nem omlott volna össze a szovjet blokk?

⁵² *Geopolityicseskaja borba v „Tretijem mire” i nacsalo vojni v Afganyisztanye I.* <http://russbalt.ucoz.ru/publ/6-1-0-80> (a letöltés időpontja: 2009. szeptember 15.)

⁵³ *The CIA's Intervention in Afghanistan. Interview with Zbigniew Brzezinski, President Jimmy Carter's National Security Adviser.* *Le Nouvel Observateur*, Paris, 15-21 January 1998. <http://www.globalresearch.ca/articles/BRZ110A.html> (a letöltés időpontja: 2010. október 30.)

⁵⁴ *Afganszkij kapkan. Nasa sztrana mogla ego izbezsaty.* Interjú Valentyin Varennyikovval. <http://www.ug.ru/archive/2973> (a letöltés időpontja: 2009. szeptember 16.)

Az enyhülési folyamat már 1975-öt követően megakad, előtérbe került a konfrontáció. A harmadik világban megfigyelhető szovjet térnyerésben tetet öltő kihívásra az amerikai válasz a biztonságpolitikai stratégia ártértékelése volt. Washingtonban a Kissinger-féle ötpólusú világrend helyébe a Brzezinski-féle elképzelés lépett konfrontációs és kooperatív háromszögekről: USA–Szovjetunió–Kína; USA–Nyugat-Európa–Japán.⁵⁵

Amit biztosan mondhatunk: Afganisztán nem szakítható ki az események láncolatából, kétségteljesen fontos mozzanat volt, minden korábbi eseménynél határozottabban hozzájárult a feszültség kiéleződéséhez. Az elhúzódó háború pedig politikai és katonai presztízsveszteséget jelentett a Szovjetunió számára. A szovjet politikai vezetés nem csak kifelé, de befelé, az ország közvéleményével szemben tudta igazán elfogadtatni a beavatkozás szükségességét.

A másik „divatos kérdés” az afganisztáni konfliktus kapcsán, hogy kit terhel a felelősség a radikális iszlám és a nemzetközi terrorizmus megerősödéséért? A mai orosz politikai publicisztikákban előszeretettel hangsúlyozzák, hogy az *Al-Kaidát* az Egyesült Államok pénzügyi és katonai (kiképzés, fegyverek) támogatása tette nagy és veszélyes szervezetté, aztán ez a fegyver visszafelé sült el. A Szovjetunió bukását követően azt hangsúlyozták, hogy az afganisztáni beavatkozás egy csoport elaggott kommunista vezető bűnös, felelőtlen döntése volt, amely ellentétben állt az ország érdekeivel, felesleges véraldozatot jelentett. Napjainkban felerősödtek azok a hangok, melyek az események ártértékelését követelik. Olyan véleményekkel is találkozhatunk, hogy a Szovjetunió afganisztáni beavatkozása valójában a nemzetközi terrorizmus ellen viselt első háború volt, jogos és szükséges beavatkozás az ország biztonsága érdekében: „*az Afganisztánban elesett katonák vére ugyanolyan színnű, mint a Nagy Honvédő Háborúban elesettek*”.⁵⁶

Borisz Gromov vezérezredes a 40. hadsereg egykori parancsnoka a „Korlátozott kontingens” című könyvében azt írja, hogy a szovjet alakulatok akadálytalanul vonultak be Afganisztánba, ott teljesítették az eléjük kitzűzött feladatot, majd szervezetten hazatértek: a hadsereg azt tette, amit szükségesnek tartott, a *dusmanok* (a muszim fegyveresek, mudzsahedek orosz elnevezése) pedig azt, amit tudtak. A 40. hadsereg hadműveletei válaszó vagy megelőző jellegűek voltak, a személyi állomány és a technika 70%-a a humanitárius segélyek célba-juttatásával

⁵⁵ FISCHER, 1996. 297-298.

⁵⁶ JAMSAŃOV, BORISZ: *Polnaja pravda o vvode szovjetszkijh vojszk v Afganyisztan escso nye raszkrita*. <http://www.ferghana.ru/article.php?id=1244> (a letöltés időpontja: 2009. szeptember 12.)

volt elfoglalva, ami hozzájárult az ország gazdasági talpra állásához.⁵⁷ Gromov állításai nem annyira a valós helyzetet tükrözik, mint inkább a bizonyítvány utólagos magyarázatának, szépítésének szándékát, az „internacionalista segítségnyújtás” mítoszának újabb kiadását fedezhetjük fel mögöttük. Ráadásul megállapításai szöges ellentétben állnak a Frunze Akadémia már idézett belső jelentésének megállapításaival.⁵⁸

Tény, hogy a szovjet beavatkozás váltott ki olyan reakciót, melynek során muszlim önkéntesek ezrei jelentek meg pakisztáni táborokban és Afganisztánban, a szovjet megszállók elleni küzdelmet *dzsihadnak*, a hitetlen megszállók elleni szent háborúnak fogták fel. Ezek egyike volt *Oszama bin Laden*, egy szaúdi milliomos fia, aki 1979-ben végezte el az egyetemet, és 1980-ban bukkant fel a pakisztáni Peshawarban.⁵⁹ Ekkor még nem annyira a fegyveres harcot szervezte, hanem elsősorban pénzt adott a dzsihadhoz, nem amerikai, hanem szaúd-arábiai és pakisztáni titkosszolgálati kapcsolatokkal rendelkezett.⁶⁰

Ha a szovjet beavatkozás adta az ideológiai töltetet, úgy az amerikai támogatás pedig a mozgalom anyagi erejét növelte. Ezt utólag számon kérni egyik félen sem jogos, hiszen a hidegháborús szuperhatalmi gondolkodás keretei közül értelemszerűen akkor nem tudtak kilépni. Az „ellenségem ellensége a barátom” logika felülírt minden más megfontolást. Így lett egy egymást gyilkoló, egymással marakodó katonatiszti, politikusi csoport a társadalmi haladás letéteményese, az „afgán nép valós érdekeinek képviselője”, és így lettek a magukat jórészt kábítószerekkereskedelemből finanszírozó, szedett-vedett mudzsahed csoportosulásokból szabadságharcosok.⁶¹

Az iszlám terrorizmus megerősödése előre nem kalkulált következménye lett az afganisztáni eseményeknek; anakronisztikusnak tűnnek azok a felvetések, hogy ha a Szovjetunió vagy az Egyesült Államok „okosabb,

⁵⁷ „*Szovjetszko-Afganszkaja vojna*” <http://www.nationalsecurity.ru/library/00033/> (a letöltés időpontja 2010. október 25.)

⁵⁸ „(A mudzsahedek) támadást előszeretettel éjjel indítottak, a meglepetést próbálták kihasználni. Improvizált, «képlékeny» harcmódoruk, valamint a hierarchikus parancslétra hiánya megnehezítette az ellenlépéseket. Képesek voltak egymást csapataink mozgásáról gyorsan, le nem hallgatható primitív módszerekkel értesíteni... A nehéz terepen nem alakulhatott ki összefüggő arcvonal. A gerillák diktálták a harcmódot... Végül az OSZKVA kénytelen lett hadműveleteit alegységekkel, harcászati síkon vezetni: a harcfeleladatok rajtaütésekre, csapdába csalásra, bekerítésre és tisztogatásra, valamint a helyőrségek közötti útvonalak biztosítására redukálódtak.” GALÁNTAY, 2002. 5.

⁵⁹ KEMÉNY JÁNOS: *Az al-Kaida mozgalom*. In: *Hadtudomány*. XV. évf. 2005/1. sz. http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2005/1/2005_1_8.html (a letöltés időpontja: 2009. szeptember 15.)

⁶⁰ Ld. erről jelen kötetben BEBESI GYÖRGY tanulmányát.

⁶¹ BORHI LÁSZLÓ: *Az USA és Afganisztán*. In: *História*, 2001/ 8. sz. 28-29. 29.

előrelátóbb lett volna”, „másképp viselkedett volna”, akkor ma nem lenne iszlám terrorizmus. *A terrorizmus, az iszlám fundamentalizmus már korábban is létezett, teoretikusai már jóval az afganisztáni szovjet beavatkozás előtt kidolgozták a hitehagyott rezsimekkel folytatott küzdelem alapelveit.* Amiben tetten érhető Moszkva és Washington közös felelőssége: a 90-es évek elején sorsára hagyták Afganisztánt.

Fotó: ©Lippai Péter

BIHARY GYULA:

A szovjet légielő afganisztáni szerepvállalása, 1979-1989

A Szovjetunió afganisztáni beavatkozása erődemonstrációként indult, reagálva a világpolitikai változásokra,¹ amely lehetőséget kínált az új fegyverek és harc eljárások kipróbálására. Persze kimondva-kimondatlanul be kívánták bizonyítani, hogy a térség egyértelműen szovjet érdekszféra. Gyors háborúra számított a szovjet vezetés és elkövették azt a tipikus hibát, amelyet ma is rendszeresen, ugyanis lebecsülték az ellenállás erejét és lehetőségeit.² Akaratukon kívül beléptek ezzel egy új korba, az aszimmetrikus hadviselés korába, ami korunkat is jellemzi. Éppen a konfliktus hasonlóságaiért érdekes megvizsgálni a szovjet légielő akkori tevékenységét, hiszen ez ma is nagy hasonlóságot mutat.

A szovjet légielők a '70-es és '80-as években

A légielők nem alkottak egy szerves és elválaszthatatlan egységet. Önálló parancsnokságaik, költségvetésük, feladataik és gépparkjuk volt. Ezek alapján alapvetően az alábbi egységekre bonthatjuk:³

- *Stratégiai, vagy más néven Távolsági Légielő*
- *Tengerészeti Légielő*
- *Honi Légvédelem Vadászpilóta Csapatok*
- *Front Légielő*

A hadműveletekben a Front Légielő játszotta a főszerepet, amelyet a paradigma váltás állapotában talált a kibontakozó konfliktus. A vietnami háború tapasztalatai alapján megkezdtek az átszervezéseket, kisebb és korszerűbb repülőgépek arzenált kívántak kiépíteni és fenntartani. Folyamatosak voltak az első vonalból való kivonásai a régi technikáknak és a típusváltási programok.⁴ A háború folyamán igen nagy hasznot merítettek abból, hogy olyan típusokat tartottak rendszerben, illetve fejlesztettek éppen, amelyeknél fontossá vált a manőverező képesség, valamint a csapásmérés pontossága.⁵ A sorozatgyártásra kerülő új típusú

¹ AMSTUTZ, 1986. 40.

² munkaanyag az SZKP KB részére, 1979.11.29. In: CWIHP Working paper #51

³ SMP 1990. 52, 57, 79.

⁴ SMP 1983. Chapter II.

⁵ www.airwar.ru/enc/attack/su25.html

helikopterek is igen komoly szerephez jutottak. A gyalogság szállításán kívül annak akcióit is támogatni tudták a *Mi-8/17 HIP* és a *Mi-24 HIND* nevű harci helikopterek.⁶

A háború menete

A szemben álló erők a szovjetekkel szövetséges *DRA* haderő és az ellenállók, a *Mudzsahedinek* voltak.⁷ Utóbbiak nem voltak egységesek és sokszor egymással is rivalizáltak.⁸ A muszlim ellenállók igen nagy támogatást élveztek az arab államok részéről, különösen *Pakisztán* felől, mely még légierőjét is bevetette a konfliktus folyamán. Folyamatos légi incidensekre került sor a határok mentén. Számos esetben került sor légi csatákra is, melyben mindkét fél szenvedett veszteségeket.⁹ A bevetett géppálmány 5 bázison került telepítésre. Ezek a repterek *Bagram*, *Kabul*, *Szindand*, *Kandahár* és *Dzsalamabad* voltak.¹⁰ Az utóbbit nem igen vették igénybe, inkább tartalék szerepet töltött be a gyakori ellenes belövések miatt. A másik négy is csak a betonozott kifutópálya okán volt használhatónak nevezhető.¹¹

A földi kiszolgáló berendezéseket, valamint a gépek üzemeltetéséhez szükséges egyéb rendszereket a szovjet bázisaikról hozták magukkal az ide vezényelt egységek. Az átszállított berendezések főleg mobil telepítésűek voltak, a gyorsabb szállíthatóság miatt. Az afgán bázisok mellett természetesen a Szovjetunió területéről is támadtak a háború során. A legtöbb bevetést a *Grúz*, a *Tadzsik* és a *Türkmen SzSzK* területéről végezték a csapásmérő és felderítő kötelékek.¹² A *mudzsahedek* fokozódó, a repterek és a fel-leszálló gépek ellen irányuló belövései hatására, ha az lehetséges volt a saját területekről végezték a tevékenységüket a különböző repülő ezredek. A bevetett géppálmány jó része a *9.*, *40.* és a *49. légihadsereg* soraiból került átvezénylésre.¹³ Eme egységek bombázó és felderítő ezredekkel voltak felszerelve, melyeket külön-külön, vagy egymással szorosan együttműködve vetettek be a harcba.¹⁴

A fent már említett pakisztáni légifenyegetésre reagálva a támadó gépeket állandó és erős vadászkísérettel látták el. Kezdetben ezek a

⁶ AMSTUTZ, 1986. 170.

⁷ AMSTUTZ, 1986. 61. és 397.

⁸ Ld. erről jelen kötetben BEBESI GYÖRGY tanulmányát.

⁹ www.pakdef.info/pakmilitary/airforce/war/indexafghanwar.html

¹⁰ MARKOVSKIJ, 1996.

¹¹ MARKOVSKIJ, 1996.

¹² MARKOVSKIJ, 1996.

¹³ MARKOVSKIJ, 1996.

¹⁴ MARKOVSKIJ, 1996.

gépek a nagy számban rendelkezésre álló, de szerényebb képességű *MiG-21*-es típusból kerültek ki.¹⁵ Miután kiderült, hogy ezek nem ellenfelei az új pakisztáni elfogó *F-16*-osoknak, a modernebb *MiG-23*-ast vetették be az ellenség lekötésére.¹⁶ Az igazi megoldást viszont csak a *MiG-29*-es térségbe vezénylése jelentette, de már csak a háború végén, ekkor már a pakisztániak is jobban fegyelmezték magukat.¹⁷ A merevszárnyú technikán túl a fenti egységek még jelentős számú harci helikopterrel is fel voltak szerelve.¹⁸ A helikopterek fő feladata a csapat szállítás mellett, a gyalogság akcióinak légi fedezete volt. A gyakorlatban ez úgy nézett ki, hogy a csapásmérő repülőgépek után repülve, a *Mi-24*-esek „megdolgozták” a terepet. Az így előkészített területre tették ki a deszant egységeket a *Mi-8/17*-esek és a *Mi-6*-os óriáshelikopterek, melyeknek a levegőből fedezetet biztosítottak a *Mi-24*-esek és a katonákat már kirakó *Mi-8/17*-esek¹⁹.

Az ellenállók nélkül is voltak azonban állandóan fennálló problémák, amikkel állandó küzdelmet kellett folytatni a szovjeteknek. A legnagyobb problémák az ország magashegyi fekvéséből és klimatikus viszonyaiból eredtek. Az átlag tengerszint feletti magasság 1500-2000 méter, a hőingadozás -30 és +52°C között mozgott, míg az infrastruktúra szinte teljesen hiányzott.²⁰ A repülés önmagában is igen veszélyes volt ilyen körülmények között és az alkalmazott technika hatékonysága is jelentősen romlott. A fenti problémákat kezdetben még nem tetézte erős és jól szervezett légelhárító tevékenység az ellenség részéről. Az ellenállók még nem rendelkeztek korszerű eszközökkel és csak ritkán maradtak a támadó repülőgépek megérkezéséig. Kis csoportokban, elszórtan tevékenykedtek és kevés könnyű fegyverzetüket magukkal tudták vinni. Szovjet részről ezért a taktika igen egyszerűnek volt nevezhető. Felkutatták a góccokat és úgy 6-800 méteres magasságból megsemmisítették azokat. Az ehhez használt eszközök a nem irányított bombák és rakéták voltak.²¹ A háború ezen szakaszában a pilótákra a táj és a saját elbizakodottságukból eredő hibák jelentették a legnagyobb veszélyt. A Front Légierő Főparancsnoksága arra a döntésre jutott, hogy újabb ezredeket és még a teszt fázisban levő technikákat vezényel a térségbe, harci tapasztalatok szerzése végett. Arra is kíváncsiak voltak, hogy miként kellene módosítani a kiképzést és a harcoló csapatok

¹⁵ LINN – SPERING, 1993. 34.

¹⁶ www.airwar.ru/enc/fighter/mig23mld.html

¹⁷ KÖVÁRI, 1996. 15.

¹⁸ AMSTUTZ, 1986, 170.

¹⁹ MARKOVSKIJ, 1996.

²⁰ MARKOVSKIJ, 1996.

²¹ MARKOVSKIJ, 1996.

felszerelését.²² Nem veszélyes háborúnak, hanem csupán kísérleti terepnek tartották Afganisztánt. A véleményük megváltoztatására készítette a következő, 1981-es év és a megváltozott helyzet. A tél folyamán Pakisztánba és Iránba húzódtak vissza a mudzsahedek, ahol jó képzést és új, erősebb fegyvereket szereztek be. Ide szállított több arab állam és az USA is.²³ A készleteiket kiegészítették a szovjet és DRA egységeken való rajtaütésekkel szerzett zsákmányolt eszközökkel. Még mindig 85%-ban kézi fegyverekkel rendelkeztek, de már voltak modern gépkarabélyaik és géppuskáik, sőt még nehezebb fegyverzetük is.²⁴ A szovjet repülőgépekre legnagyobb veszélyt az egyre jobban terjedő nehéz géppuskák és gépágyúk jelentették.²⁵ Ezek változtatásokra sarkallták a légierő parancsnokságát. Az újonnan átvezényelt állomány képzését jelentősen átalakították és a körülményekhez igazították. A honi bázisaikon 3 hónapig átfogóan tanulmányozták a taktikákat és a helyi sajátosságokat. Ezt követte egy 2-3 hetes felkészítés a Türkmen SzSzk területén, mert ez hasonlított legjobban Afganisztánra. A végső fázist kb. 10 napos „szoktatás” képezte, melyet egy tapasztalt oktató vezetésével repült egy kétüléses repülőgépen. A későbbiekben ez már a kiképzés része lett, így nem igényelt külön átképzést egy áthelyezés.²⁶

A kiképzésen kívül a felderítés pontosságát is javították. Eddig ezt a feladatkört is a *MiG-21*-es típus látta el, de a tapasztalatok alapján megtervezték a *KKR konténert*, amit a *Szu-17*-esekre lehetett függeszteni. Ez a konténer képes volt infravörös és elektronikus képet készíteni a célokról nappal és éjjel egyaránt.²⁷ Az így készített felvételeket aztán a bázison kiértékeltek és a célokat bejelölték egy fotó térképen. Ez a módszer jelentősen javította csapásmérési hatékonyságot, ugyanis így a pilóták már legalább azt tudták, hogy mit is kell elpusztítaniuk, ugyanis a táj meglehetősen jellegtelen.²⁸ Az új taktika szerint a felderítő repülőgépek kötelékei repültek elől, utánuk jöttek közvetlenül a csapásmérők, így kevés időt hagytak az ellenségnek a szétoszlásra. A felderítők maguk is végeztek önálló akciókat, amelyekhez a *KKR konténerek* mellé még bomba és/vagy nem irányított rakéta fegyverzetet függesztettek.²⁹ A hadműveletek kiszélesedése, utánpótlási nehézségek, valamint az egyre fokozódó ellenséges veszélyeztetettség miatt egyre inkább türkmen

²² MARKOVSKIJ, 1996.

²³ MARKOVSKIJ, 1996.

²⁴ AMSTUTZ, 1986. 192, 166.

²⁵ ISBY, 1986. 39.

²⁶ MARKOVSKIJ, 1996.

²⁷ www.sukhoi.org/eng/planes/military/su22m4/arms.html

²⁸ MARKOVSKIJ, 1996.

²⁹ www.sukhoi.org/eng/planes/military/su22m3/lth.html

területről végezték bevetéseiket, így fegyverzeti racionalizálás vált szükségessé.³⁰ A szükségessé váló póttartályok mellett a leginkább hatásos fegyvereket kellett használni: a *FAB-250* és *500*-as repesz-bombák mellett a golyós és gyújtó töltetű eszközöket használták.

Megjelent továbbá a nagyobb indítási távolságú és hatóerejű *Sz-8*-as, amit a *B-8M* indító konténerből lőttek ki. Mindez azt jelentette, hogy az ellenséges léghárítás alkalmazási lőtávolságán kívülről, védetten lehetett ezekkel támadni.³¹ Célokból márpedig volt bőséggel. A legfontosabbak a preventív támadások voltak, ahol az ellenség utánpótlási és menekülő útjaira csaptak le. A *FAB-250* és *500*-as bombák igen nagy hegyomlásokat okoztak, valamint hatásosnak bizonyultak a megerősített célpontok ellen is. A szállításokat végző karavánokat *RBK-250* és *500* típusú kazettás bombákkal, 32 rakétát indítani képes *UB-32*-es, vagy a már említett *B-8M* blokkokkal és/vagy *Sz-24*-es rakéták kombinációjával támadhatták a *Szu-17*-esek.³² Bármilyen bevetést repültek is, az ellenség előnyben volt. A jó helyismeret, az, hogy mindenhol van fedezék együttesen azt eredményezték, hogy az ellenálló csoportok úgy változtathattak helyet és úgy álcázhatták magukat, illetve eszközeiket, ahogy akarták. Ennek is és a kényyszerleszállásra alkalmatlan terepnek köszönhetően, az átlagos veszteségi ráta 1980-ban 830 repült órára, vagy 800-1000 bevetésre egy-egy elvesztett, vagy selejtezésre kerülő repülőgép jutott.³³ A veszteségek hatására konstrukciós változtatásokat hajtottak végre a gépeken, amelyek annak túlélő képességét voltak hivatott javítani. A főbb repülési rendszereket páncélozták, az üzemanyag tartályait ellátták öntömítő bevonattal, valamint kifogyás után feltöltötték robbanásgátló semleges nitrogén gázzal. A passzív védelem mellett, új módon nagy sebességgel és 30-40°-os zuhanásból támadták a célokat, így kis célfelületet és kevés időt hagyva a léghárításra. Amennyiben kb. 900 km/h-s sebességgel és 1000 méterről egyszerre oldották a bombákat és indították a rakétáikat nem szenvedtek veszteséget.³⁴ A csökkenő pontosságot a gépek számának növelésével ellensúlyozták. A veszteségeket így sikerült elfogadható szintre leszorítani, ekkor azonban megjelent egy új típusú fenyegetés, a vállról indítható légvédelmi rakéta. A kezdetben főleg orosz gyártmányú és az arab országokból, valamint Kínából származó *Sztrela* és *Igla* típusú eszközök igen nagy veszélyt jelentettek.³⁵ Ezek már saját hőkereső és

³⁰ MARKOVSKIJ, 1996.

³¹ MARKOVSKIJ, 1996.

³² MARKOVSKIJ, 1996.

³³ MARKOVSKIJ, 1996.

³⁴ MARKOVSKIJ, 1996.

³⁵ ISBY, 1986. 35.

-követő fejük segítségével találták meg a célt. Nem volt szükség olyan pontos célzásra a gerilla részéről, viszont ezek már „utána mentek” a támadó szovjet gépeknek. Még veszélyesebb volt – a repülő személyzetek szerencséjére – csak később elterjedő amerikai *Stinger* típusú rakéta, melyet már sokkal nehezebb volt lerázni manőverekkel. A hagyományos légvédelem is erősödött, így jelentősen növekedtek a veszteségek. A mudzsahedek körleteit 30-40 légvédelmi eszköz, míg az útsomópontokat is minimum 10 védte.³⁶ A felderített légvédelmi pontok száma 1985-ben elérte a 462-t.

A növekvő veszélyhelyzet biztonságosabb útvonalakra kényszerítette a repülőgépeket, de a legtöbb esetben ez nem volt tartható, ezért gyakran változtatták a repülési irányt és a célkörzetekben a lehető legkevesebb időt töltötték. Amennyire lehetett nagy magasságban repültek, és ha rakéta indítást észleltek, azonnal a Nap irányába fordultak.³⁷ A hőkövető rakétáknak ugyanis típustól függetlenül hiányosságuk az, hogy ha a támadott gép a Naphoz relatíve közeli irányban repül a rakétához képest, akkor a Nap hője eltéríti, és célt téveszt. A repülőgépek túlélő képességét a fenti módszeren kívül hőkövető rakéták ellen kifejlesztett ún. infracsapda kilövőkkal növelték meg jelentősen. Az *ASzO-2V* típusú kazettákból 32 db ilyen „hőcsalit” lehetett kilőni, melyek a repülő hajtóművénél nagyobb hőt fejlesztve magukra vonják a hőkereső fejes rakétákat³⁸. Egy további védekezési mód volt, amikor a támadó kötelék – mintegy védő ernyőként – infrabombákat dobott. A kazettás bombákba nem romboló, hanem ejtőernyőn ereszkedő hőcsalikot töltek, ezeket a csapásmérők fölött oldották, így azok mintegy „alá bújnak” az így kialakult védőernyőnek.³⁹ A fent említett módszerek csökkentették a veszteségeket, 1985-ben 4605 repült órára jutott 1 gép elvesztése.⁴⁰ A korábbi értékekhez képest ez jelentős javulást jelentett. Az adatok értékelése szerint az ellenséges tűz áldozatává váló repülőgépek 12,5%-át gépkarabéllyal, 25%-át légvédelmi géppuskákkal, 37,5%-át gépágyúval, míg csupán 25%-át veszítették el rakéta találat miatt.⁴¹

További csökkentő célzattal bevezettek újabb fegyverfajtákat, ezekenél szintén az volt a cél, hogy a légvédelem hatásos lőtávolságán kívülről tudták bevetni és nagyobb hatású, pontosabb eszközök voltak. A már alkalmazott, nem irányított rakétákon kívül ilyen volt a 130 mm-

³⁶ MARKOVSKIJ, 1996.

³⁷ MARKOVSKIJ, 1996.

³⁸ www.airwar.ru/enc/fighther/su17.html

³⁹ MARKOVSKIJ, 1996.

⁴⁰ MARKOVSKIJ, 1996.

⁴¹ MARKOVSKIJ, 1996.

es átmérőjű *Sz-13*-as, amiket egy ötös tubusból lehetett indítani, valamint a szimpla vetőcsőből startoló 250 mm-es *Sz-25*.⁴² A másik igen nagy hatású, újonnan alkalmazott fegyverfajta az *ONAB* típusú ún. aeroszolos bomba, amely robbanása előtt még a föld felett permetet szórt ki, amit aztán begyűjtöttek. Az *ONAB* Afganisztánban nagyon hatásos tudott lenni, mert sok a szurdok, zárt völgy és persze a barlang.⁴³ Az új fegyverekhez új hordozó eszközt vezettek be, főleg 1985-től a jobban terhelhető *Szuhoj Szu-25*-ös csatarepülőgépeket. A *Szu-25 Gracs* fedőnevű repülőgépek már nyolc darab fegyverfüggesztési ponttal rendelkeztek, szemben a korábbi *Szu-17M*-ekkel, melyeken hat darab volt, és ebből kettőt mindig póttartályok foglaltak el.⁴⁴ Ezek a gépek képesek lettek volna egyszerre 8 ilyen eszközt hordozni, de ezt sosem használták ki, mert általában vegyesen alkalmazta a különböző célok elleni fegyvereket. A leggyakoribb az volt, hogy két póttartály, négy, egyenként 32 db 57 mm-es rakétát tartalmazó *UB-32*-es blokk, 2 precíziós fegyver és két 100 kg-os bomba a külső konzolokon.⁴⁵ A légi hadmozdulatok 1985-re olyannyira kiszélesedtek, hogy egy évben több bombát dobtak le, mint a Vörös Hadsereg a II. világháborúban összesen! Egyenesen a gyárakból érkezett a muníció, de így is előfordult, hogy a készletek kimerültek.⁴⁶ Azonban nem csak a szovjetek taktikája finomodott ki, hanem az ellenállóké is. Több csoport működött együtt, például oly módon, hogy a közeledő gépekről tájékoztatták egymást rádión. A légierő erre úgy reagált, hogy több iránymódosítással és lehetőleg más ütemben és vektoron érkeztek a felderítő és megsemmisítő kötelékek. Az ellenállás legjobban védett fészkeinek a *Pandzsír-völgy* bizonyult. 1985 májusában itt 200 *Zsu-23*-as duplacsővű légvédelmi gépágyú és három tucat svájci *Oerlikon-Berle* típusú, 20 mm-es ugyanilyen kategóriájú fegyver védte.⁴⁷ Több bevetés célozta ennek a felszámolását, de *Ahmed Sah Maszud* vezetésével állandóan kicsúsztak a kezükből, így ez teljesen sosem sikerült. A másik nagy góc a Pakisztánnal szomszédos *Paktia* tartomány volt. A szomszéd országból nagy mennyiségű hadianyagot szereztek be a rebellis csoportok. A határ közelsége miatt amúgy is kényes terület ellen indították a legnagyobb légi akciót 1987-ben. A feladat sokrétűsége szükségessé tette az erőkoncentrációt, és egyes repülő kötelékeket állítottak össze. A még 1981-ben végrehajtott egyik hadművelethez volt hasonló, csak nagyobb volumenben. Az

⁴² www.airwar.ru/weapon/anur/s25.html és s13.html

⁴³ MARKOVSKIJ, 1996.

⁴⁴ www.sukhoi.org/eng/planes/military/su25k/history.html

⁴⁵ MARKOVSKIJ, 2001.

⁴⁶ MARKOVSKIJ, 1996.

⁴⁷ MARKOVSKIJ, 2001.

erőket ekképpen vonták össze: nagy létszámú szárazföldi erő mellett 1200 fős légi deszantot 24 db *Szu-17M*, 8 db *Szu-25*-ös, 12 db *Mig-21*-es és 8 db *An-12*-es szállítógép, valamint 12 db *Mi-24*-es, 40 db *Mi-8T*, emellett 8 db *Mi-6*-os óriáshelikopter.⁴⁸ Természetesen mindezt az 1987-es szinthez igazítva. Mi is volt ez a szint? Paktia tartományban, Hoszt környékén átlagban óránként 60(!) rakétát indítottak a mudzsahedek! A már korábbi, egyre növekvő veszteségek arra készítették a légierőt, hogy további óvintézkedéseket tegyen. Az első ilyen az volt, hogy még a szövetséges afgán törzstiszteket is csak 2-3 órával a tervezett bevetések előtt tájékoztatták.⁴⁹ A *DRA* hadseregének állománya ugyanis igen megvehetőnek bizonyult és sok akció már a megkezdése előtt kitudódott. A következő ilyen módosítás az volt, hogy a vegyes kötelékekben mindig szerepeltek olyan gépek, amelyeknek a légvédelem lefogása volt a feladatuk. Ezek magukra vonták az ellenség tüzét, míg a következő gépek kifigyelték a léghárítás települési pontjait és csapást mértek rá azonnal, nem hagyva időt az elrejtőzésre. A nagyobb rejtés érdekében ezen kívül leginkább éjjel hajtották végre a rizikósabb akciókat.

Az új taktikák új gépeket is jelentettek, a jobban manőverező és sokkal több terhet szállítani képes *Szuhoj Szu-24*-eseket és a már említett *Szu-25 Gracs* típusú gépeket vetették be széles körben. A *Szu-24*-es előnye a kombinált talajkövető-célzó lokátor, az igen érzékeny *Csajka-1* elektro-optikai célzó rendszer mellett, a nagy, 8 tonnás terhelhetőségén kívül, a két hajtóműves, így nagyobb túlélőségi esélyeket adó kialakítás voltak.⁵⁰ Különösen közkedveltek voltak a pilóták körében a *FAB-500* és különösen a *FAB-1500* (a szám a bomba tömegét jelzi) bombák, melyekkel nem volt szükséges telitalálatot elérni, hatalmas robbanóerejük miatt. Mindez azonban a végjátékra való felkészülésnek bizonyult. Az új intézkedések és megannyi új fegyver bevetése sem akadályozta meg a hatalmas veszteségeket, különösen a szárazföldi csapatoknál volt kétségbeejtő a helyzet, így az *SZKP* 1988. május 15-én döntést hozott a kivonulásról.⁵¹

Az új helyzet megint új taktikát hozott magával. Maga az alkalmazott eljárás igen egyszerű volt, és tulajdonképp úgy összegezzhető, hogy minden fegyvert a kivonulási útvonalak mellé kiszórni. Megjelentek a térségben a *Tupoljev Tu-22M3*-as típusú stratégiai bom-

⁴⁸ MARKOVSKIJ, 1996.

⁴⁹ MARKOVSKIJ, 1996.

⁵⁰ www.sukhoi.org/eng/planes/military/su24mk/lth

⁵¹ MARKOVSKIJ, 1996.

bázók.⁵² Az új repülőgép típus nem a pontos célzásáról vált itt hírhedtté. Nem nehéz elképzelni, milyen elképesztő pusztítást vittek véghez a több gépből álló kötelékek, az egyenként 28 db 500 kilogrammos, vagy 52 db 250 kilós bombákkal.⁵³ A cél az volt, hogy minél távolabb tartsák az ellenállók csoportjait a kivonuló csapatoktól. A bevetések pontosságát csökkentette az is, hogy kénytelenek voltak nagy magasságból végrehajtani. A célokkal így nem voltak vizuális kontaktusban, csupán az elektronikus navigációs rendszerre, az *RSZDN*-re hagyatkoztak. Az utolsó nagyobb műveletre január 23-25 között került sor Kabul kérésére. A „*Tájjun*” művelet egy három napos összehangolt tüzérségi és légi csapássorozat volt a pandszíri oroszlánként ismert *Sah Maszud* ellen. Ismételten csupán részsikereket hozva.⁵⁴ A vadászok már januárban hazamentek Bagramból, de a pakisztáni légierő *F-16*-osai már nem támadtak, megelégedtek a figyeléssel. A *Szu-24*-esek pilótái állandóan farkaszemet néztek velük, de mindkét fél megmaradt a saját térfelén. A bombázó ezredek még sokáig maradtak. Utolsó támadásukra február 14-én került sor, ekkor már csupán az volt a cél, hogy minél nagyobb kárt okozzanak a *FAB-1500*-asokkal, lavinákat és földrengéseket előidézve.⁵⁵ Kabul vélt ostromának megakadályozására még egészen március 6-áig maradtak. A várható utcai harcokban 500 és 1000 kilogrammos bombákat terveztek bevetni. Az ostromra végül nem került sor, így hazatelepültek Kopitnariba.⁵⁶ *Nadzsiullah* kormányának számos elavult gépet átadtak, mintegy megspórolva a hazautat. Ily módon került afgán kézre 54 db harci repülőgép, 6 db helikopter és számos egyéb szárazföldi harceszköz. Rájuk még 3 év harc várt...⁵⁷

Utószó helyett

Ezt a háborút befejezni nem, csak abbahagyni lehetett. Ahogy akkor a *Szovjetunió* sem, úgy valószínűleg ma, a *NATO* sem zárja győzelemmel a háborút. Nem, mert nem is lehet. Afganisztán egy új hadviselési forma kezdetét jelentette. Az ilyen típusú aszimmetrikus háborúknak két szakasz figyelhető meg. Az első a reguláris haderők szembenállásáról szól, s relatíve rövid lefolyású. A beavatkozó nagyhatalom ezt könnyen megnyeri, de most következik a második szakasz. Ekkor már sok kis

⁵² MARKOVSKIJ, 1996.

⁵³ V.J.MARKOVSKIJ: *A Távolsági Légierő Afganisztánban* (www.airwar.ru)

⁵⁴ MARKOVSKIJ, 2001.

⁵⁵ MARKOVSKIJ, 2001.

⁵⁶ MARKOVSKIJ, 2001.

⁵⁷ MARKOVSKIJ, 1996.

irreguláris ellenálló csoport az ellenfél. A nagyhatalom megpróbálja a globális konfliktusra tervezett fegyvereivel és taktikájával megvívni a harcot. Kudarcot vall, hiszen ezek a csoportok rendkívül mobilak, nincsenek világos céljaik, sokszor egymás ellen is harcolnak. Tulajdonképpen egy káosz alakul ki, melyet tetéz az, hogy a lakosság igen nagy része valamilyen formában kollaborál a rebellis erőkkal. Továbbá az ilyen háborúkat két eltérő kultúrájú fél vívja, s ez a körülmény még gerjeszti is az unszimпатиát a „felszabadítókkal” szemben.

Nehézséget okoz továbbá az is, hogy nincsenek a modern fegyvereknek való célok. Az ilyen szembenállás általában egy elmaradott ipari és infrastrukturális viszonyok közt lévő ország területén zajlik. Az ellenállás igen kis költségekkel, hatalmas emberi, anyagi és eszköz veszteségeket képes okozni. A fentieket a szovjet csapatok akkoriban, most az USA és szövetségesei kénytelenek a saját bőrükön megtapasztalni. Nagyjából hasonló tendenciák érvényesültek akkor és ma a légierő bevetéseit, állományát, taktikáját és fegyvereit illetően. A jövő megmutatja, vajon a kivonulás és annak kísérő jelenségei milyen hasonlóságokat mutatnak majd.

Felhasznált irodalom:

- ALEXANDR ANTONOVICH LYAKOVSKIY: *Inside the Soviet Invasion of Afghanistan and the Seizure of Kabul*. Working Paper #51, Cold War International History Projekt, Woodrow Wilson International Center of Scholars, Pennsylvania, 2007.
- ISBY, 1986 = DAVID ISBY: *Russian's War in Afghanistan*. Osprey publications Ltd., London, 1986.
- LINN – SPERING, 1993 = DON LINN – DON SPERING: *MiG-21 Fishbed in action*. Squadron/signal Publications Inc., Carrolton, 1993.
- KÖVÁRI, 1996 = KÖVÁRI LÁSZLÓ: *A MiG-29-es harci alkalmazása*. In: Top Gun, 1996/8. szám.
- ASMUTZ, 1986 = J. BRUCE AMSTUTZ: *Afghanistan. The First Five Years of Soviet Occupation*. National Defense University, Washington D. C., 1986.
- SMP, 1983 = *Soviet Military Power 1983*. U.S. Department of Defense, Washington D. C., 1983.
- SMP, 1990. = *Soviet Military Power 1990*. U.S. Department of Defense, Washington D. C., 1990.

Internet:

- MARKOVSKIJ, 1996 = VIKTOR J. MARKOVSKIJ: *A Szu-17-es az afganisztáni háborúban*. Ez a cikk a Top Gun 1996/8. és 9. számában magyarul is megjelent. Eredeti nyelven a www.airwar.ru/history/locwar/afghan/su17/szu17.html oldalon
- MARKOVSKIJ, 2001 = VIKTOR J. MARKOVSKIJ: *A Szu-24-es az afganisztáni háborúban*. Ez a cikk a Haditechnika 2001/2. 3. és 4. számában magyarul is megjelent. Eredeti nyelven a www.airwar.ru/history/locwar/afghan/su24/szu24.html oldalon.
- VIKTOR J. MARKOVSKIJ: *A Szu-17-es az afganisztáni háborúban*.
www.airwar.ru/history/locwar/afghan/su25/szu25.html
- VIKTOR J. MARKOVSKIJ: *A Távolsági Légierő*
- www.airwar.ru/enc/fighter/mig23mld.html
- www.airwar.ru/enc/fighter/su17m.html/
- www.airwar.ru/enc/attack/su25.html/
- www.airwar.ru/weapon/anur/s25.html és [s13.html](http://www.airwar.ru/weapon/anur/s13.html)
- www.pakdef.info/pakmilitary/airforce/war/indexafghanwar.html/
- www.sukhoi.org

Fotó: ©Lippai Péter

HORVÁTH CSABA:

Afganisztán, a „Szovjetunió Vietnámja”, 1979-1989

1979-ben a Szovjetunió jelentős helyi háborús konfliktusba keveredett és közvetlen beavatkozása új helyzetet teremtett Afganisztánban. Ez volt az első meghatározó fegyveres konfliktus, amelyben a Szovjetunió közvetlenül részt vett 1945 után.

Jellegét és tapasztalatait tekintve, több székértő vietnámi párhuzamokat emleget, így nem véletlen, hogy „a szovjetek Vietnámja” kifejezés több helyen is megfogalmazást nyert.

Ezen tanulmány anyaga közel tíz éves oktatói tevékenység eredményeként állt össze. Tartalmazza a tényeket és röviden azokra a párhuzamokra is kitér, amelyek alapján bizonyítást nyerhet az előbb említett kifejezés.

A háború előzményei

Az első világháború befejeztével *Amanul Kan*, Afganisztán királya arra törekedett, hogy szakítson a brit gyámkodással és kirobbantotta a harmadik angol-afgán háborút. Ennek eredményeképpen az angolok kivonultak Afganisztánból (1919.) és felhagytak az afgán külpolitika ellenőrzésével.

Pakisztán kialakulása az angolok kivonulása után súlyos külpolitikai konfliktusokhoz vezetett. Az új államhoz kapcsolódtak azok az Indiától nyugatra fekvő „Pastu körzetek”, melyek Afganisztánhoz tartoztak. Az ötvenes években, Afganisztán külpolitikájában a Szovjetunió és az USA között lavírozott. A Pakisztán és Afganisztán közötti konfliktus miatt az USA fokozatosan megszüntette Afganisztán gazdasági támogatását.

Ebben az időben a területi követelések tekintetében a Szovjetunió maradéktalanul Afganisztán oldalára állt. Az USA és a Szovjetunió gazdasági támogatásának köszönhetően Afganisztánban kiépült az úthálózat.

A hatvanas években *Nur Muhammed Taraki* vezetésével Halk (Nép) néven megalakult Afganisztánban a kommunista párt. 1967-ben a párt két részre oszlott: Halk (nép) és Parcsam (lobogó). A Parcsam frakcióját egy tábornok fia, *Babrak Karmal* vezette.

1973. június 17-én megdőlt a monarchia, a fordulatot *Mohammed Daud Khan*, a király unokafivére hajtotta végre. 1978. április 27-én az Afgán Demokratikus Néppárt néven egyesült két kommunista frakció

által végrehajtott puccs eredményeként elűzték *Daudot*. Őt és családjának 30 tagját kivégezték. Az áprilisi forradalom” eredményeként a kommunista *Taraki* lett az államelnök.

Taraki gazdasági és pénzügyi segítséget kapott a Szovjetuniótól. Szovjet „tanácsadók” ezrei érkeztek az országba. A kommunista kormány Afganisztánt gyorsan szocialista állammá akarta alakítani. Dekrétumokkal föld-, szociális- és tanügyi reformot vezettek be. Ez a gyorsított program nem valósult meg. Sem a Halk, sem pedig a Parcsam frakciónak nem sikerült megteremteni saját bázisát a hívó muzulmán lakosság körében. A párt tagjai a szimpatizánsokkal együtt Afganisztán lakosságának kevesebb, mint felét tették ki.

1979 áprilisában, egy esztendővel az „áprilisi forradalom” után, minden tartományban felkelés kezdődött a kommunista rendszer ellen. A kormány 90 000 fős hadseregével csak a városokat ellenőrizte, de elvesztette hatalmát az ország nehezen járható központi része felett.

1979 májusában *Hafizulla Amin* lett a miniszterelnök, aki kegyetlenül elfojtotta a felkelést. A börtönök megteltek, de a felkelés mindinkább kiszélesedett. Várható volt az afganisztáni kommunista rendszer közeli bukása. Ekkor nyugaton senki nem reagált ezekre az eseményekre, a szovjet kormány viszont nyugtalankodni kezdett.

Kabul eleste és a muzulmán fundamentalista erők hatalomra jutása a szovjet közép-ázsiai köztársaságok lakossága körében rendbontáshoz vezethetett volna. Az üzbégek, tadzsikok földrajzilag és vallásuk szerint is közel álltak az afgánokhoz. Ezen kívül a 20-as évek baszmacs mozgalmi óta rokoni kapcsolataik is voltak az afgánokkal.

„...A szovjet kormány első reakcióként néhány ezer katonai tanácsadót küldött Afganisztánba.” Ezzel egy időben azt javasolták *Tarakinak*, hogy távolítsa el (váltsa le) a nép által gyűlölt, de nemzeti beállítottságú *Amint*. De *Amin* gyorsabban cselekedett. 1979. szeptember 14-én ő ostromolta meg a palotát. *Taraki* súlyosan megsérült és szeptember 17-én meghalt.

A szovjet bevonulás

Az előzetes tervekkel ellentétben, tehát a szovjet elképzelések nem váltak valóra, ezért nagyon gyorsan megkezdődtek a szovjet csapatok Afganisztánba történő bevonulásának előkészületei. A közép-ázsiai köztársaságokban állomásozó csapatokat főleg üzbégekkel és türkménekkkel töltötték fel és erősítették meg. Ezzel egy időben a szovjet vezetés arra igyekezett rábeszélni *Amint*, hogy a szovjet csapatok bevonulásának napjáig adja át a hatalmat *Babrak Karmalnak*. 1979. december 25-26-án

IL-76, AN-22 és AN-12 szállító-repülőgépekkel földet ért Bagram repülőtéren a teljes 105. szovjet légideszant hadosztály.

December 27-e kritikus nap volt. Amikor a 105. hadosztály egységei harcjárműveikkel bevonultak Kabulba és elfoglalták a stratégiai jelentőségű csomópontokat, más egységek harckocsikkal bekerítették a Kabultól délre fekvő Daruloman kastélyt. *Paputin*, a szovjet belügyi csapatok tábornoka, néhány nappal korábban azt javasolta *Aminnak*, hogy biztonsági okokból költözzön oda, valamint megpróbálta rábeszélni, hogy az 1978 decemberében megkötött szerződés alapján hivatalosan forduljon katonai segítségért a Szovjetunióhoz, és mondjon le *Karmal* javára.

Amin ellenállt, testőrei pedig meggyilkolták *Paputint*. Ez után a szovjet deszantosok megostromolták a palotát és megölték *Amint*, helyére *Babrak Karmalt* állították, aki vállalta a szovjetek hivatalos „behívását”. *Karmal* ezt megelőzően országa Csehszlovákiai nagykövetségét vezette.

A lakosság, ahogy az várható volt, nem támogatta *Karmalt*, ellenkezőleg, harcot indított a „betolakodók” ellen.

A 105. légideszant hadosztály kirakásával egyidejűleg Kuska és más határátkelő pontokon keresztül bevonult a 357. és a 66. gépesített lövészadosztály. Ezek elfoglalták Heratot és a nyugaton fekvő Tarakot. Ugyanebben az időben a 360. és a 201. gépkocsizó lövészadosztály – Termezt támadva – átkelt az Amu-Darján és folytatta az előnyomulást, mivel az ejtőernyősök birtokba vették a Szalang-alagutat. E hadosztályok harckocsijait nyerges vontatókon szállították. Az afgán hadsereg szívós ellenállást tanúsított a megszállókkal szemben. 1980 februárjában, az Afganisztánban állomásozó szovjet csapatok létszáma elérte a 85 000 főt és 1980 közepére Afganisztánba vezényelték még a 16. és az 54. gépesített lövészadosztályt. 1981-ben a 357. hadosztályt a 346. váltotta fel, és Afganisztánba vezényelték még az 5. gépesített lövészadosztályt. 1984-re az Afganisztánban tartózkodó szovjet csapatok létszáma elérte a 135 000-150 000 főt. Ezen kívül még 40 000 katona állt készen az ázsiai szovjet köztársaságokban, az Afganisztánban végrehajtandó speciális feladatok, illetve hadtáp ellátás végrehajtására.

Az Afganisztánban hadműveleteket folytató 40. szovjet hadsereg parancsnoksága hosszú ideig a Kabultól 50 km-re, északra lévő Bagram repülőtér közelébe települt. 1983-ban ezt a vezetési pontot Kabul mellé, 1984-ben pedig – a támadás veszélye miatt – Termezbe, a szovjet határhoz telepítették át. Hét szovjet gépesített lövészadosztály helyezkedett el a fontos afgán körgyűrű és a Kiber átkelőhelyhez vezető út mentén. A 105. gárda légideszant hadosztály Bagrama-Kabul körzetében tartózkodott. Az e hadosztályhoz tartozó öt dandár egyike Dzsalamabadéba települt. Az

alapvető ellátó raktárak a Szovjetunió területén, Kuskában és Termezben voltak.

Magában Afganisztánban légierőbázis települt Sindaud körzetében, Herat és Faraham között. A szovjet határtól Keragajig üzemanyag csővezetékét fektettek le. Termeznel kombinált út-vasúti híd épült az Amu-Darján keresztül. A csapatok fegyverzete megfelelt a hagyományos gépesített lövész hadosztály fegyverzetének.

1985 közepére a szovjet csapatok létszáma elérte a 150 000 főt. Ennek 70-75%-a harcoló csapat 25-30%-a pedig a hadtápbiztosító és az afgán hadsereg mellett működő tanácsadó (instruktor) állomány volt. Ezen kívül a turkesztáni katonai körzetben még 50 000 katona állt állandó harcészültségben. Annak, hogy ezeket a katonákat nem vezényelték Afganisztánba, az infrastrukturális nehézségek, főleg az elégtelen úthálózat volt az oka. A szovjet csapatok ellátását helikopterekkel, tehergépkocsikkal és tartálykocsikkal oldották meg. A földi ellátás főként a Termez–Szalang-alagút–Kabul úton zajlott és innen a támpont-helyőrségekhez. Ameddig ezt az utat nem szélesítették meg, nem építették ki, elég veszélyes volt a gerillák hadműveletei miatt. A szovjet kontingenst Afganisztánban nem lehetett növelni, mivel ellátása nem volt biztosítható.

Az afganisztáni szovjet kontingens nyolc gépesített lövészadosztályból, egy (105.) gárda légideszant hadosztályból, két határőr-alegységéből (KGB) és 2-3 dandárnai szakcsapatból állt. A harcokcsiezredek és rakétaegységek kivonása következtében nem minden gépesített lövészadosztály volt teljesen feltöltve. A hadosztályok egységei különböző támpontokban helyezkedtek el.

Az afganisztáni harcokban két repülőhadosztály (270 harci repülőgép) és 4 Mi-24-es harci helikopterezred vett részt. A turkesztáni és közép-ázsiai katonai körzetek repülőtereiről ezen kívül még két repülőhadosztály tevékenykedett. Afganisztánban harminc SZU-25-ös bombázó települt. A légierőnek ezek a magasabb egységei nem a 40. hadsereg parancsnokának alárendeltségében, hanem a déli hadszíntér parancsnokáéban (Taskent) tevékenykedtek.

1981-ig a szovjet kontingens főleg a fiatal sorkatonákból állt, majd fokozatosan deszantosok és a különleges rendeltetésű csapatok katonái váltották fel őket. Ezek az utóbbiak a vezérkar felderítő főcsoportfőnöksége harmadik osztályának alárendeltjei.

A speciális rendeltetésűek (a diverziós feladatok mellett) terroristák verbuválásával foglalkoznak. A diverziós feladatok abból álltak, hogy polgári ruhában, vagy az ellenséges hadsereg egyenruhájában hajtsanak végre olyan speciális feladatokat, mint a híradó csatornák rongálása,

politikai személyiségek és katonai vezetők megölése, katonai objektumok megsemmisítése.

A szovjet hadsereg mind a 192 hadosztályában volt felderítő zászlóalj (527 fő) és minden ezredében felderítő század (80 fő). A felderítő zászlóalj egy századának és a felderítő század egy szakaszának feladata a felderítési adatok megszerzése, diverziós cselekmények végrehajtása az ellenség hátszágában. Erre speciális kiképzést kaptak. Ezeket az egységeket ellenőrizték a felderítési főcsoportfőnökség tisztjei, és úgy lehet tekinteni őket, mint speciális rendeltetésű dandárok. Ezek a felderítő egységek mindig teljesen feltöltöttek, tapasztalt tiszthelyettesek és tisztek vezetése alatt álltak.

A hét légideszant hadosztály mellett a szovjet hadseregben még nyolc csapásmérő deszant dandár szolgált hadműveleti légideszantként. Minden ilyen dandár két BMD-vel (deszant harcjármű) ellátott ejtőernyős zászlóaljból állt. A csapásmérő deszant-zászlóaljához tartozó helikopterek a deszantosok fő harceszközei. A deszantosok aktívan részt vettek az afgán gerillák elleni harcban.

A KGB-s határőr csapatok a hadsereg részének tekinthetők, de nem tartoztak a honvédelmi miniszter hatáskörébe, csak a KGB-ébe, amely felelős volt kiképzésükért és harci alkalmazásukért. A KGB határőr csapatok főcsoportfőnökségének alárendeltségében voltak a hadsereg közvetlen hadosztályoknak megfelelő, hat határőrezredből álló határőr körzetek. Ezek az ezredek 6 határőr századból és a századok pedig hat határőr őrsből álltak. A határőr csapatok fegyverzetébe BTR-ek (oroszul: БТР – Бронетранспортер Bronyetranszportyer, magyarul páncélozott szállító harcjármű), helikopterek, lövész fegyverek, megfigyelő műszerek (felszerelések) stb. tartoztak.

Békeidőben a határőr csapatok a szovjet határt őrizték, háború esetén pedig felderítési adatokat gyűjtöttek a határ menti területekről, a közlekedési csomópontok őrzés-védelmével biztosították a hadsereg szétbontakozását. A hadsereg támadásakor a határőr csapatok követték a hadsereg egységeit és a támadó hadsereg mögött hajtottak végre hadműveleteket. A határőr csapatok politikailag a legmegbízhatóbbnak tekinthetők.

A határőr csapatok már 1979 decemberében részt vettek a Kabulért folyó harcokban és azóta ott tartózkodtak, védve a 40. hadsereg hadműveleti parancsnokságát, valamint a legfontosabb hírközpontokat. Vannak olyan adatok, amelyek szerint Afganisztán 1984-től önálló határőrkörzet volt. Mindenesetre Afganisztánban két – főként az ország északi vidékein tevékenykedő – határőralegység volt.

Az alkalmazott belügyi csapatok sem kerültek a honvédelmi minisztérium alárendeltségébe, hanem a belügyminisztériumában maradtak. Ezek a városokban és a fontos objektumoknál tartózkodtak.

Fegyverzetük olyan, mint a KGB határőrcsapatáié, de rendelkeztek légvédelmi eszközökkel is.

A belügyi csapatok feladata a „kémkedés” leleplezése, az ipari létesítmények evakuálása, a hidak és alagutak védelme. Az ő dolguk továbbá a hadifoglyok őrzése és a megszállt területek igazgatása. A szovjet csapatok afganisztáni intervenciójának megkezdése előtt éppen a belügyi csapatok altábornagyának, a már említett *Viktor Paputinnak* volt az a feladata, hogy *Amin* elnököt rávegye a lemondásra.

Az afgán hadsereg létszáma, mely először 90 000 főt számlált, a harci veszteségek és a gerillákhoz való tömeges átállás következtében 40 000-re csökkent. A *Babrak-kormány* a szolgálati idő növelésével, a sorköteles korhatár csökkentésével (ekkor 16 évre) és erőszakos módon igyekezett feltölteni a hadsereget. A hadsereg mellett a szovjet tanácsadók saját mintára kiépítették a belügyminisztériumi rendőrséget és a titkosrendőrséget (KHAD), melynek saját katonai egységei voltak. Ily módon a 40. szovjet hadsereg parancsnoksága rendelkezett a kabuli kormány 47 000 fős haderejével.

A szovjet és afgán csapatok által alkalmazott taktika 1985-86-ban

A szovjet csapatok a következő taktikát alkalmazták az afgán gerillák és a polgári lakosság ellen:

- A völgyek és települések ellen tüzérségi tűz és bombázás;
- Tömeges megtorló csapás a gerilla támpontok és táborok ellen;
- Az ellátó-szállító oszlopok oltalmazása;
- A saját támpontok és helyőrségek oltalmazása;
- A különleges csapatok tevékenysége a gerillák utánpótlási vonalai, támpontjai és osztagparancsnokai ellen.

A támpontok és helyőrségek körül összefüggő tüzérségi tűzzónát és aknamezőt hoztak létre. Ez jó védelmet biztosított a gerillák ellen, de korlátozta a helyőrségben állomásozó csapatok mozgékonyágát. Az ostromlott helyőrségek felszabadítása érdekében nagy erejű hadműveletek folytak, amelyekben mintegy 10 000 harcos vett részt, főként a kabuli kormány csapatainak katonái. Szovjet részről ezekben a harcokban rendszerint csak a különleges csapatok egységeit alkalmazták.

Bár az afganisztáni intervenció kezdetétől fogva jelen voltak mind a KGB határőr csapatai, mind a belügyminisztérium csapatai, a különleges egységek hadműveletei csak 1985-ben kezdődtek. Ezek a deszantosokkal, felderítőkkal, határőr csapatokkal és a belügyminisztérium csapataival különféle hadműveleteket hajtottak végre Afganisztánban: a gerillák

híradó rendszerének rongálása; aknák és csapdák segítségével a gerilla támpontok megsemmisítése; a repülőterek és szállító oszlopok oltalmazása, gerillavezetők likvidálása; a falvak és a lakosság elpusztítása; Afganisztánon kívüli hadműveletek, például merényletek Pesavarban.

A szovjet csapatok hadműveletei

Ha figyelmen kívül hagyjuk a Kínával és Pakisztánnal határos és a szovjet csapatok által kezdetben elfoglalt Vahan-völgy körzetét, két alapvető hadműveleti körzetet különböztethetünk meg.

Nyugaton: Kiskánál a szovjet határtól kezdve Heraton és Kandaharon keresztül délre a Regisztrán sivatagig. Ez a hadműveleti körzet magában foglalta Herat, Ferah, Hilmend és Kandahar vidékét. Ebben a hadműveleti körzetben a szovjet parancsnokság részére különleges jelentőségű volt a sandandei repülőtér és támpont, mivel innen szállhatnak fel a közép-hatótávolságú bombázók és indíthatók a hadműveleti-harcászati rakéták a Perzsa-öböl felé. Ebben a térségben mintegy 40 000 fős szovjet kontingens összpontosult.

Északon és keleten: Termeznél a szovjet határtól délre, Mazari-Serifen és a Szalang-alagúton keresztül, Kabul, Dzsalamabad körzete, Hajber-hágó. A második hadműveleti körzet magában foglalta Balh, Szamangan, Baglan, Parvan, Kabul és Nangarhar vidékét. Ebben a zónában a legfontosabb terület a kabuli körzet volt. A szovjet csapatok ezekben a zónákban a gerillák és a helyi polgári lakosság ellen folytatták a hadműveleteket.

Az ellátás biztosítása és a támpontok megtartása érdekében néhány határ menti vidék is hadműveleti területnek minősült. Ez keleten a Pakisztánnal határos Kunar, Paktija és Zabul, délen pedig az Iránnal és Pakisztánnal határos Nimruz vidéke volt.

Kabul térségében a Kabul környékén lévő gerilla támpontok megsemmisítésére irányult a fő erőfeszítés, ahonnan a gerillák folyamatosan beszivárogtak a fővárosba, ott támadták az egyes objektumokat és gyakran utcai harcokat vívtak. Több helyen a gerillák ellátó vonalainak pusztítása volt a fő cél, ez azonban nem járt sikerrel.

A különleges csapatok hadműveletei több tartományban folytak. A helikopterekből deszantoló különleges rendeltetésű csapatok főleg a falvak lakossága ellen tevékenykedtek. Váratlan rohamokkal kerítették be a falvakat és semmisítették meg az ellenálló lakosságot. Ennek során a cél a gerillaellenes tisztogatás és a Termez–Szalang-alagút–Kabul vonalon húzódó ellátó útvonal biztosítása volt. A különleges csapatok majdnem valamennyi hadműveletét a KGB vezette, még azokét a csapatokét is,

amelyek formálisan az állami felderítő szolgálat alárendeltségében voltak. A különleges csapatok alkalmazásának ötletéből a taktika megváltozása látható.

Amíg az afganisztáni megszállás első éveiben a különleges csapatok a gépesített lövész- és harcokocsicsapatok hadműveleteit támogatták, addig idővel – meggyőződve arról, hogy ezeknek a csapatoknak a nehezen járható hegyes terepen igen alacsony a hatékonyságuk – felcserélődtek a szerepek, és a fő hadműveleteket a különleges csapatok kezdték végrehajtani, a gépesített lövészek pedig támogatták őket. Az új taktikának köszönhetően a szovjet csapatok mozgékonyabbak lettek és nagy hadműveleti sikereket értek el.

Harc a támpontok ellen

A gerillák sziklás barlangokban rejtőzködtek a szovjet csapatok tüzérségi tüze és bombázások elől. A völgy bejáratánál aknazáratokat és más akadályokat telepítettek. A tevékenykedő osztagokat aknavető, nehéz géppuskák és légvédelmi ágyúk tüze támogatta. A repülőgépek és a helikopterek ellen földbe ásott nehéz géppuskákat használtak. Táboraitkat a környező magaslatokon telepített nehéz fegyverekkel biztosították. Mivel alig volt tüzérségük, a taktikájuk az állandó mozgásból, illetve az ellenség időnkénti tűz alá vételéből állt.

1984-től, miután a gerillák egyre több nehézfegyverhez jutottak, kevésbé mozgékony, statikus taktikára váltottak: támpontokat létesítettek és a korábbi mozgékony tevékenységek (csapdák és az ellátó oszlopok rohamozása) helyett az ellenséges helyőrségek ostromára tértek át. Ez veszteségeik növekedéséhez vezetett. Ezért *Maszud* harminc főből álló kis osztagokkal tevékenykedve, és nagyobb hadműveletekben az egyes osztagok tevékenységét összehangolva, visszatért mozgékony gerillaharc taktikájához.

1985-től fogva, a szovjet és a kabuli csapatok tevékenységével összhangban a gerillák hadműveletei Balh-Herat-Farah-Kandahar-Hazni-Paktija-Kabul-Logar-Parvan-Kamisza-Nangarhar-Kunar vidékén folytak. Itt 25-30 ezer gerilla tevékenykedett. Míg az első hadműveleti körzetben a gerillák tevékenysége főként a Herat és Kandahar körzetében állomásozó ellenség támpontjai ellen irányultak, addig a másodikban alapvetően Kabul elleni éjszakai rohamok folytak. Paktija és Kunar határvidékein a gerillák tevékenysége az ostromlott támpontok blokádjának áttörése ellen irányult. A harcászati szférában a fölény a gerillák oldalán volt, a hadműveletiben pedig – az eszközök túlsúlya miatt – szovjet csapatokén.

A gerilla parancsnokság a következő célokat tűzte maga elé: A szovjet veszteségek és költségek (ráfordítások) további növelése, az ellenállás szellemének erősítése. Minden tőlük telhetőt megtettek azért, hogy töretlenül növeljék a nyugati-, a muzulmán- és a harmadik világ országainak a Szovjetunióra gyakorolt politikai, erkölcsi és gazdasági nyomását abból a célból, hogy az kivonja csapatait Afganisztánból.

Háborús tevékenység 1986-87-ben

A szovjet csapatkontingens létszáma az 1986-os állítólagos csökkentés ellenére 1987 végére 150 000 fő maradt. Ebből mintegy 110 000 fő volt harcoló, 40 000 fő pedig a hátszágban, az objektumok őrzése, illetve kormánycsapatok harckiképzése céljából tartózkodott ott. Ezen kívül még 40 000 főnyi szovjet erő állt teljes harcészültségben a Közép-Ázsiai Katonai Körzetben, az Afganisztánban zajló hadműveletek támogatására.

A csapatok üzemanyaggal történő ellátására a hadvezetés Kelegettől a Szalang-hágón át Bagramig, valamint Nyugat-Afganisztánban, Kuskitól Heraton át Obehig csővezetékét épített ki. Azért, hogy szabotázs, vagy sérülés esetén se legyen fennakadás az üzemanyag-szállításban, száz méterenként szelepeket helyeztek a csővezetékbe, amelyek nyomáscsökkenés esetén automatikusan elzárták a vezetékét. A Termez–Hajraton vasút tervezett építése nem fejeződött be és – stratégiai jelentőségétől függetlenül – hihetetlenül lassan folytak.

A kabuli kormánycsapatok létszáma az említett két évben nem változott, de új diszlokációt hoztak létre. Míg a hadosztály-harcálláspontok állandó körletekben maradtak, az ezred- és zászlóalj harcálláspontok egyik támpontból a másikba települtek át, hogy megakadályozzák a lakossággal való kapcsolatteremtést. A hadműveletek során a kormánycsapatok különböző hadosztályaiból olyan zászlóaljakat is bevetettek, amelyeknek korábban nem volt egymással szoros kapcsolatuk.

Az afgán tisztak kiképzése a katonai akadémián történt, ahová csak a kommunista párt tagjait vették fel. A tiszteknek egy sor előjoga volt. A jó ellátás és ruházat mellett gyerekeik általános iskolákban tanultak, a tisztak és családjaik ingyenes orvosi ellátásban részesültek, a tiszt halála esetén, családtagjai teljes állami ellátást kaptak.

A szovjet és az afgán csapatok hadműveletei 1986-87-ben

Attól kezdve, hogy 1986. május 4-én *Nadzsiullah* lett az afgán kommunista párt vezetője (a Genfben folyó tárgyalások megújítása küszöbén), a kabuli hatalom hadműveleti elképzelései a következő politikai és katonai rendszabályokból álltak:

- Az Afganisztán és Pakisztán közötti határ zárása az afgán gerillák utánpótlásának megszakítása céljából.
- A pustuni határ menti törzsek elszigetelése, hogy így az afgán kormány támogatására kényszerüljenek.
- Nemzeti megbékélési kormány az afgán ellenállásnak a fegyverszünetre, valamint koalíciós kormány – mint a szovjet csapatkivonás előfeltételének – létrehozására tett javaslattal.

Az Afganisztán és Pakisztán közötti határ lezárásának terve a következő rendszabályokat feltételezte. A falusi vezetők lepénzelése, a határ pakisztáni oldalán lévő pustun törzsek támogatásának megszerzése céljából. Ezen a pénzen a törzsek vezetői fegyvert vásárolhattak Pesavarban, a feketepiacon. Ennek fejében megígérték, hogy nem engednek át földjeiken afgán gerillákat. Ez a taktika 1987 júliusában és augusztusában sikeres volt Pesavar körzetében. A kormány határőr csapatainak elhelyezése a határ menti kis megerősített támpontokban. Ezeket a határőr őrsöket felderítő repülőgépek támogatták, tudósítva őket a gerillák és az ellátó oszlopok mozgásáról. A nagy megerősített körletekben (Hardeze, Hazni, Dzsalabad stb.) szovjet csapásmérő egységek tartózkodtak a gerillák elleni hadműveletek céljából. A lakosság eltávolítása a határ menti körzetekből az ország délkeleti részén.

1986-ban a kabuli hatalom azt tervezte, hogy 300 ezer pastunt költöztetnek a határ menti Logman, Nangarhar és Kunar körzetből a nyugati Hilmend, Nimruz és Farah térségébe. Ezzel a kitelepítéssel igyekeztek elnépteleníteni a gerillák ellátása szempontjából legfontosabb vidékeket. Ugyanakkor a pastunoknak az ország nyugati részére történő deportálásával rendbontást, vagy polgárháborút akartak előidézni a helyi lakosság körében. A pastun lakosság szívós ellenállása miatt ezt a tervet nem sikerült megvalósítani.

Azért, hogy a tervezett körzeteket mégis elnéptelenítsék, a régi bevált módszerhez folyamodtak. Bombázásokkal és tüzérségi tüzellel pusztították, kínozták a lakosságot. Ennek a taktikának a példája a „*pandzseri probléma megoldása*” 1985-ben, amikor a kilencedik támadó hadművelet folyamán a nagyszámú támpont létesítése miatt a Pandzser-völgyből kiűzték a lakosságot, *Maszud* osztagai pedig kiszorultak az északkeleti vidékekre. Hasonlóképpen biztosították a Szalangba vezető úton való elővonás lehetőségét az út mentén, ahol

minden települést és építményt elpusztítottak. Ennek során elpusztultak az öntözőcsatornák is, így a lakosság élete ebben a körzetben hosszú időre lehetetlenné vált.

A harc másik módja a különféle provokáció volt. Például az afgán KGB (a KHAD) ügynökei elszigetelték az afgán ellenálló csoportokat, nagy pénzért fegyvereket vásároltak tőlük, vagy pénzt kínáltak a gerilláknak ezek megvásárlásához. A KHAD ügynökei minden „Stinger” rakétáért 20 millió afgánt (pénznem) vagyis kb. 150 000 dollárt kínáltak a gerilláknak. Ez az egész fegyver adás-vétel az afgán ellenállás erőinek megosztását szolgálta.

Még egy módszer: robbanóanyagok és bombák szétdobálása. Ettől csak 1980-ban Pakisztánban (Lahor, Iszlámabad, Pesavar, Karacsi) emberek százai pusztultak el. Ezekkel a merényletekkel akarták a pakisztáni lakosságot a menekült afgánok és a pakisztáni vezetés ellen hangolni.

A szovjet taktika 1987-ben

Mint az 1986-os év megmutatta, a különleges és a deszantos csapatoknak az afgán gerillák ellen állított csapdái kevés sikert hoztak, a szovjet légi erők viszont a „Stinger” rakéták okoztak jelentős veszteséget. Ezért a szovjet szárazföldi és légi csapatok megváltoztatták taktikájukat.

A gerillák támpontjait SZU-25-ös és SZU-24-es repülőgépek 6 km-es, a TU-16-os repülőgépek 10-12 km-es magasságból bombázták. A repülőgépek a szovjetunióbeli repülőterekről szálltak fel. A gerillaállásokat kis magasságból helikopterek rohamozták. Megváltozott a támpontok helikopterek segítségével történő ellátásának taktikája is. Például szolgálhat a Barikor-erőd ellátása 1987 májusában. Több mint negyven harci és szállító helikopter repült órákon keresztül 100 méternél alacsonyabban Aszmar és Barikot között (30 km távolság). A helikopter magasság ez idő alatt gyakran váltott irányt és a következő állományban repültek: egy Mi-24, négy Mi-8, egy Mi-4.

A légi taktika ilyen változása ahhoz vezetett, hogy a szovjet repülőgépek a gerillák 12,7 mm-es DSK nehéz géppuskái és páncéltörő lövegeinek lőtávolságába kerültek. Ennek következtében 1987 utolsó hónapjaiban sok szovjet helikoptert lőttek le.

1987 közepétől kezdve a szovjet csapatok széles körben alkalmaztak különböző űrméretű tüzérségi fegyvereket: 76 mm-es M-69-es hegyi tarackot, 100 mm-es páncéltörő ágyút, 122 mm-es D-30-as típusú tarackot, 240 mm-es M-240-es típusú aknavetőt, 220 mm-es, BM-27-es típusú sorozatvetőt. Tüzérségi tömegtűz után rendszerint az afgán gyalogos egységek támadtak. Támogatásul, és a dezertálások visszaszorítására különleges csapatok követték őket. Ha az afgán csapatok támadása nem

járt sikerrel, akkor a szovjet csapatok mentek át támadásba. Előfordult, hogy tüzéségi előkészítés után nem a gyalogságot vetették be, hanem – helikopter támogatás mellett – a különleges csapatokat. Ha ezek a csapatok birtokba vették a megerősített gerillaállásokat, nyomukban tevékenykedni kezdtek a hagyományos gépesített lövészcsoportok, hogy megszilárdítsák a sikert és a terepet megtisztítsák a gerilláktól.

A támadó taktika mellett változtattak a védelmi módszereken is. Minden megerősített szovjet elhelyezési körletet és repülőteret széles aknamező és őrhelyek vettek körül. Erre jó példa a Hazna helikopter-repülőtéren az őrzése. A határ menti sávban, és például a Logar-völgyi Ajnakban, a rézfeldolgozás körzetében nagy földalatti folyosókat és erődítményeket építettek. Afganisztán északi részén, a sibirgani földgáz-feldolgozás körzetében a szovjet szakemberek családtagjaikkal együtt aknamezővel és őrhelyekkel körülvett földalatti „fálvakban” éltek.

A háború általános tapasztalatai

Az Afganisztánban lévő szovjet kontingens állományába nyolc (5., 16., 54., 66., 201., 306., 360., 346. gépkocsizó lövész) hadosztály (40. HDS.) és egy (105.) légideszant hadosztály, továbbá két KGB határőr dandár és más szakcsoportok tartoztak. (A gépkocsizó lövész hadosztályok állományából kivonták a harcokos ezredeket és a harcászati rakéta osztályokat), így tulajdonképpen a hadosztályok nem voltak teljesen feltöltve.

A hadosztályok egységei különböző támpontokban kerültek elhelyezésre. A szárazföldi harcokat Afganisztánban két repülőhadosztály (270 harci gép) és négy helikopter ezred (240-250 Mi-24 és Mi-8) támogatta. A honi területről ezeken kívül még két repülőhadosztály vett részt a harcokban.

1981-ig a szovjet csapatoknál főleg fiatal sorkatonák szolgáltak, később azonban nagyobb számban vezényeltek az állományukba különleges rendeltetésű csapatok katonáit és más nemzetiségieket.

Az afgán kormányhadsereg létszáma a kezdetben 90 000 fő volt, majd dezertálások és a veszteségek miatt, mintegy 40 000 főre csökkent. (Ezek az erők is a 40. szovjet hadseregnek voltak alárendelve.) Állományukba 3 hadtest-parancsnokság, két gépesített lövész, 11 gyalogos- és három harcokos-hadosztályt tartozott. (Valójában az afgán hadosztályok csak dandár erőt képeztek). A belügyi erők állományába tartozott még öt határőr dandár és kb. 60 000 főnyi rendőri alakulat.

Az afgán fegyveres ellenálló erők létszáma 150-200 ezer fő között ingadozott. (A háború vége felé valamelyest csökkent.) Csakúgy, mint az egész afgán társadalom, az afgán ellenállás is etnikai, földrajzi és

vallási különbségeket mutatott. Az egységesítési törekvések sem tudták leküzdeni a két alapvető csoportosítás – iszlám fundamentalisták és a mérsékelt tradicionalisták – közötti különbségeket.

Az afgán ellenállás lényegesen különbözött a második világháború utáni időszak más felszabadító erőitől, mivel nem rendelkezett egyetlen központtal, vagy olyan párttal, amely a hadműveleteket irányította volna. Az ország déli és délkeleti részében az ellenállás a hagyományos törzsekre és a völgyek lakosságára támaszkodott. Északon és északkeleten az egyes településeken harckész gerilla alakulatok (századok) tevékenykedtek, korlátozott körzetekben.

Észak-keleten vegyesebb volt a kép: a felfegyverzett parasztokból álló helyi milícia alakulatok, 30-40 fős regionális csapatok, illetve nagyobb tapasztalatokkal rendelkező mozgó osztagok (amelyek a leendő hadsereg magját is képezték) harcoltak.

Az ellenálló erők felszerelését főleg szovjet eredetű könnyű fegyverek (kézi fegyverek, RPG gránátvetők, könnyű és nehéz géppuskák, Sztrela-2 kézi, légvédelmi rakéták és aknavetők) képezték.

A szovjetek afganisztáni hadműveleteit 1985-86 között a következők jellemezték:

- eleinte harckocsikkal és BTR-ekkel támogatott nagyobb erejű támadások, amelyek azonban általában sikertelenek voltak,
- később (1982-83-ban) a kis és rövid ideig tartó műveletek, amelyekben már a KGB csapatok is részt vettek;
- 1985-86-ban áttértek a völgyek és települések tüzérségi tüzellel és légierővel való bombázására;
- a tömeges megtorló csapások mérése az ellenállók támpontjai és táborai ellen.
- A szovjetek hadműveleteit elemezve megállapítható, hogy északon az akkori közép-ázsiai szovjetköztársaságok mintájára elszovjetesítési törekvések voltak. Nyugaton és délen a katonai rendeltetésű infrastruktúra kiépítését folytatták, nyilvánvalóan azzal a szándékkal, hogy a térség mintegy ugródeszkaként szolgáljon a későbbi Irán és Pakisztán felé való előrenyomuláshoz.

Mivel a 80-as évek első felében alkalmazott harceljárás nagyrészt sikertelen volt, 1986-ban és 1987-ben szovjet szárazföldi csapatok és légierő változtatott az alkalmazási módszereken. A honi területről felszálló SZU-24 és SZU-25 típusú vadászbombázókkal öt-hatezer méter magasságból, TU-16-os bombázókkal 10-12 km-es magasságból bombázták az ellenállók támpontjait. Az ellenállók állásait harci helikopterekkel (Mi-24 és Mi-9) támadták kis magasságból. A

légierő intenzívebb alkalmazása ugyanakkor növelte a szovjet veszteségeket is.

1987 közepétől a szovjetek áttértek a különböző űrméretű tüzérségi lövegek szélesebb körű alkalmazására. Ilyenek voltak az M-69 típusú 76 mm-es hegyi tarackok, a 100 mm-es páncéltörő ágyúk, a D-30 típusú 122 mm-es tarackok, a 240 mm-es aknavető, valamint a BM-27 típusú 220 mm-es sorozatvetők. A tüzérségi előkészítés után első lépcsőben általában az afgán, másodikban szovjet csapatok támadtak. Esetenként helikopter szállítású deszantokat vetettek be, és a siker esetén támadtak csak a gépesített lövészcsapatok a területek megtisztítása és birtokbavétele céljából.

Az ellenállóknak a szovjet szállító- és harci menetoszlopok elleni gyakori támadásai szinte azonnal szovjet választévékenységet váltott ki, a támpontok ellen éjjeli gerillatűzre, nappali tüzérségi tűzzel vagy a légierő csapásai-val válaszoltak.

Harcászati téren az ellenállók, hadműveleti szinten viszont a szovjetek voltak fölényben.

A háború néhány különleges tapasztalata

Szárazföldi erők

Az első időszakban a szovjetek főleg tapasztalatlan fiatal katonákat küldtek ebbe a háborúba, akik nem kaptak semmiféle célirányos kiképzést a várható feladatokkal kapcsolatban. Később már tapasztaltabb alakulatok, főleg ejtőernyősök, érkeztek, de ezek kevés önállósággal rendelkeztek, szinte minden kritikus helyzetben előjárói hozzájárulást kellett kérniük.

Az 1982-83-ban alkalmazott szovjet taktika még a mudzsahedinek szerint is nagyon hatásos volt. A deszant egységek a hegycsúcsokon és hegygerinceken landoltak helikopterrel, miközben a gyalogság a völgyekben nyomult előre harckocsik és páncélozott szállító harcjárművek támogatása mellett. Ez az összehangolt támadás kezdetben mindig sikeres volt. Az ellenség ugyanis nagyon nehezen tudott visszavonulni a növényzet nélküli tagolt terepen, és a helikopterek is mindig gyorsabbak voltak, mint a gyalogos mudzsahedinek, akiknek nem volt hatékony fegyvere a helikopterek ellen.

Rövid idő alatt kidolgozták azonban az ellenlépéseket. Először is folyamatosan ellenőrizték a valószínű deszant kirakási helyeket, főleg a magaslatokat. Erre a feladatra kisebb mozgó osztagokat szerveztek, akik azonnal támadni tudták a kirakott deszantosokat. Ezzel párhuzamosan a

lehetséges leszállóhelyekre harcokosi aknákat telepítettek. Megtanulták továbbá azt is, hogy a völgyekben alacsonyan támadó Mi-24 HIND harci helikoptereket a hegycsúcsokon kell várni és onnan lelőni. A BTR-60-as harcjárműveknek mindig az első kerekét kell célozni, és a harcjárműveken van olyan gyenge pont a páncélzaton, ahol azt egy puskával is át lehet lőni és így megölni a vezetőt.

Tapasztalataik alapján rájöttek, hogy a BMP és BMD harcjárművek hátsó ajtaját kell kumulatív gránáttal támadni, mert az abban elhelyezett üzemanyag általában mindig felrobban.

Megszüntették továbbá az állandó nagy bázisok rendszerét, hiszen azokat a szovjetek gyakran bekerítették. Ezért inkább mozgó, kis és rejtett bázisok láncolatát alakították ki. Így sokkal könnyebb volt váratlan helyekről, váratlan időben rajtaütéseket végrehajtani.

A szovjetek a váratlan támadások ellen kialakították az úgynevezett „biztonsági zónák” rendszerét, amelyeket a fontos bázisok, nagyobb városok és stratégiai fontosságú területek körül hoztak létre. Ezekről a területekről még a polgári lakosságot is kiköltöztették, hogy könnyebben ellenőrizhessék az esetleges beszivárgásokat. Kabul körül például 3 kilométer széles zónát alakítottak ki. A mudzsahedinek azonban rövid idő alatt olyan rakétákat szereztek be, amelyekkel 8 kilométer távolságra is pontosan célba találtak.

A szovjetek ezután különleges rendeltetésű alakulatokat (SPECNAZ) vetettek be. Ezeket a mélységi felderítésre és rajtaütések végrehajtására kiképzett csoportokat helikopterrel a céltól távolabb rakták ki, majd azok gyalog közelítették meg a kijelölt objektumokat. A több mint 50 fős csoportok általában éjszaka mozogtak és felsőbb utasítás nélkül is végre hajthattak akciókat. A gondot inkább az okozta, hogy a mudzsahedinek nem rendelkeztek olyan bázisokkal, célpontokkal (repülőterek, rakétakilövőök, lokátor állomások stb.) amelyek megsemmisítésére kiképezték ezeket a speciális erőket. Így feladatuk főleg ellátási útvonalak ellenőrzése volt.

Széles körben alkalmazták a szovjetek a különböző típusú gyalogság elleni aknákat. Ezeket főleg az ellenség által használt gyalog-ösvények mentén telepítették. A több típusból kialakított aknacsapdákban a felszedés ellen biztosított aknák a föld rezgésére élesedtek, majd akkor robbantak, mikor az emberek kb. 3 méterre voltak tőlük. A nagyobb erejű aknák pedig csak ezután kezdték meg működésüket.

A szovjet csapatok használtak még újfajta elektronikus felderítő-jelző eszközöket, robbanó csapdákat, érintésre érzékeny világító eszközöket és kiképzett kutyákat is.

Repülőerők

A szovjet csapatok Afganisztánba érkezésekor a vezetés számolt az ellenség légi ellentevékenységével, ezért a vadászrepülőök mellett légvédelmi erőket is szétbontakoztatott a területen. A kialakított helyőrségek és repülőterek körül a hadosztályok légvédelmi erőit helyezték el, míg a központi körzeteket önálló rakéta dandár oltalmazta. Az Afganisztánba vezényelt szovjet repülőcsoport 1980 elejére állt fel, és a 34. Vegyes Repülő Hadtest nevet kapta. A későbbiek során ez, a 40. Hadsereg Légierője névre változott.

Állományába összesen 52 db SZU–17 és MIG–21 típusú repülőgép tartozott. A gépek az első időszakban főleg a szomszédos országok (Irán, Pakisztán) légierőjének megjelenésére számíthattak. Érdekes módon ezek az összecsapások jelentették a legfontosabb légi háborús tapasztalatokat.

A szovjet vezetés, hogy megelőzze a légi incidenseket, elrendelte, hogy repülőgépei a 10 kilométeres határ menti övezetbe nem repülhetnek be. Ennek a papíron világosnak tűnő rendelkezésnek a betartása azonban nem volt egyszerű feladat. A pilóták nem tudtak megfelelően tájékozódni hiányos repülési térképeik és a rosszul működő repülőirányítás miatt.

Szinte állandósultak Pakisztánnal az incidensek. Nem egy alkalommal pakisztáni területre raktak le aknákat a szovjet, helikopteren szállított műszaki csapatok, sőt pakisztáni területekre hajtottak végre légi aknásítást.

Pakisztán 1983 januárjától folyamatosan kapta az amerikai gyártmányú F–16-os gépeket, így az új technika kezelésének gyors elsajátítása után, már teljesen más tevékenységet folytattak a szovjet és afgán gépek ellen. A 40. hadseregben 1984 nyarától már MIG–23MLD-k szolgáltak a „huszonegyesek” helyett, továbbá egy SZU–25-ös csatarepülő-ezred is érkezett.

A pakisztáni repülőök nagy előnyben voltak a szovjet, afgán gépekkel szemben, hiszen szinte felszállásuk után támadhatták a határ mentén járőröző gépeket. Jól ismerték a terepet, továbbá a határ mentén kiépített rádiólokációs rendszer és az irányító pontok rendszere is őket segítette. Leggyakrabban alkalmazott harcászati fogásuk a „lőj és fuss” volt. Az F–16-os pilóták könnyen visszamenekülhettek saját mélységükbe, illetve katapultálás esetén saját lakosságuk segített nekik minél hamarabb visszajutni egységükhöz. Ezzel szemben a szovjet és afgán pilóták 250-300 kilométerre voltak saját repülőterüktől és minden pillanatban támadásra számíthattak, hiszen az amerikai gyártmányú gépek rakétáit nagyobb távolságról lehetett indítani, mint a szovjet gépeket. A szovjet légierő 1986 nyarán

szenvedte el az első olyan veszteséget, amit a pakisztániaknak tulajdonítottak.

Ott, ahol a mudzsahedek által ellenőrzött területeket szorosok kötötték össze a külvilággal, a szovjet légierő folyamatosan támadta. Támadta magát a területet, de különösen nagy hangsúlyt fektettek az átjárók rombolására. Ezzel azt akarták elérni, hogy megbénítsák, mozgásképtelenné tegyék az ellenséges csoportokat. Erre a feladatra a szovjet gépek, gépenként négy, 100 kilogrammos repesz-romboló bombát vittek magukkal, amelyeket aknásításra időzítettek. Az óraszerkezeteknek hat nap alatt folyamatosan kellett működésbe lépnie és meghatározott sorrendben felrobbantani a bombákat. A bombák önmegsemmisítő rendszere semmi esélyt nem adott arra, hogy azokat hatástalanítani tudják. A légvédelem aktivitása miatt, az ilyen típusú feladatokat általában 4000 méter magasságból hajtották végre.

A háború veszteségei

A közel hét esztendőös afganisztáni háború – amit helyenként a vietnami háború szovjet változataként is említettek – a leghosszabb volt, amit a Szovjetunió fegyveres erői vívtak.

1987 elején, már mintegy 40 000 főre rúgott a szovjet sebesültek és halottak száma és kb. 36 milliárd rubelbe került az ország számára a katonai konfliktus.

Ezt a számot messze felülmúlta az afgánok vesztesége. Afganisztáni részről mindösszesen kb. 950 000 fő volt a halottak és sebesültek száma. Itt a polgári lakosság súlyos veszteségeket szenvedett. Továbbá közel 4 millió fő volt kénytelen elhagyni az országot a hadműveletek következtében.

Összességében meg kell állapítani, hogy egy katonai szuperhatalom hadserege nem volt képes legyőzni a kevésbé jól szervezett, rosszul felfegyverzett, központi irányítással nem rendelkező afgán ellenálló erőket.

Ez a háború, klasszikus értelemben nem sok adalékkal gazdagította a hadművészet-történeti kérdéseket, de mivel különleges körülmények között folyt és szinte egyedi harceljárások alkalmazását követelte meg, vizsgálatát minden tekintetben részletesen el kell végezni.

A háború elvesztését és a nagy veszteségek miatti hazai nyomás hatását elismerő szovjet vezetés 1989. február 15-ig az utolsó katonáját is kivonta Afganisztán területéről.

A „Szovjetunió Vietnámja” Párhuzamok

Számtalan hasonlóságot fedezhetünk fel, ha a két háborút azonos vonalak mellett vizsgáljuk. Nézzünk ezekre néhány példát.

Mind az afgán, mind pedig a Viet-Cong erők egy olyan nagyhatalom hadseregével találták szembe magukat, amelyekkel sem technikailag, sem pedig más téren nem versenyezhettek. Maradt a gerilla harcmodor, mint az egyetlen hatékony fegyver. Ezt csak erősítette a terep és helyismeret, a lakosság általában pozitív viselkedése és az azonnal jelentkező potenciális támogató. Ez Vietnámban Kínát és a Szovjetuniót, míg Afganisztánban az Egyesült Államokat jelentette. Az említett terep- és helyismeretre támaszkodó gyors és hatékony akciók mindkét konfliktus jellemzői voltak, hiszen az afgán és vietnámi erőknek is kerülniük kellett a közvetlen, döntő összecsapásokat. Ehelyett igyekeztek megtalálni az ellenség „gyenge”, könnyen sebezhető, érzékeny pontjait. Ezt főleg a logisztikai vonalak elleni támadásokat és a váratlan helyekre koncentrált akciókat jelentette.

Alagutak, barlangok

Ehhez természetesen megfelelő „kiindulási pontokra” volt szükség. Vietnámban ezt a problémát az alagutakkal oldották meg. A vörös agyagos föld lehetőséget teremtett arra, hogy hatalmas kiterjedési földalatti rendszereket építsenek ki. Ezekben rejtőztek a csapatok, itt ápolták a sebesülteket és itt működtek a logisztikai bázisok is. Az alagút rendszerek lehetőséget teremtettek arra, hogy egy akció után a Viet-Cong erők gyorsan eltűnjenek, de arra is jók voltak, hogy váratlanul jelenjenek meg akár az ellenség hátában, vagy szárnyain.

Afganisztánban a barlangrendszerek voltak az „alagutak”. Ezeket hasonló feladatokra tudták alkalmazni, mint a vietnámiak az alagutakat. A gyors és biztos rejtőzés, a logisztikai háttér és a váratlan megjelenés kulcspontjai voltak. Nem véletlen, hogy mind a két rendszer felszámolására sokat tettek az ellenfelek, de ez teljesen soha nem sikerült.

Megerősített helyek, bázisok

Ezzel párhuzamosan az amerikai és szovjet fél is kialakította a számára biztonságos megerősített pontokat, bázisokat. Az amerikai erők előszeretettel vettek birtokba olyan magasabb területeket, amelyeket megfelelően ki tudtak építeni, meg tudtak erősíteni. Itt műszaki akadályokkal (aknamezők, drótakadályok, mozgás érzékelők stb.) kerítették körbe a terepet, különböző állásokat építettek a nehézfegyverek számára, heli-

kopter leszálló pályákat alakítottak ki és megfelelően beásták magukat. Innen indították azután a járőröket a környező terep átvizsgálására és megtisztítására. Azt tervezték, hogy ezek a bázisok, az ellenőrzött és megtisztított terep kiterjedésével párhuzamosan, lassan növekednek és a végén nagy ellenőrzött területekké bővülnek. Ezt nevezték „olajfolt taktikának”. A bázisokon elhelyezett tüzérség pedig lőtávolságon belül állandóan támogathatta a járőröket. Ez volt az ún. „ütegállás taktika”.

A szovjetek is hasonló megerősített helyekkel próbáltak adott területeket folyamatos ellenőrzés alá vonni. Emellett a városokat is megerősített helyekké alakították át. Általában csak egy ellenőrző ponton keresztül lehetett oda bejutni, míg a többi megközelítési útvonalat lezárták és biztosították az előzőekben már vázolt módszerekkel. A lakott területektől távol eső bázisok gyenge pontja az ellátás volt. Az ellátó konvojokat szinte állandó támadások érték és a helikopteres ellátás sem jelentett életbiztosítást a pilóták számára. Jellemző volt, hogy a több napra ellátás nélkül maradt pontokat az afgánok könnyörtelenül felszámolták.

Az említett helikopterek mindkét háborúban meghatározó jelleggel bírtak. Feladatuk is hasonló volt, hiszen csapatszállítás, tüztámogatás, felderítés szerepelt a palettán. A helikopterek alkalmazása annyira meghatározó volt, hogy nem véletlenül, jelképévé vált ezeknek a háborúknak.

Harc az ellátási vonalak ellen

A gerilla hadviselés meghatározó eleme az ellátás folyamatos biztosítása. Míg Vietnámban a Ho Shi Minh ösvény biztosította a délen harcoló erők ellátását, addig Afganisztánban „raktár rendszer” felelt a szovjetek ellen harcoló erők ellátásáért.

A támadó fél azonban minden eszközt megmozgatott, hogy ezeket az ellátási vonalakat, illetve bázisokat elvágja és megsemmisítse. Így akarták elsorvasztani, akcióképtelenné tenni az ellenálló erőket. A légi erő szinte állandóan támadta az említett vonalakat, bázisokat. A bombázó- és vadászbombázó repülőgépeknek szinte napi feladataik között szerepelt ezeknek a célpontoknak az állandó pusztítása, rombolása. Több esetben mind az amerikai, mind pedig a szovjet fél is bevetette különlegesen képzett erőit ezekre a feladatokra. Csak kisebb sikereket tudtak elérni.

Természetesen párhuzamként kell itt megemlítenünk a gerillaharcot folytató erők támogatását is. Míg Vietnámban a Szovjetunió volt az egyik meghatározó támogató, addig Afganisztánban az Egyesült Álla-

mok különböző szervezetei, ügynökségei feleltek a szovjetek ellen harcoló erők ellátásáért. Itt a Pakisztáni afgán határ jelentette az átjárást, és lehetőséget az új technikai eszközök eljuttatására.

Tanácsadók és helyi szövetségesek

Egy nagyhatalom, amelyik várhatóan fegyveres konfliktusba keveredik egy adott területen, igyekszik gyorsan helyi szövetségesre szert tenni. Ennek a klasszikus lépéssora a következő lehet. Először, természetesen felkérésre, tanácsadóit küldi a területre. Ezek megkezdik a saját szájzújuk szerint átalakítani az adott szövetséges reguláris erőit, változtatnak a kiképzési célokon, módszereken. Lassan szivárogtatni kezdik az új technikai eszközöket, és ezekhez igazítják a képzést. A tiszti állomány ezzel párhuzamosan átképzik (saját katonai iskolákban képzik), ami nem véletlenül politikai tartalommal is bír. Közös gyakorlatokat tartanak és kialakítják a vezetés leghatékonyabb és leghatékonyabb rendszerét. Ez a folyamat Vietnámban jól nyomon követhető. Afganisztánban azonban az elemek helyet cserélnek, igaz tartalmukban nem változnak. A közös cél viszont egyértelmű: felhasználni a szövetségest az ellenség (gerillák) megsemmisítése érdekében.

Még a háborúk vége is párhuzamokat rejt, hiszen végül mind a két nagyhatalom „otthagytá” a háborút és kivonult a térségből. Nem győzték le, de ők sem tudták megvalósítani céljaikat. Vietnám rövid időn belül a kommunista észak vezetésével egyesült, míg Afganisztánban hatalomra kerültek az antikommunista erők, igaz rövid idő múlva ismét hadszíntérre vált az ország, de ez már egy másik háború.

Fotó: ©Lippai Péter

LENGYEL GÁBOR:

***A szovjet csapatok kivonulása Afganisztánból – a vereség
főbb okai, a háború mérlege***

*„It is easier to wage war with wise enemies than
be at peace with foolish friends.”
(Egyszerűbb hadat viselni bölcs ellenségekkel,
mint békében élni bolond barátokkal)
(afgán közmondás)*

A Szovjetunió afganisztáni háborújának, majd kivonulásának szimbolikus jelentősége volt a kétpólusú világrendszer felbomlása és a Szovjet Birodalom összeomlása kapcsán. Azonban az intervenció jelentőségét nem szabad eltúloznunk, s csak erre kihegyezni a bekövetkezett kollapszust. Közelebb járunk az igazsághoz akkor, ha az eseményekre úgy tekintünk, mint több, egy időben jelentkező válságjelek egyikére, amelyek mind a kül-, mind a belpolitikában, illetve a gazdaságban egyszerre jelentkeztek. Egyben azt is állíthatjuk, hogy az 1989-ben bekövetkezett kivonulás nem csak az egyik jele volt a Szovjetunió folyamatos gyengülésének, hanem következménye is. Ez főleg abból fakadt, hogy a '80-as évek második felében a belpolitikai problémákat egyre inkább úgy igyekeztek orvosolni, hogy a külpolitikai kötelezettségeket igyekeztek minél jobban lefaragni.

A fentiek miatt is szükségesnek érzem, hogy részletesen kitérjünk – egy szélesebb prizmán keresztül – az „afganisztáni kaland” sikertelenségének okaira, illetve a kivonulás körülményeire. A konkrét afganisztáni események tárgyalása előtt azonban fontos, hogy röviden felvázoljuk a Szovjetunió nemzetközi kapcsolatainak alakulását, illetve gazdasági állapotának folyamatos romlását a 70-es évek végén és a 80-as években, hiszen ezek a folyamatok alapvetően befolyásolták a külpolitikai döntéshozatalt is.

Nagy hangsúlyt fektetünk a szovjet külpolitika jól észrevehető elméleti és gyakorlati változásaira Gorbacsov főtitkárságának időszakában, hiszen a diplomáciában megjelenő törekvések sokszor a gyakorlatban Afganisztán kapcsán jelentkeztek. Szintén fontosnak tartom, hogy a kudarc katonai okait is részletesen megvizsgáljuk, már csak azért is, hiszen a Szovjetunió elsősorban katonai szuperhatalomnak számított.

Nemzetközi környezet

A szovjet–afgán háború értékelésekor hangsúlyoznunk kell, hogy az a hidegháború időszakában, történetileg egy sajátos közegben, nemzetközi légkörben zajlott, ami alapvetően meghatározta az eseményeket. Az 1979. decemberi szovjet bevonulásnak alapvető hatásai voltak a nemzetközi életre, ezzel ugyanis véget ért a *détente*, az enyhülés időszaka, s egyre inkább az elhidegülés vált meghatározó tendenciává a két szuperhatalom között. Ennek legfőbb elemei voltak, hogy Carter elnök 1980-ban levette az amerikai szenátus napirendjéről a *SALT-II* szerződés ratifikálását, illetve még ez év január 23-án meghirdette doktrínáját, aminek lényege, hogy a Perzsa-öböl stratégiaileg jelentős térségét akár fegyverrel is hajlandó megvédeni.¹ A szovjet intervenciónak ugyanis az volt az egyik legfontosabb geostratégiai jelentősége, hogy az afgán repülőterekről könnyen elérhetővé vált a *Hormuzi-szoros*, ahol a világ olajtermelésének húsz százaléka haladt keresztül.² Ezek a fejlemények már önmagukban is az enyhülés végét jelentették, azonban 1981 januárjában Ronald Reagan lett az *Egyesült Államok* elnöke, aki azon a véleményen volt, hogy az enyhülés egyirányú utca, ahol csak a *Szovjetunió* haladt saját célja felé.³ Az új elnöknek vállaltan két alapvető külpolitikai célja volt Moszkvával szemben. Az egyik, hogy addig kell küzdeni a szovjet geopolitikai nyomás ellen, amíg megállítják, majd vissza is fordítják azt. Ennek legalapvetőbb eleme szerint, az amerikai kormányzatnak különböző eszközökkel kell segítenie az ellenálló mozgalmakat, hogy azok kiszabadítsák országukat a szovjet befolyás alól. Ennek a geostratégiai offenzívának a fő célja, hogy a szovjet típusú rendszerek terjeszkedését a lehető legnagyobb mértékben visszaszorítsák, egyben megértessék a szovjet vezetéssel, hogy túlterjeszkedtek. Ezek a törekvések majd csak a 90-es évek elején hoznak jelentős eredményeket (1990-ben vége *Kambodzsa Vietnam* általi megszállásának; 1990: Nicaraguai szandinisták szabad választásokat tartanak; 1991-ben a kubai csapatok elhagyják Angolát; 1991: megbukik a kommunisták támogatta Etióp kormány; tulajdonképpen az afganisztáni kudarc is beilleszthető ebbe a sorba).⁴

¹ FISCHER FERENC: *A kétpólusú világ (1945-1989)*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2005. 315. (továbbiakban: FISCHER, 2005.)

² BABOS LÁSZLÓ – PAPP TAMÁS: *Afganisztán, a tálibok felemelkedése és bukása*. In: BABOS LÁSZLÓ – PAPP TAMÁS: *A modern kor háborúi és csatái*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2009. 177-236. 182. (továbbiakban: BABOS – PAPP, 2009.)

³ FISCHER, 2005. 316.

⁴ FISCHER, 2005. 316.

Reagan elnök másik meghatározó célja egy olyan fegyverkezési program beindítása volt, amely meghiúsítja a stratégiai fölény megszerzésére tett szovjet kísérleteket. 1983. március 23-án jelentette be az *SDI* (*Strategic Defense Initiative - Hadászati Védelmi Kezdeményezés*) tervét, vagy közismertebb nevén a „csillagháborús” tervet, melynek elismert célja volt, hogy a Szovjetunió gazdaságilag belerokkanjon.⁵

A kapcsolatok elhidegülését jelezte az is, hogy 1980 és 1984 között nem voltak rendszeres csúcstalálkozók (csak egy *Reagan–Gromiko* találkozó).⁶ Ez a tendencia majd *Mihail Gorbacsov* főtitkársága idején változik meg, s 1985-91 között rendszeressé válnak a legfelsőbb szintű találkozók. Ezek közül az egyik legjelentősebb eredménynek számít az 1987-ben, Washingtonban aláírt *INF-szerződés*, ami a közepes hatótávolságú, ún. eurorakéták, a *Pershing–II* és *SS–20*-as rakéták kölcsönös leszerelését célozta.⁷

Szovjetunió helyzete

A következőkben néhány olyan jelenségre szeretném felhívni a figyelmet, amelyek minden bizonnyal hozzájárultak ahhoz, hogy a *Szovjetunió* a 80-as évek második felében egyre inkább a katonai-diplomáciai visszahúzódnásra kényszerült.

Ezek közül elsőként kell megemlíteni a szovjet gazdaság helyzetét, amely a 70-es évek derekától, a hivatalos adatok szerint is folyamatosan veszített növekedési üteméből. (1971-75: 5,7%; 1975-79: 4,3%; 80-as első felére már csak 3,6%-os volt a növekedés).⁸ Az 1976-80, illetve 1981-85 közötti *X. és XI. ötéves tervekben* sem valósultak meg az ipari termelésre vonatkozó előzetes elvárások. A terveknek 67, illetve 77%-át sikerült csak teljesíteni. A mezőgazdaságban ez az arány még rosszabbul alakult: 56, illetve 42%.⁹ A mennyiségi gondok mellett egyre inkább szembevetőbbek lettek a minőségi problémák is. Jó példa erre vonatkozólag, hogy az *USA* ekkor már kb. másfélszer több gabonát

⁵ Reagan elnök 1985-ben vallotta be a csillagháborús terv valódi szándékát: „*Ki akarunk fejleszteni egy olyan komplex fegyverrendszert, amely – amennyiben hatékony védelmet akar vele szemben találni – szükségszerűen csődbe viszi a Szovjetuniót.*” (BOGNÁR KÁROLY: *A hidegháború megszűnésének főbb okai és körülményei*. In: *Hadtudomány*, 2000/4. http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2000/4_3.html)

⁶ FISCHER, 2005. 325.

⁷ FISCHER, 2005. 333.

⁸ SZ. BÍRÓ ZOLTÁN: *Politikatörténeti vázlat a késői Szovjetunióról*. (http://www.kulugyiintezet.hu/kulpol/kiadvany/egyeb/Gorbacsov_putyin.pdf) 1. (továbbiakban: SZ. BÍRÓ)

⁹ SZ. BÍRÓ, 1.

tudott megtermelni, mint a Szovjetunió. Ezzel szemben viszont a szovjet gazdaság hatszor több traktort és tizenhatszor több kombájnt állított elő, de a Szovjetunióban csak a javításra váró kombájnok száma volt annyi, amit az USA 70 év alatt tudott volna előállítani.¹⁰

Meghatározó tényező volt az is, hogy a *Szovjetunió* egyre inkább gabonaimportra szorult, eleinte főleg az USA-ból, majd miután ezt *Reagan* leállítja, Argentínából (a szovjet mezőgazdaság teljesítményét a pártvezetés egészen komikus módon a rossz időjárással magyarázta). Jól példázza a szovjet gabonatermelés állapotát, hogy egy amerikai farmer 140 embert tudott ellátni étellel, ezzel szemben egy szovjet kolhoztag csak 3,5-öt.¹¹ Nagyon sokat mondóak a gabonaimportra vonatkozó arányok, ami 1973-ban a hazai termelésnek csak a 13,2%-át tette ki, ez a szám 1981-re eléri a 41,4%-ot.¹² Ezt összevetve Japánnal, azt állapíthatjuk meg, hogy a hetvenes években a Japán import 1/7-ét importálták csak, míg a 80-as években már annak kétszeresét.

Hruscsov már 1963-ban arról értesítette a szovjet tömb vezetőit, hogy a Szovjetunió többé nem tudja ellátni őket gabonával. Ebben az évben a szovjet állam tizenkétmillió tonna gabonát vásárolt, s erre ráköltötte az ország aranytartalékának egyharmadát. *Hruscsov* kommentárja: „*a szovjethatalom még egyszer nem viselhet el ekkora szégyent.*”¹³ Az állami gabonatermelés azonban a meglévő szinten stabilizálódott, és a szovjet vezetőség minden próbálkozása ellenére sem tudta átlépni a 65 millió tonna körüli termelést a nyolcvanas évek végéig. Ám a városi népesség folyamatosan növekedett, mintegy nyolcvanmillió fövel. A fenti adatok akkor válnak igazán sokat mondóvá, ha figyelembe vesszük, hogy az első világháborúig *Oroszország* volt a világ legnagyobb gabonaexportőre, lényegesen nagyobb, mint az USA vagy Kanada. Ebben az időszakban azonban a világ legnagyobb gabonaimportőrévé vált.¹⁴ A behozott terményért pedig keményvalutában kellett fizetni. Az import önmagában nem volt egyedi jelenség, hiszen más országok is, például Japán, szintén nagy mennyiségben vásároltak gabonát és más mezőgazdasági terményeket, de ők elegendő feldolgozó-ipari terméket tudtak exportálni. A nagymértékű szocialista iparosítás eredményeként azonban a szovjet ipar erre képtelen volt. *Nyikolaj Rizskov*, a Szovjetunió minisztertanácsának elnöke egy másik összejövetelel félreérthetetlen

¹⁰ SZ. BÍRÓ, 1.

¹¹ FISCHER, 2005. 327.

¹² SZ. BÍRÓ, 1.

¹³ JEGOR GAJDAR: *A szovjet összeomlás - gabona és olaj*. In: Élet és Irodalom. LI. Évf. 30. szám, 2007. július 27. (<http://www.es.hu/index.php?view=doc:17218>). (továbbiakban: GAJDAR, 2007.)

¹⁴ GAJDAR, 2007.

len keserőséggel szolt erről: „*A mi gépipari termékeink senkinek sem kellene. Ezért exportálunk főleg nyersanyagokat.*”¹⁵

Ugyancsak nagy hatása volt a szovjet gazdaság helyzetére az 1970-es években végbement energiaár-robbanás, ami jelentősen befolyásolta a Szovjetunió exportbevételeit. Az energiaexportot egy évtized alatt 22%-al növelte, míg ebből származó bevételeit 272%-al.¹⁶ Ezeknek az extra bevételeknek a jelentős részét azonban kénytelenek voltak az afganisztáni háborúra fordítani. Reagan természetesen fékezni próbálta a Moszkva és Nyugat-Európa között kialakuló energetikai kapcsolatokat. Ezeknek az élénkülő kapcsolatoknak volt része a nagyszabású *Urengoj-6* program, amelynek keretében két nagyszabású vezetékek megépítését tervezték úgy, hogy a megépítéshez adott nyugati hiteleket Moszkva 25 éves földgázszállítással törleszti.¹⁷ Ez évi 25-30 milliárd plusz bevételt jelentett volna a Szovjetunió számára. Reagan végül is mindent megtett, hogy ez ne valósuljon meg, s igyekezete végül is sikerrel járt, hiszen csak egy vezetékek épült, az is két évvel később. Az energiaárak alakulásának a 80-as évek közepén is volt jelentősége. Ez a változás azonban inkább negatív hatásokat gyakorolt a szovjet gazdaságra. *1985 novemberében és 1986 áprilisa között a kőolaj hordónkénti ára 30-ról 12 dollárra süllyedt, ami minimum 20 milliárd dollár hiányt jelentett a Szovjetunió számára.*¹⁸ Ennek kapcsán meg kell említeni *Szaúd-Arábia* jelentőségét, ahol a világ ismert kőolajtartalékainak 24%-a található. 1985 novemberében a szaúdi király bejelentette, hogy felfüggeszti országa USA-ba irányuló kőolaj-exportjának tilalmát, s a termelést négyszeresére emelik. Ennek egyik oka az volt, hogy Moszkva afganisztáni háborúját az első fontos lépésnek tekintették a térségben található nyersanyagkincsek megszerzésére, ezért jobbnak látták rendezni a kapcsolatokat *Washingtonnal*, az esetleges szükséges katonai támogatás esetére.¹⁹ Ennek a lépésnek a hatására esik vissza jelentősen a kőolaj ára. Ez társulva a gorbacsovi reformok hibás belpolitikai döntéseivel (fedezet nélküli szociális program, gépipar túlzott támogatása, a kibontakozó antialkoholista kampány stb.) jelentős hiányokat okozott a szovjet költségvetésben.

A CIA adataira támaszkodva a Reagan-kormányzat is tisztában volt vele, hogy a szovjet gazdaság a túlterheltség határán van, a növekedési ráta a 60-as évek második felétől rohamosan csökkenni kezdett.

¹⁵ Rizskovot idézi: GAJDAR, 2007.

¹⁶ SZ. BÍRÓ, 2.

¹⁷ SZ. BÍRÓ, 2.

¹⁸ SZ. BÍRÓ ZOLTÁN: *Volt egyszer egy Szovjetunió*. In: Élet és Irodalom. LI. Évf. 1. szám. 2007. január. 5. (<http://www.es.hu/index.php?view=doc:15459>)

¹⁹ GAJDAR, 2007.

A szovjet katonai segélyek különböző „baráti szocialista irányultságú” országokba 1955 és 1984 között 90 milliárd dollár körül alakultak.

Keleti tömb válságjelei is egyre inkább kibuktak: Nőtt a Nyugattól elválasztó technológiai és életszínvonal szakadék, csakúgy, mint az adósságállomány is. A szovjet társadalom a türelmének határára érkezett, azt hallván, hogy azért üresek a boltok polcai, s kevés az élelmiszer, mert azokat baráti országok támogatására küldték, de mindemellett igyekszünk katonai szuperhatalom maradni.

A lengyel belpolitikai helyzet is súlyos terhet jelentett Moszkvának. Az afganisztáni intervenció hatására kialakuló külpolitikai elszigetelődés miatt nyilvánvaló volt, hogy fegyveres beavatkozás nem jöhet szóba, viszont a szovjet vezetés nem akarta elveszteni *Lengyelországot*, így maradt a pénzügyi támogatás, ami 1980-1981-ben 4,5 milliárd dollárt tett ki, de az évtized közepén is elérte az 1-2 milliárd dollárt a *Jaruzelski-rendszer* támogatása.²⁰

Gorbacsov tehát – Henry Kissinger megfogalmazásával élve –, „egy gazdasági és társadalmi hanyatlás állapotában lévő nukleáris szuperhatalom vezetését vette át”.²¹ Gorbacsovnak egyértelmű külpolitikai célja az volt, hogy csökkentse a szocialista orientációjú országok támogatását, illetve megszabaduljon a sehova sem vezető, rendkívül költséges fegyverkezési hajszája terheitől, s az ebből származó többleteket a Szovjetunió belső helyzetének stabilizálására fordítsa.²²

A szovjet külpolitika átalakulása

Az 1980-as évek második felében a szovjet diplomáciában alapvető, teljes fordulat következett be. 1917 óta – leszámítva a II. világháború időszakát – a szovjet nemzetközi kapcsolatokat az osztályharc egyik aspektusában képzelték el. Ez elsősorban azt jelentette, hogy az 1920-as évektől kezdve, a külpolitikára a belpolitika folytatásaként tekintettek, mégpedig abban az értelemben, hogy a külpolitikai orientációt, szemlé-

²⁰ SZ. BÍRÓ, 3.

²¹ HENRY KISSINGER: *Diplomácia*. Budapest, Panem-Mcgraw-Hill-Grafo, 1996. 786. (továbbiakban: KISSINGER, 1996.)

²² 1987 elején sokkolta a szovjet pártfőtitkárt, hogy a teljes állami költség 40%-át költik a hadseregére, s arra, hogy lépést tartsanak Reagan SDI-projektjével. Ez az arány is arra ösztönözte Gorbacsovot, hogy drasztikus változtatásokra van szükség, s a fegyverkezésbe ölt hatalmas összegeket egyéb célokra kell fordítani. Ld.: NORMAN LOWE: *Mastering Twentieth-Century Russian History*. Hampshire, Palgrave Macmillan, 2002. 405. (továbbiakban: LOWE, 2002.)

letet nem lehetett elválasztani a gazdasági-társadalmi átalakítástól.²³ Fontos felismerés volt a gorbacsovi vezetés részéről, hogy a Szovjetunió nemzetközi pozíciói csak akkor változtathatóak meg, ha a korábbi politikát jelentősen felülvizsgálják. A külső terhek enyhítése nélkül a *reformerek* sem láttak esélyt a gazdaság hatékony megújítására. A szovjet külpolitika *Gorbacsov* előtt két alapelemre épült: az egyik a „*proletár internacionalizmus*” volt, a másik pedig a *békés egymás mellett élés*.²⁴ Talán kissé paradox a két elem, hiszen az első a világ kommunista és munkás pártjainak, s az antiimperialista küzdelem részeseinek aktív támogatását, míg az utóbbi alatt az ún. kapitalista országokkal kapcsolatos status quo fenntartását értették.²⁵ Az első elem azonban többnyire meghatározó maradt.

Gorbacsov és reformer társai hamar kiléptek az addigi szűk keretek közül, arra hivatkozva, hogy a nukleáris korban a világot új típusú globális kihívások fenyegetik, tehát rendkívül önző minden osztályszempontú politika. Sokkal fontosabbak ugyanis az egyetemes emberi értékek, melyek előbbre valók minden más részértéknél és osztályértéknél. „*Ma olyan korszakba érkeztünk, amikor a haladás alapja az egész emberiség érdeke lesz. Ennek felismerése azt követeli meg, hogy a világpolitikát is az egyetemes emberi értékek prioritása határozza meg.*”²⁶ A proletár internacionalizmus gondolatát hamarosan átveszi a választás szabadságának hangoztatása, mely alatt azt értették, hogy minden országnak szuverén joga, hogy maga döntsön politikai és társadalmi fejlődésének jellegéről. Ennek a diplomáciára vonatkozó eleme, *Eduard Sevarnadze külügyminiszter* szavaival élve, úgy fogalmazódott meg, hogy „*minden állam olyan külpolitikát folytat, amely megfelel nemzeti érdekeinek.*”²⁷ A Szovjetunió nemzetközi kapcsolatainak tehát új ideológiai megalapozásra volt szüksége, s mivel a diplomáciában a kijelentéseknek néha nagyobb a jelentősége, mint a tényleges tetteknek, *Gorbacsov* egyik fő jelmondata volt: „*visszatérés az új európai házba*”²⁸

²³ KOLLÁR NÓRA: *A Szovjetunió Amerika-politikája a 80-as években*. In: *Külpolitika*, 1988/3. szám. 36-52. 44-45. (továbbiakban: KOLLÁR, 1988.)

²⁴ SZ. BÍRÓ, 10.

²⁵ SZ. BÍRÓ, 10.

²⁶ *Történelmi döntés. Mihail Gorbacsov beszéde az Egyesült Nemzetek Szervezetében*. 1988. december 7. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1988. 10. (Továbbiakban: GORBACSOV, 1988.)

²⁷ Idézi: TABAJDI CSABA: *Az új szovjet külpolitikai koncepció (1985-1987)*. In: *Külpolitika*, 1988/1. 51-65., 54. (Továbbiakban: TABAJDI, 1988.)

²⁸ Az említett kifejezés rendszeres használatával a szovjet vezető igyekezett jó kapcsolatok kialakítani a nyugat-európai országok vezetőivel (pl. Margaret Thatcher brit, vagy Felipe Gonzalez spanyol miniszterelnökkel). Egy vlagyivosztkói találkozó során pedig a japán vezetőknek beszélt úgy a Csendes-óceán térségéről, hogy az a „közös hazájuk”. *Gorbacsov*

A megváltozott külpolitikai szemléletre – a részben már említettek mellett – a következő tényezők gyakoroltak alapvető hatást: a belső pangás, a *zasztoj*, ami azt jelentette, hogy a szovjet gazdaság és társadalom stagnálása korlátozta a Szovjetunió nemzetközi szerepvállalását. Ezt Gorbacsov úgy fogalmazta meg, hogy „*az ország gazdasági és társadalmi fejlődésének döntő jelentőségű feladatai meghatározzák az SZKP nemzetközi stratégiáját is.*”²⁹ A korábban már említett gabona-, s élelmi-szerhiány, illetve az ehhez társuló csökkenő költségvetési bevételek szintén meghatározóak voltak a szemléletváltásban. A Nyugattal szemben egyre inkább feltűnő lemaradás szintén hozzájárult a változáshoz, amelynek jelentőségét Gorbacsov is elismerte az 1987. június 25-i SZKP plénumon: „*a tudományos és műszaki fejlődés terén a legfejlettebb országokhoz viszonyított lemaradás tovább növekedett, a késlekedés miatt éveket-évtizedeket veszítettünk.*”³⁰ A KGST-országok egymás közötti kapcsolatának dinamizmusa végzetesen lefékeződött a 80-as évekre. Erre már *Hruscsov* is panaszkodott a 60-as években, hogy a szervezet tagjai inkább csak Moszkvával ápolnak kapcsolatokat, az egymás közötti együttműködés sokkal visszafogottabb. A szocialista orientációjú országok is egyre nagyobb segítséget vártak Moszkvától, ami természetesen az adott körülmények között nem volt megvalósítható.

A szemléletben végbement változások következtében jelentős személyi változások is történtek a diplomácia élén. A legfontosabbnak mindeképp az számít, hogy leváltották *Andrej Gromiko*-t, a *Brezsnyev-korszak* szimbolikus figuráját, aki 1957 óta állt a külügyek élén, s helyette a grúz származású *Eduard Sevarnadzet* nevezik ki a külügyminiszteri posztra.³¹ A legbefolyásosabb külügyi tanácsadó pedig *Alekszandr Jakovlev* lett, aki igazi liberálisnak mondható, s jól ismerte a Nyugatot. Emellett a nagykövetek jelentős részét is leváltják, és a katonák szerepe is folyamatosan csökken a döntéshozatalban.

Az elméleti irányváltás és a személyi változások mellett, fontos kiemelni az ún. *intenzív külpolitikai gondolkodás* megjelenését, ami azt jelenti, hogy a szovjet vezetés szakít azzal a – főleg a 70-es évekre jellemző – gondolkodással, hogy *a szocializmus térhódítása földrajzilag is extenzív*, azaz terjeszthető jelenség.³² Ez is Gorbacsov tevékenységével

ezen kijelentései kapcsán jegyezte meg Robert Service kissé gúnyosan, hogyha „*eljutott volna az északi sarkra, kétségtelenül a 'közös sarki hazánk' kifejezéssel büvölte volna el a jeges medvéket*” (idézi: LOWE, 2002. 412.)

²⁹ Idézi: TABAJDI, 1988. 54.

³⁰ Idézi: TABAJDI, 1988. 52.

³¹ SZ. BÍRÓ, 10.

³² KOLLÁR, 1988. 45.

kapcsolható össze, aki 1987 februárjában a XXVII. Kongresszuson már úgy nyilatkozott, hogy „a forradalom exportja katonai eszközökkel hasztalan és megengedhetetlen.”³³

Egyre jellemzőbbé válik az alapvető külpolitikai célok racionalizálása, az eszköztár bővítése, s egy újfajta cselekvési stílus megjelenése (tárgyalások, kapcsolatok felvétele, be nem avatkozás, a 30 éve feszült szovjet-kínai viszony rendezésére való törekvés), ami elsősorban azt jelenti, hogy az addig meghatározó katonai tényezők helyett a politikai szempontok kerülnek előtérbe.³⁴

A vezetés egyre inkább a belső ügyeknek ad elsőbbséget, a küldetés-tudat helyett a belső viszonyok teherbíró képességének függvényében határozzák meg a nemzetközi elkötelezettséget. A nyolcvanas évekig hangoztatott internacionalizmus helyett egy új fogalom, a „nemzeti érdek” egyre nyomatékosabban jelenik meg a szovjet politikai szótárban. Sevarnadze külügyminiszter megfogalmazása szerint „...a szabályok előírják, hogy a nemzeti érdekeket összehangoljuk más országok törvényes érdekeivel, és hogy ne válasszuk el saját biztonságunkat az általánostól.”³⁵ Az utóbbival összefüggésben nyer teret egyre inkább a befelé építkezés, amelyet a korszak viszonyai között részben nevezhetünk kapitalista elméletnek, amely a kibékíthetatlenség helyett, inkább az egymásra utaltságra és egymás mellett élésre helyezi a hangsúlyt.

Nagyon fontos elem az új biztonságpolitikai konszenzus megjelenése, melynek fundamentuma az „ésszerű elégségesség”, „optimális biztonság” fogalmának elfogadása, ami azt jelenti, hogy optimalizálni kell a termelési kiadások és az ország megbízható biztonságához szükséges katonai kiadások közötti viszonyt. Ennek a váltásnak volt kézzelfogható jele a már említett 1987. decemberi szerződés a közepes- és kis hatótávolságú hadászati rakéták kölcsönös felszámolásáról.³⁶ Ez pedig arra

³³ Ez teljes mértékben összhangban áll Sevarnadze külügyminiszter véleményével: „Diplomáciánk kötelessége minden módon elősegíteni a béketeremtő folyamatokat. [...] Minden ország belső ügye, hogy milyen orientációt követ. Minden ország önmaga határozza meg a saját útját, saját fejlődési modelljét. Mi pedig továbbra is tartva magunkat a nemzeti felzabarádítási mozgalom eszméihez, forradalmat nem exportálunk.” E. A. SEVARNADZE: *A Szovjetunió külpolitikájáról*. In: *Külpolitika*, 1988/5. 3-28. 23. (Továbbiakban: SEVARNADZE, 1988.)

³⁴ KOLLÁR, 1988. 45.

³⁵ SEVARNADZE, 1988. 13.

³⁶ A szerződés kiemelkedő jelentősége abban állt, hogy nem csak befagyasztja, korlátozza vagy ellenőrzi (mint például az 1972-es SALT-I vagy az 1979-es SALT-II), hanem első ízben teljes egészében felszámolt bizonyos atomfegyver csoportokat. Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy a megállapodás a két fél birtokában lévő atomtölteteknek csak a 3,5-4 %-át – egyes vélemények szerint 6-8%-át – érintették. (a szerződés részleteiről, jelentőségéről ld.: SZENTESI GYÖRGY: *Az atomfegyverek két csoportjának fel-*

utalt, hogy a Gorbacsov vezette Szovjetunió nem törekszik fölényre, s mielőbb abba szeretné hagyni a fegyverkezési hajszát.³⁷ A főtitkár megfogalmazása szerint: „A Szovjetunió mély meggyőződésből fakadóan ellene van a nukleáris háború minden változatának. Országunk azt akarja, hogy a tömegpusztító fegyvert kivonják a forgalomból, a katonai potenciált az ésszerűen elegendő mértékre korlátozzák. [...] A Szovjetunió nagyobb biztonságra nem tart igényt, kisebb biztonságot nem fogad el.”³⁸

Összefoglalva tehát a legalapvetőbb változás abban ragadható meg, hogy a *marxi-lenini ideológiát külpolitikai tekintetben teljes egészében elvetették*. A korábbi békés együttélési szakaszokat mindig azzal igazolták, hogy csak átmeneti időszakok, hogy átcsoportosíthassák erőiket, mialatt az osztályharc tovább folytatódik.³⁹ Gorbacsov az első, aki ezt megtagadja, s a békés együttélést öncélként fogalmazza meg: „Az új szakasz követelményévé lett, hogy mentesítsük az ideológiától az államközi kapcsolatokat. Mi nem mondunk le meggyőződésünkről, filozófiánkról, hagyományainkról, és ilyesmit nem kívánunk senkitől sem. De bezárkózni sem szándékozunk saját értékeink körébe.”⁴⁰ Az ideológiai különbségek mellett részben persze kiállt az SZKP főtitkára, de – főleg a Szovjetunió egyre romló kül- és belpolitikai helyzete miatt –, prioritást élvezett a két világrend közötti normális kapcsolatok kialakítása.

Fontos azt is hangsúlyozni, hogy a szovjet rendszer felszámolása semmiképp sem állt Gorbacsov szándékában. Sőt, a megkezdett reformokkal annak megmentése, fenntartása volt a célja. Azt azonban nem ismerte fel a főtitkár, hogy alapvető jellegzetességei miatt, a rendszer megreformálhatatlan, s annak fundamentumait átalakítva, csak az összeomlás mielőbbi bekövetkezéséhez járult hozzá.

Diplomáciai tárgyalások – az afganisztáni kivonulás körülményei

A diplomáciai tárgyalások viszonylag hamar, már 1981 elején megindulnak az ENSZ közvetítő szerepével. Kurt Waldheim ENSZ-főtitkár Javier Pérez de Cuellar küldte különmegbízottként Afganisztánba, majd 1982-től Cordovez különmegbízott veszi át a helyét.

számlását előíró szovjet–amerikai szerződés létrejöttéről és jelentőségéről. In: *Külpolitika*, 1988/1. 3-27.)

³⁷ KOLLÁR, 1988. 44.

³⁸ MIHAIL GORBACSOV: *Előadói beszéd az SZKP XXVII. Kongresszusán. 1986. február 25.* In: MIHAIL GORBACSOV: *Háborúk és fegyverek nélküli világért.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1987. 136-156. 142.

³⁹ KISSINGER, 1996. 788.

⁴⁰ GORBACSOV, 1988. 14.

1982-től indultak meg a tényleges tárgyalások *Afganisztán* és *Pakisztán* között a rendezésről *Genfben*. Az egyeztetések közvetített tárgyalási formában zajlottak, ugyanis *Iszlamabad* nem ismerte el a kabuli kormányt. Ez azt jelentette, hogy a két ország küldöttsége külön-külön tárgyalt Cordovezzel, aki közvetít közöttük. (Pakisztán szerepe főleg abból a szempontból volt fontos, hogy rengeteg afgán menekültet fogadott be, illetve főleg rajta keresztül érkezett a támogatás az ellenállóknak.)⁴¹

A meginduló tárgyalásokkal párhuzamosan megkezdődtek a két szuperhatalom, az Egyesült Államok és a Szovjetunió közötti megbeszélések is, ahol a 11 fordulós tárgyalásokon 4 fő témára helyezték a hangsúlyt: (1.) *Ezek között is egyértelmű prioritást élvezett a szovjet csapatok kivonulása Afganisztánból.* (2.) *Független és el nem kötelezett Afganisztán megteremtése.* (3.) *Az afgán önrendelkezés megvalósítása, amelyben nincs helye külső beavatkozásnak,* (4.) *valamint a háború miatt a határon túlra menekültek szabad hazatérése, illetve jogaik visszaállítása.*

1982 novemberét követően, *Brezsnyev* halála után lelassultak a folyamatok. Sem *Andropov*, sem *Csernyenko* nem tudott hatékony külpolitikát folytatni, illetve rövid ideig voltak a Szovjetunió élén, s főleg a belső problémák leküzdésére fordítottak figyelmet. Nem ismerték fel, amit később Gorbacsov igen, hogy a külső terhek leszerelése feltétele a belső rendezésnek. Ennek ellenére *Andropov* már 1982 végén közölte *Mohammad Ziaul Hakk* pakisztáni elnökkel, hogy a Szovjetunió hajlandó lenne mihamarabb kivonni csapatait, ha Pakisztán beszünteti a *mudzsahedinek* támogatását.

Gorbacsov hatalomra kerülésének jelentősége meghatározó volt az afgán helyzet rendezésének szempontjából. Emellett 1985 abból a szempontból is fordulat, hogy a reagani vezetés a felkelők további támogatásáról döntött, s az elnök áprilisban aláírta *66. sz. nemzetbiztonsági utasítását*, amely azt tartalmazta, hogy a szovjeteket mindenképp távol kell tartani a stratégailag fontos *Perzsa-öböl* térségétől.

Szovjetunió részéről az afgán helyzettel való tényleges szembenézés 1985-től, Gorbacsov főtitkárrá választása után veszi kezdetét. Ezt alátámasztja az is, hogy már az 1985-ös genfi csúcstalálkozón utalt arra, hogy szándékában áll kivonni a szovjet csapatokat.⁴² *1985. október 17-i PB ülésen* hangoztatta, hogy mielőbb véget kell vetni a háborúnak, ám az afgán elnök, *Babrak Karmal* arra számított, hogy a szovjet csapatok még sokáig maradnak. Gorbacsov ekkor azt a lenini tételt idézi az afgán vezetőnek, hogy *„minden forradalmi kormány túlélése azon múlik,*

⁴¹ Ld. erről jelen kötetben BEBESI GYÖRGY tanulmányát.

⁴² BORHI LÁSZLÓ: *AZ USA és Afganisztán*. In: *História*, 2001/8. szám. 28-29. 29.

mennyire képes magát megvédeni”, s a szovjet csapatok sem maradhatnak örökké.

Gorbacsov javaslata ezzel kapcsolatban az volt, hogy a kabuli kormánynak szélesíteni kell a látókörét, tárgyalásokat kell kezdeni a *mudzsahedinekkel*, s más ellenzéki csoportokkal. A szovjet vezető arra is egyre többször hivatkozik, hogy a Szovjetunióban egyre nő a társadalmi elégedetlenség egyebek mellett az afganisztáni háború miatt is, s – Karmal beleegyezésével vagy anélkül – mihamarabb el kell határozni a csapatok kivonását.

1986-ban fontos afgán belpolitikai változások történtek. Május 4-én *Babrak Karmal* egészségi állapotára hivatkozva lemondott, helyét *Mohammad Nadzsibullah* vette át az *ANDP (Afganisztáni Népi Demokratikus Párt)* élén. Nadzsibullah az 1965-ös pártalapítástól kezdve tagja volt a pártnak, majd az 1967-es szakadás után a *Parcsam* frakcióhoz tartozott, ezért az 1978-as hatalomátvétel után távol tartották a hatalomtól, s *Iránba* küldték nagykövetnek. 1980-ban tért vissza, s a *KHAD*, a *KGB* mintájára szervezett titkosrendőrség vezetője lett. Ez nem sokat használt későbbi népszerűségének, mert ebbéli ténykedése alatt sok ellenzéki politikus került börtönbe.⁴³

Nadzsibullah politikájának alapja az volt, hogy kísérletet tett a nemzeti egység megvalósítására, de helyesen felmérve a belső viszonyokat abból indult ki, hogy nincs egységes afgán nemzet, hanem Afganisztán egy olyan soknemzetiségű ország, melyben különböző nemzetiségek, etnikai csoportok, s törzsek élnek.⁴⁴ Ez a felismerés vezette arra, hogy megpróbálta megvásárolni az ellenálló fegyveres erőket, bizonyos helyi milíciákat pedig fegyverekkel látott el, akiknek azután autonómiát biztosított, később pedig a legfelsőbb politikai vezetésbe emelte az etnikai kisebbségek tagjait.⁴⁵ Gorbacsov mintájára valamiféle „*afgán pereszt-rojkat*” hirdetett meg, aminek fő vezérfonala a nemzeti megbékélés létrejötte és a többpártrendszer kialakítása volt.⁴⁶

Már 1986 októberében meghirdette *Nemzeti Megbékélési Tervét*, amelynek legfontosabb elemei szerint tűzszünetet ajánlott a mudzsahedineknek, törekedett valamiféle párbeszéd kialakítására az ellenzékkel, s egy lehetséges koalíciós kormány felállítása is megfogalmazódott. A megváltozott politikai helyzetre utalt az is, hogy 1987. július 5-én elfo-

⁴³ Nadzsibullah életrajzát lásd: <http://afghanland.com/history/najib.html>

⁴⁴ KATONA MAGDA: *A pártstruktúra kialakulása Afganisztánban*. In: *Eszmélet* 83. szám (2009. ősz) 154-183. 166. (továbbiakban: KATONA, 2009.)

⁴⁵ WAGNER PÉTER: *Az afgán polgárháború és a Talibán etnikai és politikai háttere*. *Biztonságpolitika és terrorizmus*. II. évf. 1. szám (2002. január)

(<http://iroga.hu/biztonsagpolitika/Wagner.htm>)

⁴⁶ KATONA, 2009. 166.

gadták a többpártrendszer lehetővé tevő új alkotmányt, illetve olyan, inkább „PR-fogásnak” nevezhető húzások is, mint az *Afgán Népi Demokratikus Köztársaság* átnevezése *Afgán Köztársasággá* 1987 novemberében, vagy 1988-tól az *ANDP átkeresztelése Hizb-i-Watan (Szülőföld)* névre.

A 80-as évek második felére a kivonulás gondolata egyre inkább teret nyer mind a szovjet politikai, mind a katonai vezetésen belül. Ezt igazolja az is, hogy már az 1986. november 13-i PB ülésen Gorbacsov-nak egyértelműen az a véleménye, hogy 1987-ben a csapatok 50%-át, majd 1988 folyamán a többit kell kivonni.

Anatolij Csernyajev, a PB tagja, Gorbacsov külpolitikai főtanácsadója feljegyzéseket készített az 1987. február 23-i és 26-i ülésekről. Ez a dokumentum jól rávilágít arra, hogy milyen kérdések fogalmazódtak meg a felső vezetésben a kérdés kapcsán. Ezek egyértelműen a körül forogtak, hogy *milyen módon lehet kivonulni?*

Csernyajevnek az volt a véleménye, hogy a gyors kivonulás azzal a veszéllyel fenyeget, hogy az imperializmus offenzívába kezd a harmadik világ országaiba, mintegy megfutamodásként értékelve a szovjet kivonulást.⁴⁷ Ehhez hozzá kell fűznünk azt a megjegyzést, hogy érdekes, mennyire összecseng a főtanácsadó véleménye Gorbacsov későbbi visszaemlékezéseiben leírtakkal, aki a kivonulás nehézségeit főleg a hidegháborús világrend körülményeivel magyarázta, azaz, hogy a fennálló világrend visszatartotta a szovjet vezetőket attól, hogy valóban racionális döntéseket hozzanak, illetve a szovjet visszavonulás az adott körülmények között megszegyenítő lett volna.

A katonai vezetésen belül is egyre inkább felerősödtek a kivonulást szorgalmazó hangok. 1987 augusztusában *Csagolov* tábornok fogalmaz meg egy levelet *Jazov* honvédelmi miniszterhez, ami sok mindent elárul a belső hangulatról: „Az afgán társadalom mély politikai válsága nyilvánvaló. [...] Be kell vallani, hogy az elmúlt nyolc év erőfeszítései nem hozták meg a várt eredményt. Az afgán forradalom a visszafejlődés állapotában van, a kabuli kormányzat nem képes egyedül megvédeni a forradalmat.” A tábornok keményen bírálja a *Nadzibullah-rendszer*t is, melynek reformjai nem vezettek eredményre, s a többi párt továbbra sem támogatja az *ANDP*-t. Felhívja a figyelmet arra – a hadviselés lélektani szempontjából fontos elemre –, hogy a felkelők is tisztában

⁴⁷ Csernyajev feljegyzései:
<http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB57/soviet2.html>. Document 19.

vannak azzal, hogy a szovjet vezetés a kivonulást fontolgatja, s ez jelentősen növeli elszántságukat.⁴⁸

A diplomáciai tárgyalások végül 1988. április 14-én vezetnek eredményre, amikor is *Genfben*, a *Nemzetek Palotájának Tanácstermében* aláírják a béke-megállapodást. Az aláírók között volt Afganisztán és Pakisztán mint tárgyaló felek, illetve az Egyesült Államok és a Szovjetunió mint a szerződés betartását felügyelő országok.

A leghosszabb, 5 cikkelyből álló rész Pakisztán és Afganisztán viszonyának rendezését célozza. Ebben azok a legfontosabb elvek fogalmazódnak meg, hogy a két állam tiszteletben tartja egymás szuverenitását, az USA és a Szovjetunió tartózkodik a beavatkozástól, valamint rögzíti a menekültek szabad hazatérését.

Az 1988. május 15-én életbe lépő rendelkezések szerint a szovjet katonai egységek fele 1988. augusztus 15-ig, a maradék haderő pedig az azt követő 8 hónapon belül elhagyja Afganisztánt. A szerződés kulcseleme a szovjet csapatok mielőbbi kivonulása volt, de sok lényeges, a stabilitást alapvetően meghatározó dologról nem rendelkezett. Ezek között a legfontosabbak talán, hogy nincs szó az afgán kormányerők és mudzsahedinek közötti fegyverszünetről, illetve az amerikai és szovjet fegyverszállításokról sem szólt megfelelő cikkely (hallgatólagos megállapodás volt ugyan erről, de az bármikor felújítható volt).⁴⁹ Az egyértelműen meglévő hiányosságok miatt Ziaul Hakk pakisztáni elnök is „*bajt és zűrzavart*” jósolt, s tisztában volt azzal, hogy a felkelők nem mondanak le a hatalom megszerzéséről. Nem könnyítette meg a helyzetet Reagan elnök azon kijelentése sem, hogy Washington továbbra is támogatja a kormányellenes erőket.

Mindezek ellenére a szovjet csapatok kivonulása tulajdonképpen problémamentesen, a megadott határidőn belül lezajlott. A szovjet védelmi miniszter már egy héttel a béke-megállapodás előtt (1988. április 7-én) kiadta a kivonulásra vonatkozó parancsot.⁵⁰ A haderő kivonása két ütemben zajlott. Az első szakasz 1988. augusztus 15-ig tartott, amikor *Kandahar* és *Herat* irányában távoztak, a második pedig 1988 novemberre és 1989. február 15-e között, négy hónap alatt ment végbe, *Dzsalala-*

⁴⁸ Csagolov levele Jazov honvédelmi miniszterhez: <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB272/Doc%209%201987-08-13%20Tsagolov%20letter.pdf>

⁴⁹ A béke-megállapodás teljes szövege: http://www.institute-for-afghan-studies.org/Accords%20Treaties/geneva_accords_1988_pakistan_afghanistan.htm

⁵⁰ LESTER W. GRAU: *Breaking contact without leaving chaos: the soviet withdrawal from afghanistan.* (<http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf&AD=ADA470066>) 10.

badból Kabulon át a szovjet határ felé.⁵¹ Szimbolikus aktus volt, amikor *Borisz Gromov*, az afganisztáni szovjet haderő főparancsnoka átsétált az *Amu-Darja* folyó fölötti hídon, mely *Hairaraton* afgán és *Termez* üzbég városokat kötötte össze.

A szovjet csapatok távozása után a *Nadzsiullah-redszer* 1992. április 17-ig állt fenn, amikor is a szövetséget mudzsahedin erők bevonultak Kabulba, s átvették a hatalmat.⁵² A rendszer összeomlásával kapcsolatban két eltérő vélemény fogalmazódott meg. Az egyik szerint addig tudta magát fenntartani a kormányzat, amíg a szovjet támogatás biztosított volt. 1991 decembere után azonban a FÁK megszüntette a kommunisták támogatását, s emiatt omlott össze. A másik meghatározó álláspont, amit *Katona Magda* is képvisel, hogy az 1989. februári kivonulás után „a *Nadzsiullah* rezsim nem tanúsította az összeomlás jelét. [...] A rendszernek annyi erkölcsi tartaléka és a modernizációnak, társadalmi reformoknak annyi támogatottsága volt, hogy bármeddig kitarthatott volna, ha az *ANDP* önként nem adja át a hatalmát.”⁵³ Az összeomlásra, a hatalom szisztematikus önleépítésére az *ANDP*-ben folyamatosan jelen lévő *Khalqi-Parcsam* frakcióellentétek (volt arra példa, hogy miniszterek, képviselők lövöldöztek egymásra kormányzati épületekben) és belső árulások következtében került sor. *Nadzsiullah* lefegyverezte támogatóit, a *pastun* törzsi miliciákat, s ezzel egyidőben a reguláris haderőkbe kooptálta későbbi árulóit az északi tádzsik, hazara, üzbég és iszmaílita fegyveres csoportokat. *Az ANDP utóda a Vatan párt* 1992. április 17-én jogutód nélkül oszlatta fel magát.⁵⁴

A harcoló felek; a szovjet katonai sikertelenség fő okai

A fentebb említett – a szovjet-afgán háború szempontjából bizonyos értelemben közvetettnek tekinthető – okok áttekintése után, most vizsgáljuk meg, hogy mik voltak azok a konkrét, a hadviselésben jelentkező té-

⁵¹ GALÁNTAY ERVIN: *A szovjet-afgán háború (1979-1988) két oldalról, három kiadvány tükrében*. In: *Hadtörténelmi közlemények*, 2002/4. szám. 1149-1155. 1153. (továbbiakban: GALÁNTAY, 2002.)

⁵² *Nadzsiullah* a helyi ENSZ kirendeltségbe menekült, ahol 1996. szeptember 27-ig tartózkodott, amikor is tálib harcosok kihozták onnan, s egy forgalmas kabuli kereszteződésben, egy lámpaoszlopra akasztották fel. (<http://afghanland.com/history/najib.html>). Valamint: BEBESI GYÖRGY: *Az iszlám fundamentalizmus és terrorizmus néhány kapcsolódási pontja. A Tálibok és az Al-Kaida*. In: *A történelem szálai. Tanulmányok Vonyó József 65. születésnapjára.* (59-68) Publikon, Pécs, 2010. 59.

⁵³ KATONA, 2009. 166.

⁵⁴ KATONA, 2009. 167.

nyezők, amelyek miatt a szovjet csapatoknak közel tíz év háborúskodás után sem sikerült megszerezniük a döntő fölényt.

A háború haditechnikai szempontból sok hasonlóságot mutat a 19. századi gyarmatosító háborúkkal.⁵⁵ Ez utal egy afféle *aszimmetrikus hadviselésre*, hogy egy technikailag jól felszerelt, szervezett reguláris haderő szállt meg egy olyan országot, ahol többnyire kezdetleges eszközökkel felszerelt, inkább törzsi hadviselésre emlékeztető harcosok ellenállásába ütközött.

Az afgán ellenálló erők létszáma magas, *150-250 ezer főre tehető*⁵⁶, de ebből a jól felszerelt csapatok csak 15-20 ezer főt tettek ki, akik főleg szovjet, kínai, egyiptomi, majd pakisztáni és amerikai fegyverekkel voltak ellátva.⁵⁷

1984-re a szovjet katonák száma elérte a *140-150 ezres létszámot*, de a türkmén szovjet köztársaságban még 2 hadosztály (kb. 50 ezer fő) volt készenlétben, amely bármikor bevethető volt.⁵⁸ Ehhez járultak még az afgán kormánycsapatok, kb. 80 ezer fővel, de az átállások és veszteségek miatt számuk folyamatosan csökkent, létszámuk 40 ezer körül stabilizálódott.

Az ellenálló afgán erők harceljárásainak *három jól megragadható specifikuma* volt. A legjelentősebb ezek közül a nagyvárosi hadműveletek szerepe, amelyet főleg Kabulban, s környékén alkalmaztak. Ebben főszerep jutott a repülőterek, közlekedési útvonalak, elektromos hálózatok, elhelyezési területek, laktanyák támadásának. Ezeket az akciókat általában kis csapatokban, éjszaka, kézi fegyverekkel és robbanó anyagokkal hajtották végre, majd gyorsan eltűntek. A másik fontos elem az ellátó oszlopokra mért csapás volt, amit nagyban segített a szovjet csapatok korlátozott mozgékonyasága, amelyek általában nehéz járműveket használtak szállítási célra, megkönnyítve ezzel a támadók dolgát. Harmadikként említhető – az a főleg az afgán kormánycsapatok ellen alkalmazott taktika –, amikor közeli magaslatokról körülzárták az egységeket, s állandó tüzellel zavarták azok tevékenységét.⁵⁹

A kezdeti, egyértelmű szovjet katonai sikertelenségek után az a tendencia bontakozott ki, hogy újabb és újabb elképzelések merültek fel mind a katonai, mind a politikai vezetésben a háború megnyerésének lehetőségére, ám ezek sikertelenek maradtak.

⁵⁵ HAJMA LAJOS: *Az afganisztáni háború*. In: *Hadtudomány*, 1995/2. szám. 90-98. 92. (továbbiakban: HAJMA, 1995.)

⁵⁶ BABOS – PAPP, 2009. 183.

⁵⁷ HAJMA, 1995. 93.

⁵⁸ HAJMA, 1995. 91.

⁵⁹ HAJMA, 1995. 93.

Ezek közé sorolható például az, hogy a háború megkezdésétől számított nem egész 3 éven belül (1982), a kabuli vezetés a szovjet vezetéssel teljes egyetértésben két fontos katonai és politikai változást tervezett. Az egyik az *afgán-pakisztáni határ teljes lezárása volt*, az ellenálló erők utánpótlásának megakadályozása céljából. Ehhez megerősített határvédelmi csapatok voltak szükségesek. A másik pedig a már említett nemzeti megbékélési kampány gondolata, amelyben az afgán ellenállásnak fegyverszünetre, illetve koalíciós kormány felállítására vonatkozóan tettek javaslatot, a szovjet csapatok kivonulásának előkészítésével.⁶⁰

Ezek az elképzelések sem vezettek alapvető változásokhoz, aminek hatására a hadvezetés úgy gondolta, hogy a légi erő, illetve a légitámadások erősítése lehet a megoldás, még intenzívebb bombázásokkal. Ezeket főleg *Tu-16*-osok és *Szu-25*-ösök hajtották végre, 10-12 ezer, illetve 4-6 ezer méteres magasságból. Emellett fokozottabb helikopteres támadásokat is alkalmaztak, kötélekeket alkotva, melynek az elején és végén egy-egy *Mi-24*-es, míg közöttük 4 vagy több *Mi-8*-as haladt. Ezek az elképzelések azonban az 1985-86-ban az ellenállókhöz eljutott, amerikai gyártású, vállról indítható, hőkövető *Stinger* légvédelmi rakéták megjelenése miatt csak a veszteségek számát növelték.⁶¹

Fontos változás volt szovjet részről, hogy – felismerve az addigi hadviselés sikertelenségét – egyre fontosabb feladatokat szántak a speciális alakulatoknak, ami azt jelentette, hogy 1986-ban már három *Szpecnyaz*⁶² dandár volt jelen (egyenként 2500-3000 fő), akiket kisebb kommandós feladatok ellátására vetettek be, illetve három csapásmérő deszant dandár is tartózkodott Afganisztánban, melyeknek fő feladata a közvetlen védelem biztosítása volt, azaz a harcoló sorkatonák, illetve táborhelyek épségének védelme.

Mindent összevetve, a szovjet katonai sikertelenségnek, s végül teljes kudarcának legfőbb okait az alábbi pontokban lehet összefoglalni:

- *Afganisztán nagy méretei, hegyes, nehezen járható, vagy inkább járhatatlan terepe. Az ország területe kb. 647 ezer km² (ennek háromnegyed része alig, vagy egyáltalán nem járható hegyvidék), ami kb. ötszöröse Vietnammak, ahol félmillió amerikai hadsereg tartózkodott, tudjuk milyen sikerrel. Afganisztánban azonban a szovjet haderők nem haladták meg a 90-120 ezer főt. Ha ehhez hozzáadjuk az afgán*

⁶⁰ HAJMA, 1995. 94.

⁶¹ HAJMA, 1995. 95. (A legkorszerűbbnek számító amerikai légvédelmi fegyverrel egyetlen év alatt 270 szovjet repülőgépet, illetve helikopter sikerült megsemmisítenie a mudzsahed harcosoknak. VARGA CSABA BÉLA: *Afganisztán – a legyőzhetetlen*. Budapest, Kelet Kiadó, 2010. 228.)

⁶² Szpecnyaz = Vojszka Szpecialnogo Naznacsenyija. Szabad fordításban: orosz speciális alakulat, különleges célra felállított katonai egység.

kormányerők maximum létszámát, akkor sem volt több 200 ezer katonánál. Ennek legfontosabb következménye az lett, hogy sosem voltak képesek biztosítani az összeköttetést Kabul és a 21 legnagyobb afgán város között.⁶³

- *A mudzsahedinek kerülték a nyílt harcot a reguláris erőkkel szemben.* Ha bekerítés fenyegette őket, feladták állásaikat, s gyorsan elmenekültek. Innen származik orosz gúnynevük is a „duk”, azaz szellem.⁶⁴
- *A mudzsahedin harcosok számára a terror alapvető eszköz volt* nem csak a megszálló szovjet hadsereggel szemben, de az ellenséggel szemben is.⁶⁵
- *Az afgán ellenállók általában éjjel, meglepetésszerűen szervezték támadásaikat.* Nem volt hierarchikus parancslétrájuk, viszont képesek voltak egymást csapataik mozgásáról primitív, le nem hallgatható eszközökkel értesíteni.⁶⁶
- *A nehéz terepen nem alakulhatott ki összefüggő harcvonal,* ami természetesen hátrányt jelentett a klasszikus katonai vezetésben, hadrendben gondolkozó szovjeteknek, ugyanakkor előnyös volt a földrajzi viszonyokat maximálisan kihasználó mudzsahedineknek.
- *A szovjet tankok sem sokat értek ezen a hegyes terepen.* A szakadékok felett rengeteg hidat kellett létesíteni, s ezek őrzése is sok gyalogos katonát lefoglalt.
- *Szovjet részről nagy hiba volt, hogy beosztástól, a végrehajtandó feladat veszélyességétől függetlenül ugyanannyi zsold járt mindenkinek,* ami a harci morált nagyban rombolta.
- *Az Afganisztánban lévő 40. expedíciós hadtestben (Organnicsennaja Kontyngenta Szovjetszkij Vojszk v Afganyisztanye) rengeteg közép-ázsiai eredetű egység (üzbég, tádzsik, türkmén) szolgált,* akik a pastuk ősellenségeinek számítottak, ami csak fokozta az ellenállást.
- *Sorozott légénység alkalmazása sem volt szerencsés húzás,* ugyanis gyakori váltást igényelt. *Összesen 642 ezer katona szolgált Afganisztánban,* ebből 470 ezer sérült, vagy betegeedett meg, ez a légénység 73%-a.⁶⁷ Erre a problémára jó példa, s jól tükrözi az állapotokat, hogy már a háború elején fel kellett oszlatni, s le kellett váltani teljes hadosztályokat. Az alakulatok tehát gyorsan változtak, a katonáknak nem

⁶³ GALÁNTAY, 2002. 1151.

⁶⁴ Ld. erről jelen kötetben BEBESI GYÖRGY tanulmányát.

GALÁNTAY, 2002. 1153.

⁶⁵ GALÁNTAY, 2002. 1153.

⁶⁶ GALÁNTAY, 2002. 1153.

⁶⁷ GALÁNTAY, 2002. 1154.

volt idejük szert tenni megfelelő harci tapasztalatokra⁶⁸ – ami az ilyen jellegű hadviselésnél, ahol a terep ismerete az egyik legfontosabb – nagy hátrányt jelentett.

- *Szintén problémát okozott a szovjet katonáknál a nehéz felszerelés. 16 kg-os páncélmellényt viseltek, a 12,7 mm-es géppuska súlya 34 kg, egy ADS gránátvető 30,4 kg, de egy töltött dobtár is 15 kg körül volt.*⁶⁹ Ennek az volt az oka, hogy a szovjet taktika nagyon lőszerigényes volt. Egy szovjet katona kétszer annyi súlyt cipelt, mint pl. egy nyugati társa, nem is beszélve arról a mudzsahedin harcosról, aki többnyire egy könnyű öltözetben, kevés fegyverrel volt felszerelve. Képzeltük, mennyire nem volt könnyű hegynek fölfelé egy afgán ellenálló után eredni plusz 40-50 kiló súllyal.
- *A szovjet médiumok is hibáztak dezinformációs próbálkozásaikkal. Az embereknek általában teljesen félrevezető információkat szolgáltattak a háborúról.*⁷⁰ Például 1983 végéig összesen hat halottról számoltak be, pedig a 40. hadsereg már 6262 halottat, s közel 10 ezer sebesültet jelentett.⁷¹ Természetesen a szabadságolt, hazatérő katonák hamar lebuktatták a sajtó ilyen próbálkozásait.
- *A szövetséges afgán kormányerőket elidegenítette, hogy a szovjet tüzérség és légielő tűzcsapásokat mért a falvakra anélkül, hogy a civil lakosságnak időt engedett volna az elmenekülésre.* Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy mennyire döntő szerepe van az afgán viszonyok között annak, hogy hogyan alakul a civil lakosság és a külföldi haderők közötti kapcsolat. Afganisztánban szolgáló magyar *PRT* beszámolók szerint, ma is az egyik legfontosabb kulcsa az eseményeknek, hogy milyen együttműködés alakul ki a helyiekkel.
- Szovjet részről kerékkötőnek bizonyult az *elavult hadászati doktrína* is, amelyben főleg a nagyléptékű, operatív hadműveletek domináltak. A harcok előrehaladtával ez három fontos taktikai újítással egészül ki:
 - *bronyegruppa*: a páncélosok tüzerejét önállóan mozgó tartalékként használták a deszant gyalogság támogatására.
 - magaslatok ún. *gördülő ellenőrzése*, légiszállítású csapatok bevetésével.
 - *bekerítő különítmények* (*obhogyjascij otrjad*), kisebb létszámú alakulatok bevetése, amikor egy-egy alegységet a főerőktől elkülönítve, önálló feladattal irányítanak a védők háta mögé.⁷²

⁶⁸ HAJMA, 1995. 96.

⁶⁹ GALÁNTAY, 2002. 1154.

⁷⁰ HAJMA, 1995. 97.

⁷¹ GALÁNTAY, 2002. 1154.

⁷² GALÁNTAY, 2002. 1154.

A háború mérlege

A Szovjetunió egy olyan 10 éves háborúba bonyolódott bele, ahol kezdetben a magyar '56, illetve a cseh '68 eredményességére számítottak, de csak később, belebonyolódva a konfliktusba derült ki, hogy az afganisztáni viszonyok között ez teljesen megvalósíthatatlan. A hidegháborús logikának megfelelően viszont nem lehetett egyik percről a másikra kivonulni komoly presztízavesztés nélkül.

Szovjet részről az áldozatok számáról eltérő adatok állnak rendelkezésre. A két legelterjedtebb becslés szerint 14 433⁷³, vagy 45-50 ezer⁷⁴ fő volt a szovjet csapatok katonai vesztesége. *A hivatalos adat szerint – amit az Orosz Föderáció 1995-ben elismert – 26 600 volt az elesett katonák száma.*⁷⁵ A Szovjetunió részéről a háború összköltsége 35-40 milliárd rubel körül volt.

*„A szovjet megszállás kétségtelenül vereséggel zárult, amennyiben azt a bevonulás célja felől értékeljük. Moszkvának sem az afganisztáni belső helyzetet nem sikerült stabilizálnia, sem pedig egy olyan politikai rezsimet létrehoznia és hátrahagynia, amely tartósan garantálta volna Kabul Szovjetunió iránti lojalitását.”*⁷⁶ Ám a szovjetunió későbbi összeomlása szempontjából kár eltúlozni a háború jelentőségét, hiszen a katonai jelenlét még hosszú ideig fenntartható lett volna, ha a korábban említett problémák egyike sem jelentkezik. De emellett valóban el kell ismerni, hogy hatalmas összegekbe került Moszkvának a beavatkozás, nem beszélve a még jelentősebb presztízavesztéséről.⁷⁷

Afgán részről az *agrárszektor vesztesége volt meghatározó*, egy olyan országban, ahol a lakosság nagy részének ez jelentette a megélhetése egyetlen forrását. Az ENSZ menekültügyi szervezete szerint az ősi technikával épült öntözőberendezések szinte teljesen elpusztultak. Az állatállomány is jelentős károkat szenvedett. Az ökrök 50%-a, juhállomány 70%-a, illetve csaknem a teljes lóállomány megsemmisült.⁷⁸

Jelentős infrastrukturális károk is keletkeztek, melyek a mai napig hatással vannak Afganisztán helyzetére. Ez kb. 10 milliárd dolláros anyagi kárt jelent, ami az 1978 előtti fejlesztések 75%-át teszi ki. Min-

⁷³ SZ. BÍRÓ ZOLTÁN: *A szovjet megszállás*. In: História, 2001/8. szám. 25-27. 27. (továbbiakban: SZ. BÍRÓ, 2001.)

⁷⁴ HAJMA, 1995. 98.

⁷⁵ GALÁNTAY, 2002. 1151.

⁷⁶ SZ. BÍRÓ, 2001. 27.

⁷⁷ Nagyban rombolta a Szovjetunió katonai erejéről meglévő elképzeléseket, hogy a második világháború óta először kerültek harci bevetésre a szovjet csapatok külföldön – kivételt képez az 1956-os magyar és az 1968-as csehszlovák beavatkozás, de az a Varsói Szerződés keretein belül zajlott –, s ez megalázó vereséggel zárult. (HAJMA, 1995. 98.)

⁷⁸ HEIMER GYÖRGY: *Gyors számvetés*. In: HVG, 1989. február 18. 11.

den második iskola megsemmisült, a kórházak, segélyállomások több mint 50%-a, a távközlési vonalak $\frac{3}{4}$ -e, az állami szállítóeszközök 20%-a pusztult el.

Az afgán emberi veszteség nagyságrendekkel jelentősebbnek mondható, hiszen *a halottak száma 1 millió körülire tehető*, míg a háború alatt több mint öt millió ember kényszerült elhagyni hazáját, ami a háború előtti összlakosságnak kb. egyharmadát jelenti.⁷⁹

Végül két fontos értékelésre szeretném felhívni a figyelmet, amelyekkel – azt gondolom – teljes mértékben egyetérthetünk. Az első az SZKP Központi Bizottságának 1988. május 10-én kelt levele, melyet kizárólag belső használat mellett minden párttaghoz eljuttattak:

„a háború kezdetén képünk a valós társadalmi és gazdasági helyzetéről az országban nem volt eléggé világos. Abban az időben ennek a nehezen megközelíthető országnak a sajátos földrajzi tulajdonságairól sem volt megfelelő elképzelésünk. Ez visszatükröződött csapataink irányításában a kicsi, mozgékony egységek ellen, ahol nagyon keveset értünk el a modern katonai technológia segítségével.” A levél a szovjet politikai és katonai vezetés hibáit is megemlíti: *„teljesen figyelmen kívül hagytuk nemzeti és történelmi tényezőket, legfőbbképpen azt a tényt, hogy a megjelenő fegyveres idegeneket Afganisztánban a nép mindig fegyverrel a kezében fogadta. Ez így volt a múltban is, s így történt akkor is, amikor csapataink bevonultak Afganisztánba, még akkor is, ha becsületes és nemes szándékkal érkeztek oda.”*⁸⁰

A fenti sorok abszolút alátámasztják azokat a nézőpontbeli változásokat, amelyeket a szovjet külpolitika kapcsán korábban említettem, illetve a kialakult helyzetre és tisztánlátásra való igényt, ami egyre inkább meghatározóvá vált a Gorbacsov-korszakban.

A másik vélemény, amely jól összefoglalja a kalandot, Alekszandr Prohanov újságíró tollából származik. A cikk az 1988. február 17-ei *Literaturnaja Gazeta*-ban jelent meg:

„Amikor csapataink bevonultak, úgy gondolták, hogy jelenlétükkel sikerül kiegyensúlyozni a határokon túlról jövő erőteljes nyomást és, hogy a belső viszályok lassan elcsendesednek. Úgy véltük, a győzelmet aratott párt, az ANDP meghatározza az állami fejlődés útját, képes lesz létrehozni egy cselekvő struktúrát, amely átfogja az egész országot. De vajon lehetséges-e egyáltalán a szocializmus szilárd politikai struktúrája egy olyan országban, ahol megszámlálhatatlanul sok törzs, vándorló népcsoport, agglomeráció, vezér és kényúr valamiféle egybemosódó köze-

⁷⁹ GALÁNTAY, 2002. 1151.

⁸⁰A levél teljes szövege:

<http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB57/soviet2.html>. Document 21.

get, ingoványos szociális masszát alkot? Ebben a középkori zagyvalékban még csak éppen hogy elkezdtek kiforrni a korunkkal egybehangzó formák, és erre a süppedékes mocsárra tervezték emelni a szocializmus építményét.”⁸¹

Az utóbbi nézőponttal véleményem szerint önmagában, a szovjet–afgán háború értékelésére vonatkoztatva egyetérthetünk. Ám kis túlzással azt is állíthatjuk, hogy az idézet Afganisztán jelenlegi helyzetét tekintve sem járna messze az igazságtól, csak a szocializmus szót ki kellene cserélnünk demokráciára...

Fotó: © Lippai Péter

⁸¹ ALEKSZANDR PROHANOV: *Kivonulás kérdőjelekkel*, Literaturnaja Gazeta, 1988. február 17. A levél teljes szövege magyarul: Nemzetközi Szemle, 1988/4. szám. 61-64. 62.

BEBESI GYÖRGY:

***Néhány adalék az afganisztáni iszlám fundamentalizmus
kérdésköréhez 1979-1989 között – Mudzsahedek és tálibok***

Földrajzi körülmények, népesség, vallás

Az iszlám katonai ellenállás kialakulásának felvázolása előtt érdemes áttekinteni *Afganisztán speciális földrajzi körülményeit*. Az ország teljes területe 625 225 km², hazánknál hétszer nagyobb, határszakaszainak hossza 5529 km. Tengerparttal nem rendelkezik, viszont számos magashegységgel igen, amelyek jellegüket tekintve a határmentén húzódnak és a szomszédok felé folytatódnak. Legmagasabb pontja a Hindukus hegységben lévő Nósa, a 7485 m-es magasságot is eléri. Hat országgal is határos, az afgán–iráni határ 936km, nagyrészt síkságon terül el, a türkmén határ 744 km, az afgán–üzbég határ 137 km-nyi víziút, az afgán–tadzsik határ szintén teljes egészében az Amu-Darja, a Pandzs és a Pamír folyók által kijelölt vízi határ, az afgán–kínai határszakasz mindössze 76 km, és ez is nehezen járható magas hegységeken keresztül vezet. Afganisztán leghosszabb határvonala a Pakisztáni határ, 3430km, amely nagyrészt szárazföldi, kisebb részében vízi terület.¹ Az ország tehát központi fekvésű, rengeteg nehezen járható és megközelíthető hellyel, aránylag kevés, sík területtel, összterületének 10%-a 600 méterrel van a tengerszint felett, 10%-a pedig 3000 méterrel.²

Afganisztán mintegy 25 milliós népessége etnikailag, vallásilag és nyelvileg rendkívül kevert. Lakosságának többségét a pastuk adják, aki főként az ország déli részén élének, és mintegy etnikailag körbefogják az Afganisztán középső részén élő, irániakkal rokon hazarákat. A pastuk az iszlám szunnita³, a hazarák a síita⁴ irányzatát követik. A pastuk

¹ FÜLÖP SÁNDOR – HAJDÚ T. LÁSZLÓ – HOSSZÚ ISTVÁN: *Afganisztán földrajza biztonságpolitikai összefüggésben*. Budapest, MH, 2007. 7-9. (továbbiakban: FÜLÖP – HAJDÚ – HOSSZÚ, 2007.)

² FÜLÖP – HAJDÚ – HOSSZÚ, 2007. 10.

³ A szunniták az iszlám ortodox, eredetileg arab irányzatát jelölik. Nevük onnan származik, hogy Mohamed halála után az első három kalifa konszenzusos alapon került kiválasztásra, nem Mohamed vérszerinti rokonai voltak, ez a hagyomány a szunna. Szerintük a kalifa nem isteni személy, és a hatalom elsősorban politikai természetű, világi jellegű. Az iszlámnak csak egyetlen szent alakja volt, Mohamed, tanításait senkinek nincs joga módosítani, még Mohamed leszármazottainak sem. Ld. erről: ROSTOVÁNYI ZSOLT: *Mit kell tudni az iszlámról?* Budapest, Kossuth Kiadó, 1983. 81-82. (továbbiakban: ROSTOVÁNYI, 1983.)

nemcsak Afganisztánban, hanem a szomszédos Pakisztánban is élnek, a határ túl oldalán, a két közösség lélekszám nagyjából azonos.⁵ Nyelvük a pastu, különbözik az ország többi részén használt dari nyelvtől, amely a perzsa egy helyi változata. Az ország északi részén három közép-ázsiai népcsoport található, az aránylag csekély számú türkmén lakosság Baghdisz tartományban, az üzbégek jóval nagyobb számban, a középső régióban Mazar központ körül, Északkelet-Afganisztánban pedig tadzsikok élnek. Érdekes és fontos, hogy mind a három népcsoportnak van önálló anyaállama, egykori szovjet tagköztársaságok, ráadásul a határai mentén – Türkmenisztán, Tadzsikisztán és Üzbegisztán. Közép- és Nyugat-Afganisztánban almakok, északkeleten pedig kis számban nurisztániak és pandzsíriaiak élnek. Az ország délnyugati részén még egy népcsoport található, a beludzsik, akiknek többsége a határ iráni, illetve pakisztáni oldalán él, illetve Rigesztánban egy kisebb, nomád közösség, a kucsik, akik migrációs útvonalaikon haladva Pakisztánban is felbukkannak. A vallási túlsúly a szunnitáké, akikhez a lakosság 80%-a tartozik, a síiták aránya kb. 20%. Utóbbihoz a már említett hazarákon kívül az északkeleten élő ismailiak tartoznak.

Történeti előzmények

Az ország története szorosan összefügg az iráni fennsík népeinek, és a Perzsa Birodalomnak a sorsával. A perzsa időszak emléke a kultúra egy része és a nyelv, az arab hódítása az iszlám vallás, ugyanakkor a görög⁶, a buddhista és a sztyeppei nomád elemek mára lényegében feledésbe merültek. Ez alkalommal eltekintünk az afgán történelem csomópontjainak felvázolásától, történetének fonalát a huszadik században vesszük fel, azoknál az eseményeknél, amelyek közvetve, illetve közvetlenül elvezettek az 1979-es szovjet intervencióhoz, s amelyek a mudzsahed, majd a tálib mozgalom kibontakozásához vezettek.

A független Afganisztán a harmadik angol–afgán háborúban született meg, amikor a trónra lépő új emír, a meggyilkolt *Habibullah* fia, *Ama-*

⁴ A síiták szerint Mohamedet vejenek és unokaöccsének, Alinak kellett volna követnie a kalifák trónján, őket Ali követőinek nevezzük, innen a nevük (siat Aali). Közösségük teokratikus, a világi és a vallási szerep összefonódik, fontos szerepet töltenek be benne az imámok, és a tanult vezetők az ulemák. Történetileg a nem arabok körében terjed el, míg az arabok többsége a szunnita hagyományt követi. Ld. erről: ROSTVOÁNYI, 1983. 82-84.

⁵ Körükben régebben, és napjainkban is felbukkan a két népcsoport egyesítésének, és egy önálló Pastunisztán létrehozásának a gondolata, ez a probléma a második világháború utáni években kis híján háborúhoz vezetett Afganisztán és Pakisztán között.

⁶ A görög, pontosabban hellenisztikus hatások Nagy Sándor hadjárata alatt érték a területet és hagytak sokáig maradandó emlékeket.

nullah, 1919. április 13-án kinyilvánította függetlenségét, és hadat üzent az első világháború végén gyengének tartott angoloknak. Célja az volt, hogy egyesítse a pastu területeket, amelyeket az 1891-es, és az 1895-96-os angol orosz szerződések szeltek ketté, az ún. *Durand vonal*, amely megállapította az orosz és angol gyarmati övezet határait. Az 1919 augusztusában *Rawalpindiben aláírt békeszerződés* félsikert hozott, az angolok elismerték az afgánok függetlenségét, ám *Amanullah* emírnek el kellett fogadnia az indiai határt, így az etnikai megosztottság fennmaradt, augusztus 19-e, pedig a függetlenség napjaként vonult be az afgán történelembe.

A brit időszakra jellemző bezártság megszűnt, az új állam számos európai országgal és a Szovjetunióval is felvette a diplomáciai kapcsolatot. Erre az időszakra vezethetők vissza *szovjet befolyás kezdetei is*, miután az oroszok Közép-Ázsiában maguk is törzsi zavargásokkal néztek szembe, katonai repülőgépekkel és a telefonhálózat kiépítéséhez nyújtott műszaki segítséggel támogatták az emír uralmát. *Amanullah volt az első jelentős reformer*, főként Törökországban tett látogatása, és az ennek során megismert *Kemál Atatürk* féle modernizációs reformok szolgálhattak mintául számára. Megkísérelte meghonosítani a nyugati öltözködési szokásokat, megszüntette a nők fátyolviselési kötelezettségét, koedukált iskolákat létesített. Miután reformjai az iszlámmal történő szembefordulásnak tűntek, az amúgy is forrongó pastu területen lázadás tört ki, amelyet erős hadsereg hiányában nem tudott elfojtani, így 1929-ben önkéntes száműzetésbe vonult.

Az ország történetében *egy négyéves átmeneti időszak* következett, 9 hónapig egy *Bacsaje Szakko* nevű tadzsik hadúr, a lázadó törzsek vezére uralkodott *II. Abibullah* néven, őt *Amanullah* unokatestvére, hadseregének egykori parancsnoka, *Nadír Kán* üzte el. *Nadír* alapvetően egyetértett nagybátyja reformjaival, de azokat az iszlám érintetlenül hagyásával, és fokozatosan bevezetve kívánta megvalósítani, mert számolt a vidéki lakosság és a törzsek konzervatívizmussal és ellenállással, továbbá tisztában volt vele, hogy alapvető változások keresztülviteléhez erős hadsereg van szüksége. *1930 szeptemberében a Loja Dzsirga*, az ország életében jelenleg is fontos szerepet játszó törzsi és vallási vezetők tanácsa *királyi címet adományozott neki*, ő viszonzásképpen kinyilvánította, hogy az ország életét és jogrendszerét alapvetően a szunnita iszlám saria⁷ határozza meg. 1931-ben, már királyi minőségében alkotmányt fogadtatott el, azonban a világi és vallási jogszabályok a későbbiekben

⁷ Iszlám hagyomány és jog, amely nemcsak a vallást, hanem a hétköznapi életet és az igazságszolgáltatást is meghatározza. Sokat emlegetett elrettentő büntetési formája a *hududd*, amelynek keretében megengedhető a kínzás, csonkítás, a nyilvános megkövezés stb.

számos esetben ellentétbe kerültek egymással, mindenesetre a szélsőséges iszlám büntetések – csonkítás, nyilvános kivégzések – kezdtek háttérbe szorulni.

1933-ban egy kabuli diák halála miatt meggyilkolják, ekkor fia, a 19 éves *Zahír sah* követi a trónon, akinek negyven éven tartó uralkodása az ország huszadik századi történetének legstabilabb időszaka. Bölcsen tartotta országát a második világháborútól, annak ellenére, hogy a 30-as évek második felében intenzív német, japán és olasz diplomáciai kapcsolatokat épített ki. 1947-ben azonban súlyos konfliktus robbant ki. Pakisztán létrejöttkor az Indiai és az új állam közötti osztozkodást az afgán állam fel kívánta használni arra, hogy az északkeleti tartományban lényegében függetlenül élő pastuk csatlakozhassanak anyaországukhoz. Ám 1947-ben Pakisztán úgy jött létre, hogy a pastu törzsi területeket is magába foglalta, ezért az ott élők megkísérelték kikiáltani Pastunisztánt, mire Pakisztán blokáddal válaszolt. *Ez ismét a szovjet orientációt erősítette*, hiszen gyapjú és nyersgyapot fejében a Szovjetunió olaj és ipari termékek szállítását vállalta a hirtelenében megkötött barterszerződésben, ezen kívül koncessziót kapott Észak-Afganisztánban olajkutak fúrására. Csak az iráni és a szovjet határ maradt nyitva, *ez hozzájárult az 50-es évektől a szovjet befolyás felerősödéséhez*, különösen miután a Pakisztán felé orientálódó Amerika visszautasította az afgán kormány fegyvervásárlási kísérleteit, ellenben a Szovjetuniótól 100 millió dolláros hitel érkezett, és 1955-ben megújították a barátsági-együttműködési szerződést is.⁸ Az afgán hadsereg modernizálása így szovjet segítséggel kezdődött, *ami az első katonai tanácsadók megérkezését is jelentette.(!)*

1953-ban az emír Daud herceget, unokaöccsét nevezte ki miniszterelnöknek, innentől kezdve az ő kezébe került a gyakorlati politika irányítása. A herceg visszanyúlt Amanullah reformjaihoz, és óvatos modernizációba kezdett. 1959-től a nők egyetemre járhattak, munkát vállalhattak, megszűnt a burka⁹ kötelező viselése, erre maga Daud és kormányának tagjai jártak elől példával. Ettől az évtől kezdve feleségeik és lányaik fedetlen arccal jelentek meg a nyilvánosság előtt. A reformok ismét óriási ellenállást váltottak ki. Az iszlám hagyomány nevében lázadók modernizációs jelképeket, így leányiskolát, mozit, nyilvános női fürdőt vettek célba.¹⁰ Végül a sah 1963-ban menesztette a herceget, ami

⁸ PETER MARSDEN: *A tálibok titkai. Háborúk Afganisztánban*. Budapest, Carving, 2002. 35. (továbbiakban: MARSDEN, 2002.)

⁹ Egész testet befedő fehér vagy feketeszínű ruha, amit az afgán nőknek nyilvános helyen viselniük kellett. Annyiban konzervatívabb a szintén a test eltakarását célzó, például Iránban előírt *csadortól*, hogy ez az arcot is teljesen eltakarta, csak a szemnek volt egy csipkézett rész kialakítva rajta.

¹⁰ MARSDEN, 2002. 36.

lehetővé tette a Pakisztánnal való kapcsolatok normalizálását, a határ megnyitását. Ugyanakkor a reformokkal nem hagyott fel, bár nem kötelezte el magát mellettük, mert tartott a törzsi-vallási ellenállástól. 1964-ben új alkotmányt fogadtak el, amely kimondta a férfiak és nők egyenjogúságát, és túllépve az 1931-es alkotmányon, a sariával szemben a világi jogrendszer mellett foglalt állást. A 28 tartományban helyi tanácsok felállításáról rendelkezett, és kiírta az országgyűlési választásokat. Az 1965-ben megválasztott parlament 216 képviselője közül 4 nő volt.¹¹

Zahír sah reformjai nem voltak következetesek, ami két irányban is ellenállást váltott ki velük szemben. Egyrésztől elsősorban Kabulban, az egyetemeken tanuló fiatalok a 60-as években radikalizálódtak, s jóval a sah reformjain túlmutató változásokat képzeltek el, a számos irányzat között ekkor jelent meg az *Afganisztáni Népi Demokratikus Párt (ANDP)*, egyértelműen szovjet orientáltsággal és hithű kommunista meggyőződéssel. Már a kezdet kezdetétől nem volt egységes, a *Khalk* (Nép) frakció a pastukat, a *Parcsam* (Lobogó) frakció a tadzsikokat tömörítette.¹² Mindkét irányzat magát tekintette a legitim afgán kommunista pártnak. A Khalknak nagyobb volt a befolyása a hadseregben. A két irányzatnak 1976-ban sikerült egyesülnie, de ellentéteik a fúzió után is fennmaradtak, és végső soron ez vezetett súlyos belső hatalmi harcokhoz, illetve a szovjet invázióhoz 1979-ben.

Másrésztől szerveződött, készülődött egy olyan radikális iszlám mozgalom is, amely a reformok teljes elvetését, és egy sariára alapuló tisztán iszlám állam létrehozását tűzte ki célul. A mozgalomban a pastu radikálisok mellett megjelentek a szovjet köztársaságok tadzsik és üzbec területeiről, az ateista birodalom vallásüldözései elől érkező menekültek is. A politikai polarizáció súlyos belső küzdelmekkel járt, amely menekülthullámot indított el Irán és Pakisztán irányában.

1969-1972 közötti példátlan aszály éhínséggel járt, és ezt a nyomást már nem bírta ki Zahír sah állama. A 10 évvel korábban leváltott *Daud herceg döntötte meg puccsal nagybátyja rendszerét 1973. július 17-én, az ANDP, és az általa befolyásolt hadsereg támogatásával.* Daud eltörölte a monarchiát, kikiáltotta a köztársaságot, amelynek elnökévé önmagát tette meg, trónfosztottnak nyilvánította külföldön tartózkodó királyt, hálából a támogatásért 7 kommunista minisztert vett be kormányába. Külpolitikai téren felvetette a pastusztáni kérdést, ami feszültté tette viszonyát Pakisztánnal, amely ezért lázadás szervezésével próbálkozott ellene, ekkor bukkan fel *Hekmatjar* és *Maszud* neve, de Daud uralmának megdöntése 1975-ben még nem járt sikerrel. Belpolitikai értelemben fo-

¹¹ MARDSEN, 2002. 36.

¹² FÜLÖP – HAJDÚ – HOSSZÚ, 2007. 41.

kozatosan bevezetett földreformmal próbálkozott, de mint minden reform Afganisztánban, ez is óriási ellenállást váltott ki. Daud úgy döntött, hogy mindkét irányban radikális lépéseket tesz, és külpolitikai irányváltást hajt végre: 1975-ben eltávolította a kommunistákat a kormányából, a királyhű tiszteket bebörtönözte,¹³ és hadjáratot indított az iszlamista pártok ellen, amelyeknek hívei ekkor már tömegesen menekültek Pakisztánba. Külpolitikai fordulatának az volt a lényege, hogy lazítja kapcsolatait a Szovjetunióval, közeledik az USA irányában, és nyit Irán felé. 1975-től amerikai szakemberek érkeznek Afganisztánba. Az afgán kommunisták úgy érezték, hogy kicsúsznak a kezükből a dolgok, ezért 1978. április 27-én – feltehetőleg szovjet egyetértéssel a háttérben – *Hafizullah Amin*, az ANDP tábornoka bonyolult belpolitikai helyzetben *puccsot hajtott végre Daud ellen*, palotáját megrohmozták és családjával együtt meggyilkolták.

Az új elnök *Muhammad Núr Taraki* lett, a puccsot megszervező és végrehajtó Amin, pedig miniszterelnök. A hatalomra került kommunisták gyors és radikális reformokba kezdtek, amelyek önmagukban nézve ésszerűek és szükségesek voltak, de figyelmen kívül hagyták, hogy már a húszas években Amanullah reformkísérlete is milyen heves indulatot váltott ki a vallásos és konzervatív vidéki lakosság körében. Földreformot kívántak végrehajtani, ennek keretében meghatározni a földbirtok maximális nagyságát, csökkenteni a vidék eladósodottságát, egyenjogúsítani a nőket. Előírták a házasságkötés alsó korhatárát, korlátozták a menyasszonyért fizetendő vételárat stb. Intézkedéseik, amelyeket a katonai erő birtokában kívántak végrehajtani, elképesztő felháborodást váltottak ki. Az iszlamista lakosság tömegesen kezdett menekülni Pakisztánba és Iránba. A felháborodáshoz hozzájárult az ANDP kormány türelmetlensége és agresszivitása. Számos értelmiségit száműztek Európába és Amerikába, keményen bevetették a hadsereget, amelybe visszahívták a szovjet tanácsadókat, a katonák egyre nagyobb része azonban dezertált, vagy megtagadta a parancsot.

A mudzsahedin születése

A kommunista kormányzattal és intézkedéseivel szemben már 1978-tól kibontakozott egy iszlám értékrendre támaszkodó ellenállási mozgalom, elsőként Közép-Afganisztán zömében siita lakosságú területein. Résztvevői *dzsihádot*, azaz szent háborút hirdettek az ateistának és világinak tekintett kormányzat és hadserege ellen, mozgalmuk harcosai voltak a

¹³ Ő alapította meg 1974-ben Kabulban az azóta hírhedté vált Pule Csarki börtönt, amelyet azóta is minden afgán kormány, így a jelenlegi Karzai-féle is használ.

mudzsahedek.¹⁴ Tehát a *Mudzsahedin mozgalom* már a szovjet bevonulás előtt megszületett, azonban az igaz, hogy a korábban a kormányt támogató pastuk csak a szovjet intervenció után fordultak egy emberként a hatalom ellen. A harc már ekkor a szovjet katonai tanácsadók ellen is folyt. Hírheft történet, hogy a herati repülőtéren a mudzsahedek lemészárolták a szovjet tiszteket és családtagjaikat, fejüket lándzsára tűzték, illetve fociztak velük.¹⁵

A helyzetet bonyolították az ANDP belső küzdelmei is. A Khalk szárny a győzelem után a Parcsam szárny képviselőit kinevezte diplomátáknak távoli országokba, gyakorlatilag száműzte őket, így a későbbi miniszterelnököt *Babrak Karmalt* pl. Prágába.¹⁶ Ugyanakkor hatalmi harc dúlt a Khalk szárnyon belül is. Taraki megkísérelte 1979 szeptemberében meggyilkoltatni miniszterelnökét Amint, ám a küzdelemből utóbbi jött ki jobban, októberben a világsajtó Taraki „hosszas betegség” utáni halálhírét adta tudtul.¹⁷ A hatalomra került Amin Moszkvától való függetlenségét hangoztatta, s ez lehetett az a pillanat, amikor Moszkva hosszas halogatás és kivárás után, számos vezetőjének aktív ellenkezése közben a bevonulás mellett döntött, az egy évvel korábban még Taraki-val megkötött segítségnyújtási szerződésre hivatkozva.¹⁸ A végleges döntés december 12-én született meg, december 27-én egy *Szpecnyaz*¹⁹ különítmény megölte Amin elnököt, és helyére a Prágából hazahozott, eredetileg a Parcsam irányzathoz tartozó, mérsékelt irányzatot képviselő Babrak Karmalt állította.²⁰ A decemberi szovjet intervenció egy emberként fordította a korábbi pastu többségű kormányt támogató pastu törzsi harcosokat az új hatalommal szembe, csatlakoztak a már több mint egy éve tartó dzsihadhoz, és megkezdődött a szovjetek és szövetségeseik, valamint a mudzsahedek háborúja.

¹⁴ Szó szerint a szent háború harcosa, többes száma a mudzsahedin, ami a szakirodalomban a mozgalom jelölésére terjedt el.

¹⁵ FÜLÖP – HAJDÚ – HOSSZÚ, 2007. 42.

¹⁶ KRAUSZ TAMÁS – SZILÁGYI ÁKOS: *Oroszország és a Szovjetunió XX. századi képes történeti kronológiája. 1900-1991.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1991. 236. (továbbiakban: KRAUSZ – SZILÁGYI, 1991.)

¹⁷ A belső hatalmi harcok részleteit, valamint a nemzetközi és szovjet politikával történő összefonódását lásd jelen kötetben KOLONTÁRI ATTILA tanulmányát.

¹⁸ FISCHER FERENC: *A kétpólusú világ 1945-1989.* Budapest-Pécs, Dialóg-Campus Kiadó, 2005. 307. (továbbiakban: FISCHER, 2005.)

¹⁹ Különleges rendeltetésű elit alakulat, kommandó. Ld. erről: MIKE RYAN – CHRIS MANN – ALEXANDER STILWELL: *A világ különleges katonai alakulatai. Történet, Stratégia, Taktika, Fegyverek.* Budapest, Ventus Libro Kiadó, 2003. 74-79.

²⁰ Ld. erről: HAJMA LAJOS: *Az afganisztáni háború.* In: *Hadtudomány*, 1995/2. sz. 90-99. 90. (továbbiakban: HAJMA, 1995.)

A mudzsahedek

A Szovjetunió beavatkozását az afgán lakosság úgy értékelte, hogy a kabuli kormány csak egy kommunista rezsím bábja, *Afganisztán megszűnt iszlám állam lenni*, világi hatalom uralkodik rajta, ezért aki felveszi a harcot a kormányzattal és az oroszokkal az a szent háború harcosa, vagyis mudzsahed. Nem mindenki kívánta vállalni ezt a harcot, a korábbi szórványos menekültcsoportok után most valóságos menekültáradat indult el a szomszédos iszlám államok, Irán és Pakisztán felé. Marsden adatai szerint kb. 3,2 millió ember érkezett Pakisztánba, és közel hasonló számú, 2,9 millió Iránba.²¹ Ez nyilvánvalóan súlyos szociális feszültséget gerjesztett, bár az érintett államok a szociális létezés minimumát – sátrakat, takarókat, élelmiszerellátást, sőt Irán esetében egészségügyit is – igyekeztek biztosítani a menekülteknek. Együttal a menekülttáborok a szent háború folyamatos utánpótlásbázisát is jelentették, az iszlamista pártok folyamatosan toborozták a leendő harcosokat. Ugyanakkor a tadzsikok többsége pedig városokba, pl. Kabulba menekült.

Az ellenállás nem volt egységes, vagy központilag irányított. A mudzsahedek egy része szervezett csoportokban, mások törzsük vagy falujuk kötelékében időlegesen vettek részt a dzsihádban. Az egyes csoportok létszáma 80-100 fő körül mozgott, vezetőiket maguk választották, létszámuk 1982 táján 70-100 ezer körülire volt tehető,²² a csúcson sem haladta meg a 150-200 ezret.²³ Felszerelésük eleinte gyenge volt, második világháborús eszközökkel, valamint a zsákmányolt és a dezertált katonáktól elvett fegyverekkel harcoltak, az első három évben különösebb külföldi támogatás nélkül.²⁴ Sikereik oka az iszlám fanatizmusban, a nehéz terepviszonyokban, a helyismeretben, és az afgán kormányerők morális gyengeségében, valamint a mudzsahed harcosok rendkívüli igénytelenségében rejlett. Ehhez hozzájárult az is, hogy a Szovjetunió a nehéz terepviszonyok közé szinte képtelen volt utánpótlást eljuttatni. A mudzsahedek az első néhány évben, amikor jól kiképzett és felfegyverzett harcosaik létszáma még csak 15-20 ezer között mozgott,²⁵ inkább csak gerilla hadviselést folytattak, rajtaütéseket hajtottak végre, illetve terrorakciókat szerveztek a városokban. Később a toborzások és pakisztáni kiképzőtáborok munkájának eredményeképpen korszerűbb fegyverzettel, nagyobb létszámmal már komolyabb hadműveletekre is vállal-

²¹ MARSDEN, 2002. 41.

²² FÜLÖP – HAJDÚ – HOSSZÚ, 2007. 47.

²³ HAJMA, 1995. 92-93.

²⁴ Egyes vélemények szerint a CIA már kezdettől, de ekkor még titokban támogatta mozgalmat. MARSDEN, 2002. 42.

²⁵ HAJMA, 1995. 92-93.

kozhattak. Folyamatosan támadták Kabult, és az ország egyetlen járható, észak–déli útvonalát, az itt haladó konvojokat. Ezt a szakirodalom „út-háború” néven emlegeti. Rendkívül kegyetlenek voltak, az elfogott el-lenséget szinte mindig kivégezték, nem gondolkodtak túszokban vagy váltságdíjban.²⁶ Kezdeti sikereik okai közé tartozott, hogy a szovjet erőknek át kellett állniuk a hagyományos harcászatról a kis alegység harcászatra, ez időbe telt, de a szovjetek tapasztalansága és helyismer-tük hiánya is a kezükre játszott.

A harcok fő színtere a Pandzsíra völgy volt, ahonnan a mudzsahedek leginkább tudták a szovjet utánpótlásvonalat támadni. Itt tűnt fel Ma-szud, aki az egyik elsőszámú vezérévé vált a mozgalomnak, nemzeti hőssé vált, s elszántságának és hadvezéri tehetségének köszönhetően is, – bár a völgy birtoklásáért legalább 10 ütközet folyt – a háború során az végig a felkelők kezén maradt.²⁷

A mudzsahed pártok és Pakisztán szerepe a mozgalomban

A pakisztáni politikai kapcsolat régi keletű, a Daud rezsim elől menekült iszlamista vezetők építették ki még *Ali Buttó* akkori elnökkel, aki Pesavarban irodát nyitott a számukra és jelentős segítséget adott az akkori afgán kormány elleni felkelések megszervezéséhez, abban a reményben, hogy így nem vetik fel Pastunisztán kérdését, ezek az akciók azonban mind kudarcba fulladtak. Buttót *Ziaul Hakk* tábornok, Pakisztán új elnöke kivégeztette, ám maga is egy iszlám államban gondolkodott, illetve lehetőséget látott abban, hogy az iszlamista pártok fokozottabb támogatása révén olyan kabuli kormányt hozzon létre, amely Peshavar ellenőrzése alatt áll. Pakisztánban menekült és kiképzőtáborokat állítottak fel, és jelentős anyagi és katonai segítségben részesítették az afgán kormány ellen harcoló iszlamistákat. Az USA, *Zbigniew Brzezinski* Carter elnök nemzetbiztonsági főtanácsadója elhíresült kijelentésének megfelelően („*kapják meg az oroszok a maguk Vietnámját*”)²⁸ kezdettől támogatta anyagi, majd később nyíltan katonai-technikai eszközökkel a mozgalmat, a forrásokat Pakisztánon keresztül osztották szét. Miután erre túlon túl nagy igény mutatkozott, illetve a Pakisztán által támogatott iszlamista erőkkel szemben létrejött spontán

²⁶ A szakirodalom megemlíti, hogy pl. a 80-as évek elején Paktiá tartományban leszorítottak egy szovjet gépesített zászlóaljzat a főútról, megvárták, míg elfogy a katonák lőszer-e, majd az egész alakulatot lemészárolták. Ld. FÜLÖP – HAJDÚ – HOSSZÚ, 2007. 49.

²⁷ Később Maszud szembefordult a Talibánnal, és magukat újságíróknak álcázó öngyilkos, feltehetőleg tálib merénylők 2001-ben meggyilkolták. Mauzóleumát 2004-ben avatták fel.

²⁸ Brzezinski 1978-as, az amerikai politikai gondolkodást meghatározó világpolitikai elem-zését Ld. FISCHER, 2005. 293.

módon egy afgán belső vezetés, Iszlamabad úgy döntött, hogy a támogatást csak 7 általa elismert politikai erőre szűkíti, a többieknek be kell lépniük ezek valamelyikébe. *Ezek lettek a mudzsahedin pártok.* Közülük négy tekinthető iszlamistának, a másik három pedig inkább a tradíciókhoz ragaszkodó fundamentalista. Marsden tipológiája alapján ezek a következők:²⁹

1. *Dzsamija-ti Iszlami*, amely egy Kabulban alapított, 1960-as években létrejött csoportosulásból nőtt ki, vezetője a tadzsik származású *Burhanuddin Rabbani*, a kabuli egyetem teológia professzora. A mozgalomra nagy hatást gyakorolt az egyiptomi Muszlim Testvériség. Koncepciójának lényege szerint a társadalmat, a gazdaságot és a jogot az iszlám elveinek megfelelően kell átalakítani, de eközben tekintettel kell lenni a hagyományokra, a törzsi tradíciókra. Ez a pragmatista irányvonal a mozgalmon belüli fiataloknak nem volt megfelelő, így 1976-tól szakadások következtek be a pártban és újabb, már radikálisabb csoportosulások nőttek ki belőle. E pártnak volt tagja a „Pandzsíra völgy oroszlánja”, a szintén tadzsik származású Maszud sah.

2. *A Hiszb-i Iszlami*, ami a Dzsamijati szakadása következtében jött létre, majd újabb szakadás után alakult ki belőle a hasonló nevű, Gulbuddin *Hekmatjar* által irányított csoport. Hekmatjar pastu származású, Kunduzban született, a kabuli egyetem mérnökhallgatója volt. Elképzelései szikárabbak, mint Rabbanié, ő az új állam megteremtésben kizárólagosan az iszlámra mint értékrendre kívánt támaszkodni, ugyanakkor bizonyos pragmatizmus őt is jellemezte. Más pártokkal ellentétben nem volt földrajzi területre kiterjedő bázisa, embereit többnyire menekülttáborokból toborozta, különösen a radikális fiatal (műszaki) értelmiség körében volt népszerű. Ezzel egyidejűleg iskolákat tartott fenn Pakisztánban, köztük leányiskolákat is.

3. *Hiszb-i Iszlami*, ez az 1979-es szakadás után létrejött párt másik fele, amely Junisz *Khalisz* radikális nézeteket valló, Paktia tartományból származó törzsi vezető irányítás alatt állt. Ő a delhi Deoband iskolában tanulta az iszlám teológiát, amely jó kapcsolatokat biztosított számára az afgán Ulemával. Daud reformjainak bírálata miatt kellett Pakisztánba menekülnie, majd csatlakozott a mudzsahedin mozgalomhoz. Követői a délkeleti tartományok törzsi, katonai és vallási vezetői, egyes feltételezések szerint ezek egyike, *Omar mollah* szövetségre lépett velük.

4. *Ittihád-i Iszlám*, Abdul Raszul *Szajjaf* pártja, aki korábban a kabuli egyetem teológia és klasszikus arab nyelv professzora volt. A korai iszlám mozgalmak időszakában Rabbani helyettese volt, 1978-ban bebörtönözték, majd amnesztiát kapott, Pakisztánba menekült és megalapította

²⁹ MARSDEN, 2002. 43-46.

saját iszlamista pártját. Szervezete arab orientációjú, határozottan szembe fordult a síitákkal, és Rijad vezető szerepét hirdette Teheránnal szemben. Ideológiája feltűnő hasonlatosságot mutat a szaudi vahhabita³⁰ mozgalommal, a működéshez szükséges forrásokat is Szaud-Arábia biztosította, bár a királyság hivatalosan elhatárolódott tőle.

5. *Afgán Nemzeti Felszabadítási Front*, a pastu Szigbatullah *Mudzsadi* pártja, fundamentalista párt. Főként vidéken, Dél-Afganisztánban tudott erős bázist kiépíteni, sokkalta inkább a törzsi tradíciókhoz, semmint az iszlám alapokhoz kötődik. Fő politikai programja Zahír sah visszatérésének támogatása. Katonai értelemben a többi irányzathoz képest nem volt túl erős.

6. *Harakat-i Inkilab-i Iszlámi*, Nabbi *Muhammadi* iszlám tudós alapította 1980-ban. Bázisát az ANDP elől menekült Ulema, valamint a mollahok,³¹ és a medreszék³² diákjai, a tálibok³³ alkották. Nem vallott semmiféle iszlamista nézetet, hanem az államot és a társadalmat minden tekintetben a sariának megfelelően kívánta újraalkotni, nézetei állnak legközelebb a részben belőlük is kibontakozó későbbi talibán mozgalomhoz. Mozgalmuk szervezeti egységeit frontoknak nevezték, ezek a medreszékre épültek, de nem tudtak igazán hatékonyvá válni.

7. *Maház-i Mill-i Iszlám*, egy misztikus irányzattal a szufival kapcsolatot tartó vallási vezető, Pir *Gailani* pártja, erős bázissal rendelkezett a Dél-Afganisztáni pastu törzsek körében. Családi kapcsolatai révén rokonságban állt a királyi házzal, így Kandahar lakosságának többségéhez hasonlóan a királyi család visszatérésének a híve.

A hét párt a szunnita iszlám követője volt, és a Dzsamijat kivételével pastu többségű. A menekülttáborokban irodákat hoztak létre, amelyek gyakorlatilag a külföldi segítség elosztásának csatornáiként működtek. Egy idő után már saját táborokat alapítottak, ott képezték ki utánpótlásukat, a menekült lakosság pedig kénytelen volt valamelyik irányzathoz csatlakozni, mert különben nem jutott élelemhez. A hét párton kívül két síita csoportosulás is ténykedett, az egyiket a Hiszb-i Vahdatot az iráni kormány hívta élére az afganisztáni síita erők egyesítése céljából, ez a párt Abdul Ali Mazari vetésével 1987-ben megszerezte a hatalmat Kö-

³⁰ Az iszlámnak egy a XVIII. században kialakult a többihez képest viszonylag új reformmozgalma, amely az Arab-félszigeten született és alapítójáról Muhammad ibn abd Vahhab-ról kapta a nevét. Céljuk lényegében az eredeti iszlámhoz való visszatérés, az új vívmányok elvetése, a szigorú aszkézis. Jelenlegi mérsékeltbb irányzata azokat a modernizációs dolgokat már el tudja fogadni, amelyek nem ellentétesek az iszlám szellemiséggel. Ld. erről: ROSTOVÁNYI, 1983. 89-90.

³¹ Iszlám hitoktatók, a magyar irodalomban a mullah forma is elterjedt.

³² Iszlám vallási iskolák.

³³ A medresze diákja, a „Szent Könyvek tanulója”.

zép-Afganisztáni Hazarjat területén, ahol a síita hazarák éltek. A másik kisebb síita pártot Asszer Muhszíni sejk vezette, ennek főként a tanult vidéki síiták voltak a tagjai, gyakran játszottak közvetítő szerepet. *A hét nagy párt 1985-ben hétpárti szövetséget hozott létre* a mudzsahed erők egyesítése, és egy hatalomátvétel utáni kormányalakítás előkészítése céljából. Ez ettől az évtől válik nyíltabbá, és fokozottabb mértékűvé vált Ronald Reagan elnök döntése nyomán az USA támogatása is. A CIA műholdas adatokkal látta el a felkelőket, ezzel pontosítani tudták a szovjet célokat, és előre jeleznék a készülő akciókat. A szovjet híradások lehallgatása, és a mudzsahed kommunikáció titkosításához biztosított be rendezések szintén nagy segítséget jelentettek a mozgalomnak. A városi szabotázsakciókhoz az USA jó minőségű C-4-es plasztik robbanóanyagot biztosított, valamint mesterlövész fegyverek, páncéltörő rakéták és egyéb eszközök kerültek a mudzsahedin harcosok eszköztárába, köztük a sokat emlegetett vállról indítható légvédelmi Stinger rakéta, amely hőkövető rendszere miatt önállóan képes volt eltalálni a célt. Helikopterek és alacsonyan szálló repülőek ellen alkalmazták nagy hatékonysággal, megtörve ezzel a szovjet légtéruralmat. Becslések szerint 270 szovjet/afgán repülőgépet és helikoptert semmisítettek meg vele.³⁴

A szovjet belpolitikai problémák, a szovjet társadalom Afganisztánnal kapcsolatos elutasító magatartása, az áldozatok, az erősödő mudzsahed ellenállás és a fokozódó amerikai támogatás megérlelték az 1985-ben hatalomra került Mihail Gorbacsov pártfőtitkárnak a kivonulás gondolatát,³⁵ amelyet 1986-tól már hivatalosan is képviselt, majd 1988. április 14-én aláírta genfi megállapodást, amelyben 1989. február 15-ig a szovjet csapatok teljes körű kivonására vállalt kötelezettséget.³⁶ 1986-tól Karmalt Muhammad *Nadszibullah* követte az ANDP kormányának élén, ő igyekezett a tradicionális törzsi erők támogatást megnyerni, és olyan félmillió hadsereget kiépíteni, amellyel a szovjet kivonulás után is fenntarthatja hatalmát. A kivonulás előtti napokban a *hétpárti szövetség ideiglenes afgán kormánnyá alakult át* abban a reményben, hogy Nadszibullah rendszere hamarosan összeomlik, és ténylegesen is kormányra kerülhetnek. Miután azonban Nadszibullah rendszere a szovjet kivonulás után is stabil maradt, ám a mudzsahedek nem ünnepezhettek egyelőre győzelmet, hiszen nem tudták bevenni Kabult, ezért egy új főváros létrehozására tettek kísérletet. Dzsalalabadot próbálták meg elfog-

³⁴ FÜLÖP – HAJDÚ – HOSSZÚ, 2007. 51.

³⁵ Gorbacsov szeretett volna véget vetni a hidegháborúnak, amelyet tulajdonképpen a SU afganisztáni intervenciója robbantott ki. Politikai koncepciójának megváltozásáról ld: HENRY KISSINGER: *Diplomácia*. Budapest, Panem, 2008. 789-792.

³⁶ Ld. erről részletesen jelen kötetben LENGYEL GÁBOR tanulmányát.

lalni, de ez is kudarcot vallott. Az afgán posztszovjet rendszer bukására még 3 évet várni kellett, ez csak 1992-áprilisában következett be. Nadzsibullah ha nem is sokkal, de túlélte a Szovjetuniót.

A mudzsahedek végül is győztek, az 1978-1992 közötti elhúzódó harcok az ANDP, a szovjetek és hátrahagyott híveik fölötti győzelemmel zárultak. A győzelem ára súlyos volt, az afgán veszteségek sokszorosán haladták meg a 13-25 ezer fő közé becsült szovjet áldozatszámot. Hozzávetőleg mintegy 100 ezer mudzsahedin harcos, és másfélmillió polgári személy vesztette életét a közel másfél évtizedig elhúzódó háborúban. A győzelemben azonban nem sok köszönet volt, a dzsihádn ugyan győzött, ám a közös ellenség eltűntével megszűnt az összetartó erő is. Az ország túlságosan is régóta állt háborúban, túlságosan sok fegyver került az országba, az ország túlságosan is szegény volt, túlságosan mélyek voltak a törzsi és vallási ellentétek, a hatalmi harc nem szűnt meg. Afganisztán Nadzsibullah bukása után súlyos törzsi és polgárháborúba süllyedt.

A mudzsahed kormányzás rövid és zavaros időszaka

A mudzsahedek 1992. április 25-én békésen vonultak be Kabulba, miután Nadzsibullah legerősebb támogatója, az üzbég *Dosztum* tábornok kiegyezett a legerősebb mudzsahed vezérrel, a tadzsik Maszuddal, bár a volt ANDP vezető békés kimenekítése kudarcot vallott. A dzsihádn véget ért, a szent háború győzött, ám a béke tiszavirág életű volt. A Rabbani vezetésével megalakult *Ideiglenes Afgán Kormány*, amelyet a hét mudzsahedin párt alkotott, pakisztáni és amerikai támogatással a háta mögött *sem tudta sem legitimálni, sem stabilizálni a hatalmát*. A szövetségben belüli szerepével és helyzetével elégedetlen Hekmatjar alig néhány hónappal a győzelem után az új kormány ellen fordult, és polgárháborút robbantott ki, amely főként a főváros utcáin zajlott, Kabul egyfajta második Bejruttá változott.³⁷ A vidéki törzsi vezetők erős központi hatalom hiányában korlátlan ellenőrzésük alá vontak területeket, az áthaladásért útdíjat szedtek, karavánokat fosztottak ki, nőket erőszakoltak meg, terjedt a banditizmus. Az ország gyakorlatilag egy polgárháborús káoszba süllyedt. A földeken általánosan jellemzővé vált az ópium alapjául szolgáló máktermelés, amely fő megélhetési forrássá lépett elő, az afgán földek a világ elsőszámú kábítószer alapanyag termelőjévé váltak, megelőzve Burmát (Mianmar) is. Az Afgán Ideiglenes Kormány gyen-

³⁷ A rendkívül bonyolult, szinte havonta változó belpolitikai helyzet részletes áttekintésére ezen írás keretében nem vállalkozunk, csupán jelezzük azokat a tendenciákat, amelyek közepette a tálibok hatalomra kerülése előtt megnyílt az út.

geségének több oka volt. Marsden elemzése szerint³⁸ a tadzsik származású Rabbani soha nem tudta megnyerni a többségi pastuk bizalmát, a fundamentalista, hagyománytisztelő pártok viszonylag gyenge pozícióban voltak a kormányon belül, míg a lakosság többsége inkább egy iszlám állam bevezetését várta volna. A kormány vidékre nem igazán tudta kiterjeszteni a hatalmát, de súlyosan hibáztak a mudzsahedin mozgalmat támogató hatalmak is, amikor olyan kistámogatottságú, radikális értelmiségi, sok esetben a kabuli egyetem köreihez tartozó csoportoskákat támogattak a szovjetek legyőzése érdekében, amelyek a vidéki többségi lakosság támogatásával nem, vagy csak a közös ellenség legyőzéséig rendelkeztek. A polgárháborús létbizonytalanság újabb menekülthullámot indított el Irán és Pakisztán felé, ilyen körülmények között megnyílt a politikai tér egy Pastukra támaszkodó, tisztán iszlamista radikális mozgalom felemelkedése előtt.

„Isten harcosai”. A tálibok és a Talibán³⁹

A tálibokra 1994-ben figyelt fel a világ, amikor a kívülről nehezen áttekinthető polgárháborús helyzet szövevényében felröppent egy hír, hogy 1994-őszén elfoglalták a káoszba süllyedt Kandahárt, és a körülötte lévő tartományokat. A tálib mozgalom, a Talibán felbukkanásról és születéséről a mai napig viták folynak a szakirodalomban. Van olyan szerző, aki egyszerűen a pakisztáni titkosszolgálat kreálmányainak tartja őket,⁴⁰ a helyzet valószínűleg ennél sokkal bonyolultabb, ugyanakkor Pakisztán szerepe a mozgalom létrehozásában és támogatásban nem vitatható.⁴¹ Ideológiai gyökerei a Delhiben működő Deobandi iskolára nyúlnak vissza,⁴² amelynek mintájára Pakisztánban sorra hozták létre a

³⁸ MARS DEN, 2002. 55.

³⁹ A medreszékben, a felsőbb hitoktató iskolákban, a mollahok irányítás alatt tanuló diákok, a tálibok mozgalma.

⁴⁰ MORDECHAI SCHOENEFELD: *Oszama bin Láden a terrormilliárdos*. Budapest, K.u.K. Kiadó, 2001. 25-26. (Továbbiakban: SCHOENEFELD, 2001.) A szerző idézi egy pakisztáni hírszerző visszaemlékezését, aki „röstelkedve” ismerte el, hogy szervezetük ügynököket küldött a határ menti menekülttáborokba, hogy segítsenek megszervezni egy iszlám milíciát, amely végre rendet tesz.

⁴¹ Furcsa fíntora a történelemnek, hogy mára a tálibok Pakisztán egyik elsőszámú belpolitikai problémájává váltak. Miután megszüntették támogatásukat szembefordultak a kormánnyal, és folyamatos öngyilkos, rengeteg áldozatot követelő robbantásokkal terrorizálják a hatóságokat, amelyek óriási katonai erővel offenzívát indítva próbálják megtisztítani tőlük az afgán határmenti területeket.

⁴² Naim Dzsán, Omar Mollah politikai tanácsadója azt nyilatkozta a Washington Postnak, hogy „valamennyi tanárunk és hallgatónk számára Deoband volt a teológiai forrás”. SCHOENEFELD, 2001. 24.

konzervatív iszlám szellemiséget közvetítő medreszéket. A tálibok fő ideológusa Omar mollah volt, aki Délnyugat-Afganisztánból származott, és korábban a Khalisz által irányított Hiszb-i Iszlami párt tagja volt, harcolt a szovjetek ellen, a háborúban elvesztett fél szemét. Valószínűleg egy ponton önállósította magát, és a pakisztáni menekülttáborokból, medreszékéből tömegével érkező, zömében pastu származású fiatalokat kezdte maga köré gyűjteni, egy tisztán iszlám állam megalapítása, és a polgárháborús zűrzavarral történő leszámolás céljából.

A tálibok katonailag meglepően hatékonyak, sikeresek voltak. Kandahar elfoglalása után, amelyet központjukká tettek, a következő évben megverték Hekmatjar csapatait Kabul alatt, majd 1995 szeptemberére elűzték Iszmail Khant Herát alól, azaz felbukkanásuktól számítva alig egy éven belül elfoglalták az ország mintegy felét. 1996-ban elfoglalták Dzsalamabadot, majd ugyanebben az évben bevették a fővárost, Kabult. Ezután tovább folytatták előrenyomulásukat észak felé, 1998-ra bevették Mazar-Sarifot is – Pakisztán elsőként a világon ezután ismerte el a tálibokat Afganisztán törvényes kormányának⁴³ – majd ugyanebben az évben a hazarák központjának Hazaradzset-nek az elfoglalása után már ellenőrzésük alá vonták az ország 80-90%-át. 2000 végén már csak egyetlen tartomány tartotta magát, Badakhsán, ahol a tálib ellenes, egykori mudzsahed erők *Északi Szövetség* néven egyesültek. Ennek tagjai tadzsikok, üzbegek és síita muzulmánok voltak, vezetőik a korábbi elnök Rabbani, Dosztum tábornok, valamint Muhammad Quasim Fahim.⁴⁴ A tálibok katonai sikereikhez nyilván hozzájárult a pakisztáni táborokban kapott kiképzés,⁴⁵ a fejlett amerikai haditechnika, az USA és Szaúd-Arábia által nyújtott jelentős anyagi támogatás, de az is, hogy az egykori afgán kormányhadsereg sok katonája csatlakozott hozzájuk, illetve kezdeti sikereik után az iszlamista milíciák többsége is őket támogatta. Katonai költségvetésüknek a segélyek mintegy 10%-át tették ki, egyéb jövedelmeik fele csempészettől, további 30-40%-a kábítószer kereskedelemből, illetve zsákmányból származott.⁴⁶ *A tálib hadsereg* létszáma nem volt magas, hatalmuk csúcsán 50-60 ezer embert voltak képesek

⁴³ A későbbiek során még Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírátságok ismerte el a rendszert.

⁴⁴ FÜLÖP – HAJDU – HOSSZÚ, 2007. 54.

⁴⁵ A pakisztáni háttér legkézzelfoghatóbb bizonyítéka, hogy az Északi Szövetség által elfogott vagy megölt tálib harcosoknak kivétel nélkül pakisztáni személyi azonosító jegyük „dögcédulájuk” volt. FÜLÖP – HAJDU – HOSSZÚ, 2007. 55.

⁴⁶ WAGNER PÉTER: *A Talibán és az al-Kaida*. In: Válaszok a terrorizmusra. Avagy van-e út az afganisztáni „vadászattól” a fenntartható globalizációig. Budapest, SVKH-Charterpress, 2002. [Szerk.: TÁLAS Péter]. 161-174. 169. (továbbiakban: WAGNER, 2002.)

megmozgatni, folyamatosan 15-20 ezer állt fegyverben, a többiek csatlakozott, időlegesen harcoló helyi erők, Oszama bin Láden arab-afgánjai⁴⁷ (kb. 8-10 ezer fő), valamint pakisztáni állampolgárságú pastu önkéntesek (kb. 10 ezer fő). A polgárháborúba és a létbizonytalanságba belefáradt lakosság megváltóként üdvözölte őket, hiszen úgy tűnt, másfél évtized elteltével ez az első irányzat Afganisztánban, amely ténylegesen képes rendet teremteni, és véget vet a mudzsahed hadurak korrupt és véres rendszerének.

A hatalomra került tálibok egyikévé lettek a 3 fundamentalista iszlám rendszernek,⁴⁸ lényegében teokratikus államot hoztak létre s ennek megfelelően *államszervezetüket* az iszlám tradícióknak megfelelően *súrákban* építették ki. Ezek minisztériumokhoz hasonló vallási hivatalok voltak. Egyikük, a közigazgatási Kabulban működött, de inkább csak formális hatalma volt, a másik Kandahárban, amely kezdettől a *tálibok valódi központjának tekinthető*, és itt működött a katonai súra is, utóbbi kettő Omar mollah irányítása alatt. Az első kettőnek csak pastu származású iszlám fundamentalisták lehettek a tagjai, többnyire a vallási vezető közvetlen környezetéből. A katonaiiban a szovjetellenes harcokban érdemeket szerzett mudzsahed katonai vezetők is részt vehettek. A később hírhedté vált fátvákat,⁴⁹ amelyek miatt a tálib szisztémát még Irán is szélsőséges rendszernek minősítette, a kandahári súra adta ki. Ezek a rendelkezések visszatértek a szó szerint értelmezett Koránhoz, és a deobandi szellemiség jegyében kísérletet tettek egy hagyományokhoz mereven ragaszkodó iszlám állam megteremtésére. A legtöbbet emlegetettek ezek közül: a Koránon kívül feleslegesnek nyilvánították a könyveket, a nőket eltiltották a munkától és a tanulástól, tilos lett a zenehallgatás, a tánc, a nyugati játékok,⁵⁰ a televízió, bezárták a mozikat és a színházakat. A házak ablakait feketére kellett festeni, hogy nehogy az utcáról be lehessen látni, nők és férfiak egy taxiba nem ülhetnek, a buszokon a nőknek hátul külön elkülönített részben kellett utazniuk, az utcán néhány lépés távolságra követhették urukat, burkát kellett hordaniuk, tilos volt szépítőszereket használniuk. Tilos lett a borotválkozás, a szakáll előírt minimális hossza 5cm kellett, hogy legyen, a férfiaknak ezenkívül turbánt, és földig érő ruhát kellett hordaniuk. Megtiltották az emberi és

⁴⁷ Róluk később részletesebben, az „iszlám fundamentalizmus és a terrorizmus kapcsolódási pontjai” c. alfejezetnél.

⁴⁸ A másik kettő Szaud-Arábia és Pakisztán.

⁴⁹ A Korán alapján meghozott vallási ediktumok, amelyek kötelezőek a hívőkre nézve, s mivel az iszlám fundamentalista állam teokratikus, azaz a világi és egyházi tisztségek és a hatalom összefonódik, ezért ezek államilag is betartandó törvényekké válnak.

⁵⁰ Sokat emlegetett példa a Barbie babák betiltása, amelyet felváltottak a Sára névre hallgató, illendő iszlám öltözetbe csomagolt műanyagfigurával.

állati alakok ábrázolását is, ezzel indokolták a Buddha szobrok felrobantását is, amelyet nemcsak a buddhista világ fogadott elképedéssel.⁵¹ Az intézkedés betartására az Erkölcsvédelmi és Bűnmegelőzési Minisztérium gondoskodott, amely egyúttal vallásrendőrségként is működött. Az életet az iszlám jog és szokásrend, a saria szabályozta, amelynek büntetési szisztémája, a *hududd*, ami a legnagyobb megrökönyödést keltette a más kultúrájú államok körében. Nyilvános botozások, kövezések, csonkítások, akasztások jelentek meg a napi gyakorlatban, amelyeket gyakran sokezeres tömeg követett nyomon. 1996 szeptemberében, Kabul egy forgalmas kereszteződésében felakasztották az ANDP posztiszovjet rendszerét irányító utolsó miniszterelnököt Nadzsibullahot, öccsével, testőrével és titkárával együtt. Az USA csak ez után szakított a szervezet támogatásával.

A tárgyilagosság kedvéért ehhez hozzá kell tenni, hogy a *pastunváltól*,⁵² a pastu többségi szunnita hagyományú lakosság törzsi és vallási szokásaitól és kultúrájától ezek az intézkedések nem álltak távol, többségüket eddig is alkalmazták. A nők 90%-a a tálibok előtt is burkát hordott és nem használt szépítőszeret, a férfiak többsége szakállas volt és turbánt viselt stb. Talán csak a nőkre vonatkozó egyes előírások voltak azok (pl. oktatástól való eltiltásuk), amelyek a nyugati kultúrából nézve nehezen elfogadhatónak tűntek. A tálibok meggyőződése ugyanakkor az volt, hogy ők mindezt a nők érdekében teszik,⁵³ az iskoláztatást megígérték, majd ha erre megfelelő szellemiségű iszlám iskolák állnak rendelkezésre. A nyilvános súlyos büntetések alkalmazásáról pedig az iszlám jogtudósok, hagyományértelmezők körében is komoly viták folytak. Korábban Szaúd-Arábia és Szudán kivételével ezt sehol sem alkalmazták.

⁵¹ A Bámijánnál található hatalmas Buddha szobrokat már 1998-ban megrongálták, 2001-ben pedig teljesen megsemmisítették.

⁵² A szakirodalomban vita folyik arról, hogy a tálib intézkedések mennyire gyökereznek a pastunváltólban, a pastu törzsi hagyományban, és mennyire tekinthetők az iszlám konzervatív értelmezése eredményének, esetleg a kettő, helyzet szülte sajátos kombinációjának.

⁵³ „Mivel a saria szerint a muszlim nő méltósága és tisztelete úgy valósítható meg, hogy elkülönítjük a társadalomtól, a hedzsábtól, ezért a hedzsáb betartása minden nőtársunk szigorú kötelessége. Ezt csak úgy érhetjük el, ha kedves nőtársaink burkát viselnek, mivel a hedzsáb betartáshoz a csador nem elegendő. Nincs indok arra, ha ezt az előírást valaki nem tartja be”. Olvasható az Erkölcsvédelmi és Bűnmegelőzési Minisztérium 1996-os „állásfoglalásában”. MARSDEN, 2002. 76.

Az iszlám fundamentalizmus és a terrorizmus kapcsolódási pontjai

Az 1996 és 2001 között fennálló tálib rendszer bukását a terrorizmussal történő összefonódottsága, kapcsolatba hozhatósága okozta. Ez elválaszthatatlan a főként 2001. szeptember 11, de már 1998 óta is az USA elsőszámú közellenségévé váló *Oszama bin Láden* személyétől, illetve szervezetétől az *al-Kaidától*. A „terrormilliárdos” 1957-ben – arab időszámítás szerint 1377-ben – született Szaúd-Arábiában, a világ kevés számú iszlamista államainak egyikében, egy 53 gyerekes családban (!), tizenhetedikként.⁵⁴ Apja építési vállalkozó volt, aki kihasználva a kedvező gazdasági konjunktúrát, hatalmas vagyont gyűjtött.⁵⁵ Bin Láden üzletvezetést és közgazdaságtant tanult a dzsidai Abdulazaiz Király Egyetemen. Sokat írtak arról, hogy a gazdag, mindent megkapó, szigorú iszlám keretek között élő, ugyanakkor gazdagsága miatt hedonista életformára is lehetőséget nyújtó államban mi vitte személyiségét a vallási fanatizmus irányába. Mindenesetre apjának cége megbízást kapott a két mohamedán szent hely, Mekka és Medina mecsetjeinek restaurálásra, így 1973-ban megismerte a hadzs, a zárándoklat idején tanúsított, örületig fokozódó vallási mániát. Nézetei kialakuláshoz hozzájárulhatott, hogy tanulmányai idején kapcsolatba került a *Muzulmán Testvériség* mozgalommal, amely politikai céljának egy tisztán iszlám alapokon szerveződő állam létrehozását tartotta.⁵⁶ Amikor a Szovjetunió végrehajtotta az afganisztáni intervenciót, akkor az egy hívő fanatikus olvasatban egy istentelen hatalom agressziója volt egy mohamedán nép ellen, és ez cselekvésre ösztönözte. 1979-ben, nem sokkal a szovjet támadás után Afganisztánba ment, ahol bekapcsolódott a mudzsahedin ellenállásba, s ott anyagi forrásai segítségével valóságos magánhadsereget épített fel, ennek létszámát 3000 főre becsülik.⁵⁷ Abdullah *Azammal*, a *Palesztin Muzulmán Testvériség* vezetőjével létrehozták a Maktab-al Kidatamot, (MAK, Szolgálati Hivatal), amely toborzóirodákat állított fel az USA-ban, Egyiptomban, Pakisztánba, Szaúd-Arábiában, azzal a céllal, hogy harcosokat toborozzon, kiképezze őket, és pénzelje a mudzsahedin ellenállást. Afganisztánban és Pakisztánban félkatonai kiképzőtáborokat hozott létre, ezekben becslések szerint mintegy 10 ezren

⁵⁴ SCHOENFELD, 2001. 30.

⁵⁵ Ennek a vagyonnak a mértékére különböző becslések vannak, van, aki 300 millió dollárról ír, de vannak művek, akik szerint a család már 70-es években milliárdos volt.

⁵⁶ FERWAGNER ÁKOS – KOMÁR KRISZTIÁN – SZÉLINGER BALÁZS: *Terrorista szervezetek lexikona, Gavrilo Principtől Oszama bin Ládenig*. Szeged, Maxim, é. n. 197. (továbbiakban: FERWAGNER – KOMÁR – SZÉLINGER, é. n.)

⁵⁷ SCHOENFELD, 2001. 32.

kaptak kiképzést, és kapcsolódtak be az afganisztáni harcokba. Ők lettek az „arab afgánok”.⁵⁸ Bin Laden nehézfegyvereket is vásárolt, ezekkel az utakat, az alagutakat és a szovjet páncélosokat tudta hatékonyabban támadni, de kórházak és raktárak felállítását is finanszírozta. Vitatott kérdés, hogy szervezete részesült-e abból a mintegy évi 500 millió dollárból, amit a CIA juttatott el Afganisztánba, hogy a mudzsahed gerillák ellenállását hatékonyabbá tegye. Mivel az akkori amerikai cél a szovjetek veresége volt, és ehhez minden eszközt igénybe vettek, partneri kapcsolatot tartottak fenn az iszlám ellenállással, és a mudzsahed gerillákkal, nagy valószínűséggel nem maradt ki ebből az egyik leghatékonyabbnak tartott, Oszama bin Ládén-féle csoport sem. Mai amerikai állásfoglalás szerint a pénzt Pakisztánnak adták, a konkrét szétosztás a szomszéd állam titkosszolgálatának feladata volt.⁵⁹ Minden bizonnyal azonban a szaúdi milliárdos szervezete is hozzájutott 1986-tól a Stinger rakétákhoz, amelyekkel véget vetettek a szovjetek Hind helikopterek és MIG vadászgépek légi fölényének, és hozzájárultak az iszlám erők győzelméhez.⁶⁰

Saját szervezetét, az *al-Kaidát* („Bázis”, vagy „Alap”) egyesek szerint 1988-ban⁶¹, mások szerint 1989-ben hozta létre.⁶² Ehhez hozzájárult, hogy harcostársával Mazammal végzett egy autóbomba, így szervezetének tagjai átleptek az új organizációba.⁶³ A szovjet kivonulás után visszatért szülőföldjére, abban a tudatban, hogy az iszlám legyőzött egy világbirodalmat, és tovább folytatta más iszlám mozgalmak támogatását, elsősorban saját hazájában és Jemenben. 1989 és 1996 között tevékenysége nem köthető konkrétan Afganisztánhoz, de az iszlamista államok létrehozása ekkor vált alapvető élet és politikai céljává. Átvette a *Dzsiháid Bizottság* vezetését, amely magába foglalta a térség radikális iszlám csoportjait, finanszírozta őket, és igyekezett média nyilvánosságot biztosítani a számukra. Amerikával való szembe fordulása az első iraki, vagy más néven öbölháború alatt következett be, ugyanis beengedték Szaúd-Arábia területére az amerikai katonákat, akik pusztá jelenlé-

⁵⁸ A Terrorista Szervezetek Lexikonjának adatai szerint ötezren szaúdiak, háromezren algériaiak, kétezen egyiptomiak, a többiek pedig jemeniek, szudániak, pakisztániak, szíriaiak, esetleg más muzulmán országbeliek voltak. FERWAGNER – KOMÁR – SZÉLINGER, é.n. 197.

⁵⁹ FERWAGNER – KOMÁR – SZÉLINGER, é.n. 197.

⁶⁰ Bár éppen ebben a kötetben BIHARY GYULA tanulmánya mutatja ki, hogy a szovjet harcászati légi eszközök többségét a közvélekedéssel ellentétben, csöves fegyverrel lőtték le.

⁶¹ FERWAGNER – KOMÁR – SZÉLINGER, é.n. 198.

⁶² WAGNER, 2002. 166.

⁶³ Egyes feltételezések szerint maga bin Ládén állt a merénylet mögött. FERWAGNER – KOMÁR – SZÉLINGER, é.n. 199.

tükkel, de viselkedésükkel is irritálták az iszlám lakosságát, bin Ládén szerint meggyalázták a Szent Helyeket.⁶⁴ Emiatt megvádolta saját kormányát, hogy korrupt, kegyetlen és iszlámellenes erőknél enged teret. Állásfoglalásai, viselkedése miatt letartóztatták, mások szerint befolyásos kapcsolatai és vagyona miatt csak házi őrizetbe került, de még 1991-ben külföldre tudott szökni. Van olyan vélemény, hogy családja segítségével távozott, van olyan, hogy maga a szaúdi kormány segítette elő a számára egyre kényelmetlenebbé váló radikális vezető eltávolítását. Még ebben az évben⁶⁵ Szudánba távozott, ahol veteránjai egy részét maga köré gyűjtve munka és megélhetési alkalmat teremtett számukra,⁶⁶ míg más veteránjai szétszóródva beléptek különböző gerilla és terrorsejtekbe, és egyrészt a nyugati kormányok, mások a „nyugati hatás alatt álló iszlám rendszerek” ellen kezdtek harcba. Ekkor terjedt el *afgán veterán* elnevezésük. 1994-ben Szaúd-Arábia megfosztotta állampolgárságától „felelőtlen viselkedés” címen, majd amerikai és szaúdi nyomásra, 1996-ban Szudánból is kiutasítják.

Ez az az időszak az életében, amikor személyét a nemzetközi terrorizmussal hozzák összefüggésbe. 1993-ban részt vett az amerikai hadsereg elleni harcokban Szomáliában, az 1993-as New-York-i Világkereskedelmi Központ elleni támadást egy olyan egyiptomi csoport hajtotta végre, amelynek vezetője magas pozíciót töltött be az al-Kaidában. 1996-ban már volt szülőföldjén hajt végre akciókat, 1995-ben a Szaúdi Nemzeti Gárda központja előtti robbantás megölt 7 embert, és őt vádolják az amerikai hadsereg ellen 1996-ban Dahránban végrehajtott merénylettel.

Szudánból történő kiutasítása után *visszatért Afganisztánba*, politikai filozófiája nagyrészt ekkor már az Amerika- és a nyugat-ellenesség tölti ki, bár az összeomlott Szovjetunió romjain újjászülető Orosz Föderáció életét is keserítette a csecseneknek nyújtott arab-afgán támogatással. Álláspontja szerint „*Amerika a nagy sátán, Izrael a kis sátán*”, az ellenük, valamint szövetségeseik ellen folytatott harc a dzsiháddal elsődleges új célja, amely most már a „terror világháló” segítségével és eszközeivel folyik.

Afganisztáni visszatérése után kezdődik kapcsolata a tálibokkal, amely döntő módon befolyásolja majd mindkét csoport további sorsát. Kapcsolatfelvételüket a pakisztáni katonai hírszerzés, az ISI segítette elő

⁶⁴ SCHOENFELD, 2001. 38-41.

⁶⁵ Mások szerint csak 1992-ben. (WAGNER, 2002. 166.)

⁶⁶ Kecskébőr feldolgozó üzemet létesített, építőipari céget alapított, napraforgó ültetvényeket hozott létre, export-import vállalatot kreált stb.

még ebben az évben.⁶⁷ Viszonyuk tartalma lényegét tekintve az volt, hogy a tálibok menedéket, védelmet nyújtottak bin Ládennek, ő ezért cserébe a rendelkezésükre bocsájtotta saját embereit, kiképzőtáborait, jövedelemforrásait, bekapcsolódott a kábítószer világkereskedelembé. Csapatái a 055-ös dandár néven tagolódtak be a tálib harci struktúrába.⁶⁸ A támogatásért cserébe lényegében teljes önállóságban élhetett, önállóan működtette kiképzőtáborait, ahová az arabok általában családjukkal együtt érkeztek. A kiképzés után vagy csatlakoztak az al-Kaida afganisztáni erőihez, vagy nagyvárosok szomszédságában települtek le, ahol mindenük megvolt, saját üzleteik, iskoláik, repülőgépeik stb., de általában elkülönültek a helyi lakosságtól.⁶⁹ 1996 után szorossá válik az első számú tálib vezető, *Omar mollah* és Oszama bin Ládén kapcsolata is. *Wagner Péter* következtetése szerint ez a kapcsolat oly mértékben vált egyre inkább egymásra utalttá, ahogy a 90-es második felében az USA és a nemzetközi közösség irányából nőtt a nyomás az 1998-tól már első számú közellenségnek tekintett terroristavezérré. A bizalom mértékét jelzi, hogy Omar mollah arab testőrökkel vette körül magát, bin Ládennek luxuspalotát építettek stb.⁷⁰ Ugyanakkor nem szűnt meg az arab milliárdos Afganisztánon kívüli tevékenysége sem. Építőipari és mezőgazdasági befektetései voltak Szudánban, kereskedelmi tevékenységet folytatott Szomáliában, Svájcban, Luxemburgban. Európai érdekeltségeit svájci ügyvédek irányították, akik megtalálták a módját a nemzetközi tilalmak közepette is a szervezet finanszírozásának.

A „Bázis” vezére afganisztáni biztonságából 1996-tól kezdődően erőteljesen aktivizálta magát. Nyilván a Szovjetunió legyőzése lebegett a szeme előtt, amikor megfogalmazta, hogy erővel kell fellépni minden olyan hadsereg ellen, amely iszlám földön állomásozik. *1996 augusztusában nyilvánosan is „hadat üzent” az Amerikai Egyesült Államoknak.*⁷¹ 1998-ban újabb áttörés következett be a tevékenységében, amikor bejelentette, hogy terrrorszervezetek új globális szövetségét hozta létre, a „*Világméretű Iszlám Front a Zsidók és a Keresztesek elleni Dzsihadért*” néven. A Front deklarált célja volt Amerika és szövetségesei elleni harc, beleértve a civileket is, a világ bármely térségében. Politikai filozófiájának lényege, hogy egyrészt „aszimmetrikus háborút”⁷² kell folytatni a

⁶⁷ WAGNER, 2002. 168.

⁶⁸ WAGNER, 2002. 169.

⁶⁹ WAGNER, 2002. 169.

⁷⁰ WAGNER, 2002. 170.

⁷¹ FERWAGNER – KOMÁR – SZÉLINGER, é.n. 202.

⁷² A terroristáknak módszereik bírálatakor gyakran hangoztatott elmélete, miszerint a fronttól távol lévő civilek lemeszárlásával csak a fronton meglévő erőkülönbséget egyenlíti ki.

valódi ellenséggel, felfogása szerint elsősorban az USA-val és Izraellel, másodsorban meg kell védeni az iszlám hitet és elő kell segíteni iszlamista államok kialakulását, ennek érdekében pedig határozottan fel kell lépni olyan rezsimek ellen is, amelyekben ugyan jelen van az iszlám, de teret engednek a nyugati befolyásnak. 1998-ban már ilyen államnak tartotta egykori hazáját, Szaúd-Arábiát is, annak ellenére, hogy a királyság ekkor még aktívan támogatta a tálibokat.⁷³

Az USA ellen már a 90-es évek második felében több merényletet tervezett, de ezeket akkor még az amerikai kormányügynökségek megghiúsították.⁷⁴ Valóságosan is végrehajtottak azonban támadásokat 1998-ban a kenyai Nairobin és a tanzániai Dar esz Szalamban lévő amerikai nagykövetségek ellen,⁷⁵ valamint 2000-ben az USS Cole amerikai anyahajó ellen. Az első két támadásban 224-en haltak meg, közülük 12 amerikai, a tengeri támadásnak 17 tengerész esett áldozatul.⁷⁶

Mindezek következtében bin Ládén, az USA-nak a Szovjetunió legyőzésében egykoron még partnere, a 90-es évek második felére már első számú közellenségévé vált. 1998-ban Clinton elnök bin Ládén-t és társait felrakatta a körözött terroristák listájára, zárolták bankszámláikat, elkobozták az Államokban lévő vagyonukat, megtiltottak minden velük kapcsolatos tranzakciót. Még ebben az évben, az amerikai nagykövetségek elleni támadások után már katonai műveletre is sor került az USA és az al-Kaida viszonylatában, augusztus 20-án az amerikai haderő rakétákkal támadta a szervezet egyik afganisztáni bázisát, Oszama sértetlen maradt.

A tálibok és Oszama bin Ládén viszonyának tisztázására az *ENSZ Biztonsági Tanácsának* 1999. október 15-i állásfoglalása kényszerítette a talibán vezetést, ugyanis a szervezet az ENSZ alapokmányára hivatkozva kérte, hogy adják ki a terroristavezért, bíróság előtti felelősségre vonás céljából. A tálib kormányzat bin Ládén-t az ország vendégének nyilvánította, aki már akkor ott élt, mielőtt átvették volna a hatalmat, ezért megtagadták a kiadását, viszont leszögezték, hogy határozottan ellenzik a terrorizmust, és az al-Kaida követőivel nem tartanak kapcsolatot.⁷⁷

⁷³ WAGNER, 2002. 172.

⁷⁴ A nyilvánosságra került akciótervek között emlegetik, hogy már 1995-ben egy tucat utasszállító repülőgépet akart egyszerre felrobbantania Csendes-óceán felett, illetve repülőgépet akart belevezetni a CIA főhadiszállásba. FERWAGNER – KOMÁR – SZÉLINGER, é.n. 203.

⁷⁵ Van olyan szerző, aki nem látja bizonyítottnak, hogy a nagykövetségek elleni támadások az al-Kaidához köthetők WAGNER, 2002. 167.

⁷⁶ FERWAGNER – KOMÁR – SZÉLINGER, é.n. 203.

⁷⁷ Több meg nem erősített hír szól arról, hogy az amerikai külügy titkos tárgyalásokat folytatott a talibánnal, Oszama bin Ládén kiadatása, vagy legalábbis az országból történő eltá-

Ugyanakkor a „Bázis” szóvivője ekkor jelentette be, hogy nyíltan támogatják a csecsenföldi lázadókat, de nemcsak itt voltak aktívak, hanem Tádzsikisztánban, Üzbegisztánban, és az egyik legkritikusabb területen, az Indiától való elszakadásáért küzdő Kasmírban is.⁷⁸ Mindezekért a Biztonsági Tanács rendelkezései életbe léptek, minden ENSZ tagállam befagyasztotta területén lévő tálib vagyont, és megtiltotta a kabuli tulajdonban lévő repülőgépek fel és leszállását, addig, amíg az ENSZ határozatának érvényt nem szereznek.

Végül is a rendszer sorsát 2001. szeptember 11-e pecsételte meg, a Világkereskedelmi Központ ikertornyainak lerombolása, és a másik két elterített géppel végrehajtott terrortámadás. A pénzügyi szálakon elinduló nyomozás hamar az al-Kaidára terelte a gyanút, novemberben pedig maga bin Ládén tett olyan nyilvánosságra került kijelentést, amelyben lényegében elismerte a felelősségét, ezt egy következő év áprilisában napvilágot látott videó is megerősítette.⁷⁹ Az USA szeptember 21-én ultimátumot nyújtott be a tálib rendszernek, amelyben követelte a terrorista kiképzőtáborok felszámolást, és a terroristák kiadatását. Kandahár ezt megtagadta, mert pakisztáni nagykövetségükön keresztül közvett állásfoglalásuk szerint, semmiféle bizonyíték nincs arra, hogy a merényletért valóban az al-Kaida lenne felelős. Miután az amerikai és brit erők komoly hadikészülődésbe kezdtek, október 4-én a tálibok még tettek egy egyezkedési kísérletet, amely szerint kiadnák bin Ládén-t Pakisztánnak, azzal a feltétellel, ha ott az iszlám jog, a saria alapján folytatnák le a tárgyalást. Ez a megoldás sem Iszlámabadnak, sem Washingtonnak nem felelt meg, ezért október 14-én a közvetítőkkal folyó tárgyalások megszakadtak.

A tálib rendszer *külpolitikailag is elszigetelt helyzetbe került.* A volt szovjet utódállamokkal azonos etnikumú lakosok, a tadzsikok és az üzbégek az Északi Szövetség hadseregében harcoltak, Kína nem kívánt közvetlen határszakaszt, kapcsolatot a tálib rendszerrel, Oroszország neheztelt a csecsenek támogatásáért, Iránnal hűvös volt a viszony 10 iráni diplomata kivégzése miatt, és az iszlám államok is megszakították kapcsolataikat Kabullal. Szaúd-Arábia hat nappal szeptember 11 után, majd az Egyesült Arab Emírátságok is szakított a tálib rendszerrel, egyedül Pakisztán tartott ki mellette. Még Irak és Líbia is csak nagyon óvatos állásfoglalásokat adott ki. Ilyen körülmények között indult el október 7-én a „Nemes Sas” hadművelet, amelynek keretében az amerikai és brit erők

volitása érdekében, ezek azonban nem vezettek eredményre. Vö: SCHOENFELD, 2001. 151.

⁷⁸ FERWAGNER – KOMÁR – SZÉLINGER, é.n. 205.

⁷⁹ FERWAGNER – KOMÁR – SZÉLINGER, é.n. 206.

erőteljes légitámadásokat indítottak a legfontosabb központok, Kabul, Kandahár, és Dzsalamabad ellen. Az offenzíva november 26-án „*Tartós Szabadság*” (*Enduring Freedom*) hadműveleté alakult, az USA tengerészgyalogsága révén közvetlenül is bekapcsolódott a harcokba. A légi-erővel erőteljesen megtámogatott Északi Szövetség már októbertől el-lentámadásba lendült, és néhány hónapnyi heves harc árán december 17-re megtörték a tálib ellenállást,⁸⁰ azonban hiába foglalták el a fontosabb városokat, sem Omar mollahot, sem Oszama bin Ládén-t nem sikerült elfogni. Az USA és szövetségesei fellépése felsikert hozott, a tálib rendszert megdöntötték, ám az Államok fő ellenségeit nem sikerült kézre keríteni. Orosz Afganisztánból amerikai Afganisztán lett, a hihetetlen nehéz terepviszonyokkal rendelkező, ősi törzsi kultúrát őrző, az iszlám hagyományaihoz mereven ragaszkodó ország pacifikálásának feladata most már a NATO feladata lett, és a terrorizmus története sem ért véget 2001 decemberében, de kétségkívül új keretek között folytatódott.⁸¹

Felhasznált irodalom

- FERWAGNER ÁKOS – KOMÁR KRISZTIÁN – SZÉLINGER BALÁZS: *Terrorista szervezetek lexikona, Gavrilo Principtől Oszama bin Ládénig*. Szeged, Maxim, é. n.
- FISCHER FERENC: *A kétpólusú világ 1945-1989*. Budapest-Pécs Dialóg Campus Kiadó, 2005.
- FÜLÖP SÁNDOR – HAJDÚ T. LÁSZLÓ – HOSSZÚ ISTVÁN: *Afganisztán földrajza biztonságpolitikai összefüggésben*. Budapest, MH, 2007.
- HAJMA LAJOS: *Az afganisztáni háború*. In: *Hadtudomány*, 1995/2. sz. 90-99.
- HENRY KISSINGER: *Diplomácia*. Budapest, Panem, 2008.

⁸⁰ A tálib rendszer megdöntése katonai részleteinek ismertetése ezúttal nem feladatunk.

⁸¹ Jelen referátumnak nem feladata, és sem a terjedelmi sem az időkeret nem teszi lehetővé, hogy a 2001 vége után történeteket is felvázoljunk, vagy a perspektívákkal foglalkozunk. Az azonban ide kívánczik, hogy 2009 végére az október 28-i konferencián biztonságpolitikai szakértők által is megerősített szakmai vélemények szerint, előtérbe került a nem katonai eszközökkel történő konszolidáció. Az Afganisztánban állomásozó katonai erők jelentős része, így a magyar alakulatok is, jelenleg is humanitárius feladatokat látnak el. Hamid Karzai elnök rendszere az ország kb. egyötödére terjed ki, a többi fokozatosan visszacserezték a lakosság támogatását élvező tálibok, s óriási anyagi és katonai erőfeszítést jelent minden résztvevő számára a katonai jelenlét fenntartása, ez nehéz döntések elé állítja a kormányokat, elsősorban Barack Obama amerikai elnököt és adminisztrációját.

- KRAUSZ TAMÁS – SZILÁGYI ÁKOS: *Oroszország és a Szovjetunió XX. századi képes történeti kronológiája. 1900-1991.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1991.
- PETER MARSDEN: *A tálibok titkai. Háborúk Afganisztánban.* Budapest, Carving Kiadó, 2002.
- ROSTOVÁNYI ZSOLT: *Mit kell tudni az iszlámról?* Budapest, Kossuth Kiadó, 1983.
- MIKE RYAN – CHRIS MANN – ALEXANDER STILWELL: *A világ különleges katonai alakulatai. Történet, Stratégia, Taktika, Fegyverek.* Budapest, Ventus Libro Kiadó, 2003.
- MORDECHAI SCHOENEFELD: *Oszama bin Láden a terrormilliárdos.* Budapest, K.u.K. Kiadó, 2001.
- WAGNER PÉTER: *A Talibán és az al-Kaida.* In: *Válaszok a terrorizmusra. Avagy van-e kiút az afganisztáni vadásztattól a fenntartható globalizációig.* Budapest, SVKH-Charterpress, 2002. 161-174. [Szerk: TÁLAS Péter]

Fotó: ©Lippai Péter

TÁLAS PÉTER:

Csökkenő afganisztáni esélyek*

Az SVKI Elemzések 2009/8. számában megjelent „Az új Afganisztán-stratégia esélyei” című írás¹ arra igyekezett felhívni a figyelmet, hogy csak akkor kerülhető el a nemzetközi közösség afganisztáni kudarca, ha az Obama-adminisztráció és a NATO 2009 márciusában megfogalmazott új Afganisztán-stratégiája képes lesz négy területen: a biztonság, a segélyezés és fejlesztés, a kábítószer-ellenes politika és a regionális hatalmi ellentétek problémáinak megoldásában viszonylag gyors eredményeket elérni. Az alábbi tanulmány az említett problémakörök jelenlegi állapotát kísérli meg összevetni az egy évvel ezelőtti helyzettel.²

2010 júniusa több szempontból is igen kellemetlen hónapnak bizonyult az afganisztáni kérdés kapcsán. Washingtonban Barack Obama elnök kénytelen volt meneszteni Stanley Mc-Crystal tábornokot, az afganisztáni amerikai és NATO-csapatok főparancsnokát, a tavaly meghirdetett új Afganisztán-stratégia egyik kulcsfiguráját, miután a négycsillagos tábornok egy, a *Rolling Stone* magazinban megjelent írásban a washingtoni vezetés több tagját is (így James Jones nemzetbiztonsági tanácsadót, Joe Biden alelnököt, Richard Holbrooke afganisztáni és pakisztáni különmegbízottat, Karl Eikenberry kabuli nagykövetet) minősíthetetlenül sértő és lekezelő szavakkal kritizálta. Az afganisztáni misszióban a kelet-közép-európai térségből legnagyobb létszámú kontingenssel részt vevő Lengyelországban az elnökválasztási kampány alatt lényegében konszenzus alakult ki arról, hogy Varsó az őszi lisszaboni NATO-csúcson kezdeményezze a szövetség afganisztáni stratégiájának felülvizsgálatát, s amennyiben ezt nem sikerül elérnie, az ország 2012-ben vonja ki csapatait Afganisztánból. S végül nem mehetünk el szó nélkül amellett sem – sőt talán ezzel kellett volna kezdeni –, hogy 2010 júniusa az elmúlt kilenc év legvéresebb és legtragikusabb hónapjának bizonyult a koalíciós erők veszteségei szempontjából (102 halálos áldozat).

* A tanulmány eredetileg az *SVKI elemzések* 2010/10. számában jelent meg.
(http://193.224.76.4/download/svki/Elemzesek/2010/SVKI_Elemzesek_2010_10.pdf)

¹http://193.224.76.4/download/svki/Elemzesek/2009/SVKI_Elemzesek_2009_8.pdf

² A szerző ezúton mond köszönetet *Mátyus Sándornak*, volt kabuli magyar nagykövetnek a konzultációs lehetőségért és az elemzés elkészítéséhez nyújtott segítő gondolataiért.

Jóllehet az új Afganisztán-stratégiát megalapozó dokumentumok – *Az intézményközi politikai csoport fehér könyve az Egyesült Államok Afganisztán- és Pakisztán-politikájáról* (a továbbiakban: AfPak)³, illetve a NATO *Afghanistan Report 2009* című dokumentuma⁴ – már tavaly márciusában ismertté váltak, a teljes 2009-es év az afgán biztonsági helyzet javításának módszereiről folyó intenzív vitával telt el. Az említett két dokumentumból világossá vált, hogy az új amerikai adminisztráció kiemelkedő szerepet szán Pakisztánnak és a nem katonai válságkezelő elemeknek (segélyezés, jó kormányzás, tárgyalások, diplomácia) a helyzet rendezésében. Részben ennek volt köszönhető, hogy a nemzetközi koalíció katonai tevékenységét az augusztusi elnökválasztásoknak rendelte alá, abban bízva, hogy egy nagyobb legitimitású kabuli központi hatalom erősíteni fogja a nemzetközi koalíciónak a stabilitás megteremtése érdekében kifejtett katonai és civil erőfeszítéseit. A 2009. augusztusi elnökválasztás azonban végül nem növelte Hamid Karzai elnök hatalmának legitimitását, sőt ellenkezőleg: a választási csalás (mintegy 1 millió szavazat) jelentősen csökkentette azt. Számos elemző szerint az elnökválasztás kudarcának egyik legfontosabb okát mégsem magában a csalás tényében kell keresnünk, hanem sokkal inkább az erőteljes külső beavatkozásban. Külső nyomásra erőltették először az elnökválasztás második fordulóját, majd a második forduló elhagyását.⁵ Folyamatos külső beavatkozás kísérte Karzai kormányalakítását is, ami tartós kaotikus állapothoz vezetett: ma a 25 fős afgán kormányban 12 poszt továbbra is betöltetlen.

³ *White Paper of the Interagency Policy Group's Report on U.S. Policy toward Afghanistan and Pakistan*. March 27, 2009.

http://www.whitehouse.gov/assets/documents/Afghanistan-Pakistan_White_Paper.pdf

⁴ *3 NATO Afghanistan Report 2009*. March 31, 2009.

http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2009_03/20090331_090331_afghanistan_report_2009.pdf

⁵ Mivel az afgán elnökválasztás első, 2009. augusztus 20-i fordulójában elkövetett tömeges csalások miatt az összes Karzai elnökre érkezett szavazat egyharmadát érvénytelenítették, a választási bizottságnak második fordulót kellett kiírnia. Bár Karzai – aki az első fordulóban még a szavazatérvénytelenítés mellett is megelőzte vetélytársát, Abdullah Abdullahot – kezdetben nem akart beletörődni a második forduló megrendezésébe, de a nemzetközi nyomás végül meggyőzte erről. November 1-jén azonban – egy héttel a második forduló előtt – Abdullah bejelentette: mivel nem látja biztosítottnak, hogy a választás második fordulója átlátható és tiszta viszonyok között zajlik le, visszalép az elnökjelöltségtől. Jóllehet a választási bizottság először úgy foglalt állást, hogy az afgán alkotmány szerint a választásokat a visszalépés ellenére le kell folytatni, ezt a véleményét – ismét csak nemzetközi nyomásra (főleg azok részéről, akiknek továbbra is Afganisztánban kellett volna tartaniuk katonáikat a választások biztosítása érdekében) – november 2-án megváltoztatta, és Hamid Karzait hirdette ki a választások győztesének.

A 2009-es év második felét az amerikai és az ISAF-erők új főparancsnokának, *Stanley McChrystal*nak augusztusban ismertté vált előzetes parancsnoki értékeléséről, illetve az Obama-adminisztráció ezzel összefüggő döntéseiről folyó előzetes vita uralta.⁶ McChrystal ugyanis – ha alapvetően nem is, de részleteiben – kissé másképp ítélte meg az afganisztáni helyzet stabilitásának feltételeit, illetve az ehhez szükséges időt és eszközöket, mint a márciusi dokumentumok, az amerikai politikusok, illetve az afganisztáni szerepvállalásuk kapcsán egyre elutasítóbb hazai közhangulattal szembesülő NATO-szövetségesek. A politikusok között leginkább a nemzetközi erők létszámemelésének mértékéről (hogy 10-15 ezer vagy 80 ezer fő legyen-e) alakult ki komoly vita. Barack Obama végül csak 2009. december 1-jén hozott döntést a létszámemeléséről, a *Stanley McChrystal* által kért 40 ezer helyett 30 ezer főben jelölve meg annak mértékét, egyúttal azonban bejelentette azt is – megnyugtató európai szövetségeseit (akiktől szintén kért további mintegy 10 ezer katonát) –, hogy az Egyesült Államok 2011 közepétől, fokozatosan átadva az afgán biztonsági erőknek az országért való felelősséget, megkezdi csapatai kivonását Afganisztánból.

Az afgán biztonsági helyzet javításának módszereiről folyó intenzív viták ellenére abban egyetértés mutatkozott, hogy a nemzetközi koalíció legfontosabb feladatainak egyike az *Afgán Nemzeti Hadsereg (ANA)* és az *Afgán Nemzeti Rendőrség (ANP)* megerősítése. Ezek létszáma 2009-ben és 2010 első öt hónapjában valóban jelentősen növekedett. Az ANA létszáma a 2009. márciusi 82 780-ról 2009 decemberére 100 131-re, 2010 májusára pedig 119 400 főre emelkedett (+30%). Az AfPak tervei szerint az ANA létszámának 2010 végére 134 ezer főre, 2011 végére pedig 171 800 főre kellene növekednie. Az ANP a 2009. márciusi 79 910-ről 2009 decemberére 94 958-ra, 2010 májusára pedig 104 459 főre emelkedett (+23,5%). Az AfPak tervei szerint 2011 végére az ANP-nek 134 ezer főt kellene számlálnia.⁷

Meg kell jegyezni azonban, hogy számos elemző szerint e számok – mindkét szervezet esetében – csupán papíron léteznek. Jóllehet az ANA

⁶McChrystal értékelését lásd: Commander's Initial Assessment. August 30, 2009. http://media.washingtonpost.com/wp-srv/politics/documents/Assessment_Redacted_092109.pdf?sid=ST2009092003140

⁷LIVINGSTON, IAN S. – MESSERA, HEATHER L. – O'HANLON, MICHAEL: *Afghanistan Index. Tracking Variables of Reconstruction & Security in Post-9/11 Afghanistan*. June 11, 2010. 7. <http://www.brookings.edu/foreign-policy/afghanistan-index.aspx>; *Report on Progress Toward Security and Stability in Afghanistan. Report to Congress in accordance with section 1230 of the National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2008*. April 2010. 5–6. http://www.humansecuritygateway.com/documents/USGOV_April2010_ReportOnProgressTowardSecurityAndStabilityInAfghanistan_USPlanForSustainingANSF.pdf.

egyed-egységei már részt vettek különböző műveletekben, köztük a 2010. februári *Mustarak-műveletben* is, egységeinek többsége – elsősorban a parancsnoki szint és kiképzés hiányosságai miatt – továbbra is igen távol áll attól, hogy önállóan vezessen és hajtson végre komolyabb hadműveletet. Egy szenátusi vizsgálatot követően igen kritikus szavakat fogalmazott meg az ANA-val kapcsolatban 2010 júniusának végén *Carl Levin* demokrata szenátor, az amerikai szenátus fegyveres erők bizottságának elnöke, valamint Arnold Fields, az afgán helyreállítás különleges vizsgálóbiztosa is.⁸ Jelentésükben azt állítják, hogy Washington gyakran túlbecsüli az afgán hadsereg és rendőrség képességét a harci feladatok önálló ellátásával kapcsolatban, olyannyira, hogy Levin és Field megkérdőjelezi a háború megnyerésére felállított amerikai stratégiát, valamint az amerikai erők kivonására vonatkozó terv helyességét is. A szakértők szerint kritikájuk különösen jogos az ANP-vel kapcsolatban: a rendőrök képzése ugyanis továbbra is lassú, szétforgácsolt (túl sok szereplő túl sok különböző programmal vesz benne részt), és alacsony színvonalú (mivel a jelentkezők 80-85 százaléka analfabéta), most nem is beszélve az alacsony fizetések miatti rendőrségen belüli korrupcióról és dezertálásokról. Emellett az elmúlt két év során a rendőrség objektumai és tagjai váltak a tálib fegyveresek egyik leggyakrabban kiválasztott célpontjainak. Mindehhez hozzátehetjük: talán nem véletlen, hogy értékelésében McChrystal az elkövetkezendő öt év alatt az afgán biztonsági erőknek a csupán két és félszeresére növelését tűzte ki célul (tervei szerint az ANP 160 ezer, az ANA pedig 240 ezer főt számlált volna).

Elméletileg és politikai szinten abban is egyetértés mutatkozik a főszereplők között, hogy az afganisztáni válság nem oldható meg katonai úton és katonai eszközökkel. Mivel az elmúlt években a legfontosabb Afganisztánnal kapcsolatos nemzetközi fórumok (az ENSZ közgyűlése, a BT-viták és -állásfoglalások, a NATO-csúcstalálkozók, a párizsi, hágai és londoni Afganisztán-konferenciák) rendre állást foglaltak e mellett, ennek hangsúlyozása az AfPak-ban, illetve megjelenése a McChrystal-i megközelítésben nem jelentett újdonságot. Legfeljebb annyiban, hogy 2009-ben az Egyesült Államok legfelsőbb politikai és katonai vezetése is elköteleződnie látszott amellett, hogy az afgán válság komplex és összehangolt (katonai, politikai, diplomáciai, fejlesztési) megoldást igényel. Ezt érezhetően maga McChrystal is magáévá tette, hiszen ajánlásában fontos kitételként szerepelt, hogy az afgán állam stabilizálásának katonai aspektusát alá kell rendelni a civil lakosság védelme követelmé-

⁸ *Afghan Troops Less Capable Than Evaluations Showed, Audit Finds*. Bloomberg Businessweek, June 28, 2010. <http://www.businessweek.com/news/2010-06-28/afghan-troops-less-capable-than-evaluations-showed-audit-finds.html>

nyének. Elvben ezt a célt szolgálta a légi támadások korlátozása és a 2010. februári *Mustarak-hadművelet* is.⁹

A 2010. januári, londoni Afganisztán-konferencia óta hivatalos politikává vált az is, hogy a politikai válságkezelés kulcseleme a fegyveres ellenállókkal való tárgyalások kérdése. Mivel a kormányellenes mozgalmak és csoportok katonailag nem számolhatók fel, elkerülhetetlen a velük való valamilyen megegyezés, beleértve ebbe a hatalom megosztását is. A nemzetközi koalíció nyomására májusra ezt formálisan a kabuli kormány is elfogadta, sőt elfogadott egy erre vonatkozó 36 oldalas *Afghan Peace and Reintegration Plan (APRP)*¹⁰ című dokumentumot is, amely a tárgyalások általános feltételéül a fegyverletételt, az alkotmány elfogadását és a terrorista kapcsolatok felszámolását szabja. A kabuli kormány e dokumentum célkitűzései alapján rendezte meg 2010. június 2. és 4. között az ellenállókkal való megbékélést célzó – korábban már kétszer elhalasztott – „konzultatív békedzsirgát”. Az 1600 fős rendezvényen – amely jóváhagyta az APRP-t – az afgán parlament két házának képviselői, tartományi kormányzók és politikusok, falusi és járási, valamint törzsi vezetők vettek részt. Bár az APRP-ben szereplő célkitűzések elvileg valóban kiindulópontját képezhetnék a megbékélésnek, a szakértők több szempontból is igen skeptikusak a tervvel kapcsolatban. Egyrészt azért, mert a terv döntően Washington és a nemzetközi koalíció Afganisztánra vonatkozó elképzeléseit tartalmazza (vagyis nem azok a

⁹ A 2010. február 13-án kezdődött Mustarak-hadművelet közvetlen célja a Kabultól 150 kilométernyire délnyugatra fekvő Helmand tartomány Mardzsa városának és környékének a kormányellenes lázadóktól való megtisztítása. A város a tálib lázadók és a nyersópium-kereskedelem egyik legjelentősebb központja. Az akcióban, amely 2002 óta az afganisztáni nemzetközi koalíció legnagyobb szabású művelete, a hivatalos adatok szerint mintegy 15 ezer katona vesz részt – legnagyobb számban amerikaiak (4000), afgánok (2500) és britek (1200-4200), de kanadaiak, dánok és észtek is. A *Mustarak-hadműveletet* az elemzők egyben a Stanley McCrystal által kidolgozott – s a későbbiekben Kandahar tartományban is alkalmazni kívánt – új afganisztáni stratégia főpróbájának is tekintik. Ennek értelmében a terület feletti katonai ellenőrzés megszerzését és a lázadóktól való megtisztítását követően a nemzetközi koalíció – a helyi vezetők és helyi lakosság támogatásának megnyerése (*“winning the hearts and minds”*) érdekében – gyors ütemben segítyt juttat el a városba és környékére, helyreállítja a közszolgáltatásokat annak érdekében, hogy megakadályozza a lázadók visszaszivárgását. Az akció sikerességével kapcsolatban számos elemzés kétségeket fogalmazott meg. (Lásd erről: *Operation Moshtarak: Lesson Learned. Refugees from Marjah, in Lashkar Gah*. ICOS, 2010. március. http://www.icosgroup.net/documents/operation_moshtarak.pdf.) Bár az Egyesült Államok és a NATO hivatalosan sikeresnek tekinti a *Mustarak-hadműveletet*, a hasonló kandahari akció végrehajtását egyelőre elhalasztotta.

¹⁰ *Afghanistan Peace and Reintegration Program (APRP)*. <http://www.sipri.org/blogs/Afghanistan/Afghan%20Peace%20and%20Reconciliation%20Programme-%20draft-%20Apr%202010%20.pdf>.

szereplők dolgozták ki, akiknek meg kellene egyezniük). Másrészt azért, mert az afgán politikai vezetőknek az a kabuli kabinet ajánlotta elfogadásra, amely maga sem azonosul a terv minden céljával, s legfőképp nincsenek eszközei és forrásai a terv céljainak megvalósításához. Harmadrészt azért, mert az APRP is magán viseli a nemzetközi közösségnek azt az afganisztáni válságkezelést végigkísérő stratégiai tévedését, amely egy-két kulcsfontosságú probléma megoldásának célul kitűzése helyett prioritások átláthatatlan halmazát fogalmazza meg. Végül negyedszer azért, mert a „konzultatív békedzsigáról” éppen azok hiányoztak, akikkel Kabulnak leginkább meg kellene állapodnia. (Hiányoztak a tálibok legbefolyásosabb vezetői; a *Hezb-i Iszlami* vezetője; a kormányzattal szemben álló dél- és kelet-afganisztáni törzsi vezetők, akiknek a területén az ellenállók támogatottsága a legerősebb; a hazarák és az üzbégek legfontosabb vezetői; sőt még *Karzai* politikai ellenzéke is, akiknek Abdullah Abdullah a vezére.)¹¹ 2006–2007-ben – más, kedvezőbb erőviszonyok között – talán még sikerrel meg lehetett volna valósítani egy ilyen módon kidolgozott és előterjesztett ötletet, ma azonban – amikor *Hamid Karzai* kormánya és nemzetközi koalíció egyre inkább vesztesre, a kormányellenes erők pedig győzelemre állnak – aligha.

A biztonsági helyzet

Az elemzések és értékelések egyöntetűen azt állapítják meg, s ezt bizonyítják a statisztikai adatok is, hogy a 2009-ben és 2010 első félévében látványosan és egyértelműen romlott az afganisztáni biztonsági helyzet.

2009-ben minden korábbinál nagyobb (521 fő) volt a koalíciós erők halálos áldozatainak száma (2005 – 131, 2006 – 191, 2007 – 232, 2008 – 294 fő), 2010 januárja és júniusa között pedig 323 főnyi veszteséget szenvedtek el, vagyis az áldozatok száma több mint a duplájára nőtt 2009 hasonló időszakához képest (157 fő). Még szembetűnőbb, hogy míg 2009 januárja és áprilisa között az amerikai sebesültek száma 181 fő volt, számuk 2010 hasonló időszakában ennek több mint ötszörösére nőtt (960 fő). 2001. október 7. és 2010. június 10. között összesen 6231 amerikai katona sebesült meg Afganisztánban. 2009-ben ennél némileg kedvezőbben alakult a civil afgán halálos áldozatok száma, amely a 2007-es 1523-ról 2008-ban 2118-ra nőtt, de 2009-ben – a támadások

¹¹ WAGNER PÉTER: *Siker vagy kudarc? Az újabb afgán dzsirga és a magyar vonatkozások*. MKI Gyorselemzések 2010/7.
<http://www.kulugyiintezet.hu/index.php?menu=26&gyors=2041>

számának jelentős mértékű emelkedése ellenére is – „csupán” 2259 főre emelkedett.¹²

Az afgán kormány és a nemzetközi koalíciós erők elleni támadások száma 2008-hoz képest már 2009-ben is jelentősen, mintegy 60-65 százalékkal emelkedett. A 2009-es incidensek között a legnagyobb számban a gránátvetőkkel, RPG-kel és más kézfegyverekkel lesből elkövetett támadások szerepeltek, de a legtöbb halálos áldozatot 2008-ban és 2009-ben is az *improvizált robbanószerkezetekkel (IED)* elkövetett akciók követelték (58, illetve 61 százalék). Az ilyen akciók száma – a Brookings Intézet *Afghanistan Index* összeállításának adatai szerint – 2008 első öt hónapjához képest 2009 hasonló időszakában 81%-kal növekedett (689-ről 1245-re), jóllehet a sikeres IED-támadások számának növekedése csak 57 százalékos volt (348-ról 545-re). E támadások 49-51 százalékát az ország keleti, további 38%-kát pedig déli területein követték el az említett időszakban mindkét évben.¹³ Az afganisztáni IED-támadások, illetve áldozataik (halott és sebesült) teljes száma az alábbiak szerint alakult: 2007-ben 2718 incidens (2293 áldozattal), 2008-ban 4168 (3308), 2009-ben pedig 7228 (6036).¹⁴ Ha nem is kiugró mértékben, de 2008-hoz képest 2009-ben növekedett az aknavetőkkel és rakétákkal elkövetett támadások száma is.

Ami a 2010-ben elkövetett támadásokat illeti, *Ban Ki Mun ENSZ-főtitkár* – a NATO és az Egyesült Államok adatai alapján – június 23-án ismertette a Biztonsági Tanáccsal az Afganisztán biztonsági helyzetére vonatkozó legfrissebb negyedéves jelentését.¹⁵ Miként az több szakértői elemzés alapján várható volt, az adatok ismét rosszabbnak bizonyultak, mint a 2009-es év azonos időszakában. A főtitkári jelentés szerint Afganisztánban egy héten átlagosan három detonáció történik, többségében a déli területeken. Az improvizált robbanószerkezetekkel elkövetett robbantások száma 94 százalékkal, az öngyilkos merényletek száma pedig 45 százalékkal emelkedett 2009 első negyedévéhez viszonyítva. A korábbi időszakhoz képest megkétszereződött az összetettebb, jobban meg-

¹² A veszteségekről lásd: LIVINGSTON, IAN S. – MESSERA, HEATHER L. – O'HANLON, MICHAEL: *Afghanistan Index*. 11–17.; iCasualties.org: Operation Enduring Freedom. <http://icasualties.org/oef/>

¹³ LIVINGSTON, IAN S. – MESSERA, HEATHER L. – O'HANLON, MICHAEL: *Afghanistan Index*. 26. o.

¹⁴ FLYNN, MICHAEL: *State of the Insurgency. Trends, Intentions and Objectives*. http://www.humansecuritygateway.com/documents/ISAF_StateOfTheInsurgency_22December09.pdf.

¹⁵ *Report of the Secretary-General pursuant to paragraph 40 of resolution 1917 (2010) UN Security Council*, June 16, 2010. http://www.humansecuritygateway.com/documents/UNSC_S2010318_SecGenRep_UNAMA.pdf

tervezett robbantások száma, ami a főtitkár szerint a kormányellenes erők képességeinek fejlődését jelzi. Ban Ki Mun arra is felhívta a figyelmet, hogy emelkedett a hivatalos személyek ellen elkövetett támadások száma és sikeressége is. A növekvő afganisztáni erőszakban továbbra is a civil áldozatok száma a legmagasabb, melyekért – a főtitkári jelentés szerint – az esetek 70 százalékában a tálibokat terheli a felelősség.

Az afgán kormány és a koalíciós erők elleni felkelő csoportok komoly forrásokkal és eszközökkel rendelkeznek akcióik kivitelezéséhez. A kis- és kézfegyverek, illetve az ezekhez szükséges lőszerrel könnyen beszerezhető az országban, miként elérhető az improvizált robbanószerkezetekhez és a házilag elkészíthető robbanóanyagokhoz szükséges alapanyagok is. Az ezek elkészítéséhez és az akciók végrehajtásához szükséges pénzügyi forrásokat vagy külföldről (az iszlám országokból), vagy az országon belülről (az ópiumkereskedelem megadóztatásából) teremtik elő a felkelő csoportok. A kilencedik éve folyó háborútól, a szegénységtől és a kilátástalanságtól, a törzsi megosztottságtól és a kormányzat működésképtelenségétől frusztrált lakosság körében egyre népszerűbbek a helyi fegyveres csoportok.

2009 májusától 2010 júniusáig az Afganisztánban – az *Enduring Freedom* és az ISAF keretében – szolgáló amerikai katonák létszáma 44,5 százalékkal (52 100 főről 94 000 főre), az ISAF nemzetközi erőinek létszáma pedig 21,4 százalékkal (32 280 főről 41 070 főre) nőtt. Ha mindezekhez hozzászámítjuk az Obama elnök által 2009 decemberében megajánlott 30 ezres kontingens még hátralévő egységeit, illetve az ISAF-ban részt vevő egyéb nemzetek felajánlásait, 2010 augusztusára az *Enduring Freedom* és az ISAF alárendeltségébe tartozó amerikai katonák száma elérheti a 100 ezret, az ISAF nemzetközi ereje pedig a 48-49 ezret.

A kérdés persze az, hogy ez a létszámnövekedés elég lesz-e a kormányellenes erők térnyerésének megakadályozására. 2009-ben ugyanis e tekintetben is romlott a helyzet. A jelek szerint tovább bővültek az országnak azok a területei, melyeken állandónak tekinthető a Pakisztánból rendszeres utánpótlással rendelkező, önmagukat újjászervező kormányellenes erők katonai jelenléte. Az új *Afganisztán-stratégia esélyei* című írásban már idéztük az *ICOS nemzetközi válságelemző központnak* az elemzéseit, melyek szerint 2007 novemberében Afganisztán területének 54, 2008 novemberében viszont már 72 százalékát lehetett ilyennek tekinteni. Ezzel párhuzamosan nem csupán a központi kormányzat által egyértelműen uralt területek nagysága szűkült le (a 2007. novemberi nyolcra 2008 novemberére hét százalékra), de azok a területek is (38-ról 21 százalékra), ahol a kormányellenes erőknek katonai jelenléte gyenge. Az ICOS 2009 szeptemberében közzétett újabb térképe

szerint a kormányellenes erők állandó jelenléte 2009 nyarára már az ország területének 80 százalékára terjedt ki, miközben azon területek aránya, melyeket egyértelműen a központi kormányzat ural, illetve ahol csupán a kormányellenes erők gyenge és időszakos jelenlétével kell számolni, három, illetve 17 százalékra csökkent.¹⁶ Bár a washingtoni kormányzat és a brüsszeli NATO-központ többször is kritizálta az ICOS említett elemzéseit, a helyzet romlását az ENSZ és az afgán belügyminisztérium egy 2009 áprilisában készített és a sajtóhoz kikerült térképe¹⁷, illetve a NATO egy 2009. december végén készült és a sajtó által szintén megszerzett Power Point prezentációja is bizonyítani látszik. Ez utóbbiban Michael Flynn dandártábornok az ISAF hírszerzési (CJ2) igazgatója nem kevesebbet állít, mint azt, hogy a tálibok 2009-ben a 34 afgán tartományból 33-ban már „*árnyékkormányzóval*” is rendelkeznek (2005-ben a tartományi árnyékkormányzók száma 11, 2006-ban 20, 2007-ben 28, 2008-ban 31 volt).¹⁸ Ez utóbbival kapcsolatban fontos azonban megjegyeznünk, hogy Flynn – Power Point prezentációjának diáiból ítélve – előadásában meglehetősen differenciált képet adott az afgán központi kormány és nemzetközi koalícióval szemben álló felkelőkről, a tálibok mellett további kilenc fegyveres mozgalom, illetve csoport tevékenységi területét is meghatározva.¹⁹ Vagyis a nemzetközi koalíciónak és az ISAF vezetésének meglehetősen differenciált képe van a felkelőkről, ami elsősorban a velük szemben követendő politika kialakítása szempontjából kulcsfontosságú.

A segélypolitika

Az elmúlt kilenc év során az *Afganisztán-konferenciákon*, műhelyvitákon és az országgal foglalkozó elemzésekben szinte közhelyszerűvé vált az állítás, hogy az afganisztáni válság gyökere a szegénység és elmaradottság. Afganisztán a humán fejlettségi index alapján összeállított rangsorban a világ 182 országa között a 181. helyet foglalja el. Az egy főre jutó afgán GDP vásárlóerő-paritáson (PPP) számolva 935 dollár, vagyis alig haladja meg a napi két és fél dollár/főt. A csecsemőhalandóság 1000 élve születésre 151,9 (2009), a harmadik legmagasabb a világon, a lakosság várható élettartama pedig csupán 44 év. Az írástudatlanok aránya a 15 év feletti népesség körében 71,9% (a nők és a nomád életmódot

¹⁶ A térképeket lásd: http://www.icosmaps.net/taliban_presence/maps

¹⁷ *Government map shows dire Afghan security picture*, Reuters, August 5, 2009. <http://in.reuters.com/article/idINIndia-41555920090805>

¹⁸ FLYNN, MICHAEL: *State of the Insurgency*. 18. dia

¹⁹ FLYNN, MICHAEL: *State of the Insurgency*. 3. dia

folytatók körében ennél is magasabb). A városi lakosságnak csupán 35, a vidékieknek 19%-a jut jó minőségű ivóvízhez, a lakosság 70%-ának élelmiszerellátása bizonytalan. Az általános iskolás-korú gyerekek 30%-a családfenntartó. Az afgán gazdaság 90%-ban külföldi támogatásoktól függ. Alapvetően ez az elmaradottság a táptalaja az évtizedes békétlenségnek, az állam és a jogrend működésképtelenségének, a bűnözésnek, a narkógazdaságnak és a szélsőséges eszmék terjedésének. Az ország 2005–2006-ban 10-11., 2007 és 2010 között a 6-7. helyet foglalja el működésképtelen államok rangsorában, vagyis a helyzet e tekintetben tartósan kritikus.²⁰

Az ma már az afgán válság kezelésében részt vevő valamennyi szereplő számára világos, hogy a válság rendezésének, a stabilizációnak, a felelősség átadásának és a külföldi erők kivonásának az afgán állam önfenntartó fejlődéséhez vezető folyamat megindításához szükséges afgán képességek megteremtése a kulcsfeltétele. Az úgynevezett *Tartományi Újjáépítési Csoportok (PRT)* koncepciójának megszületése óta az is elfogadott, hogy ennek útja csakis a fejlesztés lehet, ennek azonban több dolog is korlátot szab. Jóllehet első helyen szinte minden politikus a biztonsági feltételek hiányát említi, a nemzetközi segélyezési és fejlesztési tevékenység legnagyobb problémája valójában továbbra is az, hogy a segélyezés nem eléggé hatékony.

Mindenekelőtt látnunk kell, hogy a nemzetközi Afganisztán-konferenciákon 2001 óta felajánlott 62 milliárd dollárból napjainkig ténylegesen csupán 38 milliárd érkezett meg az országba. Ennek több mint felét azonban a biztonsági helyzet javítására (többek között az ANA és az ANP felszerelésére és kiképzésére) fordította a nemzetközi közösség, s csupán a segélyek 32%-a jutott humanitárius és fejlesztési célokra. Az afgán képességek hiányában azonban még ez a 9,6 milliárd sem került teljes egészében az afgán rászorultakhoz. A segélyezésben és a fejlesztésben nem érvényesült az *ENSZ afganisztáni segítségnyújtási missziójának (UNAMA)* a koordináló szerepe sem. Az elmúlt nyolc évben Afganisztánba érkező 38 milliárd dollárnyi külföldi segélyből mindössze 6-8 milliárd dollár áramlott keresztül az afgán állami költségvetésen.²¹

Az afganisztáni nemzetközi segélyezés hatékonyságát jelentősen rontja a segélyezési és fejlesztési erőforrások szétforgácsolódása is. A PRT-k felállítása óta például 2 milliárd dollárt fordítottak 22 ezer PRT-

²⁰ *Failed States Index*. Foreign Policy, June 21, 2009.

http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/06/21/the_failed_states_index_2010

²¹ *International Aid to Afghanistan*. <http://middleeastprogress.org/2010/05/international-aid-to-afghanistan/>; COOKMAN, COLIN – WADHAMS, CAROLINE: *Governance in Afghanistan. Looking Ahead to What We Leave Behind*. Center for American Progress, May 2010. http://www.americanprogress.org/issues/2010/05/afghan_governance.html

projektre, ezek 80%-a azonban 100 ezer dollár alatti értékű volt. A biztonsági helyzet stabilizálását a fejlesztési tevékenységgel összekapcsoló PRT-tevékenység ráadásul csak néhány tartományra fókuszál (Afganisztánban 34 tartomány van, és jelenleg 28 PRT működik), most nem is beszélve a PRT-eket fenntartó nemzeteknek anyagi lehetőségei közötti jelentős különbségekről: tevékenységük többnyire rövid távú szemléletű, a donorországok hazai közvéleményének elvárásai határozzák meg, s ami talán ennél is fontosabb, nem építi, hanem csupán pótolja az afgán képességeket.²² (Például helyi afgán orvosok hiányában a PRT-k által felépített rendelők csak addig képesek működni, amíg a Tartományi Újjáépítési Csoport – vagy szélesebb értelemben a nemzetközi koalíció – biztosítani tudja azok személyzetét.) Az „építés” helyett „pótlás” gyakorlata ráadásul nem egyszer komoly feszültségeket is gerjeszt az afgán és a külföldi vezetés között. A tekintélyére büszke és azt megtartani igyekvő helyi afgán hatalom ugyanis sokszor érzékeli úgy – más kérdés, hogy jogosan, vagy sem –, hogy a forrásokkal és eszközökkel rendelkező tartományi újjáépítési csoportok vezetése egyfajta beavatkozó „kvázikormányként” tevékenykedik. Ez pedig elidegenítheti még a mérsékelt helyi vezetőket is a nemzetközi koalíció képviselőitől. Mindezek miatt egyre komolyabb kritikák érik a PRT-konceptiót, sőt egyes elemzők már a NATO-n belül is egyenesen a koncepció kudarcáról beszélnek.²³ Persze ezzel kapcsolatban látnunk kell azt is, hogy a PRT-k vezetése a gyakorlatban egyáltalán nincs könnyű helyzetben. Addig ugyanis nincs nagy gond, amíg a vita arról folyik a helyi afgán vezetők és a PRT-k vezetése között, hogy egy szélturbinával felszerelt generátort az iskola vagy az orvosi rendelő közelébe építsenek-e fel. A gondok akkor kezdődnek – miként azt láthattunk például *Cseke Eszter és S. Takács András On the Spot – A helyszín: Afganisztán* című dokumentumfilmjében –, amikor egy helyi kormányzó a donorországok adófizetőinek pénzéből a generátor helyett inkább mecsetet szeretne a főtérré, vagy légkondicionálót a saját irodájába. Vagy akkor, amikor a PRT biztonságát szavatoló információkért a kormányellenes erőkkel kapcsolatot tartó helyi vezetés pénzt követel...

Természetesen csökkenti a segélyezés hatékonyságát az afgán társadalom korrupszágának közismerten magas mértéke: az *ENSZ Kábítószer és Bűnmegelőzési Hivatalának (UNODC)* egy 2010 januárjában megje-

²² MALKASIAN, CARTER – MEYERLE, GERALD: *Provincial Reconstruction Teams: How Do We. Know They Work?* Strategic Studies Institute, March 2009.
<http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/PUB911.pdf>

²³ WAGNER PÉTER: *Az afganisztáni nemzetközi fejlesztési együttműködés magyar eredményei és tapasztalatai. MKI Tanulmányok*, 2010/14. 32.
<http://www.kulgyiintezet.hu/letoltes.php?letolt=10116>

lent tanulmányában (*Corruption in Afghanistan. Bribery as reported by the victims*)²⁴ azt olvashatjuk, hogy állítása szerint minden második afgán kenőpénzt fizetett a hatóság képviselőjének hivatalos ügyei intézésekor. Az egy főre eső korrupcióna fordított pénz átlagos évi összegét 160 dollárra becsüli a tanulmány – egy olyan országban, ahol, mint említettük, az egy főre eső GDP (PPP) alig haladja meg napi két és fél dollár/főt. A városi lakosság körében a korrupció mértéke a kisvárosokban (66%) és közepes nagyságú városokban (55%) a legnagyobb mértékű, a nagyvárosokban valamivel alacsonyabb (33%). Az afgánok leggyakrabban az ügyintézés felgyorsítása, befejezése, az eljárási költségek csökkentése, a bírságok megfizetésének elkerülése, a kedvezőbb eljárás, illetve az ügyek intézésével összefüggő információkért fizetnek a leggyakrabban kenőpénzt, illetve adnak élelmet, ruhát, értéktárgyakat, terményt vagy állatot. A legtöbben arról számoltak be a tanulmány készítőinek, hogy az esetek többségben (46-50%-ban) a kenőpénz fizetésére vagy a megvesztegetésre maguk a hivatalnokok szólították fel őket, vagy közvetetten utaltak arra (25-27%). Legtöbben és leggyakrabban a rendőröknek, a helyi hivatalnokoknak, a bíróknak és ügyészeknek, az orvosoknak, a kormányzóság tagjainak, az ápolónőknek, a földhivatal és az adóhivatal tisztviselőinek, a vámtisztviselőknak és a kormány tagjainak fizetnek kenőpénzt. A legmagasabb összeget a vámtisztviselők (420 dollár), a kormány tagjai (300), a bírók (240) és ügyészek (230), a földhivatal (190) és az adóhivatal (150) tisztviselői, a helyi hivatalnokok (150), illetve a rendőrök (130) kapják. Miután a tanulmány szerzői szerint az afgán GDP mintegy negyedét emésztik fel a korrupcióna fordított összegek, aligha lehetnek illúzióink, hogy ez ne vonatkozna fokozottan a külföldi segélyezési és fejlesztési forrásokra. Különösen egy olyan helyzetben, amikor – a *The Wall Street Journal* nyomán – a nemzetközi sajtó éppen arról számol be²⁵, hogy az amerikai hatóságok gyanúja szerint az afgán felső vezetés tagjai valószínűleg több milliárd dollárt sikkasztottak el nemzetközi segélyösszegekből az utóbbi három évben, és a pénzt biztonságos külföldi helyekre juttatták.

Az UNODC-tanulmány szerint a korrupció – amellett, hogy igen komoly anyagi terhet jelent a lakosságnak – az állammal szembeni bizalmatlanság és a társadalmi-politikai frusztráció egyik leglényegesebb

²⁴ *Corruption in Afghanistan. Bribery as reported by the victims*. UNODC, January 2010. <http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Afghanistan/Afghanistan-corruption-survey2010-Eng.pdf>

²⁵ ROSENBERG, MATTHEW: *Corruption Suspected in Airlift of Billions in Cash From Kabul*. Wall Street Journal, June 25, 2010. <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748704638504575318850772872776.html>.

forrása Afganisztánban, olyan jelenség, amelyet az afgán lakosság még a biztonsági helyzet romlásánál is súlyosabb problémának tekint.

A nemzetközi segélyezés és a stabilizációra irányuló törekvések – a fentebb említett problémák ellenére – számos eredményt is hoztak. Minden ellentmondásosságuk ellenére fejlődtek az ország demokratikus intézményei. A droggazdaságon kívüli gazdaság az elmúlt években évi 10% feletti növekedést mutatott, a GDP megkétszereződött. Fejlődött az infrastruktúra: ma 6 millió gyerek jár iskolába (köztük lányok is, ami a tálib rendszerben elképzelhetetlen volt), s ez igen komoly eredmény ott, ahol a lakosság több mint fele 18 év alatti. Napjainkban az afgánok több mint 80%-a (egy-két órás gyaloglással ugyan, de) hozzájuthat az alapvető egészségügyi ellátáshoz.²⁶ Az afgán társadalmi és politikai problémák jelentős része (így a korrupció, a jogállamiság hiánya, az emberi jogok terén mutatkozó elmaradás) kulturális gyökerű, s ezek – mint tudjuk – nem oldhatók meg egy-két év alatt.

Egyelőre inkább szkeptikus a nemzetközi közvélemény abban is, hogy a nemrég bejelentett²⁷, újonnan felfedezett ásványikincs-vagyonnak valóban olyan kedvező hatása lehet az afgán válság kimenetelére, mint azt a politika sugallja. Egyrészt, mert ezek gazdaságos kitermelésének beindításához a tapasztalatok szerint még békés viszonyok között is 15-20 év szükséges, másrészt, mert az ásványikincs-vagyon feletti rendelkezés nem csupán a jelenlegi kormányzat és ellenfelei, de az afganisztáni törzsek és hadurak közötti harcot is elmélyítheti. Végül harmadrészt azért, mert az ásványikincs-vagyonért való küzdelembe gazdasági érdekeik mentén az eddigieknél könnyebben bevonhatók lehetnek a környező nagyhatalmak valamely harcoló fél mellett.²⁸

²⁶ JOHN R. ACERRA – KARA ISKYAN – ZUBAIR A. QURESHI – RAHUL K. SHARMA: *Rebuilding the health care system in Afghanistan: an overview of primary care and emergency services*. 2009. június 5.

<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2700223/>

²⁷ U.S. *Identifies Vast Mineral Riches in Afghanistan*. The New York Times, June 13, 2010.

http://www.nytimes.com/2010/06/14/world/asia/14minerals.html?_r=1&pagewanted=all; *Afghan Economic Sovereignty: Establishing a Viable Nation*.

<http://www.defense.gov/news/d2010614slides.pdf>

²⁸ WILLIAMS, MICHAEL: *Afghanistan's newfound mineral wealth could fuel further conflict*. Guardian, June 16, 2010.

<http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2010/jun/16/afghanistan-mineral-wealth-conflict>; VAN PRAAG, NICOLAS: *Afghanistan's minerals: blessing or curse? Conflict and Development*, June 29, 2010. <http://blogs.worldbank.org/conflict/afghanistan-s-minerals-blessing-or-curse>

A kábítószer-ellenes politika

Pusztán a termelési adatokat tekintve a 2009–2010-es évet akár sikeresnek is nevezhetnénk a nemzetközi közösség afganisztáni kábítószer-politikája szempontjából. Még inkább így tűnhet ez, ha hozzátesszük, hogy a tavaly márciusi Afganisztán-stratégia eredetileg folytatni kívánta az afganisztáni ópiummák-ültetvények felszámolását, s a kérdésben csak 2009 nyár elején vizsgálta felül az új washingtoni kormányzat a korábbi gyakorlatot. A 2007-es 8200 tonnáról ugyanis 2008-ban 7700 tonnára, 2009-ben pedig 6900 tonnára csökkent a termelés, s a 2010-es esztendőben az előrejelzések szerint további drasztikus visszaesés várható.²⁹ Ha azonban közelebbről is megvizsgáljuk a kérdést, az afganisztáni drogpolitika eredményei már korántsem olyan fényesek.³⁰

Mindenekelőtt tudnunk kell, hogy az elmúlt két évben az egész világon csökkent az ópiumtermelés volumene, tekintettel arra, hogy mintegy 23%-kal lett kisebb – elsősorban egyébként az Afganisztánon kívüli – ópiummák-termőterület. Fontos látnunk azt is, hogy az ópium világpiacán már több éve erős túlkínálat tapasztalható, részben a magas termelési volumen, részben pedig a nagy felhalmozódó raktárkészletek miatt. *(Az UNODC adatai szerint csak Afganisztánban mintegy 12 000 tonna – vagyis közel kétévi termelés mennyiség – van raktáron.)* A túltermelés mértékét igen jól jelzi, hogy az ópium fogyasztói ára a világpiacon az elmúlt években a nominálisan viszonylag nagy termelés-visszaesés ellenére is folyamatosan csökkent, illetve 2009-ben és 2010 első felében tartósan alacsony szinten „állt be”. A túltermelésnek köszönhető az is, hogy 2004 végétől 2009 végéig, ingadozásokkal ugyan, de jelentősen – 200 dollárról 60 dollárra – csökkent a szárazópium kilogrammonkénti felvásárlási ára (az úgynevezett *farm gate price*). Emellett nyilvánvaló, hogy a termelés tartós magasan tartásának a raktározási kapacitások végeessége is korlátokat szab. Végül – ami a 2010-es termelést illeti – nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy ez év tavaszán egy eddig ismeretlen pusztító parazita támadta meg az afgán mákültetvényeket (mintegy 50%-át érintette az ültetvényeknek), aminek következtében a szakértők szerint a várható termés akár egynegyedével is visszaeshet (a mákpusztulás 2009-hez képest mintegy 50%-kal megemelte a frissópium árat).

²⁹ *Opium production in Afghanistan may fall in 2010*, UN reports. UN News Center, February 10, 2010.

<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=33727&Cr=afghan&Cr1>

³⁰ A ópiumtermelés alakulásáról lásd: LIVINGSTON, IAN S. – MESSERA, HEATHER L. – O'HANLON, MICHAEL: *Afghanistan Index*. 31–33.; *World Drug Report 2010*. http://www.humansecuritygateway.com/documents/UNODC_2010_WorldDrugReport.pdf

Ez az jelentheti, hogy az ország részesedése a világ ópiumtermelésében 2007 óta először 2010-ben csökkenhet 90% alá.³¹

Miközben az ópiummák-ültetvények tömeges megbetegedése és pusztulása a kábítószer-ellenes politika szempontjából kedvezőnek tekinthető folyamat, politikai és társadalompolitikai szempontból már jóval ellentmondásosabb eredményekkel járhat, s nem csupán azért, mert a termelés kiesés igen érzékenyen érintheti az ópiummák természetéből élő afgán családokat. A kormányellenes erők (a leginkább érintett területeken főként a tálibok) a helyi lakosságnak az ültetvények pusztulása miatti elégedetlenségét a nemzetközi koalíció ellen igyekezik fordítani, mondván, hogy a pusztulás a nemzetközi erők légi permetezésének eredménye, amely nem csupán a mákültetvényeket pusztítja el, hanem a gyümölcsösöket is, megbetegíti az állatokat és a kisgyermeket is. S bár a kormányellenes erők vádjai ellen az ENSZ és a NATO is tiltakozott, az elkeseredett helyi lakosság fogékonyabb a tálibok érveire. Annál is inkább, mert az UNODC korábban már valóban finanszírozott olyan kísérleti programot, amelyek a kábítószer-alapanyagul szolgáló növények (például kokabokrok, ópiummák, vadkender) gombák általi elpusztítása technológiájának kidolgozását célozta. Számos elemző szerint az sem elsősorban a nemzetközi koalíció afganisztáni kábítószer-ellenes politikájának az eredménye, hogy Afganisztánban sok szempontból átrendeződött a kábítószer-termelés területi eloszlása: *2009-ben ugyanis négy tartomány – Helmand (58%), Kandahar (16%), Farah (10%) és Uruzgan (7%) – adta az ország ópiumtermelésének 91%-át. A termelés területi átrendeződése következtében napjainkban Afganisztán 34 tartományából 17 lényegében mákmentes. Ez azonban nem elsősorban az ültetvények felszámolásának az eredménye. Az ópiummák termőterülete ugyanis 2004 és 2009 között csupán 8000 ezer hektárral, alig több mint 6%-kal csökkent, 2010-ben pedig a 2009. évvel azonos nagyságú maradt (122 ezer hektár).*

Az *Obama-adminisztráció* 2009 májusában vizsgálta felül az amerikai kábítószer-ellenes politikát. Ennek keretében egyrészt felfüggesztette az afganisztáni ültetvények felszámolását, s inkább a feldolgozó laboratóriumok és raktárak megsemmisítésével, valamint kábítószer-kereskedelem elleni fellépéssel próbálja meg visszaszorítani az afgán drog-gazdaságot. (A korábbi időszakhoz hasonlóan az ISAF erői és a PRT-k ebben sem vesznek részt közvetlenül – legfeljebb információszerzéssel, illetve átadással –, a laboratóriumok, raktárak és az ópiumkereskedelem

³¹ *Parasite threatens afghan opium production: UN.* The Independent, June 26, 2010. <http://www.independent.co.uk/life-style/health-and-families/parasite-threatens-afghan-opium-production-un-2011566.html>

elleni fellépés ugyanis továbbra is az afgán erők feladata.) Másrészt erőteljesen eltávolodott elődjének attól a gyakorlatától is, amely mindenekelőtt más haszonnövények afganisztáni termelésének finanszírozásával kívánta csökkenteni az ópiumtermelést (ezt ugyan nem szüntette meg teljesen, de jelentősen csökkentette az erre fordítható forrásokat). Végül harmadszor: célul tűzte az Egyesült Államokon belüli drogkereslet csökkentését, s erre a korábbi adminisztrációnál nagyobb forrásokat biztosított. Ezek a lépések alapvető szemléleti változást jelentenek ahhoz a korábbihoz képest, amely nem a kereslet, hanem a kínálat oldaláról közelítette meg a kábítószer-kérdést. Megítélésünk szerint ez még akkor is jelentős előrelépés, ha Obama új drogpolitikáját – ezen belül az afganisztáni kábítószer-ellenes politikát is – lényegében meghirdetése óta állandó kritikák érik.

Washington és az afganisztáni nemzetközi koalíciót rendszeresen bírálja az *ENSZ Kábítószer és Bűnmegelőzési Hivatala*, mondván, hogy nem eléggé elkötelezettek az afganisztáni kábítószer-termelés elleni fellépésben.³² Ennek bizonyítására az UNODC tisztviselői és szakértői gyakran hivatkoznak arra, hogy *Afganisztán az elmúlt kilenc év során nem csupán az ópiumtermelésben lett világszűz, de az ugyancsak tiltott cannabisgyanta (hasis) előállításában is*.³³ Az UNODC szakértői azt is a szemükre vetik, hogy bár ma már azt Washington, a NATO és az ISAF vezetése is elismeri, hogy a korrupció Afganisztánban még a biztonsági helyzet romlásánál is súlyosabb probléma (így tekint rá maga az afgán társadalom is!), mégsem hajlandóak határozottabban fellépni ennek egyik legfőbb oka, a virágzó droggazdaság ellen. Az ENSZ tisztviselői és szakértői mellett az utóbbi időben Oroszország is igen kritikus a nemzetközi koalíció és az Egyesült Államok afganisztáni drogpolitikájával szemben. Legutóbb orosz kormányzati tisztviselők jelentették ki, hogy szerintük kudarcot vallott Amerika és a NATO afganisztáni kábítószer-ellenes politikája, mert az országból szinte szabadon áramlik ki az a hatalmas mennyiségű heroin, amelyből évente mintegy 30 ezer orosz fiatal adagolja túl magát.³⁴ De bírálja az afganisztáni kábítószer-ellenes gya-

³² *UN Says Afghanistan's Neighbors Consume Most Of World's Opium*. RFE-RL, June 23, 2010.

http://www.rferl.org/content/UN_Afghanistan_Neighbors_Consume_Opium/2080450.html

³³ *Afghanistan is world's leading hashish producer, says UN*. Guardian, March 31, 2010. <http://www.guardian.co.uk/world/2010/mar/31/afghanistan-worlds-leading-hashish-producer>

³⁴ STACK, GRAHAM: *Russia battling Afghanistan's heroin industry*. Telegraph, June 2, 2010. <http://www.telegraph.co.uk/sponsored/russianow/politics/7847442/Russia-battling-Afghanistans-heroin-industry.html>

korlatot Irán is, amelynek szintén igen komoly problémát jelent az Afganisztánból beáramló kábítószer és a növekvő iráni kábítószer-fogyasztás.³⁵

Obama döntését kritizálják azok is, akik szerint a drogpolitikában bekövetkezett váltás komoly bevételi forrásokhoz juttatja a kormányellenes felkelőket, hiszen az ópiumtermelés és a kábítószer-kereskedelem elsősorban nekik hajt egyre nagyobb hasznot (évente 140–200 millió dollárt). A nemzetközi és az afgán *NGO*-k szerint pedig az ópiumtermelés szembeni fellépés gyengülésének tragikus hatása van az afgán társadalomra: közel egymillió a drogfüggő (az aktív lakosság 8 százaléka), s ezen belül igen magas az ópiumtermék-fogyasztók száma (az ENSZ adatai szerint az aktív lakosság hozzávetőlegesen 1,7 százaléka).

Az ópiummák-ültetvények felszámolásának vagy fel nem számolásának dilemmája persze nem új keletű, már a kezdetektől rányomta bélyegét a nemzetközi közösség afganisztáni kábítószer-ellenes politikájára. A nemzetközi fegyveres erők távolról sem viseltettek osztatlan lelkesedéssel a korábbi washingtoni adminisztráció „afganisztáni drogellenes háborújának” verbális meghirdetése iránt. Bár az ópiumtermelés az afgán misszió kezdetétől központi témája volt az európai és amerikai sajtónak, az ellene folytatott küzdelmet nem tekintették prioritásnak sem a katonák, sem a politikusok. A katonai misszió mandátuma eleve nem tartalmazta a kábítószer-termelők és -csempészek elleni közvetlen fellépést. Vagyis Barack Obama döntése felfogható a tényleges gyakorlathoz való egyszerű alkalmazkodásként is.

A „regional ownership” kérdése

Az ENSZ Kábítószer és Bűnmegelőzési Hivatalának 2010-es jelentése arra is felhívja a figyelmet, hogy az Afganisztánban termelt kábítószer legjelentősebb felvevő piacának és legnagyobb fogyasztóinak az *Afganisztánnal szomszédos országok számítanak (Pakisztán, a volt szovjet tagköztársaságok, Irán, Oroszország stb.)*. Miközben ez komoly belső problémát jelent az említett országok számára, paradox módon kedvezően hathat az afganisztáni válság megoldására. A kábítószer-probléma lehet ugyanis az egyik olyan közös politikai nevező, amely összefogásra ösztönözheti azokat az országokat, amelyek az elmúlt években – jó esetben – Afganisztánra csak egyfajta mellékhadszíntérként tekintettek egymás közötti és az Egyesült Államokkal folytatott regionális játszmáikban. Hiszen alighanem az Egyesült Államok és a NATO afganisztáni ká-

³⁵ *Iran demands UK accountability for Afghan drug problem*. PressTV, January 10, 2010. <http://www.presstv.ir/detail.aspx?id=115816§ionid=351020101>

bítószer-ellenes politikájával való elégedetlenség is hozzájárult ahhoz, hogy a sanghaji együttműködés keretében Moszkva legutóbb a pakisztáni vezetéssel állapodott meg kábítószer-ellenes politikájuk és fellépéseik jövőbeni jobb összehangolásáról.³⁶

Egy évvel ezelőtt *Az új Afganisztán-stratégia esélyei* című írás azt állította, hogy az Obama-adminisztráció új Afganisztán-stratégiájának egyik legnagyobb pozitívuma, hogy a válság kapcsán nem csupán a *local ownership* kialakítását (vagyis a kérdés megoldásának „afganizálását”), hanem a *regional ownership* megteremtését (vagyis a környező hatalmaknak a rendezésbe való bevonását) is célul tűzte ki. Ma sajnálkozva kell megállapítanunk, hogy a válságkezelés regionális dimenzióban nem tapasztalható lényeges előrelépés. De nézzük röviden sorjában!

Pakisztán. Az afganisztáni biztonsági helyzet egyes eseteinek kezelése az elmúlt másfél évben többnyire mindig eredményesnek bizonyult, ha sikerült megnyerni Pakisztánt a közös fellépésre. Így például legutóbb 2010 februárjában, amikor a tálib erők 18 legmagasabb tisztséget betöltő vezetője közül kilencet sikerül őrizetbe vennie a pakisztáni hatóságoknak, köztük *Mir Muhammad mollát, Baghlán tartomány „árnyékkormányzóját”*.³⁷ Ugyanakkor az iszlámábádi kormányzat az afganisztáni válságot továbbra is elsősorban saját India-ellenes érdekei szolgálatában igyekszik felhasználni (karcosabban fogalmazva: egyfajta proxyháborút vív Indiával Afganisztánban). Emellett – miként arra *McChrystal* tábornok is rámutatott – a pakisztáni titkosszolgálat (ISI) továbbra sem hagyott fel az afganisztáni tálibok támogatásával.

Oroszország. Jóllehet Obama hatalomra kerülése óta többször is felmerült, hogy Moszkva a korábbiaknál jobban elkötelezi magát az afgán válság megoldásához való hozzájárulás terén (2009 és 2010 fordulóján még a katonai hozzájárulását sem zárta ki a világsajtó), a tényleges és gyakorlati lépések orosz részről rendre elmaradnak. Az elmúlt másfél év egyetlen jelentősebb eredménye, hogy Barack Obama 2009. júliusi moszkvai látogatásakor Oroszország hozzájárult ahhoz, hogy az Egyesült Államok használja légterét az afganisztáni utánpótlások érdekében. A megállapodás értelmében az amerikai repülőgépek évi 4500 átrepülést végezhetnek Oroszország fölött az afganisztáni csapatok ellátása céljából.

³⁶ *Russia and Pakistan to fight drugs threat together.* The Voice of Russia, June 21. 2010. <http://english.ruvr.ru/2010/06/21/10284127.html>

³⁷ AMIR MIR: *Pakistan wipes out half of Quetta Shura.* The News, March 1, 2010. http://www.thenews.com.pk/top_story_detail.asp?Id=27544

Kína. Bár a drogprobléma, az iszlám radikalizmus és a terrorizmus kérdései Kína számára is komoly biztonsági problémát jelentenek, Peking mindeközéig nem mutatott hajlandóságot arra, hogy politikai értelemben mélyebben elkötelezze magát az afganisztáni válságkezelésben. Paradox módon ugyanakkor Kína azon kevés ország közé tartozik, amelyek az afgán biztonsági helyzet bizonytalansága mellett is igen jelentős – elsősorban erőforrás-alapú – beruházásokat eszközölnek Afganisztánban (ezek közül a legnagyobb volumenű a *China Me-tallurgical Groupé*, mely az ajnaki rézbánya kitermelési jogáért több mint 3 milliárd dollárt hajlandó fizetni Kabulnak).³⁸ Peking emellett erősítette kapcsolatait hagyományos térségbeli partnerével, Pakisztánnal is, a terrorizmus elleni küzdelem területén. Az Egyesült Államokkal szemben azonban egyértelműen kívülállóként viselkedik Afganisztán kapcsán.

India. India felajánlásait tekintve Afganisztán hatodik legnagyobb donorja, régiójából pedig az első számú, amely az elmúlt években közel 1,2 milliárd dollárt ajánlott fel az afgán gazdaság rekonstrukciójához.³⁹ Geopolitikai helyzete (nem határos Afganisztánnal), Pakisztánnal fennálló ellentétei (proxyháborúja Afganisztánban, a mumbai merénylet miatt kiélezetté vált viszonyuk), illetve a Kínával fennálló nagyhatalmi versengése miatt azonban India eddig mindig csak másodlagos politikai szereplője volt az afganisztáni válságkezelésnek. Ez Washington számára azért is igen kedvezőtlen, mert egyébként India sokkal jobban érdekelt a jelenlegi afgán rezsim stabilitásának fenntartásában és a tálibok visszaszorításában, mint Iszlámábád.

Irán. Jóllehet a világsajtó 2010 májusában vezető hírként hozta le *Stanley McChrystal* bejelentését, hogy Irán támogatja a tálibokat⁴⁰, a tálib rendszerrel szemben álló Északi Szövetséget 2001-ben támogató Teherán Afganisztánnal kapcsolatos magatartását tartósan sajátos kettősség jellemzi. Egyfelől ugyanis regionális nagyhatalomként komoly érdeke fűződik ahhoz, hogy a nemzetközi koalíciós erők elhagyják Afganisztánt, megnyitva ezzel az utat a nyelvi, kulturális, etnikai (tádzsik), vallási (hazarák) és egyéb szálakkal Afganisztánhoz erősen kötődő Irán előtt, hogy politikai főszereplővé váljon. Másfelől viszont az afgán hely-

³⁸ HUI, AZIZ: *Chinese Takeout*. Foreign Policy, June 15, 2010.

http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/06/15/chinese_takeout

³⁹ Fontos azonban megjegyezni, hogy India 2009 áprilisáig felajánlásainak csupán 24%-át teljesítette. Összehasonlításképp: az Egyesült Államok 48%-át, Irán pedig 93%-át. US-Iran thaw could bolster Afghanistan rebuilding efforts. *The Christian Science Monitor*, April 3, 2009. <http://www.csmonitor.com/World/Asia-South-Central/2009/0403/p06s01-wosc.html>

⁴⁰ *NATO General in Afghanistan: Taliban Train in Iran*. Afghanistan Conflict Monitor, May 31, 2010. <http://www.afghanconflictmonitor.org/2010/05/nato-general-in-afghanistan-taliban-train-in-iran.html>

zet egyfajta korlátozott „vietnamizálódása” is hasznot hajthat az iráni vezetésnek, addig legalábbis feltétlenül, amíg Afganisztán lefoglalja Washington, illetve az afgán helyzet eszkalálódása nem fenyegeti Irán biztonságát és érdekeit. Azoknak a híreknek az értékelésénél, amelyek a tálibok iráni támogatásáról szólnak, feltétlenül figyelembe kell vennünk, hogy bár a „vietnamizálódás” érzetének fenntartása érdeke lehet Iránnak, az irániakkal és afganisztáni „szövetségeseikkel” (tádzsikokkal, hazarákkal) hosszú évtizedek óta szemben álló tálibok hatalomba való visszatérése semmiképpen sem.⁴¹ Már csak azért sem, mert Iránnak – amely (közel félmilliárd dollárjával és jó segélyezés-teljesítési mutatójával) igen jelentős afganisztáni donorország, komoly befektetései is vannak a hazarák lakta afgán területeken, illetve Észak-Afganisztánban, s mintegy 1,3 milliárd dolláros kereskedelmi forgalmat bonyolít le északnyugati szomszédjával.⁴²

Az afganisztáni válságkezelés regionális dimenziójának jelenlegi kulcskérdése az, hogy vajon az Obama elnök által bejelentett kivonulás kitűzött megkezdésének közeledte (2011. július), elő idéz-e, s ha igen, akkor milyen változást a regionális szereplők eddigi magatartásában. Ennek értékelésekor azonban nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt, hogy az említett regionális főszereplők sem egyedül (például Pakisztán vagy Irán), sem pedig egy esetleges koalícióban nem képesek biztosítani egy olyan stabil Afganisztán létrejöttét, amellyel kapcsolatban biztonsági garanciát is vállalhatnának arra nézve, hogy szűkebb vagy tágabb nemzetközi környezetére nézve nem lesz veszélyes (drog, iszlám radikalizmus, terrorizmus).

Összegzés

Az Egyesült Államok és NATO 2009 folyamán újragondolt Afganisztán-stratégiája eleddig nem hozott változást az elemzésünkben áttekintett területek egyikén sem (biztonság, segélyezés, kábítószer, regionális dimenzió), nem volt képes megfordítani vagy lényegesen megváltoztatni a 2005–2006 óta tapasztalható kedvezőtlen folyamatokat. Ennek következményeként a jövőben várhatóan felerősödnek a missziót érő bírálatok, illetve – tekintettel az európai és amerikai közvélemény misszióival

⁴¹ TORFEH, MASSOUMEH: *Iran's 'double game' in Afghanistan*. Guardian, March 11, 2010. <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2010/mar/11/ahmadinejad-karzai-iran-afghanistan-us>

⁴² *US-Iran thaw could bolster Afghanistan rebuilding efforts*. The Christian Science Monitor, April 3, 2009. <http://www.csmonitor.com/World/Asia-South-Central/2009/0403/p06s01-wosc.html>; *Iran aid to Afghanistan at \$280mm*. PressTV, March 9, 2010. <http://www.presstv.ir/detail.aspx?id=120440§ionid=351020101>

kapcsolatos álláspontjának változására – azok a törekvések is, melyek a nemzetközi koalíció mielőbbi kivonulását sürgetik az országból. E folyamatokat a magyar politikai vezetésnek is kiemelt figyelemmel kell kísérsnie annak érdekében, hogy az afganisztáni magyar szerepvállalással kapcsolatos döntéseket a legkedvezőbb időpontban és legkedvezőbb feltételek mellett, és szövetségeseivel összhangban legyen képes meghozni.

Források és irodalom

- ACCERA, JOHN R. – KARA ISKYAN – ZUBAIR A. QURESHI – RAHUL K. SHARMA: *Rebuilding the health care system in Afghanistan: an overview of primary care and emergency services*. NBC, June 5, 2009. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2700223/>
- *Afghan conflict monitor*. <http://www.afghanconflictmonitor.org/>.
- *Afghan Economic Sovereignty: Establishing a Viable Nation*. <http://www.defense.gov/news/d2010614slides.pdf>
- *Afghan Troops Less Capable Than Evaluations Showed, Audit Finds*. *Bloomberg Businessweek*, June 28, 2010. <http://www.businessweek.com/news/2010-06-28/afghan-troops-less-capable-than-evaluations-showed-audit-finds.html>
- *Afghanistan is world's leading hashish producer, says UN*. *Guardian*, March 31, 2010. <http://www.guardian.co.uk/world/2010/mar/31/afghanistan-worlds-leading-hashish-producer>
- *Afghanistan Peace and Reintegration Program (APRP)*. <http://www.sipri.org/blogs/Afghanistan/Afghan%20Peace%20and%20Reconciliation%20Programme-%20draft-%20Apr%2010%20.pdf>.
- AMIR MIR: *Pakistan wipes out half of Quetta Shura*. *The News*, March 1, 2010. http://www.thenews.com.pk/top_story_detail.asp?Id=27544
- *Biztonságpolitika és terrorizmus*. <http://wagnerpeter.blogspot.com/>
- *Commander's Initial Assessment*. 30 August 2009. *The Washington Post*, September 21, 2009. <http://media.washingtonpost.com/wp->

srv/politics/documents/Assessment_Redacted_092109.pdf?sid=ST2009092003140

- COOKMAN, COLIN – WADHAMS, CAROLINE: *Governance in Afghanistan. Looking Ahead to What We Leave Behind*. Center for American Progress, May 2010.
- *Corruption in Afghanistan. Bribery as reported by the victims*. UNODC, 2010. január.
- Failed States Index. *Foreign Policy*, June 21, 2009.
http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/06/21/the_failed_states_index_2010
- FLYNN, MICHAEL: *State of the Insurgency. Trends, Intentions and Objectives*.
http://www.humansecuritygateway.com/documents/ISAF_StateOfTheInsurgency_22December09.pdf.
- *Government map shows dire Afghan security picture*, Reuters, August 5, 2009. <http://in.reuters.com/article/idINIndia-41555920090805>
- HUQ, AZIZ: *Chinese Takeout*. Foreign policy, June 15, 2010.
http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/06/15/chinese_takeout
- iCasualties.org: *Operation Enduring Freedom*.
<http://icasualties.org/oef/>.
- ICOS Group. <http://www.icosgroup.net/>. Iran aid to Afghanistan at \$280mn. *PressTV*, March 9, 2010.
<http://www.presstv.ir/detail.aspx?id=120440§ionid=351020101>
- Iran demands UK accountability for Afghan drug problem. *PressTV*, January 10, 2010.
<http://www.presstv.ir/detail.aspx?id=115816§ionid=351020101>
- LIVINGSTON, IAN S. – MESSERA, HEATHER L. – O'HANLON, MICHAEL: *Afghanistan Index. Tracking Variables of Reconstruction & Security in Post-9/11 Afghanistan*.
<http://www.brookings.edu/foreign-policy/afghanistan-index.aspx>
- *Long War Journal*. <http://www.longwarjournal.org/>.
- MALKASIAN, CARTER - MEYERLE, GERALD: *Provincial Reconstruction Teams: How Do We. Know They Work?* Strategic

Studies Institute, March 2009.

<http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/PUB911.pdf>

- NATO General in Afghanistan: Taliban Train in Iran. *Afghanistan Conflict Monitor*, May 31, 2010.
<http://www.afghanconflictmonitor.org/2010/05/nato-general-in-afghanistan-taliban-train-in-iran.html>
- *Operation Moshtarak: Lesson Learned. Refugees from Marjah, in Lashkar Gah*. ICOS, March 2010.
http://www.icosgroup.net/documents/operation_moshtarak.pdf
- *Opium production in Afghanistan may fall in 2010, UN reports*. UN News Center, February 10, 2010.
<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=33727&Cr=afghan&Cr1>
- *Parasite threatens afghan opium production: UN*. The Independent, June 26, 2010. <http://www.independent.co.uk/life-style/health-and-families/parasite-threatens-afghan-opium-production-un-2011566.html>
- PRAAG, VAN NICOLAS: *Afghanistan's minerals: blessing or curse? Conflict and Development*, 2010. június 29.
<http://blogs.worldbank.org/conflict/afghanistan-s-minerals-blessing-or-curse>
- *Report of the Secretary-General pursuant to paragraph 40 of resolution 1917 (2010)* UN Security Council, June 16, 2010.
- *Report on Progress Toward Security and Stability in Afghanistan. Report to Congress in accordance with section 1230 of the National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2008*. April 2010.
http://www.humansecuritygateway.com/documents/USGOV_April_2010_ReportOnProgressTowardSecurityAndStabilityInAfghanistan_USPlanForSustainingANSF.pdf
- *Report: U.S. Overestimated Afghan Police, Army*. CNBC, June 29, 2010.
<http://www.cbsnews.com/stories/2010/06/29/world/main6629391.shtml>
- ROSENBERG, MATTHEW: *Corruption Suspected in Airlift of Billions in Cash From Kabul*. Wall Street Journal, June 25, 2010.

<http://online.wsj.com/article/SB10001424052748704638504575318850772872776.html>.

- *Russia and Pakistan to fight drugs threat together.* The Voice of Russia, June 21, 2010.
<http://english.ruvr.ru/2010/06/21/10284127.html>
- STACK, GRAHAM: *Russia battling Afghanistan's heroin industry.* Telegraph, June 2, 2010.
<http://www.telegraph.co.uk/sponsored/russianow/politics/7847442/Russia-battling-Afghanistans-heroin-industry.html>
- TÁLAS PÉTER: *Az új Afganisztán-stratégia esélyei.* *Nemzet és Biztonság*, 2009. 4. szám. 46–55. o.
- TORFEH, MASSOUMEH: *Iran's 'double game' in Afghanistan.* *Guardian*, March 11, 2010.
<http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2010/mar/11/ahmadinejad-karzai-iran-afghanistan-us>
- *U.S. Identifies Vast Mineral Riches in Afghanistan.* The New York Times, June 13, 2010.
http://www.nytimes.com/2010/06/14/world/asia/14minerals.html?_r=1&pagewanted=all;
- *UN Says Afghanistan's Neighbors Consume Most Of World's Opium.* *RFE-RL*, June 23, 2010.
http://www.rferl.org/content/UN_Afghanistan_Neighbors_Consume_Opium/2080450.html
- *US-Iran thaw could bolster Afghanistan rebuilding efforts.* The Christian Science Monitor, April 3, 2009.
<http://www.csmonitor.com/World/Asia-South-Central/2009/0403/p06s01-wosc.html>
- WAGNER PÉTER: *Az afganisztáni nemzetközi fejlesztési együttműködés magyar eredményei és tapasztalatai.* *MKI Tanulmányok*, 2010. 14. szám.
<http://www.kulugyiintezet.hu/letoltes.php?letolt=10116>
- WAGNER PÉTER: *Siker vagy kudarc? Az újabb afgán dzsirga és a magyar vonatkozások.* *MKI Gyorselemzések 2010/7.*
<http://www.kulugyiintezet.hu/index.php?menu=26&gyors=2041>
- WILLIAMS, MICHAEL: *Afghanistan's newfound mineral wealth could fuel further conflict.* *Guardian*, June 16, 2010.

<http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2010/jun/16/afghanistan-mineral-wealth-conflict>;

- WORLD DRUG REPORT 2010.
http://www.humansecuritygateway.com/documents/UNODC_2010_WorldDrugReport.pdf.

Fotó: ©Lippai Péter

WAGNER PÉTER:

Helikopter-hiány az afganisztáni nemzetközi műveletekben

Az hidegháború végével először úgy tűnt, hogy a két szuperhatalom szembenállásának végeztével beköszönt a nagybetűs világbéke. Ahelyett azonban, hogy elcsendesedtek volna a fegyverek, gyakoribbá váltak az államok közötti, és az államokon belüli konfliktusok. A nyugati világ a 90-es években maga is kivette részét a megszorodó nemzetközi katonai missziókból. Ezekben a békefenntartó vagy békekikényszerítő műveletekben az egyes országok hadseregeinek más jellegű feladatokkal és fenyegetésekkel kellett szembenéznük, mint amire évtizedeken keresztül képezték őket a vasfüggöny valamelyik oldalán. Bármilyen hatalmas és modern hadsereggel is rendelkeztek egyes országok, a legtöbb katonai missziót vállaló államnak esetenként gondot okozott csapatainak megfelelő, az adott viszonyokhoz alkalmazkodó felszerelése és ellátása. Mindezek a problémák sokáig kezelhetőek maradtak, ám az ezredforduló után elindult afganisztáni nemzetközi szerepvállalás minden országban jelezte a krónikus hiányosságokat.

A helikopterek esete ebből a szempontból szinte állatorvosi lónak számít. A *NATO* a világ legerősebb katonai szövetsége, tagállamai között a legmodernebb haditechnikát felvonultató hadsereg vannak. Az európai tagországok mintegy 3500 helikopterrel rendelkeznek (ebben növekvő arányban van a szállítóhelikopterek száma), de ezekből nem tudnak eleget telepíteni a nemzetközi válságkezelő műveletekbe.¹ Nem csak *Afganisztánra* igaz, de az *Afrikára* is, ahol az *Európai Unió* célzottan kíván egyre nagyobb szerepet vállalni.²

Technikai szempontból az európai országok birtokában levő helikopterek talán legfőbb problémája, hogy alapvetően nem az angol szakirodalomban „*hot and high*”-ként leírt éghajlati-földrajzi felhasználásra lettek rendszerezítve. A kifejezés arra utal, hogy ilyen helyzetben a helikoptereket jellemzően nagy tengerszint feletti magasságon és magas hőmérsékleti körülmények között alkalmazzák. Mindkét jellemző jelentősen képes csökkenteni egy európai éghajlati és földrajzi viszonyokra

¹ GIOVANNI GREVI – DANIEL HELLY – DANIEL KEOHANE: *European Security and Defense Policy: The First Ten Years (1999-2009)*. European Union Institute of Security Studies, 2009. 78.

² Lásd erről például BESENYŐ JÁNOS: *Az Afrikai konfliktusok és kezelésük sajátosságai, a békefenntartó műveletek során szerzett tapasztalatok*. In: Felderítő Szemle, VII. évfolyam, 3. szám, 2008. szeptember

optimalizált forgószárnyas alkalmazhatóságát. Szabó Miklós alezredes az *Új Honvédségi Szemle* 2009. szeptemberi számában alaposan körüljárta ezt a kérdést, álljon itt tőle egy jellemző idézet: „A nyári magas hőmérséklet negatív hatással van a helikopterek üzemeltetésére. A környezeti hőmérséklet növekedésével csökken a hajtóművek teljesítménye. Az AS 532 Cougar Mk. 2. helikopterek téli viszonyok között képesek 14 fő szállítására, míg ez a tavaszi, nyári hónapokban négy főre csökken. Nem ritka, hogy nem képesek feladatot végrehajtani reggel hét óra (helyi idő) után. Másik hasonló hatású körülmény a magas tengerszint feletti magasság. A helikoptereket tipikusan a tengerszinttől két-három ezer méter magasságú alkalmazásig tervezik. Ennél magasabban is képesek repülni, de teljesítményük, manőverező-képességük a további magasságnövekedéssel exponenciálisan csökken. Afganisztánban nem ritka, hogy a repülőterek vagy különböző bázisok tengerszint feletti magassága kétezer méter, vagy afölött van.”³ Ezek a tények valamint a magas költségek a legfőbb okai, hogy a helikopterek ilyen idegen környezetben történő bevetését kevés ország engedheti meg magának. A bevetésekre csak az adott helikopterek átalakítása és a személyzet megfelelő felkészítése után kerülhet sor (jellemző, hogy a veszteségek többsége nem ellenséges tevékenység, hanem baleset miatt következett be).⁴

A fentiek figyelembevételével talán nem olyan meglepő, hogy amikor elkezdődött az afganisztáni szerepvállalás első felfejlesztése 2004-ben, és a *Bundeswehr* átvette az amerikai hadseregtől a kunduzi *Tartományi Újjáépítési Csoportot*, hónapokig tartott mire a szövetség akkori főtitkára talált három helikoptert a rendszerben. Végül Törökország felajánlása mentette meg a NATO-t a kínos helyzetől.⁵

A hiányzó helikopterek száma csak tovább nőtt 2006-ban, amikor az ISAF Dél- és Kelet-Afganisztánra is kiterjesztette működését. Ekkortól

³ A szerző ugyanakkor sajnálatos módon kifelejtette az Afganisztánban helikoptert üzemeltető országok felsorolásából Norvégiát és Olaszországot. SZABÓ MIKLÓS alezredes: *NATO tapasztalatok felhasználása a helikopterek missziós feladatokra történő felkészítésében*. Új Honvédségi Szemle, Vol. 63. No. 5. (2009. szeptember) 18-21.

⁴ A poros (vagy homok, porhó) környezet a helikopterek le- és felszállásakor különlegesen veszélyes helyzetet teremthet. A „dust landing”, vagy „browne-out” során a pilóta elveszítheti tájékozódási képességét, ami balesethez vezethet. Hollandia ennek következtében két CH-47 Chinook-ot veszített el 2005-ben. A veszteségek mértékéről és arányáról (ellenséges tűz-baleset) eltérő adatok vannak. Szabó Miklós alezredes szerint ez az arány 7:30, a Wikipedia adatai szerint még rosszabb 12:65. Lásd: SZABÓ MIKLÓS: i. m. 19. és *List of Coalition aircraft losses in Afghanistan*, Wikipedia, http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Coalition_aircraft_losses_in_Afghanistan#cite_note-3

⁵ AMIN TARZI: *Analysis: Afghanistan Wants Greater NATO Involvement*, RFE/RL, 2004. június 17. <http://www.rferl.org/content/article/1053381.html>

vált igazán akuttá a probléma, így nem véletlen, hogy az ennek áthidalására indult programok is mind ez idő tájt jelentek meg.

Az *Észak-Atlanti Szövetség* berkein belül *NATO Helicopter Initiative* néven indult el egy kezdeményezés, amely nem csak az afganisztáni helyzetre kíván választ adni, hanem kezelni kívánja a mindenféle nemzetközi missziókból hiányzó helikopterek problémáját. A NATO Helicopter Initiative-ben belül két program koncentrált az afganisztáni misszióra. Az egyik 2007-ben *Franciaország* és *Nagy-Britannia* által indított, hivatalosan a 2008-as bukaresti NATO csúcson bejelentett *Multinational Helicopter Initiative (MHI)*, a másik a *Csehország* által 2009 februárjában kezdeményezett *HIP Helicopter Task Force*. Mindkettő ugyanazt a problémát igyekszik eltérő, egymást kiegészítő módon kezelni, nevezetesen, hogy vannak NATO tagországok, amelyeknek pénzüik van, de helikopterük nincs (vagy túl drága lenne modernizálni a saját egységeket), illetve vannak NATO tagországok, amelyeknek nincs pénze, de vannak felújításra szoruló helikopterei. Tipikusan az Észak-Atlanti Szövetség nyugati állami tartoznak az első körbe, és a kelet-európai államok a másodikba.

A két kezdeményezés viszonyát nehéz pontosan definiálni, de a rendelkezésre álló források alapján úgy tűnik, hogy a brit-francia pénzügyi alap biztosítaná a kelet-európai tagországok részéről felajánlott helikopterek nagyjavítását és modernizációját, cserébe a rendbe hozott gépeket a személyzettel együtt a tulajdonos országnak két éven át működtetnie kell Afganisztánban a saját költségén.⁶ *Multinational Helicopter Initiative*-hez tíz ország csatlakozott és 26 millió euróval rendelkezik, ebből kezdik meg a felajánlott helikopterek felújítását és modernizációját (elektronikai modernizáció, új kommunikációs rendszer stb.) képessé téve őket például éjszakai repülésre.⁷ A cseh kezdeményezés arra vonatkozik, hogy kidolgozza a koncepcióját egy többnemzeti helikopteres egység működésének, abból az alapfeltevésekből kiindulva, hogy az egyes nemzetek modernizált helikopterei közösen fognak tevékenykedni Afganisztánban.⁸

Magyarország mindkét programhoz csatlakozott. A MHI felé két *MI-24*-es és két *MI-17*-es helikoptert ajánlottunk fel, ám csak a szállí-

⁶ *Allies sign declaration of intent for HIP helicopter initiative*. NATO News, 2009. október 23. http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_58509.htm deployment-related activities

⁷ *International security cooperation*, British Embassy Prague, <http://ukinczechrepublic.fco.gov.uk/en/about-us/working-with-czech-republic/international-peace-security/case-by-country/uk-in-afghanistan/intern-security-coop>

⁸ *Helicopter Initiative Seminar*. Ministerstvo obrany, <http://www.army.cz/scripts/detail.php?id=13376>

tóhelikopterekre volt igény, amelyek felújítására és modernizációjára nyolcmillió eurót irányoztak elő. Magyar részről a két helikopter üzemeltetése, illetve a „hozzá tartozó” 35-40 fős állomány két éves kiküldése számítások szerint 8-10 milliárd forintba kerülne. Csak az összehasonlítás kedvéért 2009-ben, az akkor 340 főnyi magyar kontingens 5,6 milliárd forintba került évenként.⁹ A program beindításáról várhatóan a közeljövőben fog döntés születni. A cseh kezdeményezés kapcsán fontos előrelépés volt, hogy 2009. október 23-án kilenc ország szándéknyilatkozatot írt alá a program megvalósításáról. A hivatalos kommunikáció szerint a szándéknyilatkozat biztosítja a politikai mandátumot a konkrét feladatok elkezdéséhez.¹⁰

Azok a NATO tagállamok, amelyek Afganisztán legveszélyesebb déli részén állomásoztatják erőiket természetesen határozottabb és gyorsabb eredményt hozó beszerzéseket is végrehajtottak. Nagy-Britannia meglévő 55 *CH-47 Chinookja* mellé további 22 darabot vásárolt a gyártó *Boeing* vállalatától, az első példányok 2012-ben fognak megérkezni. A teljes brit helikopterflottára 2010 és 2020 között hatmilliárd fontot szándékozik fordítani a brit kormány.¹¹

Kanada ennél rosszabb helyzetben volt, mert a hidegháborút követő fegyverzetcsökkentési hullám részeként, 1990-91-ben a meglévő *CH-47D* szállítóhelikoptereit eladta Hollandiának. A 2006-ban Kandaárba települt kanadai szárazföldi erők súlyos veszteségeket szenvedtek, egy időben, arányaiban Kanada szenvedte el a legnagyobb veszteségeket az emberéletek tekintetében. Az ország afganisztáni szerepvállalását 2008-ban áttekintő független, ún. *Manley-jelentés* egyenesen kimondta, hogy a kormánynak vagy pótolnia kell a szállítóhelikoptereket, vagy fel kell hagynia a misszióval. A kormány válaszul három lépcsős tervet dolgozott ki, amely keretében első lépésként egy kereskedelmi cégtől bérelt kapacitást rövid távra. Ezzel párhuzamosan vásárolt hat *CH-47D*-t az Egyesült Államoktól, és – harmadik lépésként – megrendeltek 15 darab *CH-47F*-t a Boeingtől, másfélmilliárd kanadai dollárért. A szerződést 2009-ben írták alá, a szállítási határidő 2013-14 lesz, addig a használt *Chinookok* biztosítják a kanadai haderő mozgékonyágát.¹² A sors fin-

⁹ *Tűzharcban edzett magyarok*. Népszabadság, 2010. március 31. 1.

¹⁰ Magyarország mellett Szlovákia, Csehország, Lengyelország, Albánia, Norvégia, Nagy-Britannia, Törökország és Spanyolország csatlakozott a kezdeményezéshez. Allies sign declaration of intent for HIP helicopter initiative

¹¹ *MoD Boosts Military Helicopter Fleet by 40 Percent*. Defence IQ, 2010. január 26. <http://www.defenceiq.com/article.cfm?externalID=1831>

¹² *On The Verge: Canada's \$4B+ Program for Medium-Heavy Transport Helicopters*. Defence Industry Daily 2010. április 14.

tora, hogy az eredetileg az afganisztáni misszió miatt történt beszerzés a leszállítás időpontjára oka fogyottá fog válni, mivel 2008 szeptemberében a kanadai kormány bejelentette, hogy 2011-ig kivonja csapatait. Az az mire az első új Chinook helikopterek rendszerbe állnak, már nem kell őket Afganisztánba küldeni.

A „legegyszerűbb” megoldást a hiányok csökkentésére talán az *Egyesült Államok* alkalmazta. Mivel a saját erőforrások szűkösnek bizonyultak, ezért a *Pentagon* jókora mértékben kiszervezte a helikopteres szállítási feladatokat egy részét. Az *Evergreen International Aviation* 2010 márciusa és novembere között 20,1 millió dollárért kapott megbízást személy- és áruszállítási feladatokra Afganisztánban az amerikai erők részére. A *Blackwater/Xe* katonai magánvállalathoz köthető *Presidential Airways* helikopterei, ugyanilyen feladatokra, ugyanerre az időtávra 39,5 millió dollárért kaptak megbízást. Az *Evergreen International*-nek emellett egy másik érvényes szerződése is van az amerikai haderővel. Eszerint 2009 és 2013 között 158,4 millió dollárért kapott megbízást szállítási feladatokra.¹³ A *Pentagon* helikoptereket bérel a kolumbiai *Vertical de Aviacion*-tól is. A cég 14 darab Mi-8/Mi-17-es forgószárnyast használ, és a vállalat weboldala szerint az egyetlen olyan magánvállalkozás, amely keleti-európai technikát üzemeltetve szerződéses viszonyban állhat a *Pentagon*nal.¹⁴

Az egyes országok – saját vagy szerződéses – szállító helikopterei mellett a *NATO* is több céggel van szerződésben. Ezek a cégek legye- nek a nyugati világból vagy az egykori szocialista országokból, a *MI-8/17* típusait repülik. Az brit *Mesopotamia Group LLC/Jingle Air*, a moldáv *Pecotox-Air*, vagy az orosz *Vertikal-T* általában kelet-európai személyzettel repülve, szintén a bázisok logisztikai utánpótlására és személyszállításra szerződtek.¹⁵

<http://www.defenseindustrydaily.com/on-the-verge-canadas-47b-program-for-mediumheavy-transport-helicopters-02390/>

¹³ *Allies Absent in Afghanistan - Helicopters Hired*. 2010. március 25.

<http://www.defenseindustrydaily.com/Allies-Absent-in-Afghanistan-Helicopters-Hired-05366/>

¹⁴ *Vertical de Aviacion*, http://www.verticaldeaviacion.com/vertical_e.html

¹⁵ *NATO outsources additional airlift for Afghanistan*. 2008. január 19.

<http://www.thedailystar.net/story.php?nid=19772>; *Six Ukrainians die on Moldovan chopper in Afghanistan*, *Kyiv Post*, 2009. július 14.

<http://www.kyivpost.com/news/world/detail/45230/>; *Safety of Russian Planes in Afghan War Questioned*, 2009. augusztus 10.

http://www.ocnus.net/artman2/publish/Defence_Arms_13/Safety_of_Russian_Planes_in_Afghan_War_Questioned.shtml

Helikopterek északon

A magyar *Tartományi Újjáépítési Csoport az Északi Regionális Parancsnokság (Regional Command North)* alá tartozik, amelynek irányítását *Németország* látja el. A résztvevő nemzetek közül ebben a régióban a *Bundeswehr* és *Norvégia* rendelkezik helikopterekkel. Jelenleg hat darab német *Sikorsky CH-53GS/GE* nehéz szállító helikopter áll rendelkezésre a *mazar-i sarifi* reptéren szállítási, *MEDEVAC* (egészségügyi mentés) és *CSAR* feladatokra. A norvég helikopterek a *Meymanah-i PRT CASEVAC* és *MEDEVAC* feladatait hivatottak ellátni.

Bell 412HP, a *MEDEVAC* „kísérőhelikoptere” a *Meymanah-i PRT* hangárában. (Forrás: A szerző felvétele)

Németország az 1960-as években kezdte el tervezni meglévő szállítóhelikopter flottájának cseréjét, amelynek eredményeként a *Bundeswehr* végül a *Sikorsky* cég *CH-53D Sea Stallion* helikopterei mellett döntött. Két darabot vásároltak az Egyesült Államoktól, a többi forgószárnyast *Németországban* gyártották le (innen a *G*, mint *Germany* elnevezés). A 108 helikopter első példányai 1973-tól kerültek a *Bundeswehr*-hez. Ebből a *CH-53G* állományból a 90-es évek elején 20 darabot modernizáltak *CH-GS* jelzéssel, képessé téve őket éjszakai és

földfelszín-közeli repülésre, valamint külső üzemanyag póttartályokat szereltek fel rájuk. A fejlesztésekre elsősorban azért volt igény, mert a hidegháború végével Németország egyre több nemzetközi katonai misszióban (ENSZ, NATO, EU) vett részt, és az itt felmerült igényekhez volt szükség modernizált forgószárnyasokra. A teljes CH-53-as flottából csak az említett 20 darab CH-53GS tevékenykedhetett idegen környezetben, ám ezeknek csak fele-harmada volt általában műveleti területen. A többi kiképzési feladatok, vagy a magas műveleti ütem eredményeként szükségessé vált karbantartás miatt Németországban volt.¹⁶

Az ISAF tevékenységének kiterjesztése Afganisztánban 2006-ban vette kezdetét, ekkor kezdte meg a Bundeswehr a frissen létrejött Északi Regionális Parancsnokság vezetését is. Kezdetben négy CH-53G/GS (annak ellenére, hogy a CH-53G-k nem voltak korábban missziós feladatokra felkészítve) biztosította a teljes régióban a helikopteres feladatok ellátását, ám ez idővel kevésnek bizonyult. Valószínűleg ez a tény indokolhatta 2008 nyarán újabb hat darab CH-53G modernizációját 24 millió euróért (a határidő 2009 novembere volt).¹⁷ A CH-53GE (a tervekkor még a GSX) gyakorlatilag ugyanazokon a fejlesztéseken ment keresztül mint a CH-53GS. A nemzetközi missziókban használható flotta mérete így 26 helikopterre emelkedett, és nem sokkal később a Bundeswehr újabb két helikopterrel, hatra növelte a Mazar-i Sáriiban települt szállítóhelikopterek számát.

¹⁶ *Germany Plans CH-53 Upgrade for Afghanistan*, Aviation Week, 2008. május 26.
<http://www.aviationweek.com/>

¹⁷ *Germans Prepare CH-53G Helicopters for Afghanistan*. Ottawa Citizen, 2008. augusztus 13.
<http://communities.canada.com/OTTAWACITIZEN/blogs/defencewatch/archive/2008/08/13/germans-prepare-ch-53g-helicopters-for-afghanistan.aspx>

Német CH-53GS helikopter. (Forrás: A szerző felvétele)

A Bundeswehr helyzete kicsiben jól példázza az európai NATO tagországok problémáját. Hiába van több ezer helikopter ezekben az országokban, ha azok közül sokkal kevesebb van felkészítve és modernizálva a veszélyesebb nemzetközi missziókba történő igénybevételre. Németország, tekintettel a jövőben is várható igényekre a már 92 darabra csökkent flottából 82 egységet fog felújítani 2013-ig. Ebből 40 darabot CH-53GA elnevezéssel 520 millió euróért fognak modernizálni (fedélzeti navigációs- és műszerberendezés, elektronikai, kommunikációs rendszerek, FLIR, extra üzemanyag tartályok, önvédelmi rádióelektronikai harceszközök) újabb 6000-10000 repülési órával meghosszabbítva a helikopterek teljes műszaki üzemidejét.¹⁸

Az Afganisztánban használt német helikopterek közül eddig kettő szenvedett katasztrófát. A második alkalommal, 2007-ben, egy MEDEVAC bevetés során hajtott végre kényszerleszállást a helikopter az északi régió nyugati részén, Badgisz tartományban. Mivel az ellenállók aktivitása miatt lehetetlen volt a szerkezet megmentése, az ISAF erői megsemmisítették a helyszínen. A CH-53G/GS/GE/GA afganisztáni alkalmazásának – minden modernizációja ellenére – talán legkomolyabb

¹⁸ *Eurocopter celebrates maiden flight of CH-53GA right on schedule.* Eurocopter weboldala, 2010. február 10.
http://www.eurocopter.com/site/FO/scripts/myFO_publication.php?news_id=657&lang=EN; *Germany Upgrading Its CH-53G Helicopters.* Defence Industry Daily, 2010. február 11.
<http://www.defenseindustrydaily.com/germany-eur-520m-to-upgrade-40-ch53g-helicopters-03061/>

hátránya, hogy Németország a CH-53D Sea Stallion licencét vásárolta meg annak idején, amely két hajtóművel rendelkezik. Ezt a típust eredetileg az amerikai tengerészgyalogság igényei szerint fejlesztette ki a Sikorsky cég olyan műveletekhez, amelyek a haderőnem működési sajátosságai szerint vízfelszín- és ahhoz közeli magasságban történtek. Később, miután a típus beváltotta a hozzá fűzött reményeket, és a légierő és a hadsereg is rendelt belőle, elkészült egy három-hajtóműves változat CH-53E jelzéssel. Ez a gép az extra hajtóműnek köszönhetően sokkal nagyobb teherbírásra képes és sokkal változatosabb éghajlati körülmények között képes repülni.

Az afganisztáni üzemeltetési körülmények, a magas tengerszint feletti magasság és a nagy meleg egyaránt negatívan befolyásolják a német helikopterek bevetettségének határait, csökkentve mind a hatótávolságot, mind a teherbíró kapacitást. A hat helikopter igénybevételére jellemző, hogy csak 2008-ban kb. 380 bevetést teljesített, mely során 1600 órát repültek.¹⁹

A Norvég légierő helikopterei „csak” 2008 óta vannak jelen Észak-Afganisztánban. Feladatuk a norvég PRT támogatása MEDEVAC feladatok végrehajtásával, és ennek megfelelően a PRT bázisán, *Maymana* városban települtek. A feladatra három darab *Bell 412SP (Sepeciel Performance)* helikoptert készítettek fel, illetve modernizáltak *HP (High Performance)* verzióra.²⁰ Ebből a típusból 19 darabot vásárolt Norvégia az 1980-as év elején, amelyből 18 darabot az országban gyártottak le. A *Bell 412SP*-k két századba vannak szervezve, az Afganisztánba telepített darabok attól a 720. századtól érkeztek, amelynek elsődleges feladata a norvég különleges erők szállítása.²¹ A három MEDEVAC feladatra felkészített helikopterből egy tartalék, egy kísérő-támogató feladatokat lát el felfegyverezve (lásd a fényképet), egy pedig, amely magára a mentő feladatra van kijelölve.

Észak-Afganisztán helikopterekkel való ellátottságát az elmúlt hónapok eseményei átalakították. Az Egyesült Államok 2009 januárja óta két alkalommal növelte csapatai létszámát Afganisztánban, és ennek keretében 2010 elejétől északra is folyamatosan érkeznek egységek. Sajtóhírek szerint mintegy ötezer katonára lehet számítani, akik leginkább a magyar jelenlét által is érintett Baghlan-Kunduz régióban települnek. Az új erőkkel amerikai szállító és harci helikopterek is fognak érkezni,

¹⁹ *Luftwaffe: Hohes Flugaufkommen in Mazar-e Sharif*. Flug Revue, 2009. szeptember. 1. <http://www.flugrevue.de/de/militaer/luftwaffe-hohes-flugaufkommen-in-mazar-e-sharif.6559.htm>

²⁰ *Bell 412 in Luftforsvaret*. Helis.com, <http://www.helis.com/database/modelorg/233/>

²¹ Rygge Airshow, <http://www.imageaviation.com/PhotoReports/2007/Rygge/Report.htm>

amelyek az amerikai szárazföldi alakulatokkal együtt jelentősen átrajzolják majd az erőviszonyokat. Az ISAF Északi Régió belül az amerikai erők létszámban kiegyenlítik, vagy meghaladják majd a német erőket (mind a katonák, mind a helikopterek tekintetében), Baghlan-Kunduz régióban pedig egyenesen többségbe fognak kerülni. Itt jelenleg mintegy 850 német és 240 magyar katona van és a beérkező ötezer amerikai katona többsége is ide fog települni. Az ellenállók és a kormányzati/ISAF erők viszonylatában szintén jelentős erőeltolódás lesz, amely a várható aktívabb amerikai fellépésnek köszönhetően valószínűleg az erőszak eszkalálódásával fog járni 2010-ben. Az első műveletek a friss erőkkel már elindultak 2010 áprilisában. Támogatásukra amerikai helikopterek települtek Kunduz városba, amelyek természetesen a magyar PRT és a magyar–amerikai OMLT lehetőségeit és MEDEVAC elérhetőségét is javítani fogják. A helikopterek létszáma állítólag a *Der Spiegel* című újság információi szerint 70 körül lesz, amelyből 57 helikopter biztos meg fog érkezni. Ez a hatalmas mennyiség pontosan jelzi, hogy az ide települt amerikai erőknek milyen tartalékaik vannak, és hogy milyen lendülettel akarnak nekifogni a régió rendbetételéhez.²² Egyes hírek szerint az ISAF annak lehetőségét is vizsgálja, hogy a magyar PRT (Pul-i Khumri) vagy az OMLT táborában (Kilagay) is állomásozzanak majd forgószárnyasok.

Helikopterek az afgán fegyveres erők alkalmazásában

Az afgán légierő, csakúgy mint az afgán hadsereg (*Afghan National Army, ANA*) viszonylag későn került a nemzetközi közösség fókuszába. Miközben 2001 után a meglévő fegyveres milíciákat feloszlatták, illetve integrálni próbálták a frissen létrejött hadseregbe, a tervszerű kiképzésre és felszerelésre kevés figyelmet fordított az ISAF. Ez a probléma csak akkor kapott nagyobb figyelmet, amikor az Egyesült Államok felismerte, hogy az afgán ellenállás elleni sikeres tevékenységhez – sok más mellett – egy szervezett és működő afgán fegyveres erőre is szükség van.

Az ANA létszámát 2001-ben 70000 főben határozta meg a nemzetközi közösség (azóta tovább emelték 134000, majd 240000 főre), de a kiképzés nagyon lassan haladt. Az első *kandak (zászlóalj)* 2003 elején jött létre, de 2007 tavaszán még mindig csak mintegy 40000 katona

²² Karzai, *McChrystal Declare German Deployment Area a Crisis Zone*, *Der Spiegel*, 2010. április 12. <http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,688552,00.html>

szolgált a hadseregben, általában alacsony fizetésért, rossz felszereltséggel.²³

A szárazföldi erők mellett az afgán légierő újjászervezése is megkezdődött. Hivatalosan az Afgán Hadsereg részeként (*Afghan National Army Air Corps, ANAAC*) újjászervezése is megkezdődött. Bár az afgán légierő kifejezés ebben a kontextusban félreérthető, hiszen nem önálló, hanem az afgán hadsereg egyik alkotó eleme, az egyszerűség kedvéért a tanulmányban szinonimaként fogom használni. Az ANAAC gerincét a korábbi időszakból megmaradt Mi-17-es szállítóhelikopterek alkották. A szovjet megszállás időszaka alatt Afganisztán mintegy 500 repülőeszközzel (ebből mintegy kétszáz volt helikopter) rendelkezett, amelyek száma polgárháború alatt minimálisra csökkent.²⁴ A szélsőséges éghajlati, politikai, infrastrukturális viszonyok egyébként sem kedveztek semmilyen komolyabb haditechnikának, amit súlyosbított az is, hogy a gépek karbantartásáért felelős szakembergárda nagy része is elhagyta az országot a baloldali afgán rezsim 1992-es bukása után.

Szinte csodával határos az a tény, hogy az ezredfordulón, a tálib rendszer idején még volt az országban néhány repülni képes Szu-17/22-es és a Mig-21-es, ám ezek is megsemmisültek az amerikai légicsapások következtében. Valamivel jobb volt a helyzet a helikopterek tekintetében, amelyekből mind a tálibok, mind az *Északi Szövetség* kezében több darab is használatban volt. A *Tálibán* 2001 októberében még négy Mi-17-est menekített át Pakisztánba, amelyeket aztán a hatóságok lefoglaltak.²⁵

A tálib ellenes erők megmaradt forgószárnyasai jelentették a későbbi afgán légierő magját, ám az állomány fejlesztésére sokáig nem került sor. Az afgán kormánynak nem volt rá pénzügyi fedezete, a nemzetközi közösség, elsősorban az Egyesült Államok pedig nem foglalkozott a kérdéssel. A szállító és harci eszközök hiánya csak akkor vált nyilvánvalóvá, amikor az ANA helyzete is egyre nagyobb figyelmet kapott a nemzetközi erők részéről. Az afgán hadsereg kiképzésével és felszerelésével kapcsolatos feladatokra az Egyesült Államok a *Combined Security Transition Command Afghanistan (CSTS-A)* szervezetet hozta létre, és

²³ SAMUEL CHAN: *Sentinels of Afghan Democracy: The Afghan National Army*. 2007. június 1. S. Rajarathnam School of International Studies, No. 128. 6.

²⁴ *Afghan air force flies again on Soviet warhorses*. Reuters, 2010. április 5.
<http://www.reuters.com/article/idUSTRE6340ZU20100405>

²⁵ *Rebel Strikes Cripple Taliban*. Pittsburgh Post-Gazette, 2009. október 5.
<http://news.google.com/newspapers?nid=1129&dat=20011009&id=ApoNAAAIBAJ&sjid=fnADAAAIBAJ&pg=4493,5650076>

ezen belül működik a 2007-ben létrehozott *Combined Air Power Transition Force (CAPTF)* az ANAAC hiányosságainak a kezelésére.²⁶

A nagyobb figyelem és a feladatra biztosított források hamar meghozták az eredményét. Amíg a kiképző szervezet első évében mindössze 13 repülőeszköz állt az afgán légierő rendelkezésére, addig ez a szám 2008-ban 34-re, 2010 tavaszán pedig 46 darabra nőtt.²⁷

A tervek szerint 2016-ra a jelenlegi 3100 fős létszám 7250-re nő, és mintegy 139 repülőeszköz lesz az ANAAC birtokában. A Combined Air Power Transition Force feladata azonban nem csak abból áll, hogy megvásárolja az előre tervezett repülőeszközöket és kiképezze rá a pilótákat és a kiszolgáló személyzetet. A szervezet felelős a szükséges kiszolgáló infrastruktúra hálózat felépítéséért. Nemcsak a pilótákat kell mentorálnia, hanem a légibázisok operatív működtetéséért felelős állományt is. A költségekre az Egyesült Államok öt milliárd dollárt irányzott elő, ebből fedeznek minden beszerzést, fejlesztést, kiképzést stb.²⁸

A repülőeszközök többségének a beszerzését az Egyesült Államok vállalta magára. A meglévő *An-26*, *An-32*-es gépparkot rövidtávú igények miatt további négy ukrán *An-32*-vel egészítették ki 2008-ban, de ezzel párhuzamosan húsz darab használt *C-27 Spartan* beszerzése is elindult (ebből kettő VIP feladatokra). Az első két felújított *C-27 Spartan* példányt már le is szállították, és mire az összes megérkezik 2012-re, a teljes *Antonov* flotta kivonásra kerül. A helikopterek tekintetében az USA 58 darab használt és új *Mi-17v5*-t beszerzésével számol, s az első darabok megrendelése és leszállítása már meg is történt. További három darab VIP feladatokra átalakított *Mi-17DV* helikoptert az USA Szlovákiától rendelt meg, s ezek is leszállításra kerültek 2008-ban. Az Egyesült Arab Emírátságok tíz darab felújított *Mi-17*-st adományozott Afganisztánnak.²⁹

Az Egyesült Államok az elmúlt három évben komoly és sietős erőfeszítéseket tett a *Mi-17*-es flotta és az afgán hadsereg légi mobilitásának megteremtése érdekében. A rendelkezésre álló források alapján úgy tűnik, hogy a nemzetközi piacon minden megvásárolható használt vagy új

²⁶ Mind a CSTS-A, mind a CAPTF 2009 áprilisa óta a NATO kiképzési missziójának (NATO-A) lett a része. *Afghan Air Corps Vital to Country's Security*, ISAF, 2010. március 25. <http://www.isaf.nato.int/en/article/news/afghan-air-corps-vital-to-country-security.html>

²⁷ *Transition Command Helps to Build Afghan Air Corps, Transition Command Helps to Build Afghan Air Corps*, 2008. december. 18.

²⁸ *Afghan National Army Air Corp (ANAAC) Order of Battle update: August 2009*, Longwar Journal, 2009. augusztus 24.

<http://www.longwarjournal.org/archives/2009/08/afghan-national-army-2.php>

²⁹ ANTHONY CORDESMANN: *Winning in Afghanistan*, CSIS, 2008. március 11. 91.

helikoptert megvásárolt, így nem állítható biztosan például, hogy mind az 58 Mi-17-es helikopter valóban a tervezett v5 modifikáció lesz.³⁰

A Cseh Köztársaság hat-hat Mi-17 és Mi-35-ös helikoptert adományozott Afganisztánnak. Ezeknek a forgószárnyasoknak az első példányai – miután az USA finanszírozásával 38 millió dollárért nagyjavításon estek át – 2007 decemberétől érkeztek meg a közép-ázsiai országba.³¹ Csehország emellett egy légi *Műveleti Tanácsadó és Összekötő Csoportot (AIR OMLT)* is kiküldött *Kabulba*, amely a *CAPTF* részeként folytatja az afgán pilóták és kiszolgáló személyzet felkészítését (Magyarország 2010 áprilisától *MH Légi Kiképzést-támogató Csoport* néven hasonló egységet küldött ki a *CAPTF*-hez). A hat Mi-35-ös, kiegészülve az ANAAC birtokában levő másik három harci helikopterrel 2013-ig lesz rendszerben tartva. Ezt követően további üzemidő meghosszabbításra nem fog sor kerülni, hanem kivonják őket, és a helyüket a tervek szerint Mi-17v5-k fogják átvenni.³²

Az afgán légierő szervezeti felépítését tekintve az afgán hadsereg egyes hadtesteinek elhelyezkedését képezi le. Az első ezred természetesen Kabulban került felállításra, és itt van a kiképzés központja is. 2009 októberében létrejött Kandahárban az amerikai mentorálás mellett működő második ezred is, egyelőre 250 fővel két MI-17-es és négy Mi-35-ös helikopterrel.³³ A *CAPTF* eddig százmillió dollárt költött az afgán légierő ottani létesítményeinek (barakkok, hangárok, raktárak stb.) kiépítésére, fejlesztésére, és várhatóan még további összegeket fog áldozni, mivel a teljes létszám (pilóták és kiszolgáló személyzet) 1200 fő körül lesz.³⁴ Az utolsó, harmadik ezred a *Herát* melletti *Shindand* légi bázison fog működni, ahol egy kiképző bázis is működni fog a *NATO Afganisztáni Kiképző Műveletének (NTM-A)* keretein belül.³⁵ A három ezred mellett Dzsalabadban (keleti régió) és Mazar-i Sárifban (északi ré-

³⁰ Lásd ezen képek alapján, orr és fark: <http://theasiandefence.blogspot.com/2009/11/usa-delivers-new-mi-17-helicopters-to.html>

³¹ *CSTC-A refurbishes donated helicopters, helps build Afghan Air Corps*, U.S. Central Command, 2008. december 18. <http://www.centcom.mil/en/press-releases/cstc-a-refurbishes-donated-helicopters-help-build-afghan-air-corps.html>

³² *Afghan National Army Air Corp (ANAAC) Order of Battle update*: August 2009.

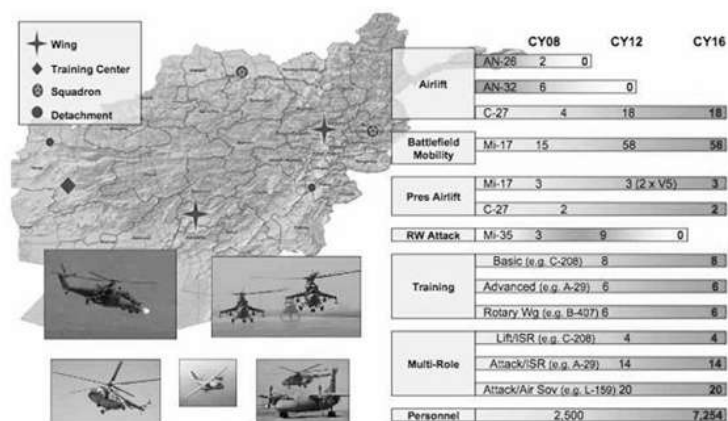
³³ A datum: <http://www.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/api/api10/spr10/boera.html>, a többi: <http://www.ntm-a.com/news/categories/aircorps/72-anaac-kandahar-air-wing-doubles-aircraft-numbers?lang=>

³⁴ *Afghan air force flies again on Soviet warhorses*, Washington post, 2010. április 5. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/04/05/AR2010040501085.html>

³⁵ *Afghan air force struggles to take off*, AP, 2010. április 12.

<http://www.google.com/hostednews/ap/article/ALeqM5gVrwLiz3YQwrHqHOE8zUrdIE4ozgD9F0V4IG2>

gió) egy-egy repülőszázad, Herátban és Gardezben egy-egy részleg fog működni a későbbiekben.³⁶

Forrás: Anthony Cordesmann: *Afghan Security Forces*, CSIS, 2009. november 4. 35.

A légierő – miként a biztonsági erők minden más része – számos problémától szenved az általános pénztelenségen kívül. A pilóták átlagéletkora negyvenöt év, a fizetés alacsony (a pilóták 200-300 dollárt kapnak havonta), az általános írástudatlanság miatt nehezen lehet lépést tartani a növekvő emberi erőforrás igényekkel. 2007 óta az ANAAC legalább három MI-17-es és egy An-32-est veszített el, a rendelkezésre álló források szerint egyiket ellenséges tevékenység következtében.

Mindezek ellenére vannak eredmények is. Az ANAAC a 2010. februári *Operation Moshtarak* keretében hajtotta végre első teljesen önálló repülését. Két afgán Mi-17-es szállított katonai parancsnokokat és újságírókat Kandahárból a hadművelet körzetében, míg két Mi-35 biztosította a szállítóhelikoptereket. „Egyszerű” szállítási, mentési feladatokat már korábban is végrehajtottak afgán pilóták mindenféle nyugati mentorálási jelenlét nélkül, de ez volt az első alkalom, hogy műveleti te-

³⁶ *Department of Defences Bloggers Roundtable with U.S. Air Force Brigadier General Michael R. Boera, Commanding General Combined Air Power Transition Force, NATO Training Mission-Afghanistan.*

2010. március 25.

http://www.defense.gov/Blog_files/Blog_assets/20100325_Boera_transcript.pdf

rületen tevékenykedtek.³⁷ Az ANAAC végrehajtotta első MEDEVAC műveletét, és szinte teljes mértékben sikerült átvennie és biztosítani az ANA légiszállítási igényeit. Azaz a nemzetközi erőknek csak a legszükségesebb esetekben kell repülőgépet vagy helikoptert biztosítani az afgán parancsnokok vagy csapatok szállítására.

A CAPTF számára egyelőre nem cél, hogy az afgán légierő azonnal alkalmassá váljon minden feladat végrehajtására. Első lépésben a hadszíntéren belüli szállítás, légi mozgékonyaságú műveletek, a konvojkísérés, -biztosítás és a MEDEVAC képesség elsajátítása volt a cél. Ezt követően került sor légi tűztámogatás végrehajtására és együttműködés kialakítására az előretolt légiirányító szolgálattal, valamint légimozgékonyaságú alakulatok (*air assault*) műveleteibe való bevonásukra. Két-három év múlva lesznek képesek az ANA támogatására különleges műveletek, felderítés és improvizált robbanóeszközök elleni feladatok végrehajtása során.

A fekete helikopterek

Az afganisztáni helikopterek kérdésének egy sajátos területe azok a pletykák, miszerint tálib csoportokat rejtélyes helikopterek hoznak fel északra. Az egész ötlet innen nyugatról nyilvánvalóan összeesküvés-elméletnek látszik, ám egy harminc éve háborúban traumatizálódott ország lakosságától sosem idegen. A szerzőnek lehetősége volt a jelenségre több forrásból (nyugati és afgán egyaránt) is rákérdezni utolsó, 2009. novemberi baghláni kutatóútja során, és a helyszínen mindenki elfogadta a rejtélyes helikopteres berepülések tényét.

A nemzetközi sajtóban 2009 nyarán kapott nyilvánosságot az a szóbeszéd, miszerint Észak-Afganisztán több tartományában (Szamangan, Baghlán, Kunduz) valamiféle helikopteres logisztikai folyosót működtetnek az ellenállók.³⁸ Ezen keresztül érkeznek délről az új tálib parancsnokok, az élelmiszer- és fegyver utánpótlás, valamint sebesülteket menekítenek ki ilyen módon. A legendák része az is, hogy az afgán biztonsági erők egyes tagjainak „személyes tapasztalatai” szerint a biztonsági erők által bekerített ellenállóknak váratlanul utánpótlás érkezett helikopterrel vagy kimenekítették őket.³⁹

³⁷ *Afghan Air Corps Crews Conduct Independent Flight Operations*. NTM-A, 2010. február 16. <http://www.ntm-a.com/news/categories/aircorps/105-all-afghan-anaac-crews-conducts-flight-operations?lang=>

³⁸ *Helicopter Rumour Refuses to Die*, IWPR, 2009. november 2. http://www.iwpr.net/?p=arr&s=f&o=356886&ape_state=henparr

³⁹ *Helicopter Rumour Refuses to Die*, IWPR, 2009. november 2. http://www.iwpr.net/?p=arr&s=f&o=356886&ape_state=henparr

A helikopterek létezését még *Hamed Karzai* afgán államfő is felvette 2009 októberében. Hasonló értelemben nyilatkozott *Mohamed Omar kunduzi*, és *Mohamed Barakzai* azóta leváltott baghláni kormányzó is. Konkrét személyek, vagy csoportok említése nélkül, de mindhárom vezető azt állította, hogy terroristák (*al-Kaida*, *Üzbegisztáni Iszlám Mozgalom*) és a tálibok érkeztek ezeken a gépeken északra. Az amerikai nagykövet (és korábbi ISAF főparancsnok) *Karl Eikenberry* és az afgán titkosszolgálat (*NDS*) *Amrullah Szalem*, ennek ellenkezőjét állították, mondván ezek a berepülések kitalált történetek.⁴⁰

Baghlán tartományban azonban a nézetek tovább élnek. *Szlankó Bálint* újságíró 2010 februárjában tett látogatása idején a helyiek még mindig kész tényként kezelték bizonyos „fekete helikopterek” létezését, amelyek vagy amerikaiak, vagy britek, és mindig az ellenállóknak segítenek.⁴¹

A szerző helyszíni beszélgetései során olyan emberekkel találkozott, akik maguk nem látták a gépeket, de több olyan személlyel, faluvezetővel beszélt, akik szemtanúi (vagy a sötétség miatt inkább fültanúi) voltak ezeknek az éjszakai berepüléseknek. Mert a helikopterek mindig éjszaka érkeztek, előfordult, hogy több alkalommal is fordultak az adott napon. A helyszín mindig Baghláni-Dzsadid és Dahane-e Ghorí járás, az a két terület, amely az afgán ellenállás irányítása alatt van már legalább egy éve, és ahol a Tálibán központjából, a pakisztáni Kvettából kinevezett, és kiküldött árnyékkormányzók működnek.

Azok között, akik elfogadják a helikopterek létezését, általános az egyetértés, hogy:

- a táliboknak nincsenek saját helikopterei,
- a földrajzi, éghajlati viszonyok miatt a helikopterek nem jöhetnek külföldről.

Afganisztán északi szomszédjai a kabuli kormány és az ISAF szövetségesei. *Irán* túl messze van, *Pakisztán* felől pedig a *Hindukus* hegység 3000-4000 méter magas hegyei teszik lehetetlenné a berepülést. Ráadásul az éjszakai repülés a tájékozódás miatt alapos felkészítést és magasfokú jártasságot kíván. Kizárva az ISAF egységeit, két szervezet rendelkezhet még helikopterekkel:

⁴⁰ ANDREW MCGREGOR: *Karzai Claims Mystery Helicopters Ferrying Taliban to North Afghanistan*, *Terrorism Monitor* Vol. 7. No. 33., 2009. november 6.
http://www.jamestown.org/programs/gta/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=35706&tx_ttnews%5BbackPid%5D=412&no_cache=1

⁴¹ *Fekete helikopterek*, *Dróton túl* blog. 2010. február 18.
http://drotontul.blog.hu/2010/02/18/fekete_helikopterek

- *Afgán Nemzeti Biztonsági Erők* (a hadsereg és a rendőrség, határőrség, nemzetbiztonsági szolgálat)
- Nemzetközi hadszintér-ellátó, magán katonai cégek (kontraktorok), és szállítási vállalatok

Az afgán biztonsági erők kapcsán az általános korrupció és egyes rendőri katonai vezetők kétes korábbi kapcsolatai miatt elvileg létezhet annak lehetősége, hogy innen kerülnek felhasználásra helikopterek. Baghlán tartományban 2009 nyarán az Andarab-völgyben lezuhant az afgán hadsereg egyik MI-17-es helikoptere, fedélzetén több ANA tisztel. Helyi források szerint a repülést senki sem engedélyezte, Mazar-i Sárifban a 209. ANA hadtest főparancsnokságán senki sem tudott a repülés tényéről, az esetleges úticélról.

A holland székhelyű *Supreme* hadszintérellátó-cég, amely a Pul-I Khumriban működő magyar Tartományi Újjáépítési Csoporttal is szerződésben áll, szintén működtet Mi-8/17-es helikoptereket, ukrán személyzettel. Ezek egyike 2009 nyarán Logar tartományban zuhant le.⁴²

A „fekete helikopterek” legendájával sajátosan cseng össze, hogy a már említett kolumbiai Vertical de Aviacion ilyen gépet(ket) is használ. A *Honvédelmi Minisztérium* honlapján található beszámoló szerint, amikor az ISAF egyik amerikai parancsnokát hozták Pul-i Khumriba, ilyen helikopterrel érkeztek.⁴³

⁴² *Contractor helicopter missing in Afghanistan*, CNN, 2009. november 26.

<http://www.cnn.com/2009/WORLD/asiapcf/11/26/afghanistan.missing.helicopter/>

⁴³ *Kétszillagos látogatás*. Honvédelmi Minisztérium weboldala, 2010. március 10. http://www.hm.gov.hu/honvedseg/missziok/afganisztan_prt/ketszillagos_latogatás

A Vertical de Aviacion Mi-17-es helikoptere. (Forrás: www.hm.gov.hu)

Az eset abból a szempontból hátrányos a nemzetközi közösség számára, hogy a helyi lakosság az akciók mögött az amerikai vagy brit erőket sejteti, ami az ISAF számára egyértelműen hitelességi problémát jelent. Ezeknek a „városi legendáknak” a terjedésében az is szerepet játszhat, hogy az északon tevékenykedő amerikai különleges erők tagjai nem egyszer helyi ruházatba, hosszú szakállal, „afgán kinézetben” bukkannak fel és hajtanak végre akciókat. Ha figyelembe vesszük, hogy az említett kolumbiai Vertical de Aviacionnak régóta tartó együttműködése van az amerikai különleges erőkkel (lásd a weboldalukon történő utalást az *USSOCOM*-ra), akkor akár készen is van a pletykák valóságalapja: fekete helikopterekkel érkező, afgánnak látszó személyek hajtanak végre akciókat afgánok ellen.

LIPPAI PÉTER:

Az MH PRT-2 Afganisztánban

Mi is az a PRT?

Noha Magyarország már 2002 óta jelen van a *NATO ISAF (International Security Assistance Force)* kötelékében, az első nagyobb magyar kontingens 2004 augusztusától szolgált Afganisztánban. Az úgynevezett *Magyar Honvédség (MH) Könnyű Gyalogszázad* több váltásban oldotta meg igen változatos és felelősségteljes feladatait. A század főként Kabulban és annak környékén került alkalmazásra.

Noha a *PRT-k (Provincial Reconstruction Team – magyarul: Tartományi Újjáépítési Csoport)* alapfelfogása az emberiség viharos történelmében már korábban is fellelhető, az afganisztáni első PRT-t mégis csak 2003 elején hozták létre az amerikaiak a Paktia tartományban található Gardez városában, az ország DK-i részén. A PRT-k létrehozásának fontos magyarázata az lehet, hogy a tálib rendszer megdöntése után az ország újjáépítéséhez nem álltak rendelkezésre korlátlanul a pénzügyi és személyi források. Az már korábbi konfliktusok során is egyértelművé vált, hogy a katonai győzelem nem elegendő egy olyan országgal, vagy ország által támogatott szervezettel szemben, amely komoly fenyegetést jelent a nemzetközi közösség biztonságára. A háború megnyerése után egy, a nemzetközi szabályoknak megfelelően működni képes államot kell létrehozni a „legyőzött” országban. Ellenkező esetben a gyorsan megjelenő anarchia még komolyabb veszélyt jelenthet, mint a megelőző rezsim. Ez különösen igaz Afganisztán esetében, ahol decentralizált anarchikus viszonyoknak „történelmi hagyományai” vannak.

A „béke megnyerése” természetesen nem csak a katonák feladata, hiszen a fentebb említett területek fejlesztése nagyarányú civil erőforrásokat és szakismereteket feltételez. Ugyanakkor a háború utáni hatalmi vákuum szükségessé teszi a katonai jelenlétet, amelynek szükség esetén a civil elemek működésének biztonságát is szavatolnia kell. A stabilizáció megteremtése egy hosszú és fáradtságos folyamat, amelyet nagy odafigyeléssel és csak lépésről lépésre lehet megteremteni. A PRT-k létrehozásának egy fontos alapja az a felismerés, hogy a fejlesztést és újjáépítést nem elég a biztonság teljes megteremtése után megkezdeni, hanem már a minimális biztonsági feltételek meglétével, a biztonság további stabilizációjával párhuzamosan be kell indítani, mert önmaga is pozitívan tud hatni a biztonság erősítésére.

A PRT-k fő feladatának az afgán központi kormányzat támogatását, befolyásának erősítését határozták meg a biztonságos környezet megteremtése, a humanitárius segítségnyújtás és az újjáépítés elősegítésével. Amikor a biztonságos környezet megteremtéséről beszélünk, akkor nem csak a PRT saját biztonságát kell alatta értenünk. Miközben az általános közrend és közbiztonság megteremtéséhez is segítséget kell nyújtania az afgán kormányzati szervezeteknek, szükség esetén biztosítani kell a különböző nemzetközi szervezetek tagjainak védelmét is. Noha a fő célkitűzések továbbra sem változtak, de a módszerek és eszközök sokat finomultak az elmúlt években. Ugyanakkor nem szabad elfeledkezni arról sem, hogy a biztonság megteremtése és fenntartása nem a PRT-k, de még csak nem is az ISAF alapfeladata. Az ISAF leginkább közvetett támogatást kell, hogy nyújtson a biztonság megteremtéséhez, ami leginkább kiképzésben, felszerelésben és esetleges információk átadásában kell, hogy megnyilvánuljon. A biztonság megteremtésében való közvetlen részvétel csak igen körültekintően és megalapozottan kerülhet végrehajtásra, amelynek leginkább az önvédelmet kell szolgálnia.¹ Ellenkező esetben az afgánok az ISAF erőkre nagyon gyorsan ráragasztják a „megszálló” jelzőt.

2007-ben 25 PRT működött Afganisztánban, amelyek közül 12 amerikai vezetés alatt (*Operation Enduring Freedom – OEF*) tevékenykedett, míg a maradék 13 a *NATO ISAF* parancsnoksága alatt. Ezen utóbbiak egyike a magyar PRT is. Miközben az amerikai vezetésű PRT-k hivatalosan az afgán kormány felkérése alapján végzik munkájukat, addig a *NATO ISAF* vezette PRT-k *ENSZ* mandátum felhatalmazásával dolgoznak. (*ENSZ BT 1510.sz. határozata*) A PRT-k méretükben és nem egyszer koncepciójukban is lényeges eltéréseket mutatnak a helyi adottságok, valamint a résztvevő nemzetek elképzelései, katonai és gazdasági lehetőségei, valamint tapasztalatai alapján. Teljesen egységes koncepcióról tehát nem lehet beszélni, miközben az egyes PRT vezetésének alapelveit is folyamatosan igazítják az aktuális viszonyokhoz. Ennek a „rugalmasságnak” természetesen vannak előnyei és hátrányai egyaránt.

2006-ban megszületett a hazai parlamenti döntés arról, hogy Magyarország elvállalja egy tartományi újjáépítési csoport vezetését az Afganisztán központi részén elhelyezkedő Baghlan tartományban. A PRT vezetése többet jelent egy hagyományos értelemben vett békefenntartói feladatnál, mert eszközzrendszerénél fogva erőteljesebben célozza a gazdasági és társadalmi újjáépítést. Nagyon fontos hangsúlyozni az újjáépítés és fejlesztés tényét, amely jóval túlmutat a humanitárius segítségnyújtáson. A PRT-k létrehozása a válságkezelés egy új módszerét jelenti

¹ hm.gov.hu

és azt a felismerést tükrözi, hogy válságok megoldása nem ér véget a harcok megszűnésével. A valódi megoldást az általános értelemben vett biztonság megteremtése jelentheti, amelynek további feltétele – az afgán kormánnyal, a különböző nemzetközi szervezetekkel (pl.: ENSZ) és nem kormányzati szervezetekkel (*Non Governmental Organisation - NGO*) szorosan együttműködve – a közigazgatási rendszer és a gazdasági élet helyreállítása. Ez nem csak egy igen jelentős anyagi támogatást feltételez, hanem a kormányzati, valamint nem kormányzati szervekre és intézményekre – tulajdonképpen az egész társadalomra – kiterjedő koordinációs tevékenységet is. Ennek megfelelően a biztonságot, a kormányzat legitimitásának erősítését, a fejlesztést és a koordinációt lehet tekinteni a siker négy alappillérenek.² Ezekben a területeken folyó tevékenységeknek nem egymást követően, hanem egymással párhuzamosan kell futniuk. Az éppen aktuális helyzetnek megfelelően a négy tényező bármelyike időlegesen nagyobb hangsúlyt kaphat, de folyamatosan ügyelni kell arra, hogy az egyensúly meglegyen közöttük. Az elmúlt időszak tapasztalatai alapján egyre inkább elterjed az a nézet, hogy a koordináció nem jelent külön területet, hanem sokkal inkább értelmezhető a másik három pillér építésének legfontosabb eszközeként.

Az MH PRT a *Mazar-e Sharifban* települt ISAF Északi Régióparancsnokságának (*Regional Command North - RC N*) műveleti vezetése alatt látja el feladatát. A régióparancsnokság élén mindig egy német dandártábornok áll. A magyar PRT szolgálatilag a *MH Összhaderőnemi Parancsnokság* parancsnokának van alárendelve, míg műveleti irányításáért a *MH Műveleti Központ* parancsnoka felelős. Alapító okiratában a következő feladatokat határozták meg az MH PRT számára:

- A régióban tevékenykedő kormányzati, nem kormányzati és nemzetközi szervezetek munkájának segítése;
- a magyar nemzeti programok végrehajtásának segítése, a civil szakértők, tanácsadók elhelyezése, ellátása és védelme;
- az afgán kormányzati szervekkel, a törzsi és vallási vezetőkkel való kapcsolattartás és együttműködés;
- az ISAF és a magyar katonai jelenlét demonstrálása, a helyi lakosság biztonságérzetének növelése;
- általános és katonai információk gyűjtése;
- szükség esetén, a tartományon átvonuló szövetséges erőknek segítségnyújtás;
- az afgán nemzeti hadsereg kiképzésének, felkészítésének segítése;
- az afgán rendőrség tanácsadással történő segítése;

² BAGHLAN, 71.

- az MH PRT elhelyezési objektumainak üzemeltetése, fenntartása, őrzés-védelme;
- kijelölt személyek, szállítmányok kísérése, biztosítása.³

Ugyanakkor néhány nemzeti korlátozás is érvényes a magyar PRT-re. Ennek értelmében csak írásos nemzeti engedély alapján tevékenykedhet a működési területén (*ISAF RC N*) kívül; csak a nemzeti rangidős engedélye alapján tevékenykedhet a felelősségi körzetén (Baghlan tartomány) kívül; nem vehet részt az *Afgán Mákültetvényeket Felszámoló Erők (Afghan Eradication Forces - AEF)* műveleteiben és más kábítószer ellenes műveletekben, valamint ugyanez vonatkozik a „*Tartós Szabadság Hadművelet*”-re („*Operation Enduring Freedom*” – *OEF*) is.

A biztonsági helyzet bonyolultsága és a civil rendszer lassabb akcióképessége a katonákkal szemben azt a kihívást állította, hogy megfelelő szakmai útmutatással képesek legyenek maguk is beindítani az újjáépítést szolgáló projekteket. A PRT-k civil elemei igazán csak akkor tudnak nagyobb arányban megjelenni a műveleti területen, ha kellően biztonságosnak érzik a helyzetet. A civil szakemberek amúgy sem mindig szívesen vállalnak munkát – tisztelet a mindig meglévő kivételnek – a világ végén, ahol a komfort színvonala jóval az otthon megszokott alatt van. A távlati célok között szereplő magánbefektetők megjelenésének pedig csakis egy stabil biztonsági környezetben lehet reális esélye.

Ennek megfelelően a katonákat a misszió előtti felkészítésük során alkalmassá kellett tenni nem katonai feladatok ellátására is. Ez nem merülhetett ki a humanitárius segítségnyújtásra való készségben. Meg kellett őket tanítani a civil szereplőkkel való szoros együttműködésre, annak minden politikai, gazdasági, pénzügyi és kommunikációs vonzatával együtt. Ennek a tevékenységnek mintegy specialistái a *Civil Katonai Együttműködési és Lélektani Műveleti Központ* munkatársai, akik a *CIMIC/PSYOPS* részlegben dolgoztak. Ők nem csak ahhoz értnek, hogy miként lehet gyors hatású projektekkal és azok helyi lakosság felé történő kommunikációjával erősíteni a műveleti területen tevékenykedő társaik biztonságát, de arra is képesek, hogy megteremtsék a civil fejlesztések működésének alapjait az afgán oldalon. A fejlesztések alapvetően három fő területre koncentráltak: infrastruktúra, egészségügy és közoktatás. A részleg kollégáinak – az interkulturális különbségek legalaposabb ismerőiként – jelentős szerepük adódott abban is, hogy a PRT különböző beosztású katonái akaratuk ellenére se kövessenek el

³ hm.gov.hu

olyan hibákat, amelyek a helyi szokásjog és törvények megsértésére lettek volna visszavezethetők.

Miközben a CIMIC/PSYOPS lehetőségei főként a „szívek és az értelem” gyors megnyerését célozzák az afgán környezetben, a távlati célkitűzés az lenne, hogy a stabilitás és biztonság előrehaladtával – a PRT katonai elemeinek csökkentésével párhuzamosan – a civil elemek váljanak dominánssá. Csak így kerülhető el az vád, hogy az ISAF megszállóként van jelen Afganisztánban. Az afgán emberek nagyon érzékenyek az idegen katonai jelenlétre országukban. Ugyanakkor a mai napig nagyon törékeny biztonsági helyzet megköveteli, hogy a PRT-k állományának zöme egyelőre még katona legyen. Ahhoz, hogy ezen a helyzeten változtatni lehessen, ahhoz a biztonsági helyzetnek sokat kellene javulnia.

A magyarok ezt a számunkra új feladatot az akkor már évek óta Baghlan tartományban dolgozó hollandoktól vették át 2006. október 1-jén. A *Magyar Honvédség Tartományi Újjáépítési Csoportja* (továbbiakban teljesen logikátlanul, de hivatalosan: *MH PRT*) első váltása akkor kezdte meg teljes felelősséggel működését a tartományban, melynek központja *Pol-e Khumri*. A második váltással (továbbiakban: *MH PRT-2*) együtt megjelentek az első külföldi katonák is a magyar PRT-ban. Bolgár, horvát és szlovák katonák dolgoznak magyar kollégáikkal a tartomány újjáépítésén.

A környezet

Baghlan tartomány Afganisztán 34 tartományának egyike, amely a Nyugat-Hindukus középső szakaszának északi lábánál terül el, az ország ÉK-i régiójában. Területének nagysága 21 118 km², míg lakosainak száma kb. 760 000 fő.

A tartomány területe erősen átszegdelt, domborzata hegyvidéki. Az átlag tengerszint feletti magasság 2500 m körül van. A legmagasabb pontja közel 5000 m magasán fekszik. A növényzet igen gyér. A különböző vízfolyások mentén található ligeteitől eltekintve erdőt szinte nem is lehet találni a tartományban. Az elmúlt évtizedek háborús időszakában és az infrastruktúra teljes szétrombolása miatt a helyi lakosság kénytelen volt, és ma is kénytelen a téli időszakban a megélhetéséhez felélni az erdők javát, minek következtében erdők már csak a legelzártabb területeken találhatóak. Ennek következtében a hegyoldalak talajeródulása

szembeötlően nagymértékű, ami nem egyszer jelentős földcsuszamlásokat és sárlavinákat eredményez.⁴

A vízben gazdagabb területeken is inkább csak a bokros, ligetes részek jellemzők. A csapadékosabb hegyoldalakban leginkább borókát és örökzöldeket lehet találni. Noha a növényzet Afganisztán más tartományaihoz képest még így is dúsnak és élénknek tekinthető, mégis az átutazó számára leginkább úgy tűnik, hogy a tartományban minden csak homok és kő. A völgyekben található hordalékos talaj jól használható mezőgazdasági termelésre, de az idegenek számára mégis inkább a hatalmas kopár térségek maradnak meg emlékezetükben. A természetes vízfolyások vizét a lakosság ugyan középkori módszerekkel, de tökéletesen – és számunkra már-már hihetetlenül kreatív megoldásokkal – használja fel a növénytermesztésben.

A tartomány legnagyobb vízfolyása a *Kunduz folyó*, amelyet a hegyvidéki domborzatnak köszönhetően rengeteg kisebb és nagyobb vízfolyás táplál. A folyók és patakok vízjárása igen szeszélyes. Nem csak a tavaszi hóolvadáskor fordulnak elő igen heves és gyors lefolyású áradások, de a már említett erdők hiánya miatt a hegyeken bekövetkező szinte minden jelentősebb esőzés után is, amelyek kiszámíthatatlanok és nagyon gyakran okoznak nem csak anyagi károkat, de követelnek halálos áldozatokat is. Ehhez a témához tartoznak az erős talajeroszióra is visszavezethető sárlavinák is. Télen – különösen a magasabban fekvő – meredek hegyoldalakon a hólavínák jelentenek komoly veszélyt és követelnek rendszeresen áldozatokat, de a nagy széllel párosuló havazások önmagukban is képesek több méteres hófalakat építeni, amelyek megint csak sok veszélyt hordoznak magukban.⁵

A tartomány éghajlata elvileg a szubtrópusi sztyeppre jellemző, de a változatos domborzat miatt egységesnek közel sem tekinthető. A földrajzi szélességhez képest a tél hideg, míg a nyár a magashegyvidéki területek kivételével meleg, sőt európai ember számára inkább forrónak mondható. A csapadék elosztása megint csak egyenetlen, de még a hegyekben is főként az ősztől tavaszig terjedő időszakra korlátozódik. Májustól októberig a szárazság jellemző. A hőmérséklet éves és napi ingadozása is jelentős. Télen a napi hőmérsékletkülönbség az alacsonyabban fekvő völgyekben akár 25 fok is lehet, míg nyáron ez 30-35 fokot is jelenthet. A nyári időszakban akár hetekig is előfordulhat, hogy a napi hőmérséklet 40 fok fölé emelkedik nap közben és gyakran eléri, vagy meg is haladja az 50 fokot is. Európai ember számára az egyetlen „könnyítő” körülmény a levegő alacsony páratartalma, minek

⁴ BAGHLAN, 88.

⁵ BAGHLAN, 89.

következtében nem izzad az ember annyit, mint „hazai” körülmények között, de ennek ellenére is nagyon oda kell figyelni a megfelelő folyadék- és ásványi só utánpótlásra. A másik – szó szerint – „enyhítő” körülményt a viszonylag enyhe éjszakák jelentik. A csapadékos napok száma a magasság csökkenésével és a *Hindukustól* való távolság növekedésével csökken, míg az úgynevezett hőségnapok száma viszont nő.⁶

A tartomány közigazgatásilag 12 körzetre – más felfogásban járásra – oszlik. A népességet főként a tadzsik (62%), pastun (25%), hazara (8%) és üzbég (5%) etnikai csoportok alkotják, tehát egységesnek közel sem nevezhető. A képet tovább színesíti, hogy az egyes népcsoportok zöme az iszlám vallás más-más ágához tartozik, ami sajnos bizonyos belső feszültség alapját is jelenti. Ugyanígy feszültségeket szokott okozni az a tény is, hogy az egyes népcsoportok egy-egy párt tömegbázisát is jelentik, ami az etnikai, vallási és politikai ellentétek halmozódását eredményezheti. Különös figyelmet érdemelnek a tálibok legfőbb bázisát jelentő szunnita vallású pastunok, akik leginkább a *Pol-e Khumritól* északra és észak-keletre elterülő térségben élnek. Ezt a népcsoportot még a XIX. század végén és a XX. század első felében erőszakkal telepítették ide, ami eleve feszültségforrásokat hordoz magában. Ez a népcsoport mind a mai napig komoly családi köteleket ápol a *Pakisztánban* és az ország keleti és dél-keleti tartományjaiban élő pastun lakossággal. (A nemzetközi erővel szemben éppen ezekben a tartományokban a legerősebb az ellenállás.)⁷

A tartomány népessége alapvetően három nyelvet használ: darit, pastut és a türkmént, amelyek közül a dari tekinthető az általánosan elterjedt és használt nyelvnek. A tartományban közel évi 4%-os népességnövekedéssel lehet számolni. Nagyon fontos adat, hogy a lakosság csaknem fele (45%) 14 éven aluli. Részben ezzel is magyarázható, hogy a PRT-k által támogatott fejlesztések során kiemelt jelentőséggel bír az oktatás, hiszen a fiatalok jelentik a jövő – és remények szerint a fejlődés – generációját. Noha a tartományban csupán a férfiak fele és a nők mintegy ötöde írástudó, mégis ez az arány az egyik legjobb Afganisztán jelenlegi viszonyai között. Az emberek zöme falusi körülmények között él, még akkor is, ha elvileg valamelyik város közigazgatási határán belül található otthonuk. Még a városok lakóépületeinek is csak elenyésző töredéke – a módosabb rétegek házai – üti meg az európai mércével vett komfortfokozatokat. Az emberek többsége középkort idéző vályogtéglából épült, lapos tetejű, döngölt padlójú házakban él, amelyekről nem egyszer még a nyílászárók is hiányoznak. A településeken nincs csator-

⁶ BAGHLAN, 89-91.

⁷ BAGHLAN, 82-83.

nahálózat, a villamos áram is csak a háztartások töredékében van jelen, míg ugyanez vonatkozik a tisztított, vezetékes vízre is. Mindez természetesen az európai színvonalhoz képest a higiéniai viszonyok igen alacsony szintjét jelentik, annak minden negatív következményével együtt. A szennyvízcsatorna maga az utca, míg nagyon sokan a természetes és mesterséges vízfolyásokat használják nem csak tisztálkodásra, de ivásra is. A szerencsésebb családok a közelükben épített közutakból tudják fedezni ivóvíz szükségletüket.

Az így felmerülő problémákat a technikai és technológiai színvonalában, valamint szerveztségében is elmaradott közegészségügyi rendszer csak részben tudja orvosolni. A már említett, nagyon nagyszámú gyermek hatékony oktatásának feltételei sincsenek biztosítva. Sok helyen még mindig a szabad ég alatt, mindenféle segédeszköz nélkül folyik az oktatás. A PRT-k és segélyszervezetek által kiszállított iskolásátrak, szőnyegek és tanszerek csak ideiglenes megoldást jelentenek az égető gondokra. A szilárd épületben működő iskolák száma a nemzetközi szervezetek minden igyekezete ellenére is még mindig alatta marad az igényeknek. És ekkor még mindig csak az alapfokú oktatásról beszélünk és nem említettük a nők oktatásának hagyományos problémáit sem.⁸

Baghlan tartomány jelenlegi fővárosa a kb. 60 000 lélekszámú Pol-e Khumri, amely jelenleg az MH PRT helyőrsége is egyben. A tartomány második legjelentősebb városa Baghlan, amelynek neve is mutatja, hogy korábban ez volt a tartomány fővárosa. A két település közötti „pozícióharc” ma is folyik, és nem egyszer erőszakos formákat is ölt a különböző érdekcsoportok közötti rivalizálásban. Pol-e Khumrinál ágazik el az ország déli részeit az északi tartományokkal összekötő főút és halad tovább egyrészt Kunduz, másrészt Mazar-e Sharif városok felé. A Kabul–Pol-e Khumri–Mazar-e Sharif főút része annak a körgyűrűnek, amely tulajdonképpen körbefut egész Afganisztánban és két sávós jellege ellenére a fő stratégiai összeköttetést jelenti nem csak az országon belül, de Közép-Ázsia egyes térségei és a Hinduszáni-félsziget között is. Egykét leágazásától eltekintve az ország egyetlen szilárd burkolatú országútját is ez a gyűrű jelenti. A kelet–nyugati irányban több mint 1000 km hosszúságban, és észak–déli irányban helyenként több mint 200 km szélességben elterülő Hindukus-hegység egyik legfontosabb átjárója, a már a szovjet-érában is nagy jelentőséggel bíró – híres–hírhedt – Szalangalagút (3361 m) északi kijárata is Baghlan tartományhoz tartozik, azaz a MH PRT felelősségi körzetébe esik.⁹

⁸ BAGHLAN, 83-84.

⁹ BAGHLAN, 95-97.

Noha Baghlan tartományban található Afganisztán néhány igen fontos ipari létesítménye és jó pár fontos szénbánya is, ennek ellenére a lakosság zöme továbbra is mezőgazdaságból él. Az ipari létesítmények talpra állítása a külföldi magántőke bevonásával megkezdődött, de egyelőre még igazi áttörést nem lehet érezni ezen a területen. A növénytermesztés főként a nagy vízjárású folyóvölgyekre korlátozódik, míg a kies vidéken állattenyésztés vonatkozásában a birka- és kecsketartás a jellemző. Mindennapos használatnak számít a szamár. A tartományban meglepően sok a kisiparos, akik egyszerű szerszámaikkal és lehetőségeikkel meglepően mives munkákat képesek előállítani. Természetesen Baghlan tartományban is nagy hagyományai vannak a főként gyapjából készült szőnyegek készítésének, amelyek más afgán szőnyegekhez hasonlóan még mindig keresettek a világban és eddig az egyetlen igazán exportképes afgán árucikket jelentik.¹⁰

A tartomány nem tartozik Afganisztán legjelentősebb máktermelő vidékei közé, mégis az itt élő emberek egy jelentős részének egyik legfőbb bevételi forrását sajnos még ma is a máktermelésre épülő ópium előállítás jelenti. A tartomány egyik legjelentősebb máktermő vidéke az *Andarab-völgy* és annak mellékágai, de szinte az egész tartományban lehetett találkozni mákföldekkel.¹¹ Külső biztatásra az afgán állam megkezdte a mákföldek felszámolását célzó programját, de mivel jelenleg nem tud még igazán kifizetődő alternatív megélhetést kínálni az ezzel foglalkozó földműveseknek, ezért a program nem talált túl nagy megértésre ezen emberek körében. A program végrehajtását tovább nehezíti, hogy az ópium előállításából származó jövedelem jelentős része még mindig a középkori kiskirályokhoz hasonlítható hadurak zsebében marad, akiknek szintén nem érdeke a „váltás”, mint ahogy az általuk korrumpált állami hivatalnokoké sem.

Mindemellett *Baghlan tartomány még mindig Afganisztán jobb módú tartományai közé tartozik.*

Élet- és munkakörülmények

Az MH PRT táborhelye Pol-e Khumri északi részén, egy félig lakó-, félig ipari negyedben található, a várost kettészelő Kunduz folyó cementgyárral szemközti oldalán. Közvetlen közelében lakóházak találhatók, míg 1000-2000 m-es távolságon belül dombok és hegyek veszik körül. Ez a tény katonailag meglehetősen szerencsétlen, de a tábor alapító holland katonák ezzel akarták jelezni az afgán lakosság felé békés

¹⁰ BAGHLAN, 91-94.

¹¹ BAGHLAN, 94.

szándékukat, amelyet a mindennapi közvetlen szomszédságban is ki akartak fejezni.

A magyar tábor (*Camp Pannónia*) egy keskeny, több kilométer hosszú sziget északi részén fekszik kb. 300x300 m-es területen. A tábor méretei miatt kissé zsúfolt, de egészen jól felszerelt lakókörnyezetet biztosít az ott szolgáló több mint 200 magyar katonának, akik többsége háromszemélyes, légkondicionált lakókonténerekben került elhelyezésre. A magyar tábor munka- és lakótér-kapacitásának bővítése szinte folyamatosan napirenden van. A folyamatos összezártságnak megvannak az előnyei és hátrányai is. Az összetartozó kisalegységek tagjai ezáltal tökéletesen megismerik egymást, viszont tény, hogy ezzel nő egy idő után a személyek közötti konfliktusveszély is. Ezért van nagyon nagy szerepe annak, hogy a különböző szintű parancsnokok és a pszichés terhelést is csökkenteni hivatott tábori lelkesítő, valamint csapatpszichológus milyen hatásfokkal képes oldani ezeket a feszültségeket. Szerencsére a katonák zöme sokszor kell, hogy táboron kívüli feladatra menjen és így túl sok idejük nem marad arra, hogy a hálókörleteikben tartózkodjanak. Ez alól talán csak a – helyi viszonyoknak megfelelően – pénteki nap kivétel, amely a munkahét egyetlen pihenőnapját jelenti.

A magyar katonák kevés szabadidejüket egy, a hollandoktól örökölt és nagyon jól felszerelt kondicionáló teremben, a szintén egészen jól felszerelt – bár kicsi – könyvtárban kikölcsonzított könyvekkel, valamint videó- és DVD-filmekkel múlathatják. A „legelvetemültebbek” nem a légkondicionált kondi terem futógépein, hanem a tábor kerítését jelentő vályogfalak mentén kialakított őrőség-felvezetési útvonalakon futnak rendszeresen. Ez a tevékenység nem csak a fizikai állóképességet fejleszti, de ha beleszámoljuk a nyári időszak magas hőmérsékletét, a kis távolságokból adódó monotonitást, valamint azt, hogy a hepehupás útvonal több helyen teniszlabdányi kövekkel borított szakaszokon visz keresztül, akkor nyugodtan mondhatjuk, hogy a mentális állóképességet is. A kissé zord futó-körülmények ellenére a magyar katonák teljesen hivatalosan akkreditált, NIKE-félmaratont is futottak már többször is!

Az MH PRT-2 időszakában nagyon kihasznált volt a tábor kisméretű, betonozott alakuló tere is, amelyen egy kézilabda, vagy két röplabdapályát lehetett berendezni. Itt leginkább a lánitenisz, a kosárlabda és természetesen az Afganisztánban nemzeti sportnak számító röplabda dívott. Gyakran került sor a magyar katonák és az afgán tolmácsok és őrsemélyzet közötti röplabda meccsre, ahol az afgánok legyőzhetetlennek bizonyultak. Minden hónapban volt egy nap, amely úgynevezett sportnapként került megszervezésre. Ilyenkor a legkülönbözőbb sportágakban mérhették össze tudásukat a tábor lakói. Ezek a rendezvények is nagyon jól beváltották közösségépítő és feszültségoldó szerepüket.

A magyar katonák felújították a tábor három szilárd építésű épületének egyikében kialakított kávézót és az ahhoz kapcsolódó fedett „sörkertet” is, amely kedvelt pihenőhelynek bizonyult. Ezekben a helyiségekben kerültek elhelyezésre a kollektív kikapcsolódást szolgáló berendezések és játékok is. (TV, DVD, csocsó, darts stb.) A kávézó („Hard Rock Coffee” vagy más néven „PRTEE”) egy épületegyüttesben található az étkezdével és az Internet-teremmel. Az Internet esetében sajnos elég keskeny volt a sáv szélesség, ami „kissé” lassította a felhasználást. Az internetes munkahelyek számát javította, hogy sok szolgálati helyen és irodában is elérhető volt a világháló. A sáv szélesség problémáját azonban ez sem oldotta meg.

Az étkezdét nem csak evésre használta az állomány. Ez volt az egyik legbiztonságosabb hely arra is, hogy nagyobb létszámú állománygyűléseket és tantermi foglalkozásokat lehessen szervezni. Az állomány étkezését egy, az egész ISAF-ben működő civil cég biztosította. Dolgozóinak a nemzetiségüket tekintve igen heterogén állománya és a magyar konyhaművészet ismereteinek hiánya pár hónap után kissé ugyan egyhangúvá tette a magyar katonák számára az étkezést, de éhen azért senki sem halt. Mindig talált az ember valami „ehetőt” a választékban. Ha mást nem, hát fagyit! Nagyon népszerűek voltak a szabad ég alatt rendezett grill-vacsorák és arra is lehetőség volt, hogy az állomány kikérve a vacsorára járó nyersanyagokat, maga főzzön az időközben ajándékként kiszállított nagy bográcsokban. Ennek értelmében a szabadságról visszatérő katonák egyik fő feladata az volt, hogy otthonról magyar fűszereket, és ha lehet, akkor némi „gyaur” füstölt árut hozzanak. A nélkül ugyanis nem volt igazi a kint is nagyon népszerű babgulyás.

Szintén az állomány pihenését szolgálták a lakókonténer-komplexumok végében kialakított és leálcázott, félig nyitott dohányzó-pihenőhelyek, amelyek a tábor társadalmi életének fontos helyszíneivé váltak nem csak a dohányzók körében. A lakókörnyezett otthonosabbá tételét szolgálta az a program is, amely keretében több mint száz szárazságot elvileg jól tűró örökzöldet vásároltak a katonák saját pénzükből. A főként örökzöld esernyőket a lakókonténer mellett ültették el. Sajnos a gondos öntözés ellenére is csak az elültetett növények kb. 60%-a élte túl az első nyarat. Az MH PRT-2 logisztikai szakasza a táborban még mindig fellelhető holland „sátoranyag-hagyatékból” stílszerűen egy igazi jurtat épített a tábor még szabadon fekvő területén. A helyi fa és bambusz bútorokkal, valamint szőnyegekkel berendezett „high-tech” jurta hűtőgéppel, elektromos kerti szúnyogriasztóval és középen bográcsállvánnyal is felszerelésre került, és a közös főzések legnépszerűbb helyszínévé vált.

Kiutazás előtt az állomány komoly egészségügyi szűrésen esett át, ami nem jelentette azt, hogy odakint ne lett volna szükség egészségügyi ellátásra. Mivel a legközelebbi szövetséges egészségügyi intézmény több, mint 100 km-re volt található, ezért a magyar tábornok egy kicsi, de jól felszerelt egészségügyi központtal kellett ellátni. A nagy szakmai és missziós tapasztalattal rendelkező egészségügyi szakállomány munkájára elengedhetetlen szükség volt. Az igen szigorú higiéniai előírások és felvilágosító munka ellenére is mindenkielőfordult a misszió időszakájában – nem is egyszer –, hogy különféle emésztőzavari problémákkal kellett megküzdenie. Ennek valódi okát legtöbbször nem lehetett megfogalmazni, de tény, hogy európai ember számára egy igen „koszos” környezetben kellett a magyar katonáknak feladataikat megoldani. Az ilyen jellegű kellemetlen tapasztalatok fényében egyáltalán nincs mit csodálkozni azon, hogy hajdanán az Afganisztánban állomásozó szovjet csapatok számára mekkora problémát jelentettek a vérhas és más fertőző betegségek!¹²

A sok helyen trópusi viszonyok között számolni kellett különböző rovarok és kígyók által jelentett veszéllyel is. Különösen komolyan kellett venni a malária és az úgynevezett homoki legyek által terjesztett *leishmaniasis-fertőzés* veszélyét. Ennek elkerülése céljából a magyar katonák egyenruháját rovarriasztó szerrel impregnálták, ami viszont bizonyos számú mosás után elvesztette hatását. Ilyenkor volt lehetőség hasonló anyagot tartalmazó sprayvel ismét befújni az egyenruhát. Noha *Camp Pannóniában* is akadt skorpió, nagyméretű pók és számunkra ismeretlen fajtájú kígyó, de szerencsénkre ilyen jellegű sérülésünk nem volt. Ebben talán az is közrejátszott, hogy az olykor idegesítően hangos macskákból is akadt jó pár a táborban. Ezekről ugyanis kiderült, hogy nem csak a rágcsálókat, de a rovarokat, sőt a kígyókat is elejtik. Ennek ellenére a macskák túlszaporodásának elkerülésére is oda kellett figyelni.

Komoly kellemetlenséget jelenthetett az Afganisztánban is jellemző, nagyon finom por. Ennek egyik extrém változata a homokvihar, amely szintén nem ritka a világ azon táján. Nem csak a kellemetlen „látogatók” (értsd: rovarok és más csúszó-mászók), de a por miatt is ildomos volt a lakókonténerek legkisebb réseit is letömiteni, vagy leragasztani. Azon túl, hogy nem kellő karbantartás esetén nem csak a mechanikus, de az elektromos berendezéseket (TV, számítógép, fényképezőgép stb.) is tönkre tette ez a lisztnél is finomabb homok, számolni kellett az emberi szervezetre gyakorolt kellemetlen hatásaival is. Még a porvédő szemüvegek használata mellett is gyakran előfordul szemgyulladás az ember

¹² AFGANISZTÁN, 64-67.; GALÁNTAY, 6.

szemébe került por miatt. Ugyanakkor nem ártott védeni a légutakat sem. Nem véletlen, hogy a helyi lakosok esetében még a férfiak öltözétének is elengedhetetlen része a finom szövésű pamut-kendő. A magyar katonák ugyan kaptak a felszerelésükben nec-kendőt, de az teljesen alkalmatlan volt arra, hogy az orr és a száj elé tekerve kiszűrje a belélegzett levegőből ezt a finom port. Talán éppen ezért a katonai előljárók szemet hunytak a felett a szabálytalanság felett, hogy minden katona helyi beszerzésű kockás kendőt viselt az egyenruhához, ha feladatra indult. A központi biztosítású porvédő álarcok ugyan tökéletes szűrést biztosítottak, de viselésük és karbantartásuk – főként nyáron – kevésbé volt praktikus, mint a pamutkendőké.

Egészségkárosító hatása lehetett volna magának a nagyon erős napsütésnek is. Tavaszi időszakban szinte észrevétlenül tud leégni az ember, főként, ha a magas hegyvidéki területen jár, ahol még a vakító hó is fokozza a napsugarak hatását. A sérülések elkerülése végett a katonák 30-as faktorú naptejet kaptak és jó minőségű fényvédő szemüveggel is ellátták őket kiindulás előtt. A napszemüveg-viselésnek a divaton túl, azonban voltak bizonyos szabályai. Mivel az afgán emberek szeretik látni a másik szemét, ezért nem volt ajánlatos napszemüveget viselni, ha találkozott velük az ember. A magyar katonák betartva ezt a helyi szabályt, lakott településen áthaladva levették a napszemüvegeiket. Részben a napsütés elleni védelmet, de részben már az említett rovarok elleni védelmet is szolgálta az a rendszabály, hogy táboron kívül a katonák még a legnagyobb melegben is letűrt ujjú zubbonyban jártak. Ennek még olyan szerepe is volt, hogy esetleges harc helyzetben kellemetlen csupasz könyökkel és alkarral kúszni a köves, kavicsos talajon.

Camp Pannoniában átvonuló szállásként egy kis sátor tábor is üzemelt. Nyáron a közvetlen napsütés következtében a sátrak belsejében annyira felment a hőmérséklet nap közben, hogy azt még a sátorba betelepített légkondicionáló berendezés sem volt képes kompenzálni. A jelenség elkerülése érdekében a sátrakat azok ponyvájától kb. 1 m távolságban sűrű szövésű hálóval „álcázták” a magyar katonák. Ezzel az árnyékolási módszerrel a sátrak belsejének hőmérsékletét értékes 2-3 fokkal lehetett csökkenteni. Ez a módszer valamilyen oknál fogva csak a magyar táborban terjedt el és kivívta a gyakori „sátras-vendégek” elismerését. Sajnos, amikor magyar katonák szálltak meg más táborok sátraiban, ott ezt az eljárást nem alkalmazták! Hasonló módszerrel tettük elviselhetőbbé a kontingens robbanóanyag-kereső kutyaainak otthont adó, vályogból épült kennelek hőmérsékletét is.

Nyáron nagyon oda kellett figyelni a folyamatos folyadékpótlásra. A nem ritkán 10-12 órás (vagy hosszabb!) feladatok során, a katonák nem csak a 3 literes háti folyadéktartályaikat (Camel Back) töltötték fel

indulás előtt hideg vízzel, de a kocsikba külön berakott hűtőtáskába is bőven került víz. Mivel a háti víztartályokban pár óra alatt felmelegedett a folyadék, nagyon kellemes tudott lenni, amikor még délután is hűvös vizet ihatott az ember a hűtőtáskákból! Előírás volt, hogy még ezen felül is tartalékban, minden kocsiban lennie kellett kétkartonnyi ásványvíznek. Ez, még ha meleg is volt, de biztosította volna a túlélést bizonyos ideig egy olyan országban, ahol a tiszta ivóvíz nagy kincs! Előírás volt a magyar katonák számára is, hogy csak üveges ásványvizet volt szabad fogyasztaniuk. Mindig meg kellett vizsgálni felbontás előtt, hogy a kupak nem sérült-e, mert bármiféle fellazulás már fertőzésveszélyt jelenthetett és az ilyen hibás kupakkal bíró palackos vizet nem is volt szabad elfogyasztani.

Ilyen viszonyok között nagy hangsúlyt kap a tisztálkodás és a ruhák mosatása. Szerencsére ezen a téren nem volt mire panaszkodni. Noha a magyar tábor újonnan fűrt kútja bőséges vízhozamot biztosított, mégis a vízfelhasználást nem volt szabad túlzásba vinni. Ennek egyik fő oka az volt, hogy szennyvizet biológiai úton történő tisztítás után, ivóvíz minőségben kellett visszaengedni a közeli folyóba. (Szerintem a magyarokon kívül nem sokan foglalkoztak ilyen mértékben a környezetvédelemmel!). A víztisztító baktériumtenyészetnek volt egy bizonyos kapacitása, amit nem volt ildomos túllépni. Éppen ezért, az egyszeri zuhanyzást kellett 3 perc alatt letudni. Szerencsére ez nem jelentette azt, hogy a nyári időszakban ne lehetett volna naponta 2-3 alkalommal is zuhanyozni. A táboron belül a kiszolgálásunkért felelős civil cég egy jól működő mosodát is üzemeltetett. A nevekkel ellátott mosóhálókból leadott személyes ruházat általában 24 órán belül már tisztított állapotban kapta vissza az állomány. A mosatási idő csak olyan esetekben nőtt meg, amikor a táborba nagyobb számú „sátras” vendég érkezett, akiknek szintén lehetőségük volt a mosatásra.

Szervezeti felépítés és felszerelés

A mintegy 200 fő *MH PRT* szervezeti felépítésében parancsnokságra, törzsre, végrehajtó alegységekre és logisztikai alegységekre tagozódott. A parancsnok munkáját alárendeltségében a parancsnokhelyettes, a törzsfőnök, a vezénylőzászlós, a tábori lelkes, a jogászfőtiszt, a biztonsági tiszt, a szóvivő, az ügykezelő, valamint a környezetvédelmi és munkavédelmi főtitest segítette. A törzs a NATO-elveknek megfelelően különböző részlegekre tagozódik: *S1- Személyügyi részleg; S2 – Feldehívő részleg; S3 – Hadműveleti- és tervező részleg; S4 – logisztikai részleg; S6 – Híradó és informatikai részleg; S8 – Pénzügyi részleg; S9 –*

CIMIC/PSYOPS részleg.¹³ Az S3 részleg felelősségébe tartozik a hadműveleti tervezés és szervezésen kívül a kiképzés is. Ugyancsak az S3 részleghez tartoznak az *Előretolt Repülésirányító Csoport (ERICS)* és az úgynevezett *Mission Team*-ek (továbbiakban *MT*) is.¹⁴ Ez utóbbiak a PRT egyik kulcselemét jelentik. Két állandó tagja az *MT* parancsnoka és annak helyettese. A PRT felelősségi körzetét felosztották a *MT*-k között, ami azt jelenti, hogy mindegyik *MT*-nek saját felelősségi körzete volt. A *MT*-k jelentették a PRT szemét, fülét és kezét. Ők gyűjtötték össze az egyes járásokból a legkülönbözőbb információkat és igényeket, tartották a kapcsolatot a helyi vezetőkkel, felügyelték a különböző projekteket. Az egyes feladatokra a feladat jellegének megfelelően (küldetésorientáltan) kerül összeállításra a *MT*.¹⁵ A biztonságért mindig az ör- és biztosító század szükségesnek ítélt számú biztosító csoportjai feleltek. Szintén a *MT* fix tagjának volt tekinthető az egészségügyi részleg delegált tagja (orvos vagy felcser) és a tolmács is. Ők azonban nem mindig ugyanazzal a *MT*-mel mentek feladatra. A tűzszerészek, híradó szakemberek, az *ERICS* tagjai, vagy éppen a *CIMIC/PSYOPS* részleg katonái annak függvényében kerülnek beosztásra a *MT*-kbe, hogy milyen feladatot milyen körülmények között kellett végrehajtani.

Az MH PRT járműparkjában megtalálhatók voltak a *BTR-80A* páncélozott szállítójárművek, de mindennapi feladat-végrehajtás szempontjából a valódi „igáslovak”, a *Mercedes-Benz G270 „Wolf”* típusú terepjáró személygépkocsik különféle változatai voltak. Ugyanakkor speciális feladatokra *Toyota Land Cruiser* típusú terepjáró személygépkocsikat is gyakran használtak a magyar katonák. Ezen terepjáró gépkocsik közül csak néhány volt részben, vagy teljesen páncélozott, noha az *IED*-veszély (*Improvised Explosive Device – IED – improvizált robbanó szerkezet*) már akkoriban sem volt elhanyagolható.¹⁶ Teherszállításra nem csak a keskeny hegyi utakon is jól elboldoguló *MB UNIMOG U-1300* terepjáró tehergépkocsikat álltak rendelkezésre, de közúti teherszállításra nagyon jó szolgálatot tettek a veterán *URAL 4320*-asok is. Ezek a sokak szemében manapság lenézett orosz tehergép-

¹³ hm.gov.hu

¹⁴ A *Mission Team* – missziós csoport időközben nevet váltott és összekötő csoportnak (*Liaison Team*) nevezték át, ami jobban kifejezi rendeltetését.

¹⁵ hm.gov.hu

¹⁶ A biztonsági helyzet romlásával párhuzamosan jelentősen megnőtt a páncélozott terepjáró személygépkocsik aránya. Az említett típusokon túl időközben megjelentek az amerikai páncélozott *M1114* típusú, nagy mozgékonyságú többcélú kerekes járművek (*High Mobility Multipurpose Wheeled Vehicle – HMMWV*) „Humveek” és a szintén teljesen páncélozott *MB 280*-asok is. A páncélozatlan eszközöket általában már csak olyan esetekben használják, amikor a terepviszonyok nem teszik lehetővé nagyobb tömegű és méretű járművek közlekedését.

kocsik üzembiztonság szempontjából nem egyszer felülmúlták nyugati társaikat. Többször is előfordult olyan eset, amikor műszakilag lerobbant amerikai járműveket az öreg Uralok vontattak el műszaki mentőként!¹⁷

A híradást alapvetően különféle ultrarövid-hullámú (URH), rövid-hullámú (RH) és műholdas rendszerek biztosították. Szükség is volt a legkülönbélebb rendszerek párhuzamos alkalmazására, mert a nagyon keskeny és mély völgyekben könnyen találhatta magát a katona olyan „fekete lyukban”, ahol jó esetben is csak egy rendszert tudott használni az előjáróval történő kapcsolattartásra. Nagyon jó szolgálatot tett az ISAF által biztosított, számítógéppel támogatott, kombinált műholdas nyomkövető és kapcsolati rendszer (*Afghan Trecking System – ATS*), amelyen keresztül a hadműveleti központ térképen folyamatosan figyelemmel tudta kísérni kint lévő erőinek az aktuális pozícióját. A rendszer nagyon hasznosnak bizonyult, írásos üzenetváltásra is lehetőséget adott. Használhatóságát és jelentőségét mutatja az is, hogy a legfrissebb tapasztalatok alapján folyamatosan és magyar viszonyok között igen gyorsan korszerűsítették mind a szoftvert, mind a hardver-részt a felhasználók igényei szerint. Megállapítható, hogy híradás szempontjából a legkorszerűbb eszközök birtokában is kihívást jelent az afganisztáni misszió, főleg, hogy az ellenállók legalább azonos szintű eszközökkel rendelkeztek.

Az egyéni fegyverzet alapját, a Magyar Honvédségben hazai körülmények között is alkalmazott egyéni és kollektív lőfegyverek alkották, amelyek zöme elvárható karbantartás mellett jól állta a „sarát” a kinti viszonyok között is. Kiegészítésként megjelentek a 40 mm-es gránátvetők, valamint az *NSZP-3* és *PPN-3* éjszakai irányzékok mellett, az éjszakai képességeket hivatottak növelni a sisakra szerelhető egyéni *AN-PVS/14* monokuláris éjjellátók és nagyobb hatótávolságú *Zeiss Orion* éjszakai figyelőműszerek. A magyar katonák zöme esküdött az *AK-gépkarabélyokra*, amelyek valóban minimális karbantartás mellett is megbízhatóan működtek. Hasonló volt még elmondható az *SZVD* távcsöves puskákról és a *PKM* géppuskákról is. A többi fegyver esetében már sokkal jobban oda kellett figyelni a karbantartásra, mert jóval érzékenyebbnek bizonyultak a koszolódásra. Márpedig a talaj utakon haladva koszból és porból akadt bőségesen!

¹⁷ Az ISAF-en belül is elterjedőben volt az a vélemény, hogy az afgán környezeti viszonyokat az egyszerűségéről híres orosz technika jobban bírja, mint az elektronikailag fejlett nyugati. (Ezt látszik alátámasztani az hír is, hogy az ISAF tervbe vette orosz gyártmányú katonai szállítóhelikopterek bérlését afganisztáni alkalmazásra.)

A katonák egyéni öltözetét és felszerelését igyekeztek a szélsőséges időjárási viszonyokhoz igazítani. Ennek megfelelően mind a hideg tél, mind a trópusi nyár követelményeinek eleget kellett, hogy tegyen. Sajnos a gyakorló öltözet anyaga elég vastagra sikerült, ami télen nem volt rossz, viszont nyáron jól lehetett benne izzadni. A vastag polárbéléssel ellátott gore-tex-es kabát hamar népszerű ruhadarab lett. Télen nem csak a nedvességnek, de a hidegnek is jól ellenállt, és a tavaszi nagy záporok sem szivárogtak át rajta. Apró szépséghiba, hogy gore-texes nadrág nem volt hozzá. A fejet a hidegtől poláranyagból készült sisaksapka védte, míg nyáron széles karimájú sivatagi kalap óvta az erős napsütéstől. A katonák zöme rendelkezett mind acél-, mind kevlársisakkal. A kézre is volt télen gore-texes, kevlár szálakkal erősített, hosszú szárú kesztyű; míg nyáron bőrből készült ujjatlan taktikai kesztyű. Többen persze nyáron is inkább vékony bőr, vagy szövetkesztyűt hordtak, mert az emberi bőrnek nem igazán használt, ha közvetlenül érintkezett a napon felforrósodott fémmel. A sivatagi bakancsokkal (bőr erősítéses, gore-texes gyöngyvászon) több probléma is akadt, de szerencsére volt cserelhetőség. Maga a bakancs nagyon kényelmes lábbelinek bizonyult, csak némi gyártási hiba merült fel több esetben is, illetve a higiénias viszonyok megkövetelték volna a két pár bakancs váltott használatát.

A magyar katonák „*Karinthia*” típusú hálósákjai jól vizsgáztak a téli hidegben és a hűvös magashegyi viszonyok között. Szintén hasznosnak bizonyultak az önfelfűjódó gumimatracok. A katonáknak „élesben” kellett többször is kipróbálniuk a személyi moszkítóhálókat, amelyek nélkül bizony sokszor kellemetlenek lettek volna a szabadban töltött éjszakák. A *Bundeswehrben* korábban rendszeresített típus mintájára készült magyar hátizsákok jól bírták a strapát és alkalmasak voltak a kötelezően előírt kétnapos felszerelés tárolására és hordozására. Ugyancsak német mintára készült a katonák málhahevederjei is. (A Bundeswehr ma már golyóálló mellényre szerelhető málharendszer használata előtt alapos megerősítést igényelt az egyes zsebek és táskák műanyag rögzítési pontjainál. A kellő megerősítés esetén már megfelelő szinten lehetett használni, de az ideálistól ez még mindig messze volt, mert nem tudta kiszolgálni az egyéni és speciális igényeket.

A magyar repeszálló mellényekről köztudott, hogy nagyon jó védőképességgel bírnak, csak hogy a kerámiabetétekkel együtt meglehetősen nehezek (kb. 18 kg). Ettől függetlenül táboron kívüli viselésük kötelező volt mindenki számára, amit mindenki természetesnek vett. A táborba látogató prominens személyek mindegyike elismerően szolt katonáink fizikai felkészültségéről, miután maguk sem mentesültek a védőmellény viselésé alól. Valóban nem kis fizikai felkészültséget igényelt, amikor

mondjuk géppuskairányzóként, vagy biztosító katonaként az embernek napi 10-14 órát kellett teljes felszerelésben állva zötykölődnie egy Wolf hátsó „nyúlketrecében” a minősíthetetlen állapotú afgán utakon. A katonák személyes felszerelése, amelyet bevetés közben folyamatosan viselni kellett, gyakran felette volt a 30 kg-nak. Ebbe beletartoztak nem csak a már említett felszerelési tárgyak és fegyverzet, de lőszer, a 3 literes háti víztartály, valamint beosztástól függően még távcső, lézertáv mérő, kézi rádió, GPS, digitális fényképezőgép, tájoló, térkép stb.

A digitális fényképezőgépek egy ilyen misszió során nagyon fontos munkaeszközök. Azon túl, hogy megfelelő okmányrendszer és nem egyszer az írástudás hiánya miatt ez lett a végrehajtott projektek igazolásának egyik legfőbb dokumentációs eszköze, biztonsági szempontból is nagyon fontosnak bizonyultak. A magyar katonáknak is tudomásul kellett venniük, hogy feladat-végrehajtás közben és azon túl is folyamatosan figyelik, sőt gyakran fényképezik és filmezik is őket. Ez utóbbiak különösen komoly biztonsági kockázatot jelenthettek. Ilyen eset észlelésekor beindult a „fotó-párbaj”. A magyar katonák által készített fényképek fontos felderítési információkat is tartalmazhattak, amelynek kiértékelése a szakemberek dolga volt. Azt azért tudni illik, hogy az afgán emberek nem mindig nézik jó szemmel, ha fényképezik és filmezik őket, sőt esetenként igen ellenséges reakciókat is kiválthatott belőlük ilyen tevékenység. Nőket például nem is volt ildomos engedély nélkül fényképezni, mert könnyen kellemetlen helyzetbe kerülhetett az ember.

Arról sem szabad megfeledkezni, hogy terepen mit eszik a katona. Főleg, ha magyar katonáról van szó! A már említett hűtőládák kapacitása általában csak a folyadék hűtésére volt elegendő. A meleg időszak beköszöntével nagyobb figyelmet kellett fordítani az étkezések higiéniai viszonyaira. A télen még megengedhető szendvicsek nyáron már nem jelenthettek megoldást és ilyenkor jön a hermetikusan és sterilen zárt katonai napi fejadag (*MRE – Meal Ready to Eat*). Ennek alapja mindig valamilyen készétel konzerv, amelyhez aztán a legkülönbözőbb kiegészítők járnak: tea- és kávépor, italpor, rágógumi, szalvéta, gyufa, melegítő tableta, víztisztító tableta, édesség, cukor, só, tejpor stb. A kint töltött több mint fél év alatt a magyar katonáknak szerencsájük (?) volt több nemzet ilyen napi csomagját is megkóstolniuk. Mindegyikben akadt valamiféle magyarok számára „slágernek” számító elem, de összességében mégis a magyar MRE bizonyult a legsikeresebbnek. Egyrészt ízvilágában még mindig ez állt a legközelebb a magyar gyomorhoz, másrészt az elmúlt években valóban sokat fejlődött a praktikusság szempontjából is. Étkezések előtt terepen is kötelező volt a mosakodás. Ennek érdekében nem csak kannában vittek magukkal a katonák vizet, de az egészségügyi központból folyamatosan töltötték fel a kocsikban

tárolt és a maguknál hordott kézfertőtlenítő készleteket is. Az első hasmenés után ezt a témát mindenki nagyon komolyan vette!¹⁸

Küldetésorientált vezetés

Tisztán kell látni, hogy a teljes PRT katonai értelemben vett biztonságáért felelős ör- és biztosító (mai divatos kifejezéssel: *Force Protection – továbbiakban: FP*) katonák felkészítése sem merülhet ki a tömegkezelés, a kis kötelékben végrehajtott harcászati feladatok és a magas szintű fegyverhasználat elsajátításában. A legveszélyesebb helyzetben is tisztában kellett lenniük cselekedeteik morális és esetleges politikai hatásával. Ennek szellemében nem kis feladatot jelentett, hogy a hagyományos hadviselésre felkészített katonák gondolkodásmódját is hozzáigazítsák az új jellegű feladathoz. Az új feladat egyúttal azzal is járt, hogy minden egyes katonát meg kellett tanítani a saját szintjén az önálló döntéshozatalra, hiszen a helyzet bármikor olyan gyorsan és élesen változhatott, hogy egy egyszerű katonának önállóan is meg kell tudnia hoznia a döntését arról, hogy például alkalmazhat-e az adott helyzetben fegyvert, vagy sem. A már korábban említett „fekete lyukak” jóvoltából az is bármikor előfordulhatott, hogy a katona éppen a legkritikusabb helyzetben veszti el híradó-kapcsolatot az előljárójával és ilyenkor a kapott parancsnoki szándék szellemében magának kell a megváltozott helyzethez legjobban igazodó, jó döntést meghoznia.¹⁹

Mindenkinek tisztában kell lennie cselekedete következményeivel, de ez nem akadályozhatja a gyors és határozott cselekvésben, hiszen a késlekedés esetenként még súlyosabb következményekkel járhat. Ez a fajta pszichés felkészítés megköveteli a katonák mentalitásának átgondolását, hiszen más a követelmény egy katonával szemben egy ilyen misszióban, és más egy hagyományos fegyveres küzdelemben. A PRT-hoz hasonló feladatra csak nagyon jól felkészített és tapasztalt katonákat szabad küldeni, akik energiája zömét nem az köti le, hogy leküzdje a honvágyat, vagy az összezártságból adódó feszültségeket, hanem a figyelme lehető legnagyobb százalékával a feladatra tud koncentrálni. Az MH PRT-2 ilyen szempontból igen szerencsés helyzetben volt, mert tagjainak zöme korábban már több missziót megjárta, tapasztalattal bíró katona volt.

Képzelnék el, amikor egy katona például egy fontos konvojt biztosító gépjármű géppuskairányzója, vagy biztosító katonája a katonai oszlop

¹⁸ GRAU, 17. A szovjet hadsereg Afganisztánban szolgáló katonái közül nagyon sokan kaptak vérhas és tífuszt az 1979 és 1989 közötti időszakban.

¹⁹ LIPPAI, 41.

utolsó járművében. Hátról nagy sebességgel közeledik egy gépjármű a konvojhoz. Minden katonai oszlop legalább utolsó járművén található volt egy nagyméretű piros tábla, amely egyértelmű szimbólumokkal és esetenként a helyi nyelven is közölte a követő járművekkel, hogy előzni tilos és mekkora az a távolság (40 m), amelyet a konvoj mögött tartania kell, hogy tevékenységét ne értelmezzék félre a katonák. Az afgán sofőrök nem arról voltak híresek, hogy betartják a közlekedési és egyéb szabályokat még annak ellenére sem, hogy az ISAF komoly energiákat fektetett arra, hogy a média különböző formáit kihasználva tájékoztassa a lakosságot a katonai konvojokkal szembeni helyes magatartásról.

Amikor jön az afgán jármű, és figyelmen kívül hagyva a táblán látható utasításokat előzésbe kezd, az utolsó járműben ülő biztosító katonának és a géppuska irányzónak jobb esetben pár másodperce van arra – esetek többségében még annyi sem! – hogy döntsön, hogy miközben alkalmazni igyekezik a fegyverhasználat előtti valamennyi intézkedést, használja-e fegyverét, vagy sem.²⁰ Ilyen esetben elvileg jelentenie kéne a helyzetet a parancsnokának is. A gyakorlat viszont azt bizonyítja, hogy az esetek túlnyomó részében erre egyszerűen nem volt idő.

Talán nem kell magyarázni, hogy milyen következményei lehetnek annak, ha a katona tüzet nyit egy olyan civil járműre, amelyről később kiderül, hogy noha nem tett eleget a figyelmeztető jelzéseknek, még sem bizonyítható a támadási szándéka, mert nem volt rajta sem robbanóanyag, sem fegyver. Márpedig a katona számára rendelkezésre álló nagyon rövid idő nem mindig teszik lehetővé ennek egyértelmű eldöntését. Ezek nagyon komoly döntések, főleg egy olyan művelési területen, ahol a gépjárművel elkövetett öngyilkos merényletek nem ritkák. A helyzetek szabályos és felesleges áldozatok nélküli megoldása a szabályok tökéletes ismeretét, kiváló helyzetfelismerést és nagy-nagy odafigyelést igényel a legalacsonyabb rendfokozatú katonától is. Kijelentjük azt, hogy az ilyen missziók során megnő a kisalegységek (csoportok, rajok) jelentősége, mert tetteik és döntéseik következményei sokkal nagyobbak, mint egy hagyományos harc helyzetben. Sajnos többször is kaptunk hírt arról, hogy nem kívánatos járulékos veszteségek (*collateral damage*) léptek fel hasonló szituációkból más tartományokban, amelyek nem csak az elkövetőkkel szemben, de esetenként az egész ISAF-fel szembeni ellenszenvet növelték. Az idegen katonai jelenlétre fokozottan érzékeny környezet elengedhetetlenül megköveteli, hogy a jól felkészült katonák a legalacsonyabb szinten is képesek legyenek a helyzetnek

²⁰ Ezeket az intézkedéseket a bevetés szabályai (*Rules of Engagement – ROE*) tartalmazzák, amelyet már a felkészülés időszakában minden katonának tökéletesen el kell sajátítania.

megfelelő, önálló döntéseket hozni, ami a küldetésorientált vezetésszemlélet alkalmazása nélkül nehezen képzelhető el.

Kiképzés és feladat-végrehajtás

A misszió előtti felkészítés jelentősége már korábban is említésre került. Viszont nem elhanyagolható annak a kiképzésnek a jelentősége sem, amelyet a műveleti területen szerzett tapasztalatokra építve kell beépíteni az egyes feladatokra való felkészülésbe.

Nagy hangsúlyt kapott a katonák egészségügyi kiképzése. Ezt nem csak a felkészítés időszakában hajtották végre, de már kint, a műveleti területen is folytatták. Az egészségügyi szakszemélyzet vezetésével rendszeresek voltak a harctéri sebesültellátást célzó tanfolyamok. Talán ennek is köszönhető, hogy amikor 2007 júniusában az egyik magyar konvoj mellett felrobbant útszéli pokolgép (IED) megsebesítette egyik társunkat, a vele egy kocsiban ülő társa igen szakszerűen látta el a sérültet, még mielőtt a sebesültet egészségügyi szakember látta volna. A sebesült evakuálása a filmekben látható módon zajlott: A viszonylag rövid távolság és a sérülés jellege miatt a sebesült beszállításra került a magyar táborba, ahová hamarosan megérkeztek a német légierő azonnal riasztott CH-53 helikopterei. A sebesültszállításra kijelölt gép a sérültet aztán teljeskörű egészségügyi ellátást biztosító német hadikórházba szállította, ahol szakorvosok vették kezelésbe a magyar katonát. Mivel sérülése hosszabb rehabilitációt igényelt, ezért nem sokkal az eset után hazaszállították Magyarországra. A nevezett kolléga azóta ismét aktívan szolgálja a hazát. A magyar „Bíbor Szív”²¹ és a jobb alkarján egy heg emlékezteti a kellemetlen élményre.

Kiemelt feladatot jelentett az IED-k elleni felkészülés is. Afganisztánban pillanatnyilag a pokolgépek jelentik a legvalószínűbb veszélyt a magyar katonákra. Az IED-k az afgán lázadók talán legelterjedtebb fegyverét jelentik, amelyeket a nélkül is lehet alkalmazni, hogy a működtető személy felfedné magát. Az IED-knek rengeteg fajtája és formája van. Egyben megegyeznek: nagyon nehéz őket felderíteni. Van egy olyan mondás, hogy az IED-támadásokat kivédeni nem lehet, csak megúszni. A magyar kontingens akkoriban ugyanis még nem rendelkezett a távirányítású IED-k frekvenciájának lefogására, vagy zavarására alkalmas, vagy éppen az IED-t idő előtt működtető elektronikus berendezésekkel. A pokolgépeket alkalmazó lázadók fantáziája határtalan annak vonatkozásában, hogy miként álcázzák házilagos készítésű robbanó

²¹ Sebesülési Szolgálati Érdemjel

szerkezeteiket: Az út menti kórakástól kezdve a döglött állatokba, vagy éppen az úton bóklászó számár hordtáskájába is el szokták rejteni „szertetcsomagjaikat”. És mivel ilyesből bőven akad Afganisztánban, ezért jelent nagyon komoly feladatot a felderítésük. Az IED-k egy része ugyan még mindig mechanikus indítású, de legnagyobb százalékuk már távirányítással működtethető. Legveszélyesebb formájuk az öngyilkos merénylők által indított pokolgépek. Azok kivédésre tényleg nem sok remény van, csak az előzetes felderítés, ami azonban megint nem egyszerű feladat.

Az IED-k alkalmazásának legújabb módszereit alaposan meg kell ahhoz ismerni, hogy esélyt adjunk magunknak a túlélésre. Éppen ezért az ISAF rendszeresen szervezett továbbképzést a kiképzők számára, akik aegységeikhez visszatérve tovább tudták adni ismereteiket minden katonának. Az IED-k alkalmazásának módszerei egyre kifinomultabbak és észrevehető, hogy az iraki módszerek fokozatosan tért nyertek Afganisztánban is. Ezekről rendszeresen tájékoztatni kellett az állományt. A támadók egyre hatásosabb módszereket alkalmaznak, hogy a célpontot megállítsák, vagy lelassítsák az IED közelében, hogy annak hatása a lehető legnagyobb legyen. Előszeretettel telepítették a pokolgépeket fekvőrendőrök közelébe (Afganisztán „hemzseg” a fekvőrendőröktől!), ahol a járművek elvileg lelassítanak. A magyar katona sebesülésénél is ez volt a módszer. Nem kizárt, hogy súlyosabb veszteségeket előzött meg a magyar Wolf sofőrje, amikor egyébként szabályellenesen nagy gázzal hajtott át a fekvő rendőrön és ennek köszönhetően már a jármű mögött robbant az alattomos EID. A sofőr „rendbontása” is arra volt visszavezethető, hogy a megelőző hetekben a rendszeres ismeretfrissítéseken elhangzott a lázadók ilyen lassítási módszere.

Annak ellenére, hogy a tartományban rendszeresen robbantanak IED-eket, a magyar katonák megúszták a támadásokat „kisebb karcólásokkal”. Ehhez hozzá kell tenni, hogy csak ritkán volt kimutatható, hogy az IED-eket konkrétan a magyar katonáknak szánták. Zömében inkább az afgán kormányzat fegyveres erői ellen irányulnak, mint amilyen az *Afgán Nemzeti Rendőrség (Afghan National Police - ANP)* és az *Afgán Nemzeti Hadsereg (Afghan National Army - ANA)*. Szép számmal támadnak IED-kkel amerikai konvojokat és az ANA kiképzésében résztvevő ISAF-kiképzők járműveit is. Sok pokolgépet még aktiválás előtt felfedeznek a helyiek és jelentik a biztonsági szerveknek. Sok esetben a robbanószerkezetek befulladnak, azaz nem tudják működésbe hozni, míg olyan esetek is előfordultak, ahol az IED éppen a készítőjét ölte meg, aki valamilyen hibát követett el telepítés közben. Ennek ellenére voltak olyan útszakaszok, ahol az afgán központi hatalom képviselői és az ISAF-erők ellen szinte naponta robbantak pokolgépek. Ilyennek

számított a Pol-e Khomrit Kunduzzal összekötő főút is, amelynek jelentős része a magyar PRT-fennhatósága alá tartozott. A fokozott IED-veszély miatt ezen az úton csak páncélozott járművekkel volt ajánlott közlekedni, ami azonban a feladatok és a gépjárműpark tükrében csak részben volt biztosítható a magyar PRT részéről.

Mivel Baghlan-tartomány jelentős része hegyvidék, sok település csak könnyű terepjáró járművel közelíthető meg. Ebből fakadóan köztes megoldások születtek a járművek páncélozásánál. A Wolfok közül párnak a vezetőfülkéjét páncélozták, míg a „nyúlketrecek” repeszvédelmét kevlárból készült ballisztikai takarókkal erősítették meg. Az ilyenfajta védelemnövelés is jelentősen megterheli a gyárilag amúgy is már maximálisan terhelt futóművet. A meglévő páncélozott eszközökkel (BTR-80A) az volt a gond, hogy nem tudták leküzdeni a keskeny, és meredek emelkedőkkel tarkított hegyi utakat. Ha tehát a PRT teljesíteni akarta a feladatát, akkor kénytelen volt bevállalni azt a kockázatot, hogy páncélatlan járműveket használ a veszélyes szakaszokon történő átutazásnál is, ha a hegyekbe kellett menni.

Ezek után talán egyértelmű, hogy a magyar katonák biztonságát legjobban az szolgálta, ha jó kapcsolatuk volt a helyi lakossággal. Ennek érdekében dolgozott teljes erőbedobással a CIMIC és PSYOPS részleg. Sok olyan projektet hajtottak végre a magyar katonák, amelyek célja a lakosság szimpátiájának megnyerése volt. A projektek megszervezése és végrehajtásának szakmai felügyelete a CIMIC feladata volt, míg a PSYOPS arra koncentrált, hogy ezeknek a híre minél szélesebb körben jusson el a helyi lakosokhoz. A lakosság szimpátiájának elnyeréséhez persze mindenkinek hozzá kellett járulnia a maga módján. Ennek érdekében elég sok magatartási rendszabályt kellett elsajátítani a korábbi tapasztalatok alapján. Ezek jó része azt szolgálta, hogy a magyar katonák ne sértsék meg az iszlám és a pastu törzsi szokásokat. Nagyon sok magyar katona az otthoni gyakorlatával ellentétben szakállt és bajszot növesztett, mert Afganisztánban általános felfogás, hogy az „igazi” férfi rendelkezik a férfíúi nem ezen díszével!

Az sem volt mindegy, hogy a járműveken hogyan állt az állványra szerelt géppuska. Eleinte volt némi vita még a katonák között is, hogy meddig szabad menni a helyiek kegyeiért folytatott „mosoly hadjáratban”, de hamar bebizonyosodott, hogy az emberek sokkal barátságosabbak, ha a katonák feleslegesen nem mutatkoznak agresszívnek. Ennek szellemében az állványos géppuskák általában függőleges helyzetben álltak, mert előfordult, hogy a vízszintesbe állított géppuska felháborodást váltott ki a lakosságból. A gépkarabélyokat menet közben nem látható módon helyezték el a járművekben, ami azonban nem akadályozhatta, hogy szükség esetén gyorsan lehessen őket használni. Járműről

szállva a fegyverek csöve mindig lefelé kellett, hogy nézzen. És ami az egyik legfontosabb volt a feladat-végrehajtás során: Lehetőleg mindig mosolyogni kellett, mert az szimpatikus volt a helyiek számára. Ezek az apróságok jelentősen hozzájárultak a magyar kontingens elfogadottságához. Mindezen rendszabályok ellenére is előfordultak atrocitások. Különösen barátságtalan volt a hangulat a madrasszák (vallási fiúiskola) környékén, ahol az iskola tanulói gyakran köpködéssel, kiabálással, vagy kisebb kövek dobálásával fejezték ki nemtetszésüket az ISAF katonáival szemben.

Azonban még a legintenzívebb „mosoly-hadjárat” sem feledtethette azt a tényt, hogy Afganisztán a világ egyik legveszélyesebb országa még a katonák számára is. Nem csak az IED-ekkel kellett számolni, de késznek kellett lenni arra is, hogy bármikor tűzrajtaütés éri az embert. Az ilyen jellegű veszélyek miatt sem lankadhatott a figyelem egyetlen pillanatra sem. A körkörös biztosítás nem csak a menetek alatt volt jellemző, de a legrövidebb pihenőt sem volt szabad megkezdeni a közelbiztosítás megszervezése nélkül.

Amikor egy MT vagy egy más jellegű konvoj elhagyta *Camp Pannóniát*, mindig úgy kellett elindulnia, hogy küldetésében ott volt a bizonytalansági tényező. Éppen ezért nagyon fontos volt, hogy a járműveken és az egyéni felszerelésekben is legyen kellő mennyiségű tartalék arra az esetre, ha a küldetés a tervezettnél tovább elhúzódna. Az afgán viszonyok között erre akár a legegyszerűbbnek tűnő feladat esetén is volt esély és nem egyszer meg is történt, hogy a magyar katonák „kint ragadtak” a tartomány valamely szegletében. Különösen jól meg kellett szervezni a kettő- és háromnaposra tervezett feladatokat. Főként, ha a még hollandok által is csak mutatóban meglátogatott és nehezen megközelíthető keleti járásokról volt szó. A magyar PRT számára a tartomány keleti szélén húzódó három járás fehér foltnak számított. A 3-4000 m magas hegyek által körbezárt völgyrendszerbe már az eljutás sem volt egyszerű. Eleve csak az év meghatározott szakaszában volt járható az út – akkor is csak korlátozottan – a nyugat felől bevezető egyetlen hágón keresztül. Újabb – járművel járható – hágók felderítésére tett magyar kísérletek sajnos eredménytelenek maradtak. Viszont alapos előkészületek után a magyar kontingens kijelölt MT-je sikeresen eljutott az említett járási központokba két ízben is.

Amikor a magyar katonáknak táboron kívül kellett éjszakázniuk, akkor lehetőség szerint úgynevezett „menedékházakat” (*Safe House*) kellett igénybe venni az éjszakázásra. Ezek általában valamilyen jól védhető helyen található szilárdabb építmények voltak, ahol lehetőség szerint még fegyveres helyi rendvédelmi szervek is tartózkodtak. Ilyen lehetett egy-egy rendőrőrs, iskola, kormányzati épület stb. Természetesen a leg-

biztonságosabb safe house-k a szövetséges erők táborai voltak. A szabad ég alatti előkészületlen éjszakázások a még mindig nem ritka fegyveres rablóbandák és az időnként beszivárgó ellenálló fegyveres csoportok miatt nem igazán jelentettek életbiztosítást. Sajnos Afganisztánban még mindig igaz, hogy éjszaka mások az erő- és hatalmi viszonyok, mint nappal. Éjszaka sokkal élénkebbek a lázadók és az egymással rivalizáló fegyveres csoportok is. Az sem meglepő, hogy a nappali „jó fiúk” éjszaka „rossz fiúkká” vedlenek. Afganisztán a bizonytalanság országa, ahol semmiben sem lehet biztos az ember, csak a veszélyben.

Ilyen viszonyok között nem szabad kockáztatni, hanem a legbiztonságosabb megoldásokat kell keresni. Vonatkozik ez nem csak a nagy, de a kis dolgokra is. A PRT szellemisége amúgy sem engedi meg a „felesleges lövöldözést”, mert egyetlen rossz lövés akár több éves korábbi munka eredményét döntheti romba. Pár figyelmeztető lövés ugyan eldőrdült – főként a minden tiltó és figyelmeztető jelzést figyelmen kívül hagyó afgán autósokkal szemben –, de jogi értelemben vett fegyverhasználatra nem került sor a MH PRT-2 állománya részéről. Valamennyi figyelmeztető lövéskor a vizsgálatok alátámasztották, hogy a katonák szabályosan jártak el, a fegyverhasználat szabályai alapján. Mi több, még arra is volt jelenlétük, hogy olyan irányba adják le a figyelmeztető lövéseket, amely irányba senkit és semmit nem veszélyeztetnek. Ezek az aprónak tűnő tényezők azt bizonyítják, hogy a katonák alaposan felkészültek feladataik ellátására és képesek voltak a gyakorlatban, stresszhelyzetben is alkalmazni az elsajátított ismeretanyagot. Utólagosan visszagondolva és elemezve az eseményeket, néha egészen egyértelműen kitűnik, hogy apró hibákon is múlhat, hogy sikerül-e megnyerni a békét Afganisztánban.

Az MH PRT-2 2007. szeptember 12-én befejezte küldetését. Az Afganisztán újjáépítését célzó feladatoknak csak egy kicsiny darabkája volt az övék, de Baghlan tartomány stratégiai fontossága és az elvégzett munka minősége tekintélyt és megbecsülést hozott az egész országunk számára nem csak a szövetségesek részéről, de a jobb jövőben bízó afgánok részéről is.

A szerző ezúton is szeretné megköszönni minden – a kontingensben szolgáló – civilnek és katonának azt az odaadó és önmagát nem kímélő munkát, amit a közös feladat érdekében tettek. Csak közös erőfeszítéssel és egymásra történő gondos odafigyeléssel, valamint egy nagyon fegyelmezett feladat-végrehajtással lehetett elérni, hogy mindenki épségben hazatérhessen szeretteihez.

Felhasznált irodalom:

- GALÁNTAY = GALÁNTAY ERVIN: *A szovjet-afgán háború két oldalról, három kiadvány tükrében*,
<http://epa.oszk.hu/00000/00018/00022/pdf/hk6.pdf> - 2010. január 24-i állapot
- GRAU, 1996 = GRAU, LESTER W.: *The Bear went over the Mountain*, National Defence University Press, Washington D.C. 1996.
- LIPPAI 2009 = LIPPAI PÉTER: *A küldetésorientált vezetés lehetőségei és korlátai* In: *Sereg Szemle* VII. évf., 2. szám, 2009. április-június, MH ÖHP parancsnoka, Székesfehérvár 2009., 30-44.o.
- AFGANISZTÁN = *Afganisztán CIMIC kézikönyve*. harmadik, átdolgozott kiadás, MH Civil-Katonai Együtműködési és Lélelktani Műveleti Központ, Budapest 2006
- BAGHLAN = *Az afganisztáni Baghlan tartomány CIMIC kézikönyve*. negyedik, átdolgozott kiadás. MH Civil-Katonai Együtműködési és Lélelktani Műveleti Központ, Budapest 2009.
- Hm.gov.hu =
http://www.hm.gov.hu/honvedseg/mh_tartomanyi_ujjaepitesi_csoport
- 2010. január 24-i állapot

Fotó: ©Lippai Péter

LADÁNYI ÉVA – KOBOLKA ISTVÁN:

***Magyar delegáció Afganisztánban
(2009. június 3-12.)***

A *Nemzeti Erőforrás Minisztérium (NEFMI)* aktívan részt vesz, és -vállal a *Külgügyminisztérium* és a *Honvédelmi Minisztérium* koordinálásával megvalósuló afganisztáni *Tartományi Újjáépítési Csoport (PRT)* munkájában.

Ennek keretén belül 2009. június 3–12. között kétfős oktatási delegáció utazott a térségbe, melynek feladata a 2008-2009 évekre szóló magyar–afgán kormányközi oktatási munkatervben felajánlott afgán ösztöndíjas hallgatók kiválasztása volt, akik 2009 szeptemberétől Magyarországon egyetemi tanulmányokat folytathatnak. A delegáció tagjai: *Ladányi Éva* szakmai főtanácsadó, a tárca afganisztáni koordinátora és *Dr. Kobolka István* ezredes, a Pécsi Tudományegyetem docense, akit a tárca kért fel erre a feladatra.

A munkatervben megfogalmazott ösztöndíj lehetőségeket az akkori oktatási tárca az afgán partnerekkel történő előzetes egyeztetés alapján fogalmazta meg, és tartalma összeesengett *Kharzai* elnök és *Baragzai* kormányzó budapesti tárgyalásaival, ahol hangsúlyozottan az oktatási ösztöndíjakról esett szó.

Baragzai kormányzó afgán diákok gyűrijében Budapesten

Ennek alapján – a munkatervben megfogalmazottak szerint – a tárca évente 7 ösztöndíjast fogad teljes egyetemi képzésre, 3 fő részére biztosít 10-10 hónapos kutatói ösztöndíjat. Évente 6 hétre 10 fő szakiskolai hallgató részére biztosítanak nyári gyakorlatot, 5 fő pedagógus részére biztosítanak további képzési lehetőséget különböző speciális szakterületen (drámapedagógia, fogyatékkal élő gyermekek oktatása).

Ladányi Éva szakmai főtanácsadó indulás előtt a táborban

Jelenleg 17 afgán ösztöndíjas tanul Magyarországon. A hallgatók első évben a *Balassi Intézetben* magyar nyelvi tanulmányokat folytatnak. Sikeres felvételi után tanulmányaikat az általuk választott felsőoktatási intézményben folytathatják. A legtöbb hallgató orvosi, mérnöki illetve közgazdaságtudományi egyetemeken tanul.

Dr.Kobolka István ezredes a táborban

A delegáció kint tartózkodása alatt *Baghlan* tartomány érettségizett hallgatóiból – előzetes szűrések után – 64 fő tett írásbeli-, és ezek eredménye alapján 19 fő szóbeli vizsgát.

Írásbeli felvételi Pol-e-Kumriban

E diákok közül került kiválasztásra a *Magyar Ösztöndíj Bizottság* döntése alapján az a 7 hallgató, aki 2009 szeptemberében megkezdhette tanulmányait Magyarországon.

Megérkeztek a komputerek és könyvek a táborba

A küldöttség 5 komplett számítógépet, és több mint 500 angol nyelvű szakkönyvet adományozott a *Baghlani Egyetem* könyvtárának.

A delegáció tárgyalásokat folytatott a baghlani *Okta-tási Minisztérium* illetéke-seivel és *Baraghzai* úrral,

Baghlan akkori kormányzójával is.

Lányiskola Pol-e-Kumriban

Több oktatási intézményt meglátogattak: így a *baghlani Tanárképző Főiskolát*, a *Baghlani Egyetemet*, és a *pol-e kumri leányiskolát*.

Lányiskola ugyanott

Tárgyalás a Baghlani Egyetemen, középen Tölle István nagykövet és felesége

Mindhárom helyen tárgyalásokat folytattak arról, hogy a 2010 évre szóló munkatervben hogyan tudná a *NEFMI* segíteni a fent nevezett oktatási intézményeket.

Az afgán illetékesek kérésére idén új elemmel gazdagodott a munkaterv. Az elkövetkező időszakban magyar régészek segítségével a magyar Fél leletmentést végez Afganisztánban, illetve afgán archeológusok magyarországi képzés keretén belül sajátíthatják el a legmodernebb régészeti technikákat.

A program előkészítésben és a lebonyolításban nagy segítséget nyújtott a *POLAD* képviselőjében *Tölle István nagykövet úr*, és kabuli misszióvezetőnk *Mátyus Sándor nagykövet úr*.

Mátys Sándor nagykövet

A delegáció látogatása a civil–katonai oktatási és tudományos együttműködés szempontjából példaértékű volt, amely mind az út megszervezése mind a lebonyolítása alatt érvényesült.

FELHÁZI SÁNDOR:

Afganisztán helye a 21. század biztonságában.

Zárszó

(Pécs, 2009. október 28.)

„Háború kirobbantására, azt hiszem, mindenki képes, ám aki megtalálja a módját a béke megteremtésének, az mindenképpen tiszteletet érdemel.”

(Zahi Hawass)

Figyelemmel kísérve a tudományos konferencián elhangzott előadásokat és hozzászólásokat, néhány gondolat összegzésképpen megfogalmazható Afganisztán múltjával, jelenével és lehetséges jövőjével kapcsolatban.

Afganisztánról a hetvenes évek végéig bizony nem sokat tudtak. Azt ismerték, hogy van egy ilyen egzotikus ország valahol a világ végén, Irán és Pakisztán közé szorulva (amelyet Hindukusnak hívnak), a távoli magas hegyek között. Azonban az átlag magyar állampolgár, talán mondható az is, hogy az átlag európai, ennél sokkal többet nem tudott.

Aztán 1979 végén egyszer csak Afganisztán az újságok címlapjaira került, amikor a Szovjetunió „elvtársi” segítséget nyújtott a kritikus helyzetbe került Moszkva-barát rezsimnek. Ez a segítségnyújtás a kibővített Brezsnyev-doktrína szellemében történt, amely – korábban, 1968-ban – Csehszlovákia internacionalista megsegítéséhez is elvi alapot szolgáltatott. Az afganisztáni beavatkozás sok vonatkozásban végzetesen téves lépésnek bizonyult, többek közt megmérgezte a nemzetközi légkört (emlékezzünk az olimpiai játékok bojkottjára), nem segített a Moszkva-barát erőkön, sőt fokozta irántuk a bizalmatlanságot, kilenc éves reménytelen és eredménytelen fegyveres konfliktusba sodorta a Szovjetuniót, miközben elpusztította az ország nagy részét. Végző soron hozzájárult a szovjet fegyveres erők nimbuszának megtépázásához és véleményem szerint, közvetve a Szovjetunió bukásához is. A tízezrekben számlálható áldozatokról nem is beszélve.

A szovjet beavatkozás idején az idősebbek emlékezetében felrémllett, hogy korábban a brit gyarmatosítók is eredménytelenül próbálták pacifikálni Afganisztánt. Le is mondtak róla, miként a józanabb Gorbacsov elnök is ezt tette.

Az afgán polgárháború egyik mellékszálának látszott a csendes amerikai beavatkozás, amely támogatta a szovjetellenes erőket, köztük egy bizonyos Oszama bin Laden vezette csoportot is. A szovjetek távoztása után azonban a belső harcok folytatódtak, és egy új fogalommal ismertettek meg bennünket, ez pedig a „tálib” (angolosan Talibán) mozgalom.

A tálibok tulajdonképpen az iszlám vallási iskolák hallgatói voltak, akik a nagyon sokféle irányzatot ismerő vallás szigorúbb, fanatikusabb tanait fogadták el. A név fokozatosan egy politikai mozgalom megnevezésévé vált, amely egyre nagyobb támogatásra tett szert a lakosság körében. Az eredmény egy szélsőséges mozgalom hatalomra kerülése a kilencvenes évek közepén, amelyre a nemzetközi közvélemény – bármit is jelentsen ez a fogalom – rendkívül idegenkedve tekintett. Szeretnék rámutatni a nők súlyosan hátrányos megkülönböztetésére (a csadornak nevezett fátyol kötelező viselése, az iskoláztatás illetve a munkavállalás tilalma stb.), a kulturális értékek, pl. híres Buddha-szobrok megsemmisítésére, a rádiózás betiltására és így tovább. Mindazonáltal ezek a szélsőséges megnyilvánulások nem lépték át a Nyugat tűréshatárát.

Egészen 2001. szeptember 11-éig, amikor Oszama bin Laden szörnyű formában adott hírt magáról. Az általa vezetett csoport, az al-Kaida korábbi „kenyéradó” gazdái ellen fordult, és terrorista merényletet hajtott végre az Egyesült Államok ellen. A támadás másnapján nyilvánvalóvá vált, hogy ki volt a merénylet szervezője, és az is, hogy a tálib rezsim vendégszeretetét élvezzi.

A következmények közismertek, csak vázlatosan kívánok utalni rájuk. Az Egyesült Államok világméretű harcot hirdetett közvetlenül az al-Kaida nemzetközi terrorista csoport és közvetve a nemzetközi terrorizmus ellen. Ebben a harcban számított a szövetségesei és általában a demokratikus országok erkölcsi, anyagi és tevéleges fegyveres támogatására. A harc frontvonalává Afganisztán, célpontjává a terrorista mozgalmat házígazdaként befogadó és támogató tálib rezsim vált. 2001. decemberében már meg is kezdődtek a hadműveletek Afganisztán területén, és az Egyesült Államoknak – nagyon sok ország és az Egyesült Nemzetek Szervezete támogatásával – rövid időn belül sikerült megdönteni a tálib kormányt, jelentősen meggyengíteni a terrorista csoportot vagy csoportokat. Nem sikerült azonban kézre keríteni magát Oszama bin Ladent, illetve a tálib vezetés emblematisztikus alakját, Omár mollát (mollahot). A tálib mozgalom, miként a hétfejű hidra, rendkívül szívósnak és életképesnek bizonyult, és sajnos ugyanez mondható el a nemzetközi terrorista szervezetről, szervezetekről is.

Csak zárójelben jegyzem meg, hogy a sikertelenséghez hozzájárult az Egyesült Államok túlzott önbizalma és unilateralista alapállása is,

amelynek bázisán 2003. tavaszán megtámadta a Szaddám Huszein vezette Irakot. Szaddámot ugyan igen hamar legyőzte, de az iraki nép rokonszenvét nem sikerült elnyernie, és jelenleg eléggé kilátástalan tevékenységet, utóvédharcot folytat Irakban. Ráadásul ebben az országban a korábbi helyzet gyökeres ellentétéként nap mint nap terrorista akciókra kerül sor, a terrorcsoportok utánpótlási bázist és korlátlan gyakorlóterepet kaptak „ajándékba”.

Nem sokkal jobb a helyzet Afganisztánban sem, ahol az utóbbi egy-másfél év a legyőzöttek hitt tálib mozgalom feltámadásának, megerősödésének jeleit hozta.

A körülmények megértéséhez azonban vissza kell lépünk az időben.

Afganisztánban az első pillanattól fogva nemzetközi katonai akció folyt, amelyben domináló szerepet játszott az Egyesült Államok, de szerepet vállalt például Oroszország is. Ugyanakkor bár az Észak-atlanti Szövetség, a 2001. szeptemberi terrorakció után, történetében első alkalommal életbe léptette az alapszerződés 5. cikkét, tevéleges szerepet 2003. őszéig nem vállalt. Továbbá csak korlátozott funkciókra vállalkozott, mivel átvette a műveletek irányítását a főváros, Kabul környékén, illetve az ország északi és nyugati körzeteibe, amelyek kevésbé voltak „fertőzöttek”. Három évvel később, 2006-ban került sor arra, hogy a NATO átvette a műveletek felügyeletét az ország egész területén. (Megjegyzendő, hogy a 2002. évi prágai NATO-csúcstalálkozón határozatot fogadtunk el a szövetséges stratégiai parancsnokságok átszervezéséről, az európai főparancsnokság bázisán a Szövetséges Műveleti Parancsnokság létrehozásáról, amelynek hatásköre kiterjedt minden műveletre a világ bármely pontján).

Egy sajátosságot még meg kell említenem, éspedig azt, hogy Afganisztánban egymás mellett, de egymástól függetlenül tevékenykednek a szövetséges erők (ISAF néven, ami a biztonságot elősegítő nemzetközi erőt jelent) és az amerikai speciális erők. Jelenleg a szövetséges országok részéről mintegy 77 ezer katona állomásozik Afganisztánban, és ehhez járul a speciális amerikai csapatok mintegy 30 ezer fős állománya. Az akciókat koordináló parancsnokok álláspontja szerint sürgető szükség van további erősítésekre.

2006-ban Jaap de Hoop Scheffer NATO-főtitkár megkockáztatta azt a kijelentést, hogy a Szövetség sorsa az afganisztáni misszió sikerén múlik. Rasmussen jelenlegi főtitkár már óvatosabb, nem köti össze ilyen egyértelműen a két dolgot. Abban azonban sok elemző és szakember véleménye egybeesik, hogy a problémának nincs katonai megoldása.

Felmerül a kérdés: akkor milyen megoldása lehet? A válasz elég egyszerű, de a kivitelezés annál bonyolultabb, a megoldás komplex. Miként maga a probléma is komplex.

Ez tulajdonképpen nem új felismerés. A magyar részvétel kezdetektől elég furcsa formában jelent meg, a PRT, a Tartományi Újjáépítő Csoport formájában. Az ilyen különítmények elsősorban azzal a céllal létesültek, hogy a lakosság létfeltételeit teremtsék meg, építsenek utakat, hidakat, iskolákat, orvosi rendelőket, kisebb gyárakat vagy műhelyeket. A helyi körülmények késztették arra a küldő országokat, hogy az építést végző maroknyi csoport biztonságára tízszer annyi katona vigyázzon.

Tehát a keresett megoldásnak van egy nagyon komoly gazdasági oldala. Ha tovább vizsgáljuk a kérdést, kiderül, hogy van szociális vonatkozása is, mégpedig a demokrácia megszilárdítása. Ez sem könnyebb az előzőnél, de erre az aspektusra nem kívánok kitérni. Megjegyzem viszont, hogy önálló tényezőként szerepel a kábítószer-termelés, amely a lakosság nagy részének megélhetését biztosítja. A felsoroltak tovább bonyolítják a megoldás keresését. A fontosabb területek felsorolásakor viszont még nem beszéltem a térségben érdekelt vagy érintett regionális hatalmak befolyásáról (például Pakisztán vagy Irán).

A helyzet elmérgesedése, a tálib erők ismételt térnyerése most azzal fenyeget, hogy ezek a PRT csoportok egyre inkább veszélynek vannak kitéve. Felmerül a kérdés, hogy mit kell tennünk? Csapaterősítést küldeni Afganisztánba, vagy félbehagyni a missziót és kivonulni.

Anélkül, hogy minden részletében körüljárnám a kérdést, saját véleményként azt fogalmazom meg, hogy nem szabad dolgvégezetlenül magára hagynunk Afganisztánt. Bármennyire is bonyolult, további erőfeszítéseket kell tennünk, hogy ott keressünk megoldást a problémára, ahol az keletkezett. Meg kell próbálnunk megszilárdítani a demokráciát, ha nem nyugati típusút, akkor legalább törzsi jellegűt. Meg kell teremtenünk a minimális létfeltételeket, ha nem is európai szintűt, de legalább a helyi mértékkel elfogadhatót. Megoldást kell találnunk a tálib problémára, ha nem teljesen kielégítőt, akkor legalább részlegeset, a tálibok egyes irányzataira kiterjedőt.

A Szövetség sorsa ugyan nem köthető közvetlenül az afganisztáni misszió sikeréhez vagy kudarcához, de nem tenne jót nekünk, magyaroknak sem, ha kudarcra kellene befejeznünk ezt a küldetést. Meg kell tehát találnunk azokat a területeket, ahol legalább részsikereket tudunk felmutatni.

Végül néhány szót arról, hogy a konferencián elhangzott előadások és hozzászólások érdemi eredményeit maximálisan hasznosítanunk kell. Ez a Honvédelmi Minisztérium, a Honvéd Vezérkar, de nem utolsó sorban a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem és a Pécsi Tudomány-

egyetem kötelessége és egyben hivatása, hogy mindent megtegyenek a misszióban részt vállaló katonáink és civil szakembereink biztonságáért. Hogy minden szükséges eszközt a rendelkezésükre bocsássunk, hogy minden értékelhető tapasztalatot hasznosítsunk. Részben a váltások felkészítése során, de többek között a képzésben is, a következő generációk felkészítésében, akik majd évek, esetleg egy évtized múlva fogják irányítani és szervezni itthon, vagy a helyszínen az akkori váltások működését.

Mert afelől biztos vagyok, hogy ez hosszú évekre elnyúló küldetés lesz.

Azt hiszem, hogy a tisztánlátáshoz, a tapasztalatok és talán a teendők megfogalmazásához mai konferenciánk tekintélyes mértékben hozzájárult. Köszönet a résztvevőknek, az előadóknak, a hozzászólóknak.

Fotó: ©Lippai Péter

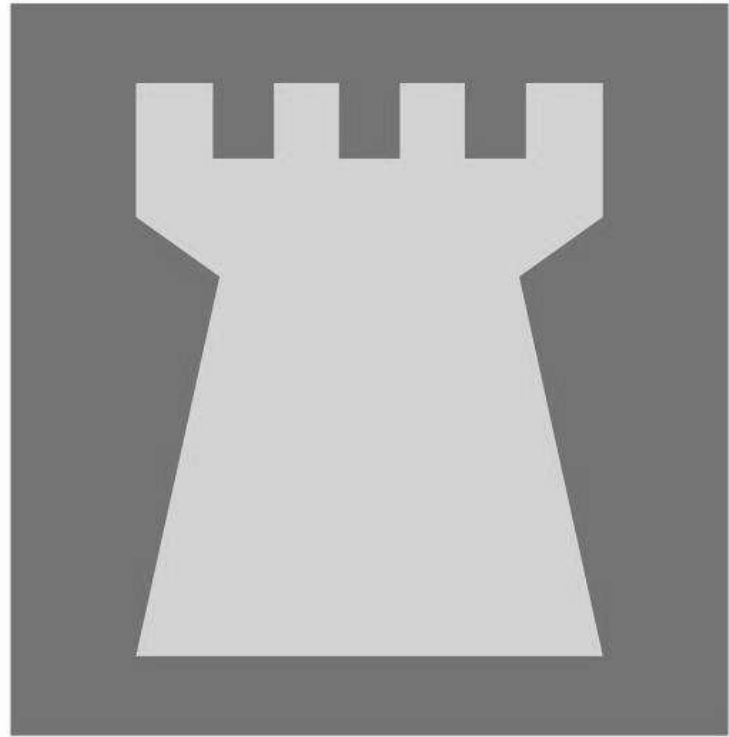
A KÖTET SZERZŐI

- **BEBESI GYÖRGY**, habil. PhD, egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem, Történettudományi Intézet
- **BIHARY GYULA**, egyetemi hallgató, PTE BTK
- **FELHÁZI SÁNDOR**, PhD, Dékán, mérnök ezredes, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Kossuth Lajos Hadtudományi Kar
- **FISCHER FERENC**, DSc, Dékán, intézetigazgató egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem, Történettudományi Intézet
- **HORVÁTH CSABA**, CSc, alezredes, egyetemi docens, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Kossuth Lajos Hadtudományi Kar
- **KOBOLKA ISTVÁN**, PhD, ezredes, egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem, Védelmi Kutatások Központ, Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet
- **KOLONTÁRI ATTILA**, PhD, egyetemi docens, Kaposvári Egyetem
- **LADÁNYI ÉVA**, szakmai főtanácsadó, Nemzeti Erőforrás Minisztérium, Kulturális és Oktatási Szakdiplomáciai Főosztály
- **LENGYEL GÁBOR**, PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Történettudományi Intézet
- **LIPPAI PÉTER**, PhD, ezredes, MH PRT-9 parancsnok
- **SURÁNYI RÓBERT**, habil. kandidátus, nyugalmazott egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem, Történettudományi Intézet
- **TÁLAS PÉTER**, CSc, Igazgató, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Stratégiai Védelmi Kutatóintézet
- **WAGNER PÉTER**, tudományos munkatárs, Magyar Külügyi Intézet

TARTALOM

ELŐSZÓ (BEBESI GYÖRGY)	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
FISCHER FERENC: <i>Az afganisztáni szovjet intervencióhoz vezető út. Bevezető (Pécs, 2009. október 28.)</i>	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
SURÁNYI RÓBERT: <i>Afganisztán az oroszán és a medve között: az angol-afgán háborúk, 1839–1919</i>	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
KOLONTÁRI ATTILA: <i>Az afganisztáni szovjet beavatkozás külső és belső körülményei</i>	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
BIHARY GYULA: <i>A szovjet légierő afganisztáni szerepvállalása, 1979–1989</i>	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
HORVÁTH CSABA: <i>Afganisztán, a „Szovjetunió Vietnámja”, 1979–1989</i>	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
LENGYEL GÁBOR: <i>A szovjet csapatok kivonulása Afganisztánból – a vereség főbb okai, a háború mérlege</i>	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
BEBESI GYÖRGY: <i>Néhány adalék az afganisztáni iszlám fundamentalizmus kérdésköréhez 1979–1989 között – Mudzsahedek és tálibok</i>	HIBA! A KÖNYVJELZŐ NEM LÉTEZIK.
TÁLÁS PÉTER: <i>Csökkenő afganisztáni esélyek</i>	132
WAGNER PÉTER: <i>Helikopter-hiány az afganisztáni nemzetközi műveletekben</i>	157
LIPPAI PÉTER: <i>Az MH PRT-2 Afganisztánban</i>	175
LADÁNYI ÉVA – KOBOLKA ISTVÁN: <i>Magyar delegáció Afganisztánban (2009. június 3–12.)</i>	201
FELHÁZI SÁNDOR: <i>Afganisztán helye a 21. század biztonságában. Zárszó (Pécs, 2009. október 28.)</i>	208

A KÖTET SZERZŐI..... 213

LDSZ
Biztonságtechnika